ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

Probleme ale materialismului dialectic și istoric și ale rolului științei și tehnicii în progresul economico-social al țării

EDITURA POLITICĂ

consultații 7

ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC
DE PARTID

PROBLEME ALE MATERIALISMULUI DIALECTIC ȘI ISTORIC ȘI ALE ROLULUI ȘTIINȚEI ȘI TEHNICII ÎN PROGRESUL ECONOMICO-SOCIAL AL ȚĂRII

7. CONSULTAȚII

Concepția Partidului Comunist Român cu privire la natura și specificul contradicțiilor în socialism. Rolul partidului în dezvăluirea și rezolvarea contradicțiilor societății noastre.

●

Reflectare și conștiință. Conștiința individuală și conștiința socială. Documentele P.C.R. despre rolul conștiinței socialiste în etapa actuală de dezvoltare a societății românești.

●

Problemele de bază ale axiologiei și filozofiei culturii.

●

Cultura și civilizația. Sistemul de valori al culturii socialiste.

●

Umanismul și problematica omului contemporan.

EDITURA POLITICĂ, BUCUREȘTI — 1978

Scanned with OKEN Scanner

- Iluminismul și raționalismul — expresii ale luptei poporului român pentru eliberare socială și națională. Socialismul utopic. Gîndirea democrat-revoluționară a lui Nicolae Bălcescu.

- Pătrunderea și răspîndirea filozofiei marxiste în România. Importanța gîndirii marxiste pentru dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului român. Contribuțiile militanților socialiști români la interpretarea vieții sociale și politice prin prisma materialismului dialectic și istoric.

- Materialismul istoric și filozofia istoriei. Contribuția P.C.R. la dezvoltarea creatoare a gîndirii istorice marxiste.

- Creșterea rolului științelor sociale în procesul de educare și formare a omului nou, constructor conștient și devotat al socialismului și comunismului în România.

- Îndrumarea de către partid a literaturii și artei. P.C.R. despre obiectivele creației literar-artistice și ale educației estetice în societatea socialistă multilateral dezvoltată.

- Locul și rolul literaturii și artei în viața spirituală a societății. Relațiile artei cu celelalte domenii ale vieții spirituale (politic, științific, etic, fizozofic).

- Probleme gnoseologice ale artei contemporane.

Scanned with OKEN Scanner

Cuprins

CONCEPȚIA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN CU PRIVIRE LA NATURA ȘI SPECIFICUL CONTRADICȚIILOR ÎN SOCIALISM. ROLUL PARTIDULUI ÎN DEZVĂLUIREA ȘI REZOLVAREA CONTRADICȚIILOR SOCIETĂȚII NOASTRE* 11

Specificul contradicțiilor în viața socială 13

Programul P.C.R. despre rolul contradicțiilor în dinamica societății socialiste 17

Contribuția P.C.R. la îmbogățirea teoriei contradicțiilor sociale 37

REFLECTARE ȘI CONȘTIINȚA. CONȘTIINȚA INDIVIDUALĂ ȘI CONȘTIINȚA SOCIALĂ. DOCUMENTELE P.C.R. DESPRE ROLUL CONȘTIINȚEI SOCIALISTE ÎN ETAPA ACTUALĂ DE DEZVOLTARE A SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI 43

Reflectarea — proprietate universală a materiei. Formele fundamentale ale reflectării 44

* Această consultație poate fi folosită și de cei care studiază „Socialismul științific și problemele dezvoltării economico-sociale a României", pentru lecția cu aceeași temă.

Scanned with OKEN Scanner

Conştiinţa — proprietate a creierului uman şi produs al dezvoltării sociale, formă specific umană de reflectare . . . 47

Raportul dintre existenţa socială şi conştiinţa socială. Independenţa relativă şi caracterul activ al conştiinţei sociale . 52

Direcţiile principale ale activităţii ideologice şi politico-educative, de formare şi dezvoltare a conştiinţei socialiste trasate de Programul partidului, de Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste 57

PROBLEMELE DE BAZĂ ALE AXIOLOGIEI ŞI FILOZOFIEI CULTURII 66

Problematica axiologiei şi a filozofiei culturii 66

Valoare şi cultură. Cultură şi civilizaţie 72

Confruntări în problema raportului dintre momentul obiectiv şi cel subiectiv al valorii. Criteriul practicii în axiologie 78

Umanismul culturii socialiste 87

CULTURA ŞI CIVILIZAŢIA. SISTEMUL DE VALORI AL CULTURII SOCIALISTE 92

Concepţia materialist-dialectică privind unitatea dintre cultură şi civilizaţie 93

Unitatea dintre continuitate şi discontinuitate, dintre naţional şi universal în dezvoltarea culturii 100

Concepţia şi activitatea partidului şi statului nostru privind valorificarea critică a patrimoniului cultural naţional şi universal 104

Programul P.C.R. privind dezvoltarea culturii în etapa actuală 108

UMANISMUL ŞI PROBLEMATICA OMULUI CONTEMPORAN 116

Despre conţinutul şi semnificaţia istorică a conceptului de unanism 116

Scanned with OKEN Scanner

Trăsături ale umanismului socialist. Superioritatea umanismului revoluționar. Programul P.C.R. despre promovarea consecventă a umanismului socialist 120

Realizarea umană și înstrăinarea. Tendințe dominante în dezbaterea contemporană a problematicii umane. Critica antiumanismului 131

Cultură și umanism. Libertate și personalitate 141

ILUMINISMUL ȘI RAȚIONALISMUL — EXPRESII ALE LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ. SOCIALISMUL UTOPIC. GÎNDIREA DEMOCRAT-REVOLUȚIONARĂ A LUI NICOLAE BĂLCESCU 151

Școala ardeleană și iluminismul transilvănean 153

Iluminismul și raționalismul în Muntenia și Moldova . . 159

Socialismul utopic. Concepția iluministă și socialist-utopică a lui Teodor Diamant 166

Gîndirea raționalistă și patriotică a revoluției de la 1848 — treaptă superioară în evoluția iluminismului românesc, în lupta de eliberare națională și socială 171

Simion Bărnuțiu — personalitate marcantă a gîndirii raționaliste de la 1848 174

Gîndirea democrat-revoluționară a lui Nicolae Bălcescu . . 178

PĂTRUNDEREA ȘI RĂSPÎNDIREA FILOZOFIEI MARXISTE ÎN ROMÂNIA. IMPORTANȚA GÎNDIRII MARXISTE PENTRU DEZVOLTAREA CONȘTIINȚEI DE CLASĂ A PROLETARIATULUI ROMÂN. CONTRIBUȚIILE MILITANȚILOR SOCIALIȘTI ROMÂNI LA INTERPRETAREA VIEȚII SOCIALE ȘI POLITICE PRIN PRISMA MATERIALISMULUI DIALECTIC ȘI ISTORIC 186

Mijloacele și căile pătrunderii și răspîndirii marxismului în România 189

Contribuția militanților socialiști români la interpretarea vieții sociale și politice din perspectiva materialismului dia-

Scanned with OKEN Scanner

lectic și istoric : Constantin Dobrogeanu-Gherea. Ioan Nădejde, Ștefan Stîncă, Raicu Ionescu-Rion, Panait Mușoiu . 192

MATERIALISMUL ISTORIC ȘI FILOZOFIA ISTORIEI. CONTRIBUȚIA P.C.R. LA DEZVOLTAREA CREATOARE A GÎNDIRII ISTORICE MARXISTE 205

Problematica și principalele concepte ale filozofiei istoriei 205

Valorificarea critică a gîndirii istorice românești 209

Orientări filozofice și ideologice în istoriografia contemporană. Critica ideografismului și a structuralismului abstract și doctrinar 214

Materialismul istoric — fundamentul teoretic și metodologic al științei istorice. Contribuția Programului P.C.R. la dezvoltarea gîndirii istorice marxiste contemporane 229

CREȘTEREA ROLULUI ȘTIINȚELOR SOCIALE ÎN PROCESUL DE EDUCARE ȘI FORMARE A OMULUI NOU, CONSTRUCTOR CONȘTIENT ȘI DEVOTAT AL SOCIALISMULUI ȘI COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA 240

Educarea și formarea omului nou — parte integrantă a operei de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare spre comunism 240

Rolul științelor sociale în educația politică și patriotică a oamenilor muncii 247

Sarcinile stabilite de Congresul al XI-lea al P.C.R. și de Congresul educației politice și al culturii socialiste privind dezvoltarea științelor sociale, creșterea rolului lor în formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor 252

ÎNDRUMAREA DE CĂTRE PARTID A LITERATURII ȘI ARTEI. P.C.R. DESPRE OBIECTIVELE CREAȚIEI LITERAR-ARTISTICE ȘI ALE EDUCAȚIEI ESTETICE ÎN SOCIETATEA SOCIALISTĂ MULTILATERAL DEZVOLTATĂ 261

Angajarea socială a operei de artă. Critica concepțiilor „apolitiste", puriste, estetizante în artă 262

Socialismul și dezvoltarea culturii artistice 268

Scanned with OKEN Scanner

Rolul activ al artei în procesul de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste. Caracterul militant, valoarea educativă a artei socialiste contemporane 273

Rolul conducător al P.C.R. în dezvoltarea creației literar-artistice 276

LOCUL ȘI ROLUL LITERATURII ȘI ARTEI ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A SOCIETĂȚII. RELAȚIILE ARTEI CU CELELALTE DOMENII ALE VIEȚII SPIRITUALE (POLITIC, ȘTIINȚIFIC, ETIC, FILOZOFIC) 281

Societate și artă 283

Locul artei în ansamblul valorilor spirituale: obiectul și funcțiile artei 285

Arta și politicul 291

Arta și știința 294

Arta și filozofia 296

Arta și morala 298

Rolul artei în transformarea societății socialiste . . . 300

PROBLEME GNOSEOLOGICE ALE ARTEI CONTEMPORANE 305

Funcția cognitivă a artei. Tipuri de contribuție a artei la cunoaștere 305

Specificul cunoașterii artistice. Obiectul și modalitatea cognitivă a artei 309

Problema adevărului artistic. Rolul artei în înțelegerea și transformarea revoluționară a realității 315

Scanned with OKEN Scanner

CONCEPȚIA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN CU PRIVIRE LA NATURA ȘI SPECIFICUL CONTRADICȚIILOR ÎN SOCIALISM. ROLUL PARTIDULUI ÎN DEZVĂLUIREA ȘI REZOLVAREA CONTRADICȚIILOR SOCIETĂȚII NOASTRE

ION IUGA,
ION HUMĂ

Problemă de larg interes filozofico-teoretic, științific și practic, reprezentînd obiectul a numeroase dezbateri, controverse, polemici și interpretări atît în cadrul gîndirii marxiste cît și în afara ei, contradicțiile în societate au o importanță deosebită și semnificații majore. Pozițiile și opțiunile manifestate în legătură cu natura, sfera de cuprindere și conținutul contradicțiilor sînt de cele mai multe ori și poziții și opțiuni teoretice, politice, economice și strategice de maximă importanță ca, de pildă, în cel al progresului și al căilor lui de promovare sau în cadrul divergențelor dintre marxism și reformism, al dezbaterilor în jurul conceptului de alienare sau al opoziției dintre socialismul științific și diversele teorii ale convergenței. De asemenea, această problematică oferă argumente solide pentru a demonstra actualitatea permanentă a dialecticii marxiste.

În condițiile construcției socialiste, ale făuririi societății socialiste multilateral

dezvoltate, problematica contradicțiilor dezvăluie noi valențe și semnificații ; ea previne, pe de o parte, asupra tendințelor simplificatoare, superficiale ce ar putea apare în dezvoltarea noii orînduiri și ar socoti-o ca un proces automat și linear, iar, pe de altă parte, eventualele practici sau încercări de a ignora ori subaprecia resursele de care dispune această orînduire pentru a soluționa și depăși contradicțiile și a accelera ritmul progresului istoric. Fiind obiectiv existente și implantate în solul realităților socialiste, ale construcției noastre noi, contradicțiile prezintă un considerabil interes teoretic și practic politic ; ele dezvăluie caracterul complex, dialectic și dificultățile progresului social, dar în același timp și posibilitățile de a le rezolva, de a le depăși. Dialectica contradicțiilor este profund semnificativă pentru dezvoltarea structurilor sociale, a relațiilor sociale, dar și pentru oamenii care întruchipează aceste relații, pentru realizarea acestora cît mai deplin umană, în spiritul profundului conținut al umanismului revoluționar, al ideologiei și politicii creatoare a Partidului Comunist Român ; ea îndeamnă la realism, la aprecierea lucidă a evenimentelor, proceselor și fenomenelor sociale, spirit de care sînt profund animate teoria marxistă, politica generală a partidului nostru, documentele Congresului al XI-lea al P.C.R. și ale Conferinței Naționale a partidului din decembrie 1977, expunerile și cuvîntările secretarului general al partidului, Programul P.C.R. de făurire a socialismului multilateral dezvoltat. Exprimînd sintetic concepția și poziția partidului nostru privind contradicțiile în socialism, Programul accentuează că „În vastul proces de edificare a noii orînduiri sociale apar însă, și vor continua să apară, contradicții care trebuie temeinic cunoscute. Partidul va acționa în vederea soluționării la timp a acestor contradicții, astfel ca ele să nu se dezvolte și să nu afecteze progresul general al socialismului“ [1].

Explicînd dezvoltarea ca autodezvoltare, ca expresie a confruntării laturilor contrarii ale fenomenelor, teoria marxistă a contradicțiilor oferă înțelegerea dialectică a esenței fenomenelor și proceselor sociale.

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

Abordînd dialectic fenomenele din natură, societate şi gîndire, filozofia marxistă are în vedere deopotrivă universalitatea şi specificul contradicţiilor. Universalitatea contradicţiilor presupune că dedublarea unicului în contrarii, care se implică reciproc, este proprie tuturor fenomenelor şi proceselor din natură, societate şi gîndire, de la apariţia şi pînă la dispariţia lor. Contradicţiile, tocmai pentru că sînt universale, acţionează în mod specific, de la o formă de mişcare a materiei la alta, de la un sistem social la altul, ceea ce asigură determinarea conţinutului lor calitativ.

Încorporînd semnificaţii multiple şi majore, ideea specificului contradicţiilor are o deosebită valoare metodologică, ea reprezintă întemeierea filozofică a exigenţei analizei concret istorice şi multilaterale a realităţii, fără de care activitatea practic transformatoare a omului rămîne un simplu deziderat.

În natură, atunci cînd omul nu intervine sau nu poate interveni într-o măsură cît de cît substanţială, procesele şi contradicţiile apar, evoluează şi „se rezolvă" de la sine, în mod spontan. În cadrul vieţii sociale însă, unde oamenii, înzestraţi cu conştiinţă şi voinţă, nu sînt numai obiectul, ci şi subiectul mişcării, al acţiunii sociale, contradicţiile reflectă interesele şi, pe această bază, năzuinţele şi idealurile indivizilor, ale grupurilor şi claselor sociale. Dar faptul că în societate contradicţiile se manifestă *în* şi *prin* activitatea oamenilor nu le anulează obiectivitatea, ci subliniază particularitatea manifestării lor.

Viaţa materială a societăţii, în primul rînd relaţiile economice, determină — prin ceea ce ele exprimă într-un moment sau altul ca necesitate şi legitate — anumite cerinţe proprii grupurilor, claselor sau societăţii în general, cerinţe exprimate prin interese particulare ale acestora. În această privinţă, Engels remarca că înseşi relaţiile economice ale fiecărei orînduiri se manifestă înainte de toate ca interese care au conţinut obiectiv, chiar dacă mobilul acţiunii sociale productive ori din afara producţiei îmbracă haina dorinţelor, scopurilor şi idealurilor formulate în chip subiectiv de către fiecare individ. De

Scanned with OKEN Scanner

aceea, contradicţiile sociale poartă pecetea factorului subiectiv în însuşi modul lor de manifestare. Ele funcţionează în societate pe fondul unităţii şi interacţiunii factorilor obiectivi şi subiectivi, atît în cazul raporturilor contradictorii care apar între om şi natură în procesul producerii bunurilor materiale, cît şi în celelalte compartimente ale activităţii sociale. Avînd, într-un fel sau altul, atît un conţinut obiectiv cît şi unul subiectiv, contradicţiile sociale se caracterizează printr-o îmbinare diversă a factorilor obiectivi cu cei subiectivi, a celor spontani cu cei conştienţi. Acest lucru explică prezenţa în viaţa socială a unor contradicţii preponderent obiective sau preponderent subiective, chiar dacă ele se manifestă în şi prin activitatea oamenilor.

Întrucît mişcarea socială, relevîndu-se prin complexitatea acţiunilor umane transformatoare, se raportează obiectiv şi subiectiv la om, la tabla de valori a claselor sociale şi indivizilor, la poziţiile şi interesele cele mai diferite ale oamenilor şi grupurilor pe care aceştia le formează, contradicţiile angajează toate nivelurile vieţii sociale, de la cele care privesc asigurarea trebuinţelor materiale fundamentale pînă la acelea privitoare la realizarea cerinţelor spirituale.

Caracteristic contradicţiilor sociale este faptul că, unind orînduirile sociale, în acelaşi timp le şi particularizează. Fiecare formaţiune social-economică se constituie ca o unitate a contradicţiilor, începînd cu structurarea modului de producţie şi continuînd, pe această bază — desigur, nu automat — cu structurarea dialectic contradictorie a celorlalte niveluri ale vieţii sociale. Rezultă de aici exigenţa metodologică a analizei sistemice a contradicţiilor dintr-o societate dată, luată global, desprinzînd interconditionările reciproce pe verticală, de la activitatea material-productivă la cea social-politică şi pînă la cele mai complexe forme ale activităţii spirituale.

Necesitatea analizei diferenţiate a contradicţiilor în viaţa socială ne impune să nu ne mulţumim cu simpla constatare a prezenţei contradicţiilor în diferite orînduiri sociale. În conformitate cu principiul istorismului, trebuie surprins raportul dominant sau reprezentativ dintre laturile obiective şi subiective ale contradicţiilor în cadrul fiecărei formaţiuni sociale, precum şi modul în care se raportează individul, clasele, societatea însăşi la aceste

Scanned with OKEN Scanner

contradicţii. În acest fel, ideea caracterului obiectiv al contradicţiilor sociale nu rămîne la nivel constatativ, ci se conjugă cu judecata de valoare, cu atitudinea practică, diferenţiată de la o clasă socială la alta, faţă de contradicţii. În socialism, judecata de valoare cu privire la natura şi rolul contradicţiilor are la bază responsabilitatea conducerii ştiinţifice a societăţii, întemeind — în ordinea ei — politica ştiinţifică a transformărilor revoluţionare. Diversitatea contradicţiilor sociale poate fi exprimată prin tipologia contradicţiilor interne şi externe, fundamentale şi nefundamentale, principale şi secundare, tipologie aplicabilă şi contradicţiilor din natură. Trebuie însă subliniat că această tipologie nu surprinde specificul contradicţiilor sociale, ci tocmai ceea ce au ele comun, din punctul de vedere al criteriilor enunţate, cu contradicţiile din natură. Surprinderea specificului contradicţiilor sociale este posibilă prin folosirea tipologiei *antagonismului* şi *neantagonismului*, ce caracterizează esenţialmente raporturile economice, sociale şi spirituale contradictorii din cadrul diverselor formaţiuni social-economice.

Cum, în ce mod ar putea fi definite contradicţiile antagoniste şi neantagoniste ? Sînt antagoniste acele contradicţii sociale care izvorăsc dintr-o opoziţie totală, ireductibilă de interese fundamentale ale claselor şi grupurilor sociale. Originea antagonismelor este proprietatea privată. Antagonismul caracterizează societăţile bazate pe exploatare, exprimînd opoziţia radicală dintre exploataţi şi exploatatori, reflectată în lupta de clasă dintre sclavi şi stăpînii de sclavi, iobagi şi feudali, proletariat şi burghezie. Desigur, contradicţii antagoniste pot să apară şi între clasele exploatatoare ori între grupări ale acestora, însă, de regulă, asemenea antagonisme joacă un rol secundar, iar atunci cînd interesele comune ale exploatatorilor sînt ameninţate de lupta claselor asuprite, contradicţiile acestea vor trece pe planul al doilea.

Contradicţiile neantagoniste exprimă o deosebire relativă, parţială şi temporară de interese între clase şi categorii sociale, pe fondul unei comunităţi de interese fundamentale, istoriceşte determinată. Deşi societăţilor bazate pe proprietatea privată le sînt caracteristice contradicţiile antagoniste, faptul acesta nu exclude prezenţa unor contradicţii neantagoniste (de exemplu, în capita-

Scanned with OKEN Scanner

lism, contradicţia dintre proletariat şi mica burghezie), a căror desfăşurare depinde totuşi, în cele din urmă, de modul de evoluţie a celor antagoniste.

Înlăturarea contradicţiilor antagoniste nu se poate face decît prin schimbarea sistemului dat de contrarii (formaţiunea socială privită ca sistem). Aşa cum dovedeşte experienţa istorică, calea rezolvării antagonismelor fundamentale în societate nu poate fi decît revoluţia, care, indiferent de forma de realizare, reprezintă acel salt calitativ ce soluţionează contradicţia fundamentală dintr-o ţară, într-o anumită etapă, creînd cîmp liber pentru rezolvarea tuturor celorlalte contradicţii ale vechii societăţi şi afirmarea unei unităţi noi a contrariilor. „În dezvoltarea vieţii mondiale contemporane — arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu — continuă să se manifeste cu putere contradicţia de bază dintre clasa muncitoare şi clasa capitaliştilor. Această contradicţie are astăzi, şi va continua să aibă, rolul primordial în întregul proces revoluţionar de transformare a societăţii“ [2].

Pe baza generalizării experienţei istorice a revoluţiilor proletare, marxismul subliniază că, oricare ar fi forma, metodele şi căile (paşnice ori nepaşnice) soluţionării contradicţiilor dintre burghezie şi proletariat, ea va avea caracterul unei revoluţii, în cadrul căreia cucerirea puterii politice şi organizarea noului mod de producţie vor fi înfăptuite, desigur, în mod corespunzător condiţiilor concrete din fiecare ţară. Dincolo de formele pe care poate să le îmbrace conţinutul acestei transformări revoluţionare, ţelul suprem va fi însă în toate cazurile acelaşi : desfiinţarea exploatării omului de către om, instaurarea proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie, făurirea unei adevărate democraţii.

Amplificarea antagonismului de clasă, adîncirea crizei generale a capitalismului reprezintă nota dominantă a evoluţiei lumii capitaliste contemporane.

Pe planul vieţii internaţionale se manifestă în primul rînd contradicţia dintre cele două orînduiri sociale antagoniste : socialismul şi capitalismul, contradicţie care exercită o influenţă puternică asupra întregii dezvoltări mon-

---

[2] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor din domeniul ştiinţelor sociale şi învăţămîntului politic*, Bucureşti, Editura politică, 1976, p. 22—23.

Scanned with OKEN Scanner

diale. De asemenea, continuă să se manifeste cu putere contradicţia dintre imperialism şi ţările în curs de dezvoltare.

Desfăşurarea proceselor vieţii contemporane confirmă justeţea concepţiei marxiste cu privire la dialectica contradicţiilor epocii de trecere la socialism.

Programul P.C.R. despre rolul contradicţiilor în dinamica societăţii socialiste

În procesul înfăptuirii principalelor sarcini politice, economice şi ideologice ale etapelor revoluţiei socialiste, clasa muncitoare condusă de partid lichidează rînd pe rînd antagonismele caracteristice vechii orînduiri. Fizionomia societăţii se schimbă radical, construindu-se o economie unitară şi dinamică, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie. Dispar astfel clasele exploatatoare şi exploatarea omului de către om, clasele principale ale societăţii — muncitorimea şi ţărănimea — fiind clase prietene, cu scopuri şi idealuri fundamentale comune. Ca un rezultat firesc al transformărilor radicale ce au loc în infrastructura societăţii, se modifică calitativ însăşi reţeaua de interacţiuni contradictorii dintre elementele şi procesele noii orînduiri.

În virtutea legilor progresului social, edificarea socialismului şi comunismului reprezintă o necesitate obiectivă în dezvoltarea societăţii omeneşti pe trepte superioare. În desfăşurarea acestui proces apar probleme tot mai complexe care cer o examinare profundă, răspunsuri clare şi demersuri conştiente pentru soluţionarea lor în spiritul rigorilor ştiinţei, ale cerinţelor progresului social. Privită din această perspectivă, analiza contradicţiilor în socialism ni se înfăţişează ca una dintre cele mai de seamă probleme epistemologice ale teoriei marxiste despre noua orînduire, cu repercusiuni deosebite asupra acţiunii sociale, economice, politice, ideologice, educative şi culturale, construirea noii orînduiri fiind un proces istoric, un şir neîntrerupt de rezolvări ale contradicţiilor sociale. De aceea, şi în socialism — aşa după cum se subliniază în

Scanned with OKEN Scanner

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism — fenomenele, procesele și raporturile sociale întruchipează unitatea dialectică a contrariilor, ele există, se manifestă și se dezvoltă ca unitate și luptă a contrariilor.

Esență a dialecticii materialist-dialectice, și în socialism contradicțiile au un caracter obiectiv, acționează și reprezintă izvorul intern al automișcării, al dezvoltării. În acest sens, precizînd că „antagonismul și contradicția nu sînt deloc unul și același lucru", Lenin sublinia că „primul dispare, cea de-a doua rămîne în socialism" [3]. Pornindu-se de la o asemenea apreciere a lui Lenin, în literatura marxistă a problemei contradicțiile din societate sînt împărțite în mod tradițional în contradicții antagoniste și neantagoniste. Prin contradicție antagonistă se înțelege, cum am văzut, o opoziție fundamentală, ireconciliabilă de interese, iar prin contradicție neantagonistă se are în vedere o relativă deosebire de interese în cadrul unei unități de fond. Potrivit concepției partidului nostru de edificare a socialismului multilateral dezvoltat în România, clar exprimată în documentele sale programatice, teza lui Lenin cu privire la dispariția antagonismelor în socialism nu trebuie înțeleasă în sensul că în noua orînduire nu ar putea, sub nici o formă și în nici un caz, să apară contradicții antagoniste, ci în sensul că societatea socialistă este în măsură să evite contradicțiile antagoniste, revoluția socialistă înlăturînd cauzele obiective care le generează inevitabil în orînduirile bazate pe exploatarea omului de către om. Și socialismul poate avea de înfruntat contradicții antagoniste, ele luînd însă naștere pe alte baze, care nu țin de esența noii orînduiri. În principal, există contradicții antagoniste între socialism și imperialism, între ideologia clasei muncitoare și cea burgheză, între principiile morale ale societății socialiste și comportamentul, mentalitatea elementelor antisociale etc. [4].

Experiența de pînă acum a construirii societății socialiste a pus în evidență că împărțirea și înțelegerea meca-

---

[3] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 294.

[4] Vezi Nicolae Kallós, *Sociologie, politică, ideologie*, Timișoara, Editura Facla, 1975.

Scanned with OKEN Scanner

nică a contradicţiilor în antagoniste şi neantagoniste a prezentat nu numai neajunsuri teoretice — constînd în neluarea în considerare a trecerii unui fenomen în altul, a unei calităţi în alta —, ci şi implicaţii negative în activitatea practic-politică. Într-o etapă, sub influenţa dogmatismului, absolutizarea acestei dihotomii a estompat elementele de relativitate, interferenţa acestor contradicţii, favorizînd schematismul de gîndire. De exemplu, în cadrul teoriei luptei de clasă, nu în puţine cazuri se prezenta schematic structura socială în procesul trecerii la socialism, supralicitîndu-se latura tensională a raporturilor de clasă. Fapt care şi-a găsit expresia, între altele, în teoria eronată, cu unele consecinţe politice, potrivit căreia, pe măsura înaintării spre socialism, lupta de clasă se intensifică. Ipostazierea mecanicistă a luptei contrariilor în cadrul vieţii sociale a condus la o atitudine limitativă asupra democraţiei socialiste, la minimalizarea ponderii normelor de drept în sistemul relaţiilor sociale, de natură să întreţină arbitrariul, unele abuzuri şi ilegalităţi, faţă de care partidul nostru a luat atitudine critică la Congresul al IX-lea.

Pe de altă parte, în prezentarea sistemului socialist s-a mizat unilateral pe relevarea elementelor de echilibru, trecîndu-se cu vederea prezenţa contradicţiilor şi rolul lor motric în dezvoltarea socială. Reducerea contradicţiilor la antagonisme şi-a găsit reversul, în mod aparent paradoxal, în atitudinea triumfalistă şi idilică faţă de ascendenţa procesului revoluţionar, atitudine inaptă de o realistă angajare a factorului subiectiv în acţiunea transformatoare.

Or, este important de subliniat că, în condiţiile socialismului, ale unităţii moral-politice a poporului şi ale procesului treptat de omogenizare socială, contradicţiile antagoniste existente în societatea bazată pe proprietatea privată şi exploatarea omului de către om — opoziţia dintre munca fizică şi cea intelectuală, dintre sat şi oraş, dintre interesele generale şi cele individuale ş.a. — se transformă în contradicţii neantagoniste. Apoi unitatea, natura omogenă a societăţii noastre imprimă moduri diferite, specifice de rezolvare a unor contradicţii antagoniste, proprii rezolvării contradicţiilor neantagoniste. De pildă, între ideologia marxistă şi concepţiile burgheze şi mic-burgheze din mentalitatea unor oameni care trăiesc în socialism există contradicţii antagoniste dar modul de

Scanned with OKEN Scanner

rezolvare a acestora nu constă în ciocnire conflictuală, ci în munca politico-ideologică, educativă, idee pregnant relevată de secretarul general al partidului în *Cuvîntarea la consfătuirea de lucru cu activiştii şi cadrele din domeniul educaţiei politice, al propagandei şi ideologiei* şi la Conferinţa Naţională a P.C.R. din decembrie 1977, atunci cînd afirma că „este necesar să intensificăm munca politică şi cultural-educativă de ridicare a conştiinţei socialiste a maselor, de formare a omului nou, constructor al noii orînduiri" [5].

Evident, nici contradicţia antagonistă dintre socialism şi imperialism nu trebuie să ducă în mod obligatoriu la o confruntare armată între state, ci, dimpotrivă, se cere imperios rezolvarea printr-o politică de coexistenţă paşnică, problema regimului social urmînd a fi hotărîtă prin voinţa şi acţiunea fiecărui popor în propria sa ţară, fără amestec din afară.

Pe de altă parte, contradicţiile neantagoniste pot, dacă nu sînt studiate şi identificate la timp şi în mod just rezolvate, să frîneze dezvoltarea, să genereze convulsiuni şi perturbări sociale, să dobîndească unele trăsături proprii antagonismelor.

Din acest punct de vedere, nerespectarea legilor care guvernează dezvoltarea socială poate duce la apariţia unor contradicţii noi, cu urmări negative, ca şi la unele efecte dăunătoare ale contradicţiilor obiective existente. „Viaţa demonstrează cu putere că şi în societatea socialistă continuă să existe contradicţii şi să se nască chiar contradicţii noi — relevă tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Unele dintre acestea pot deveni antagoniste şi pot provoca mari greutăţi pe drumul făuririi noii orînduiri sociale... Problema se pune deci nu de a nega sau subaprecia existenţa contradicţiilor — dealtfel, manifestarea contradicţiilor, lupta dintre ele constituie şi în socialism o lege a dezvoltării sociale. Ceea ce se cere este ca, pornind de la recunoaşterea existenţei contradicţiilor să se treacă la studierea lor temeinică şi să se acţioneze în mod conştient, ţinîndu-se seama de legile obiective ale dezvoltării în socialism, pentru ca aceste contradicţii să nu se amplifice, să nu devină antagoniste, să nu

---

[5] Nicolae Ceauşescu, *Raport la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, Bucureşti, Editura politică, 1977, p. 57.

Scanned with OKEN Scanner

ducă la ciocniri violente"[6]. Precizările făcute în definirea notelor de antagonism și de neantagonism în domeniul contradicțiilor sociale, precum și în explicarea posibilității trecerilor reciproce constituie o dezvoltare a teoriei marxiste a contradicțiilor și în acest cadru se cuvine subliniată contribuția teoretică a partidului nostru, a tovarășului Nicolae Ceaușescu la înțelegerea nuanțată și particularizată a acțiunii contradicțiilor.

Cercetînd, identificînd și cunoscînd tot mai bine și la timp contradicțiile ce se manifestă și contribuind conștient, dirijat la rezolvarea lor, partidul nostru amplifică forța propulsoare a unității și luptei contrariilor în direcția înaintării pe treptele progresului social multilateral.

O problemă importantă care se cere examinată se referă la domeniile și particularitățile interacțiunii contradicțiilor din viața socială care explică imposibilitatea cunoașterii exhaustive a fenomenelor contradictorii. Esențială este însă identificarea principalelor aspecte contradictorii, a căror rezolvare antrenează în ultimă analiză și rezolvarea contradicțiilor derivate. În scopul acestei identificări, conceptul de formațiune socială permite formularea *criteriului metodologic fundamental de abordare a contradicțiilor societății socialiste,* criteriu care vizează, conform acestui concept, *ordinea nivelurilor de structurare a sistemului social.* Pe aceeași bază, se pot desprinde unele *note caracteristice* ale manifestării contradicțiilor, ale interacțiunii lor în societatea socialistă.

Structura societății socialiste evidențiază mai întîi contradicții în plan infrastructural, al raportului cu natura, contradicții care dobîndesc o pondere crescîndă în epoca noastră, în condițiile revoluției tehnico-științifice. Se disting apoi contradicții în cadrul forțelor de producție (de pildă, între calificarea forței de muncă și gradul de folosire a uneltelor de producție sau de prelucrare a obiectului muncii), precum și contradicții pe planul raportului dintre forțele de producție și relațiile de producție. Se manifestă, de asemenea, contradicții în domeniul eco-

[6] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate,* vol. 7, București, Editura politică, 1973, p. 548—549.

Scanned with OKEN Scanner

nomiei, al raporturilor de proprietate sau al celor de repartiţie, ca şi între diferitele ramuri şi sectoare ale economiei (de exemplu, între industrie şi agricultură). Cum între diferite forme şi niveluri de manifestare a contradicţiilor sociale există o strînsă interdependenţă, determinante fiind contradicţiile din structurile obiective fundamentale ale societăţii, apar în consecinţă contradicţiile între activitatea economică şi alte domenii de activitate socială.

Trebuie luate în consideraţie, în continuare, contradicţiile între sat şi oraş, între munca fizică şi munca intelectuală. Se evidenţiază apoi grupul contradicţiilor privitoare la raporturile dintre bază şi suprastructură, dintre afirmarea impetuoasă a forţelor şi relaţiilor de producţie şi formele de organizare şi conducere a activităţii economico-sociale. Sînt de consemnat, conform ordinii nivelurilor de structurare a sistemului social, contradicţii în sfera suprastructurării : la nivelul organizării politico-administrative şi al funcţionării instituţiilor politice, juridice etc., precum şi contradicţiile în domeniul conştiinţei, al ideologiei. Operează, de asemenea, şi contradicţii ivite în cadrul confruntării de idei în ştiinţă şi cultură.

La aceste contradicţii se adaugă şi categoria contradicţiilor privind sfera relaţiilor umane : contradicţii între clase şi categorii sociale, după cum şi acelea dintre individ şi colectivitate, contradicţii care se rezolvă treptat, prin realizarea convergenţei intereselor fundamentale ale acestora.

Rezultă că, pentru abordarea sistemică a contradicţiilor, se impune surprinderea corelaţiilor pe verticală între diferitele paliere ale structurii sistemului socialist. Ceea ce permite identificarea verigilor principale, a direcţiilor prioritare ale acţiunii transformatoare.

În cadrul sistemului de contradicţii, cele economice păstrează un rol primordial în funcţionarea de ansamblu a societăţii. Ceea ce reprezintă o primă notă caracteristică de manifestare a contradicţiilor în socialism. Mobilitatea componentelor ce definesc modelul economic reprezintă ea însăşi o sursă a contradicţiilor economiei socialiste. Funcţionalitatea economiei socialiste reclamă depăşirea

Scanned with OKEN Scanner

neîntreruptă a perturbațiilor și disproporțiilor apărute în dinamica diferitelor ramuri și subramuri ori ca urmare a noilor cerințe cu care se confruntă economia.

O altă sursă a contradicțiilor economiei socialiste o constituie faptul că aceasta este o economie de mărfuri (cu caracter specific). Planificarea economiei operează și prin folosirea unor pîrghii ale economiei de mărfuri. Aceasta constituie terenul contradicțiilor mărfii, concretizate în contradicția dintre valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare, dintre munca abstractă și cea concretă, dintre munca complexă și cea simplă. De exemplu, rentabilitatea încă scăzută a unor procese de producție, a folosirii unor fonduri de investiții, a unor opțiuni economice, subaprecierea uneori a calității și diversității producției, probleme pe care Conferința Națională a partidului le-a examinat aprofundat, reprezintă aspecte ale contradicției dintre valoarea de schimb și cea de întrebuințare, aspecte care tind să genereze subaprecierea pieței, a cerințelor de consum. De asemenea, trebuie acordată atenție și contradicției dintre munca abstractă și cea concretă, dintre munca complexă și cea simplă, ale căror consecințe tind să se materializeze în depășirea normelor de consum al materiilor prime și al energiei, în neîndeplinirea indicilor de productivitate a muncii ș.a. Cointeresarea materială, legată de principiul repartiției după muncă, urmărește corelarea adecvată între posibilitățile societății și contribuția membrilor ei. Creînd deosebiri de venituri între oameni, cointeresarea materială trebuie folosită în anumite limite obiective, dincolo de care ea creează disparități sociale. Din acest punct de vedere, are o adîncă semnificație teoretică și politică următoarea idee a secretarului general al partidului nostru : „Noi am lichidat asuprirea și inegalitatea economică nu pentru ca să le înlocuim cu o altă inegalitate sub numele cointeresării materiale sau al răspunderii pe care o au unii sau alții în muncă, ci pentru a crea o societate mai dreaptă, în care nu numai mijloacele de producție să fie în mîna poporului, dar și repartiția venitului național să fie realizată în mod mai echitabil, mai drept, păstrîndu-se, desigur, cointeresarea materială, care este necesară în etapa ce o străbatem, dar care să fie o cointeresare și o diferențiere de natură să nu ducă la niște stări de lucruri cu

Scanned with OKEN Scanner

totul inacceptabile, în contradicţie flagrantă cu principiile societăţii socialiste şi comuniste“ [7].

În ansamblul contradicţiilor din economie, contradicţia dintre forţele şi relaţiile de producţie constituie veriga principală. Dacă în stabilirea planurilor de dezvoltare a economiei naţionale, a direcţiilor de progres se neglijează sau se subapreciază concordanţa optimă în fiecare etapă între forţele şi relaţiile de producţie, atunci apariţia unor forme ale acestei contradicţii influenţează — chiar dacă nu automat — evoluţia unui şir întreg de contradicţii economice care sînt, prin natura lor, dependente de starea de ansamblu a concordanţei forţelor cu relaţiile de producţie.

Cercetătorii din ştiinţele sociale discută în jurul legitimităţii unei contradicţii fundamentale a socialismului, ca şi despre desemnarea uneia sau alteia dintre contradicţiile unei etape date drept contradicţie principală, de a cărei rezolvare ar depinde nemijlocit progresul economic imediat sau soluţionarea altor contradicţii, dependente de cea principală. Dintr-un punct de vedere aproape unanim acceptat, *contradicţia economică fundamentală* este aceea dintre trebuinţele materiale ale societăţii şi ale membrilor ei, pe de o parte, şi posibilitatea sau capacitatea de a le satisface la un moment dat, pe de altă parte. Împreună cu alţi factori ai progresului economic, contradicţia economică fundamentală — mai precis, rezolvarea ei — face parte din resortul motor al funcţionării organismului economico-social socialist [8].

Exprimînd o reţea de conexiuni între laturile, elementele sistemului economic, această contradicţie este de mare complexitate ; ea reprezintă punctul de intersecţie al unor decalaje între proprietatea socială şi infrastructura tehnică, între proprietatea socială şi alte elemente ale relaţiilor de producţie.

Practica edificării socialismului a infirmat concepţia după care contradicţiile din economia socialistă sînt un corp străin relaţiilor socialiste de producţie, producînd numai dereglări şi dezechilibre. În afară de cazurile în care disfuncţionalităţile se datorează unor motive su-

---

[7] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiştii şi cadrele din domeniul educaţiei politice, al propagandei şi ideologiei*, Bucureşti, Editura politică, 1977, p. 13—14.

[8] Vezi Nicolae Kallós, *op. cit.*, p. 100.

Scanned with OKEN Scanner

biective, contradicțiile noii economii au un caracter obiectiv. Cunoașterea cadrului de acțiune și a modului de manifestare concretă, de la un moment la altul, a contradicțiilor, în vederea depășirii lor conștiente, reprezintă o importantă problemă a asigurării progresului multilateral al societății socialiste.

Pe măsura generalizării relațiilor socialiste de producție, a schimbărilor corespunzătoare produse în structura socială și de clasă a societății noastre, are loc *diminuarea constantă a rolului contradicțiilor de clasă în cadrul vieții sociale*. Ceea ce reprezintă o altă particularitate a manifestării și interacțiunii contradicțiilor societății socialiste. Identitatea de poziții se exprimă, cu atît mai mult cînd este conștientizată, în convergența intereselor fundamentale ale claselor și categoriilor sociale din societatea noastră. Fiind o condiție importantă a dezvăluirii și rezolvării contradicțiilor neantagoniste, unitatea de tendințe și de interese fundamentale reprezintă forța motrice hotărîtoare a progresului social. Specific societății socialiste este faptul că ea *se ridică pe o treaptă superioară pe măsura soluționării contradicțiilor*, ceea ce, conform aprecierii din Programul partidului, va conduce spre formarea, în perspectiva devenirii comuniste, a poporului muncitor unic.

În spiritul concepției noastre revoluționare, trebuie însă să apreciem realist, științific, așa cum și în această privință ne îndeamnă Programul P.C.R., tendințele realizării acestui proces, luînd implicit în considerare întreaga diversitate a manifestărilor concrete ale relațiilor sociale, relații care nu pot ocoli, datorită condițiilor istorice obiective, o serie de aspecte contradictorii. „Este evident — precizează tovarășul Nicolae Ceaușescu — că la noi nu mai există clase sociale antagoniste ; continuă să existe însă clase, categorii sociale. E adevărat, sînt clase prietene, animate de dorința de a făuri împreună noua orînduire socială ; dar ar fi greșit să nu vedem că există totuși contradicții și deosebiri între clasele și grupările sociale din societatea noastră. Sînt anumite contradicții între țărănime și muncitorime, între sat și oraș, precum și între diferite alte categorii sociale, atît în ce privește condițiile și felul de muncă, cît și nivelul conștiinței, situația veniturilor și așa mai departe. Este clar că aceste deosebiri nu pot să nu genereze contradicții.

Scanned with OKEN Scanner

Acestea se pot dezvolta şi pot deveni antagoniste dacă nu sînt bine înţelese şi dacă nu acţionăm pentru a lichida cauzele care le generează"[9].

Trebuie subliniat, de asemenea, că diferitele relaţii contradictorii dintre clasele şi păturile sociale nu trebuie explicate în primul rînd — aşa cum se acredita într-o interpretare mai veche — prin deosebirile dintre cele două forme de proprietate socialistă, de stat şi cooperatistă. Dacă am absolutiza aceste deosebiri, apreciindu-le ca izvoare principale ale unor contradicţii dintre clasele fundamentale ale societăţii noastre, ar însemna să acceptăm, împotriva realităţii de fapt şi de drept, că industria socialistă şi sectorul cooperatist în agricultură sînt proprietatea clasei muncitoare şi, respectiv, a ţărănimii, şi nu proprietatea întregului popor. Sînt situaţii în care, aşa cum arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu în *Cuvîntarea la Consfătuirea de lucru cu activiştii şi cadrele din domeniul educaţiei politice, al propagandei şi ideologiei,* din punct de vedere al participării la conducere, al dezvoltării autogestiunii şi autoconducerii, sistemul cooperativelor de producţie este mai clar ; în cooperative, fiecare trebuie să dea minimum de 20—25 la sută, poate chiar mai mult, pentru dezvoltarea cooperativei, în timp ce veniturile multor întreprinderi nu sînt obţinute ca un rezultat al activităţii proprii, ci pe baza muncii altor întreprinderi, a altor oameni ai muncii din alte sectoare ale vieţii economice. Rezultă, aşadar, că între proprietatea socialistă de stat şi cea de grup nu trebuie fixate deosebiri cu orice preţ, iar atunci cînd e vorba de deosebiri, nu trebuie minimalizate unele rezerve şi disponibilităţi importante ale proprietăţii cooperatiste pentru dezvoltarea economiei. Deosebirile şi contradicţiile dintre grupurile mari de oameni decurg, în societatea noastră, în primul rînd, din locul şi poziţia pe care acestea le ocupă în diviziunea socială a muncii, din diferenţierile — obiectiv necesare pe treapta de dezvoltare în care se află — în sfera repartiţiei şi altele. Industrializarea muncii agricole, urbanizarea, ridicarea calităţii vieţii, afirmarea generalizată a civilizaţiei socialiste sînt modalităţi care asigură atenuarea treptată a deosebirilor esenţiale, a contradicţiilor dintre

[9] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor din domeniul ştiinţelor sociale şi învăţămîntului politic,* Bucureşti, Editura politică, 1976, p. 19.

Scanned with OKEN Scanner

clasele fundamentale ale societății noastre, conducînd la adîncirea unității socialiste în această etapă.

O altă particularitate a manifestării și rezolvării contradicțiilor în societatea socialistă constă în faptul că, în condițiile creșterii rolului factorului subiectiv în viața socială, *dobîndește o pondere tot mai mare complexul activităților de soluționare a contradicțiilor din planul culturii și conștiinței sociale*, contradicții legate, unele dintre ele, de însuși procesul cristalizării și dezvoltării noilor valori. Edificarea socialismului impune sporirea participării indivizilor la viața socială, ceea ce nu este posibil fără afirmarea conștiinței politice, juridice și morale socialiste, fără dezvoltarea învățămîntului, a cercetării științifice, fără înflorirea artei, a valorilor culturale în general. Independența relativă a culturii și conștiinței socialiste față de relațiile economice, fără să conducă neapărat la o rămînere în urmă a primelor, implică, ca o latură a formării și dezvoltării lor, discontinuitatea, saltul profund în sfera sistemului valorilor spirituale, conflictul cu vechile concepții despre lume, cu mentalitățile și deprinderile înapoiate, dar și cu ceea ce se constituie totuși la un moment dat ca false idealuri și valori. Întrucît conștiința socialistă nu se suprapune conștiinței sociale a orînduirii (aceasta din urmă cuprinzînd și elemente sau chiar forme ale conștiinței presocialiste ca, de exemplu, reprezentările religioase), formarea și afirmarea conștiinței socialiste nu poate ocoli manifestările contradictorii. De asemenea, în planul conștiinței individuale, asimilarea valorilor politice, juridice și morale noi nu operează în același ritm și cu aceeași profunzime, generînd și comportamente inadecvate.

Unii autori au propus gruparea contradicțiilor societății socialiste în două mari categorii și anume: de *funcționalitate* și de *disfuncționalitate*. Firește, cu adaosul că, cel puțin în unele cazuri, relația poate fi reversibilă, o contradicție funcțională devenind de disfuncționalitate și invers. Exigențele și cerințele evidente ale conducerii științifice implică concentrarea atenției, în primul rînd, asupra contradicțiilor din cea de-a doua categorie. O studiere și tratare complexă a cauzelor ce le generează este necesară atît pentru a descoperi „veriga principală" asupra căreia trebuie acționat cu precădere spre a restabili, pe o nouă bază calitativă, unitatea contrariilor, cît și pentru a putea aprecia în cunoștință de cauză soluționa-

Scanned with OKEN Scanner

rea problemelor celor mai presante sau imediat abordabile, pentru a stabili prioritățile necesare acțiunii de dirijare conștientă a vieții sociale. Considerînd fenomenul într-o asemenea viziune, problema care se ridică în fața cercetării științifice este de a descoperi contradicțiile principale ce acționează în societatea noastră, de a analiza cauzele, „regimul" lor concret de funcționare, corelațiile cu alte fenomene, pentru a sugera pe această bază factorilor de decizie modalități de soluționare.

Pare paradoxal, însă este o realitate că investigarea problemei contradicțiilor vieții noastre sociale întîmpină și ea propriile ei contradicții. Este vorba, cel puțin în stadiul actual, de inconvenientele ce decurg din insuficienta adîncire a conceptului filozofic de contradicție și a specificului acțiunii sale în socialism, ca și dintr-o oarecare neglijare a abordării multidisciplinare concomitente, unitare în concluziile ei. Pentru a putea sugera practicii concluzii valabile, cercetarea trebuie, concomitent cu analiza concretă, să ajungă la o viziune îndeajuns de sintetizatoare. De aceea, elaborarea a ceea ce numim sistemul contradicțiilor societății noastre socialiste în etapa actuală a evoluției sale constituie o necesitate stringentă pentru progresul științei conducerii vieții sociale, care trebuie întemeiată și împletită, desigur, cu cercetarea concretă, interdisciplinară, a elementelor sale componente la diferite nivele. Conturarea unui asemenea sistem presupune, între altele, avansarea și selectarea unor criterii metodologice de grupare a contradicțiilor pentru studierea diferențiată a acestora. Este evident, de exemplu, că trebuie făcută o distincție între contradicțiile care acționează în actuala etapă, dar care au fost moștenite de la vechea societate și cele care au apărut sau apar pe solul socialismului. Între acestea din urmă, unele pot fi proprii în genere formațiunii social-economice comuniste, altele acționează în întreaga epocă a trecerii revoluționare la socialism și comunism sau sînt specifice uneia sau mai multor etape succesive ale construcției socialiste, unuia sau mai multor domenii de activitate socială. În strînsă legătură cu aceasta, diversele contradicții ale vieții sociale cunosc modalități specifice de evoluție, care își pun amprenta asupra rolului lor în societate: spre lărgirea sau agravarea contradicției, spre atenuarea și soluționarea ei ori spre menținerea raportului normal dintre laturile acesteia. Există, de asemenea, *contradicții structurale* în ca-

Scanned with OKEN Scanner

zul cărora societatea acţionează prin implantarea consecventă a structurilor socialiste, prin maturizarea acestora sau prin perfecţionarea continuă a formelor de organizare, *contradicţii de funcţionare* sau, cel mai adesea, *mixte*. În unele cazuri, contradicţiile de funcţionare decurg de fapt din cele de structură şi deci se soluţionează, în ultimă instanţă, prin modificarea organizării. Există însă situaţii în care asupra funcţionării unor mecanisme sociale impietează nu atît structura, relaţia structurală, cît nivelul insuficient al activităţii sociale şi individuale, de pregătire sau de conştiinţă etc. Se afirmă, de regulă, caracterul obiectiv al contradicţiilor, al cauzelor care le generează. Absolutizarea acestui adevăr ar putea duce însă la fetişizarea şi justificarea unor contradicţii, cu consecinţe demobilizatoare în planul acţiunii sociale. În viaţa socială, şi cu atît mai mult în condiţiile reglementării conştiente, momentul subiectivităţii — în sensul de soluţie liber aleasă — este aproape omniprezent ; contradicţia între cerinţele obiective şi gradul de înţelegere a acestora se manifestă şi în socialism, de aici posibilitatea unor soluţii neconforme cu aceste cerinţe, de aici rolul momentului subiectiv în crearea sau adîncirea unor dereglări în funcţionarea normală a vieţii sociale, a societăţii.

Pe acest fond, este important să subliniem că între criteriile metodologice de grupare a contradicţiilor ce acţionează în societatea noastră, contradicţii pe care partidul le studiază şi le soluţionează corespunzător prin orientările pe care le dă în toate domeniile de activitate şi prin măsurile pe care le întreprinde, un loc important revine semnalării principalelor sfere ale raporturilor sociale în care se manifestă cel mai pregnant sau pot apărea contradicţii. Este vorba, în această ordine de idei, între altele, de sfera raporturilor dintre diferitele clase şi pături sociale între care, în etapa actuală, există sau pot apărea anumite contradicţii. Evident, elementul hotărîtor, predominant în raporturile dintre ele este caracterul nou al bazei economice, al relaţiilor sociale, politice, spirituale din societate, comunitate conştientizată tot mai mult, ca urmare a funcţionării angrenajului social global, al intensei activităţi de instruire şi educare a întregului popor. De aceea, cînd vorbim de o contradicţie sau de posibilitatea unor contradicţii între muncitori, ţărani, intelectuali, nu avem în vedere o contradicţie globală, ci de fapt una

Scanned with OKEN Scanner

reziduală, valabilă numai în anumite domenii, limitate, ale raporturilor dintre diferitele categorii sociale.

Mergînd cu analiza mai departe, este de relevat că o altă caracteristică importantă pentru înţelegerea specificului acestui gen de contradicţii pe care partidul nostru le are permanent în vedere este că reglementarea raporturilor sociale este mijlocită, în cea mai mare parte, prin interesele întregii societăţi, instrumentul reglementării constituindu-l organismele conducătoare de partid, de stat şi obşteşti. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că nu este vorba decît în unele aspecte subsidiare de o contradicţie directă între muncitori, ţărani, intelectuali, mai degrabă între unele interese ale fiecăruia dintre aceste grupuri şi nevoile şi posibilităţile generale ale societăţii. Rezultă, pe de altă parte, că, în esenţa lor, soluţionarea acestor probleme depinde de progresul general al construcţiei socialiste. În aceeaşi ordine de idei, un domeniu vast al apariţiei şi manifestării unor contradicţii în socialism este acela al schimbului de activităţi. În actualul stagiu de evoluţie a societăţii noastre există încă teren pentru manifestarea unor deosebiri de interese între ramuri de activitate, unităţi economice, subcolective din cadrul acestora. Nivelul dezvoltării conştiinţei socialiste, ca şi alţi factori generează în prezent, în diferite cazuri, o anumită dedublare a opticii şi parţial a intereselor oamenilor muncii în calitatea lor de proprietari, de producători şi de consumatori. Rămîne deschisă posibilitatea unor neconcordanţe în ecuaţia raporturilor societate-colectiv-individ-stat-cetăţean. Asupra acestui grup de raporturi influenţează, adesea cu consecinţe nedorite, posibilităţile încă reduse de satisfacere pe măsura nevoilor, a intereselor diverselor categorii socioprofesionale, necesitatea stabilirii unor priorităţi, existenţa unor imperfecţiuni, armonizarea acestor interese, tulburările de comportament în activitatea unor colective sau indivizi. Este motivul pentru care partidul nostru acordă o atenţie mereu sporită acestor probleme. Disproporţionalităţile existente sau care pot apărea în evoluţia diverselor domenii ale vieţii sociale între forţe şi relaţii de producţie, între economic, politic şi spiritual etc., constituie, la rîndul lor, o altă sursă potenţială de contradicţii ale vieţii sociale. Firește, considerentele enumerate nu pot avea decît un caracter parţial, preliminar. Ele sînt expuse în intenţia de a releva necesitatea abordării teoretice mai largi a problemei contradicţiilor, acestea fiind şi o sugestie de ordin

Scanned with OKEN Scanner

metodic. Esențială pentru progresul generalizării teoretice rămîne, desigur, analiza concretă a principalelor contradicții care se manifestă în societatea noastră și care fac obiectul unor preocupări constante ale partidului și statului nostru.

Încercînd o analiză mai amplă a diverselor contradicții ale societății românești contemporane, a căror studiere și soluționare partidul le acordă o atenție mereu sporită, trebuie amintit, înainte de toate, de *lupta dintre vechi și nou*. În socialism are loc un proces continuu de perfecționare a relațiilor sociale, de dezvoltare a societății. Fapt care explică de ce opoziția dintre tendințele noi și cele vechi nu numai că nu se atenuează în socialism, ci cuprinde un cîmp larg de acțiune, cunoscînd totodată trăsături specifice, care decurg din esența orînduirii socialiste. Partidul Comunist Român a adus o contribuție remarcabilă la relevarea conținutului specific al luptei dintre nou și vechi, a rolului factorului subiectiv în promovarea noului, la caracterizarea de ansamblu a legii luptei dintre nou și vechi. În concepția partidului nostru, „Lupta dintre nou și vechi, lege generală a dezvoltării, reprezintă o puternică forță motrice în orînduirea socialistă... În socialism, lupta noului împotriva vechiului nu se desfășoară spontan și anarhic, ci în mod conștient și organizat. Organizatorul și conducătorul acestei lupte este partidul comunist“ [10].

Este de menționat că această lege generală a dezvoltării sociale nu acționează în socialism ca luptă de clasă. Ceea ce, conform celor arătate în altă ordine, nu poate fi interpretat ca o dispariție a oricărui element opozițional, a promovării vechiului de către anumiți purtători.

Lupta dintre nou și vechi se manifestă în toate sferele și domeniile vieții noastre sociale. Noul se naște permanent, ca expresie a caracterului revoluționar al orînduirii socialiste. În procesul de afirmare, noul se lovește însă de împotrivirea vechiului, care, fie că persistă ca rămășiță de la vechea orînduire, fie că rezultă din acele elemente ale noii vieți sociale valabile într-o anumită etapă dar perimate într-o etapă superioară de evoluție. Lupta dintre nou și vechi se manifestă în mod specific în fiecare palier

---

[10] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Editura politică, 1968, p. 273.

Scanned with OKEN Scanner

și subsistem al organismului social. De exemplu, în economie vizează, printre altele, combaterea rutinei care frînează dezvoltarea, a inerției în promovarea progresului tehnic, îmbunătățirea calității produselor, realizarea ritmică a planului, obținerea unei concordanțe optime între structurile organizatorice și creșterea economică în diferite ramuri și pe ansamblul economiei naționale.

Menținîndu-ne tot în sfera largă a luptei dintre nou și vechi, subliniem că o altă contradicție a cărei manifestare polarizează în prezent atenția ca urmare a importanței pe care o are în complexul proces de construcție socialistă în România este aceea dintre existența socială și conștiința socială, soluționarea diferitelor ei forme de manifestare intrînd în preocupările majore ale partidului nostru. Dovada o avem în elaborarea și adoptarea programului pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității comuniste. Realizarea acestui program urmărește ca un scop principal formarea omului nou, constructor conștient și devotat al societății noastre. Formarea și afirmarea omului nou reprezintă o pîrghie importantă a intensificării rolului factorului conștient în viața socială, în afirmarea conștiinței socialiste ca un factor activ, dinamizator al existenței sociale noi. Acțiunile ample desfășurate de partid pe baza acestui program ideologic-educativ nu rezidă în nevoi de moment, ci exprimă necesitatea cea mai adîncă și, prin aceasta, permanentă a creșterii rolului conștiinței sociale revoluționare, fără de care devenirea comunistă a societății noastre nu poate avea loc.

Cercetarea corelației dialectice dintre bază și suprastructură, a problemelor determinismului social, a noilor relații de producție în condițiile deținerii puterii politice de către cei ce muncesc a avut însă, într-o perioadă, un caracter mai puțin analitic și consistent, cu unele repercusiuni negative în practica socială. Dar Partidul Comunist Român a luat atitudine critică față de fetișizarea tezei cu privire la tendința obiectivă de rămînere în urmă a conștiinței sociale în raport cu existența socială. Este de altfel important de relevat că materialismul istoric ca teorie generală a clasei muncitoare despre societate nu a absolutizat niciodată această teză, așa cum au, poate, unii tendința să creadă. Dacă ar fi să ne referim la afirmațiile

Scanned with OKEN Scanner

făcute de Marx și Lenin că ideile devin o forță materială de îndată ce cuprind masele sau la precizările lui Engels potrivit cărora suprastructura are un rol activ în evoluția întregului ansamblu social, vom găsi suficiente argumente teoretice pentru a dezminți fetișismul în această problemă. Este știut, de asemenea, că în măsura în care unele elemente, laturi ale conștiinței sociale tind să rămînă sau rămîn în urma ritmului și exigențelor dezvoltării existenței sociale, în aceeași măsură alte elemente, alte reprezentări de conștiință, mai ales atunci cînd sînt sistematizate ca teorii și concepții revoluționare, devansează cadrul istoric dat al existenței sociale, formulînd și urmărind realizarea unui proiect de acțiune transformatoare. Filozofia marxistă, formă a conștiinței revoluționare, este ea însăși, prin rolul de călăuză a practicii revoluționare, expresia elocventă, confirmată de istorie, a rolului conștiinței în viața socială. Cum dovedește realitatea contemporană, lupta revoluționară, amploarea și succesul acesteia sînt condiționate nemijlocit de conștiința, de nivelul înțelegerii de către clasele sociale a rolului lor în societate. Contradicția dintre existență și conștiință este, prin urmare, potențială, dar nu trebuie să ducă în mod necesar la rămînerea în urmă a modului de gîndire al oamenilor. Sesizarea acestei contradicții permite să se acționeze în direcția permanentei ei depășiri, a realizării concordanței dintre existența socială și conștiința socială în complexul proces de edificare a socialismului și comunismului. În acest cadru este important de amintit că programul amplu și multilateral de educare socialistă a poporului, adoptat de partidul nostru, urmărește tocmai să înlăture această atitudine de fetișizare a decalajului între modul de gîndire și comportare a oamenilor și realitatea socială, să facă și mai mult din conștiință decît în trecut un factor dinamizator al întregii vieți sociale, o pîrghie esențială a progresului societății socialiste, a afirmării omului. Intensificarea muncii politico-ideologice, a activității socialiste a maselor urmărește, între altele, înlăturarea unor fenomene perturbatoare ce se manifestă încă în societatea noastră (atitudinea înapoiată a unor indivizi față de proprietatea socială, față de muncă, concretizată în manifestări de parazitism social, chiul, muncă de mîntuială, sustrageri într-o formă sau alta din bunul public etc.), combaterea oricăror tendințe de a pune interesele proprii deasupra

Scanned with OKEN Scanner

celor ale societății, de a eradica manifestările de căpătuială. În acest cadru, se impune, de asemenea, combaterea mentalităților consumatoriste care nu acceptă că nu se poate consuma mai mult decît se produce, că, în general, din rațiuni economice ferme, nu trebuie să se consume tot ce se produce. Aceste mentalități oglindesc de fapt o concepție greșită, mic-burgheză, de nesocotire a intereselor generale ale poporului, ale dezvoltării societății noastre, venind astfel în contradicție directă cu principiile Codului moral, ale eticii și echității socialiste. Pentru soluționarea acestor contradicții este necesară, așa cum preciza tovarășul Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, din 1977, ca activitatea educativă să acorde o atenție deosebită lămuririi acestor probleme, înțelegerii lor corespunzătoare.

Examinarea fenomenului contradicțiilor în socialism duce la constatarea că una dintre contradicțiile ce se manifestă pe fondul general al transformărilor petrecute în societatea românească contemporană rezidă în discordanța dintre nevoile și resursele locale de forță de muncă. Dezvoltarea impetuoasă a industriei reclamă un număr sporit de muncitori cu înaltă calificare, cu pregătire modernă. Or, diferite studii întreprinse atestă că resursele nu permit pretutindeni satisfacerea acestei necesități. O expresie a aceleiași contradicții o constituie faptul că orientarea noilor generații înspre profesia de muncitor calificat nu este pe măsura amplorii dezvoltării economice, a ritmului progresului tehnic (ceea ce se explică și prin persistența atitudinii de desconsiderare a unor munci, atitudine care, justificată în alte condiții istorice prin înstrăinarea și depersonalizarea muncitorului în activitatea productivă, în condițiile socialismului nu mai are nici un temei obiectiv). Un alt grup de contradicții se referă la raportul dintre situația muncitorului de proprietar al mijloacelor de producție și de membru al clasei conducătoare în societatea noastră și aceea de producător, care în procesul tehnologic ocupă o poziție de subordonat. Aceste contradicții își găsesc expresia sub diverse aspecte. De exemplu, se știe că partidul nostru a inițiat o serie de forme de participare nemijlocită la conducere a muncitorilor. Astfel, după Congresul al XI-lea, mai cu seamă la Conferința Națională a partidului din 1977 au fost adoptate noi măsuri de dezvoltare democratică a cadrului organizatoric al vieții economico-sociale, continuîndu-se

Scanned with OKEN Scanner

perfecționarea consiliilor oamenilor muncii, sporirea rolului adunărilor generale în conducerea activității unităților economice, prin participarea directă a oamenilor muncii în cadrul diferitelor organe de conducere. Așa după cum s-a relevat la Congresul consiliilor oamenilor muncii, la ședința de constituire a Consiliului Național al oamenilor muncii și la Conferința Națională a partidului asemenea premise nu sînt pe deplin înfăptuite. Se constată mult formalism. De pildă, nu în toate cazurile dările de seamă care se prezintă în adunările generale oferă efectiv posibilitatea înțelegerii clare a situației fiecărei unități. O informare exactă și o participare reală la conducerea unităților optimizează autogestiunea, corelînd mai armonios, pe baza creșterii responsabilității, calitatea de proprietar cu aceea de producător și de beneficiar. Tot în acest grup de contradicții se încadrează fenomenele de neintegrare, de discordanță cu poziția și funcția socială a clasei muncitoare, a unor muncitori.

Este cunoscut că activitatea de conducere a societății socialiste, a cărei edificare reprezintă un act de creație istorică de o complexitate fără precedent, nu poate fi concepută în afara legăturii sale cu știința. Abordînd această problemă sub multiple aspecte și din diferite unghiuri de vedere, nu se poate să nu ne oprim asupra unor posibile momente contradictorii în cadrul relației dialectice dintre știință și democrație în procesul conducerii societății socialiste, momente ce pot decurge din dubla cerință ce stă în fața sistemului conducerii și anume, de a satisface cerințele conducerii, pe de o parte, ca atribut general al oricărei societăți și, pe de altă parte, ca atribut specific generat de natura sa politică. În această ordine de idei, se poate afirma că una din direcțiile manifestării unui moment contradictoriu, în condițiile actuale de dezvoltare a României, o constituie deosebirea, ca formă a contradicției, între cerința scientizării conducerii politice, a specializării celor ce o exercită, și cerința imperioasă, legică a participării la conducerea societății a tuturor ca trăsătură definitorie a edificării noii orînduiri sociale. Ambele sînt obiectiv determinate, reprezintă parametrii esențiali ai sistemului politic socialist. Dacă prima decurge din nevoia realizării unui înalt grad de cunoaștere și stăpînire a tendințelor obiective ale dezvoltării vieții sociale, folosind în acest scop cerințele dar și „produsele" revoluției tehnico-științifice, cea de-a

Scanned with OKEN Scanner

doua izvorăşte din natura democratică a orînduirii socialiste care nu poate fi decît rodul activităţii creatoare a maselor.

Desigur, între nevoia imperioasă a scientizării conducerii şi aceea la fel de stringentă a participării la conducere a oamenilor muncii apare o contradicţie atunci cînd scientizarea conducerii nu obţine stimularea participării sau cînd aceasta din urmă este necompetentă sau formală. Cît priveşte, de pildă, primul aspect, tovarăşul Nicolae Ceauşescu remarcă : „Am introdus în multe locuri mijloace noi, moderne, inclusiv calculatoare ; dar ce s-a întîmplat ? Nu s-a atins nimeni de structura veche a organizării, au rămas în întregime toţi cei care lucrau înainte, ba chiar s-a mai venit în plus cu personalul ce lucrează la calculatoare şi în centrele de calcul... Dar, desigur, nu mecanizarea, nu automatizarea, nu cibernetizarea sînt vinovate, ci cei care... nu au luat măsurile corespunzătoare pentru aplicarea lor corectă“ [11]. Soluţionarea acestor manifestări contradictorii nu poate ocoli, între altele, arta de a lucra cu oamenii, de a-i implica în actul conducerii ca într-o cauză proprie. Şi aceasta, cu atît mai mult cu cît, pentru depăşirea aspectelor formale, rutiniere ori tehniciste prin care se neglijează factorul om, aspecte ce reprezintă, atunci cînd se ivesc, vechiul în activitatea din domeniul conducerii, s-a instituţionalizat cadrul politic propice acestei etape pentru participarea directă şi larg democratică a oamenilor muncii la conducere.

În sfîrşit, să reţinem o altă chestiune, de natură a sublinia complexitatea acţiunii legii luptei dintre nou şi vechi în noua orînduire socială şi în perspectiva istorică. În planificarea dezvoltării sociale, globală sau pe sectoare, se pot evidenţia, pe lîngă diferite contradicţii dintre nou şi vechi, şi modalităţile diferite de a concepe noul şi de a-l realiza, care, atunci cînd devin alternative susceptibile să antreneze consecinţe de amploare, unele imprevizibile, se pot transforma în veritabile contradicţii între diversele modele ale noului. Desigur, numai în măsura în care a alege înseamnă a renunţa şi numai în măsura în care opţiunea pentru un anume model devine *decizie de realizare a lui*, contradicţia în cauză trece de la faza mai mult abstractă şi potenţială la faza reală.

---

[11] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiştii şi cadrele din domeniul educaţiei politice, al propagandei şi ideologiei*, Bucureşti, Editura politică, 1977, p. 17—18.

Scanned with OKEN Scanner

Ceea ce îndreptăţeşte, în ansamblul teoriei acţiunii sociale, întemeierea unei strategii de-sine-stătătoare a luptei pentru afirmarea noului, menită a respecta legităţile, relaţiile, criteriile, determinările obiective şi condiţionările subiective ale victoriei acestuia.

Contribuţia P.C.R. la îmbogăţirea teoriei contradicţiilor sociale

Călăuzit de spiritul creator al marxismului, studiind permanent realitatea, Partidul Comunist Român a adus contribuţii majore la îmbogăţirea teoriei generale a contradicţiilor, la înţelegerea specificului acţiunii acestora în socialism, la dezvăluirea şi soluţionarea lor în complexul proces de edificare a noii orînduiri sociale.

În ce constau, în linii mari, unele dintre aceste contribuţii ? Răspunsul la întrebare este dat, credem, de analiza întreprinsă pînă acum. Se impun totuşi în continuare unele precizări, accente şi sublinieri.

Este un fapt dovedit că în socialism acţiunea legilor progresului social se află în mai mare măsură sub controlul oamenilor decît în orînduirile anterioare, că sporeşte importanţa conştiinţei socialiste a tuturor membrilor societăţii, se lărgeşte democraţia socialistă, se accentuează participarea tot mai largă şi directă a maselor la conducerea activităţilor colective, stimularea iniţiativei fiecăruia. Pe acest fond general apare, evident, mai limpede faptul că tipice pentru socialism sînt contradicţiile neantagoniste. În acest context, este de relevat că, în strînsă legătură cu creşterea complexităţii vieţii sociale şi a îndatoririlor de dirijare, organizare şi control, creşte *rolul conducător al partidului,* al factorului conştient, corespunzător cu necesitatea de a uni raţional, de a orienta şi îndruma activitatea membrilor societăţii spre ţelurile majore proiectate în perspectiva viitorului mai apropiat sau mai îndepărtat. În acest efort, un moment esenţial îl constituie investigarea şi descoperirea aspectelor perimate şi a celor noi din procesul construirii noii orînduiri sociale, precum şi declanşarea şi organizarea acţiunilor efective pentru înlăturarea vechiului şi promovarea elementelor ce asigură progresul în cerce-

Scanned with OKEN Scanner

tarea, descoperirea și soluționarea contradicțiilor. „Rolul factorului conștient, al conducerii de către partid, al activității statului socialist — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — constă nu în a închide ochii și a nega existența lor, ci de a le înțelege, a le studia temeinic și a găsi căile care să ducă la atenuarea și lichidarea lor, asigurîndu-se continuu cîmp liber pentru afirmarea noului în toate domeniile de activitate. În aceasta se exprimă, dealtfel, rolul conducător al partidului în societate, în construirea conștientă a noii orînduiri sociale“ [12].

Cum, pe ce căi și în ce mod se poate realiza și se realizează acest lucru în viziunea și activitatea practică a Partidului Comunist Român ? Un mod eficace de dezvăluire a contradicțiilor disfuncționale despre care am vorbit sau a aspectelor disfuncționale ale contradicțiilor în societatea socialistă și pe care partidul nostru îl promovează din plin îl reprezintă cultivarea și formarea *spiritului critic și autocritic*, la toate nivelurile de activitate, „este necesar să asigurăm dezbaterea deschisă, critică și autocritică a problemelor ce se ridică în toate domeniile de activitate“ [13]. Cultivarea și educarea acestui spirit înseamnă totodată lărgirea formelor democratice de conducere a societății, ca societate a întregului popor, și deci ridicarea conștiinței responsabilității fiecăruia pentru destinele colectivității. Dialogul între partidul conducător și cei conduși se poate realiza cu atît mai eficient cu cît are loc într-un climat spiritual care permite manifestarea curajului de a avea o opinie nouă, de a lupta pentru realizarea acestei opinii, deci de a învinge conformismul călduț, dar în același timp total ineficient și pînă în cele din urmă de-a dreptul inhibant pentru promovarea noului. Pentru aceasta este nevoie să se dezvolte pe toate căile democrația socialistă, spiritul colectiv de gîndire și acțiune, de inițiativă la toate nivelurile organizării societății socialiste. În cadrul astfel creat, contradicțiile modificîndu-și temelia își vor modifica și mecanismele de acțiune și de soluționare, esențială rămînînd inițierea de către partid a măsurilor necesare pentru depășirea neconcordanțelor dintre individ, microgrupuri și colectivitate, în scopul

[12] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Editura politică, 1973, p. 549.

[13] Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, București, Editura politică, 1977, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

promovării permanente a noului. Soluționarea treptată a acestor contradicții va însemna instituirea unei raționalități sociale, în care valoarea complexă a individului uman va fi măsura esențială a raportării sale la ceilalți indivizi și — în general — la colectivitatea căreia îi aparține.

Dar, deja în etapa actuală, este limpede că principalul mijloc de soluționare a contradicțiilor în socialism îl constituie acțiunea eficientă a partidului de a organiza și orienta activitatea efectivă a tuturor creatorilor de valori materiale și spirituale spre scopul suprem — edificarea noii orînduiri sociale pe pămîntul României, conștientizarea lor critică și autocritică.

În majoritatea cazurilor, desfășurarea și cunoașterea contradicțiilor înseamnă și rezolvarea lor corespunzător necesității generale, cu conștiința limpede a faptului că rezolvarea unei rețele de contradicții sau a unei contradicții din rețeaua sistemului înseamnă implicit generarea altor contradicții. Viitorul va pune în relief forme specifice — cu largă participare democratică — de stabilire a proporționalității optime între fixarea scopurilor și a mijloacelor de realizare, aspecte noi de manifestare a contradicțiilor, împrejurare ce determină în mod necesar creșterea rolului conducător al partidului. În drum spre finalizarea construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, spre comunism, dezvoltarea socială va fi determinată de contradicțiile proprii fiecărei etape. Aceste contradicții vor duce societatea înainte. Motorul principal al dezvoltării în societatea viitoare, pe toate treptele sale, va rămîne dezvăluirea contradicțiilor dintre nou și vechi, dintre înaintat și înapoiat, confruntarea diferitelor modele ale noului și ale căilor realizării lui, în spiritul concordanței tot mai înalte dintre colectiv și individul uman. Edificarea socialismului, precum și trecerea la comunism vor presupune neapărat perfecționarea activității în toate domeniile, pe linia creării condițiilor de împlinire a tuturor, deci a fiecăruia. Evident, această unitate nu va anula tensiunile creatoare, ci le va ridica pe o altă treaptă de cunoaștere și de răspundere socială. Noile tensiuni vor ține de o altă „calitate a vieții", pentru care unitățile de măsură, punctele de reper se dovedesc a avea o relativă mobilitate, dependentă de ea însăși, de creșterea exigențelor generale și individuale [14]. Însă tot luciditatea ne obligă să semnalăm, pe de

[14] Vezi. Călina Mare, *Contradicțiile în dinamica societății socialiste*, București, Editura politică, 1974, p. 50—54.

Scanned with OKEN Scanner

o parte, posibilitatea menținerii și chiar a proliferării aspectelor retrograde, iar pe de alta împrejurarea că modelul de colectivitate și personalitate individuală se va contura cu un specific asupra căruia ne putem pronunța eventual în raport cu un orizont temporal corespunzător capacității noastre de înțelegere. Acum ne exprimăm — de regulă — convingerea că acest model are ca punct de sprijin idealul comunist de echitate, de asigurare a condițiilor apropiate pentru toți. Dar aceasta, înseamnă, oricum, o întărire a convergenței în sensul consolidării unității de interese sociale. Și tocmai o astfel de întărire a convergenței specifice structurilor economico-sociale, politice și ideologice socialiste justifică studierea și abordarea, în termeni noi, a raportului dintre contradicție și unitate.

Realizarea unității multilaterale, complexe a societății socialiste, pornind de la temelia economică și ajungînd pînă la înălțimea idealurilor de desăvîrșire spirituală s-a impus ca o particularitate definitorie a acestei faze a edificării orînduirii comuniste. Dar, în concepția partidului nostru prezența acestei unități de factori obiectivi și de sprijin reciproc pe toate planurile la modul ideal, dar și în înfăptuirea sa constituie la rîndul său un important factor al progresului social, permițînd dezvăluirea și rezolvarea corespunzătoare a contradicțiilor.

Pe măsura rezolvării contradicțiilor fiecărei etape, unitatea societății socialiste se ridică pe o treaptă superioară, permițînd dezvăluirea unor noi linii de dezvoltare social-progresivă și totodată contradictorie, în măsura în care membrii societății noi, ghidați de o teorie socială științifică și de idealul umanist al echității, ajung să conceapă în mod adecvat cerințele progresului social și să contribuie la realizarea lui. În procesul formării și dezvoltării unității socialiste — fenomen profund dialectic — rolul conducător revine partidului marxist-leninist. Activitatea de conducere pe care o desfășoară partidul îi permite să dezvăluie noul în toate compartimentele vieții sociale, să stimuleze inițiativa creatoare a maselor, să fructifice posibilitățile crescînde ale orînduirii socialiste, să studieze, să dezvăluie și să soluționeze contradicțiile ei specifice.

*

Imprimînd noi stimulente dezvoltării sociale, descoperirea și rezolvarea la timp a contradicțiilor noii societăți reflectă caracterul legic obiectiv al procesului construcției so-

Scanned with OKEN Scanner

cialiste, evoluția generală a relațiilor umane, a dezvoltării conștiinței sociale și individuale, a creșterii rolului factorilor subiectivi, conștienți în conducerea vieții sociale, în primul rînd a partidului comunist, forța politică dirigui-toare a societății românești contemporane, care imprimă acesteia un ritm dinamic de dezvoltare pe calea civilizației comuniste.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels
Manifestul Partidului Comunist, în *Opere,* vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 466—477.

K. Marx, F. Engels
Ideologia germană, în *Opere,* vol. 3, București, Editura politică, 1962, p. 28—37.

V. I. Lenin
Marxism și reformism, în *Opere complete,* vol. 24, București, Editura politică, 1964, p. 1—5.

* * *

Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 52—117, 167—173.

* * *

Rezoluția Congresului educației politice și al culturii socialiste, București, Editura politică, 1976.

Nicolae Ceaușescu
Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialismului, în vol. *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste,* vol. 2, București, Editura politică, 1968, p. 273—278.

Nicolae Ceaușescu
Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 19—21 iulie 1972, București, Editura politică, 1972, p. 70—72.

Nicolae Ceaușescu
Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, București, Editura politică, 1974, p. 14—81.

Nicolae Ceaușescu
Expunere la Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor din România, 26 aprilie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate,* vol. 12, București, Editura politică, 1976, p. 595—600.

Scanned with OKEN Scanner

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 46—87, 97—116.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic, 6 octombrie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 477—592.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, 9 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea de lucru de la Comitetul Central al Partidului Comunist Român, 23 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu
Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

*

Contradicțiile și dinamica societății socialiste. Formele luptei dintre vechi și nou în condițiile socialismului, de Călina Mare, București, Editura politică, 1974.

Procese definitorii ale dezvoltării societății socialiste, de Radu Florian, București, Editura științifică și enciclopedică, 1975, p. 55—77.

Contradicțiile în dinamica vieții sociale, de Ion Iuga, Marin Nedelea, „Era socialistă", nr. 4/1972.

Contradicțiile în societatea socialistă, de Achim Mihu, „Era socialistă", nr. 17/1975.

Premise economico-sociale ale rezolvării contradicțiilor în socialism, de Constantin Sîrbu, „Era socialistă", nr. 17/1976.

Teoria generală a contradicțiilor și natura contradicțiilor în socialism, „Revista de filozofie", nr. 1/1973.

Scanned with OKEN Scanner

REFLECTARE ȘI CONȘTIINȚĂ. CONȘTIINȚA INDIVIDUALĂ ȘI CONȘTIINȚA SOCIALĂ. DOCUMENTELE P.C.R. DESPRE ROLUL CONȘTIINȚEI SOCIALISTE ÎN ETAPA ACTUALĂ DE DEZVOLTARE A SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI

PAUL KIRMAIER

Poate nici o altă problemă n-a frămîntat într-o asemenea măsură omenirea de-a lungul existenței sale și, prin reflex, gîndirea filozofică, ca cea a *conștiinței.* Cum a apărut ? În ce constă „forța“ sa ? Cum se explică ideile, concepțiile, sentimentele și actele de voință ale omului ? Care sînt legăturile care se stabilesc între conștiința individului și cea a colectivității ? Întrebări, nenumărate întrebări la care discipline dintre cele mai felurite — psihologia, antropologia, fiziologia, istoria, logica ș.a. și nu în ultimul rînd filozofia — au fost solicitate să dea răspunsuri pertinente, științific fundamentate. Este semnificativ că, pornind de la această realitate, meditația filozofică, odată cu apariția marxismului, a și considerat că *problema fundamentală* a oricărei filozofii este raportul dintre *materie* și *conștiință,* așa cum aspectul esențial al filozofiei sociale îl reprezintă raportul dintre existența socială și conștiința socială.

Scanned with OKEN Scanner

Reflectarea — proprietate universală a materiei. Formele fundamentale ale reflectării

Elaborînd concepţia materialist-dialectică despre lume şi viaţă, a fost firesc pentru Marx şi Engels ca şi în problema conştiinţei să considere că aceasta a apărut la un moment dat al evoluţiei generale a materiei. Marxismul a negat în mod îndreptăţit, pe de-o parte concepţia hilozoistă care atribuie conştiinţă întregii materii, iar pe de altă parte viziunea metafizică, materialist-vulgară, proprie unor gînditori din secolele XVIII-XIX, după care există o identitate perfectă între materie şi conştiinţă, procesele psihice putînd fi reduse la cele fiziologice, conştiinţa nefiind altceva decît o secreţie a unei glande care se numeşte... creier.

V. I. Lenin a extins şi aprofundat demersurile lui Marx şi Engels în această problemă, ajungînd la concluzia existenţei unei însuşiri universale a tuturor sistemelor materiale şi anume *reflectarea ;* apariţia conştiinţei este un rezultat al evoluţiei îndelungate deosebit de complexe a acestei însuşiri. „...Dar e logic să se presupună că întreaga materie, sublinia Lenin într-o formulă devenită clasică, posedă o proprietate înrudită în esenţă cu senzaţia — proprietatea reflectării“ [1].

Pentru a realiza mai exact în ce constă această proprietate, este bine de reamintit că ceea ce este caracteristic întregii existenţe este faptul că toate procesele, obiectele, fenomenele din natură şi societate se află într-o conexiune strînsă, interacţionînd în modalităţi diverse şi specifice. Reflectarea se referă tocmai la acest produs al interacţiunii, fiind definită ca o proprietate a unui anumit sistem de a înregistra, păstra şi reproduce influenţa pe care o exercită asupra sa alt sistem ; primul sistem poartă în acest caz denumirea de reflectant, iar al doilea de reflectat. În procesul interacţiunii fiecare dintre cele două sisteme reflectă influenţele celuilalt într-un mod specific, în funcţie de structura lor internă, fenomen ce poartă denumirea de formă de reflectare.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 18, Bucureşti, Editura politică, 1963, p. 39.

Scanned with OKEN Scanner

Sigur, există diferenţieri vizibile în modul în care un sistem sau altul înregistrează şi reproduce influenţa sau acţiunea altui sistem, cu alte cuvinte în modul în care ceea ce a fost reprodus de reflectant corespunde cu reflectatul. În genere, se consideră, aşa după cum vom mai vedea, că formele inferioare de reflectare asigură o corespondenţă aproape perfectă între reflectant şi reflectat, în timp ce în cele superioare se operează cu o corespondenţă simplificată, pe baza reproducerii unor particularităţi tipice, ajungîndu-se — cum este cazul de pildă în reflectarea umană — pînă la o exprimare prin simboluri.

În acest context, actualmente procesul reflectării este raportat la *informaţie*, care, după cum este cunoscut, desemnează semnalele care se transmit fie prin sistemul nervos al omului ori al animalului, fie prin diverse dispozitive tehnice (semnal fizic, fiziologic, cuvînt, semn grafic etc.). Aşa după cum evidenţia Norbert Wiener, unul din creatorii cibernetici, informaţia desemnează un conţinut ce ne vine din exterior, din mediul ambiant şi care ne ajută să ne adaptăm la acest mediu. Într-o asemenea accepţie, informaţia, fără să se identifice cu reflectarea, reprezintă totuşi un suport al acesteia sau un mod particular al ei, întrucît fluxul informaţional declanşat de un sistem X, ajungînd la receptor, la sistemul Y, determină reacţia acestuia prin intermediul feed-back-ului (reacţia inversă). Altfel spus, sistemul Y reflectă sistemul X, ceea ce înseamnă că deţine o anumită informaţie despre reflectat, facilitînd deci o reacţie adecvată. Există încă numeroase discuţii dacă informaţia ca suport al reflectării are caracter universal ; oricum, este evident, că semnalele informaţionale reprezintă o modalitate de reflectare în toate organismele cu mecanisme de autoreglare, deci în orice caz în sistemele biologice şi social-umane. Tocmai de aceea, din punctul de vedere al cibernetici, reflectarea poate fi privită ca un proces de codificare, transmitere, prelucrare şi decodificare a informaţiei în fiinţele vii şi în sistemele automate.

Aşa după cum s-a mai subliniat, reflectarea, ca însuşire universală a sistemelor materiale, a cunoscut o evoluţie îndelungată, diferitele forme ale acesteia fiind studiate şi de către ştiinţele particulare.

Astfel, la nivelul sistemelor anorganice, care nu dispun de mecanisme speciale de reflectare, aceasta se realizează

Scanned with OKEN Scanner

„direct", pe bază de asemănări fizice sau chimice ale corpurilor ce interacţionează, uneori cu efecte distructive. Mai mult, dacă în cazul sistemelor fizice reflectarea este oarecum exterioară, dar ea există ca atare, în sistemele chimice reflectarea devine ceva mai complexă, întrucît interacţiunea poate determina modificări vizibile în însăşi structura interioară a acestor sisteme.

Un salt calitativ decisiv l-a reprezentat pe planul evoluţiei capacităţii de reflectare trecerea de la materia anorganică la cea organică, deoarece, în cazul sistemelor vii, interacţiunea lor cu mediul constituie o condiţie fundamentală a existenţei vieţii, prin realizarea unui schimb permanent de substanţă, energie şi informaţie. Această caracteristică se constată încă de la formele inferioare de reflectare biologică, cum este cazul *excitabilităţii* — modalitate de reflectare comună la plante şi la organismele monocelulare, unde deja putem întrezări o diferenţiere clară între reflectant (organism) şi reflectat (mediu), chiar dacă n-au încă mecanisme speciale de reflectare.

Un progres notabil al capacităţii de reflectare îl vom găsi la animale, care sînt puse în situaţia de a interacţiona şi deci de a se adapta la condiţii de mediu foarte variate, ca urmare a mobilităţii lor. Mecanismele de reflectare se specializează într-o măsură din ce în ce mai mare, un moment important al dezvoltării reflectării constituindu-l *sensibilitatea*. Specializarea necontenită a organelor de simţ, pe baza organizării complexe a celulelor nervoase determină apariţia unei noi forme de reflectare — *senzaţia* —, iar prin cooperarea dintre ele — *percepţia* —, poate cea mai interesantă etapă în evoluţia reflectării. Are loc apoi trecerea la o mare „aventură" a existenţei universului — apariţia formei elementare a reflectării psihice, prefigurarea dedublării naturii în obiect şi subiect, ivirea unui nou proces informaţional, de tip nervos, care semnifică existenţa primului sistem de semnalizare şi care-l anticipează — la om — pe cel de-al doilea.

Sîntem foarte aproape de „actul de naştere" al reflectării umane, al conştiinţei, dar acest „aproape" a însemnat, în decursul istoriei, un drum lung şi dificil, care a presupus o evoluţie complexă a sistemului nervos, de la cel rudimentar, pînă la *scoarţa cerebrală*. La mamifere, de pildă,

Scanned with OKEN Scanner

putem vorbi deja de o dezvoltare deosebită a scoarței cerebrale, de existența atît a reflexelor necondiționate, cît și a celor condiționate, pentru ca la animalele superioare, cum sînt maimuțele, să putem constata chiar și manifestarea unei gîndiri situativ-concrete, deci a capacității senzo-motrice de a efectua anumite relații dintre obiecte și fenomene. Deși această gîndire ne semnalează o anumită capacitate a animalelor superioare de a „învăța", de transfer al experienței anterioare în situații noi, totuși ea nu reușește să diminueze cu nimic maxima dependență a acestora de mediu ; oricum, o astfel de gîndire, pe care specialiștii au denumit-o *pre-logică,* ne anunță și pregătește noul salt pe care urmează să-l facă materia prin atributul său universal — reflectarea.

Conștiința — proprietate a creierului uman și produs al dezvoltării sociale, formă specific umană de reflectare

Apariția conștiinței ca formă specific-umană de reflectare nu s-a făcut pe loc „gol" ; ea a presupus milenii de structurare în forme din ce în ce mai complexe a materiei în diferitele ei ipostaze, de complicare perpetuă a reflectării, ca modalitate universală de manifestare a diferitelor interacțiuni. În același timp, au fost necesare o seamă de condiții speciale pentru a lua naștere acest fenomen atît de deosebit față de toate formele de reflectare cunoscute anterior.

Sigur, primul element de care trebuie să ținem seama în explicarea apariției conștiinței este perfecționarea considerabilă a substratului fiziologic al procesului de reflectare, în toate articulațiile sale, care a presupus depășirea fazei de reflectare instinctuală și trecerea la o reflectare conștientă. Nu este vorba numai de creșterea volumului cutiei craniene la cimpanzeu, 325—650 cm^3, iar la Omul de Neanderthal, 1 100—1 500 cm^3), ci mai ales de modificările de ordin funcțional ce intervin la nivelul scoarței cerebrale, care ne face să afirmăm că gîndirea, conștiința este produsul materiei superior organizate.

Scanned with OKEN Scanner

Al doilea element hotărîtor, de natură nebiologică, ţine de *factorii sociali.* Acest lucru a fost relevat de Marx şi Engels încă în lucrările lor de tinereţe, cînd afirmau : „...conştiinţa este deci din capul locului un produs social, şi rămîne un produs social, atîta timp cît există în genere oameni“ [2]. În cadrul acestor factori de natură socială, rolul decisiv în transformarea maimuţei antropoide în om şi în apariţia conştiinţei l-a avut *munca,* rol magistral caracterizat în mai multe lucrări de către Engels.

În esenţă, datorită muncii — definită ca activitate conştientă a oamenilor de transformare a naturii prin intermediul unor unelte, în scopul producerii unor bunuri necesare de trai — are loc umanizarea simţurilor omului, se dezvoltă inteligenţa sa, apare vorbirea (graiul articulat) şi ca o consecinţă se structurează şi sporeşte capacitatea creierului uman de a elabora generalizări şi abstractizări.

Tocmai în procesul muncii, în această încleştare dramatică cu natura, omul a devenit el însuşi ; gîndirea, simţirea şi afectivitatea sa au evoluat necontenit, devenind cu timpul un autentic demiurg al propriului său destin. După Engels, este necesar să se facă o raportare dialectică între activitatea omului de transformare a naturii şi dezvoltarea gîndirii, a inteligenţei sale. „Filozofia, ca şi ştiinţele naturii — sublinia Engels — a neglijat complet influenţa pe care o exercită activitatea omului asupra gîndirii lui. Ele cunosc numai natura pe de o parte, şi gîndirea pe de altă parte. Dar baza esenţială şi imediată a gîndirii omeneşti este tocmai *transformarea naturii de către om,* şi nu numai natura ca atare, iar inteligenţa omenească s-a dezvoltat în măsura în care omul a învăţat să transforme natura“ [3].

Putem deci conchide că din punct de vedere genetic, apariţia conştiinţei este condiţionată de un nou mod de existenţă, *existenţa socială,* iar din punct de vedere funcţional, de o formă superioară de organizare a materiei — *creierul uman.* Conştiinţa se constituie ca o nouă formă de reflectare, specific umană, şi anume *reflectare conştientă,* care este caracterizată prin cîteva trăsături definitorii.

---

[2] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană,* Bucureşti, Editura politică, 1966, p. 27.

[3] F. Engels, *Dialectica naturii,* Bucureşti, Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 234.

Scanned with OKEN Scanner

1. Într-o accepţie generală, reflectarea umană poate fi prezentată printr-o formulă care aparţine lui Marx şi Engels şi care are meritul unei adevărate sinteze filozofice : „Conştiinţa — nu poate fi niciodată altceva decît existenţa conştientă, iar existenţa oamenilor este procesul real al vieţii lor“ [4]. Această formulă vine să fundamenteze poziţia consecvent materialistă a marxismului care proclamă primordialitatea materiei în raport cu conştiinţa, care leagă conţinutul reflectării umane de existenţa aflată „în afara“ conştiinţei. Este vorba deci de o contrapunere categorică a acestei poziţii faţă de susţinerile idealismului de diferite nuanţe şi orientări, care, fie că pledează pentru existenţa ideii absolute, a unui spirit supranatural, generator al întregii realităţi (cum este cazul, de pildă, cu idealismul obiectiv propriu lui Platon sau lui Hegel), fie că susţine primordialitatea conştiinţei individuale, a senzaţiei şi a voinţei (cum este cazul, de exemplu, cu idealismul subiectiv propriu lui Berkeley sau Fichte).

Ca atare, apariţia reflectării umane reprezintă o autentică revoluţie în evoluţia materiei, întrucît pentru prima dată apare o disjuncţie între obiect şi subiect, obiectul constituindu-se ca factor determinant şi primordial în raport cu subiectul ce reprezintă un factor secund şi determinat.

2. Reflectarea umană, conştiinţa, ideile omului nu reprezintă însă o simplă „oglindă“, o copie exactă a realităţii obiective. Tot Marx evidenţia : „La mine... lumea ideilor nu este nimic altceva decît lumea materială transpusă şi tradusă în capul omului“ [5]. Marx se ridică la o înţelegere profundă, dialectică a raportului dintre obiect şi subiect şi a specificului reflectării subiective. Cu alte cuvinte, prin reflectarea umană nu se reproduce întocmai „materialul“ reflectat, ci el este „tradus“, „transpus“ în limbajul ideilor, al concepţiilor, al sentimentelor, al stărilor afective şi al actelor de voinţă. Omul raportează tot ceea ce reflectă la experienţa sa anterioară, la particularităţile sale psihice, individuale, la năzuinţele sale şi la spiritualitatea vremii şi a epocii în care trăieşte.

---

[4] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, Bucureşti, Editura politică, 1954, p. 234.

[5] K. Marx, *Capitalul*, Bucureşti, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, p. 49.

Scanned with OKEN Scanner

Noi ne putem „apropia" permanent de obiectul reflectat, dar, sub aspect gnoseologic, nu-l copiem așa cum o oglindă ne redă imaginea obiectului oglindit. Sînt interesante, în acest sens, precizările făcute de către Lenin în două momente deosebite ale argumentării, în cunoscuta sa lucrare *Materialism și empiriocriticism.* Pe de o parte, combătînd idealismul în problema raportului dintre materie și conștiință, Lenin afirma că : „Materia e categoria filozofică care desemnează realitatea obiectivă, dată omului în senzațiile lui, *copiată, fotografiată,* oglindită în senzațiile noastre și existentă independent de ele" [6] (subl. ns.). Pe de altă parte, susținînd „...concordanța dintre conștiința care reflectă natura și natura reflectată de conștiință", Lenin este convins că „reflectările pot fi copii fidele *aproximative* ale celor reflectate de ele ; ar fi absurd însă să se vorbească de *identitate* în acest caz. Conștiința reflectă *în general* existența — iată teza generală a întregului materialism" [7] *(subl. ns.).*

3. Este îndeobște cunoscut că produsul materializat al reflectării conștiente ne este dat de cunoștințe mai mult sau mai puțin sistematizate, stări afective și acte de voință. Mecanismele de constituire a acestora au fost și sînt studiate cu intensitate, geneza și structura fenomenelor psihice fiind obiectul de analiză al mai multor științe particulare, cu deosebire al fiziologiei și psihologiei.

Fără a intra în amănuntele explicației date de științe, din punct de vedere filozofic este limpede că odată cu apariția conștiinței intrăm într-o „lume" cu totul aparte, în care, punctul de plecare îl constituie realitatea obiectivă, dar punctul final ne dezvăluie un univers fundamental deosebit de tot ce a cunoscut pînă acum devenirea materiei.

Iată numai această lume a ideilor, a noțiunilor și raționamentelor, care ne arată că în procesul reflectării conștiința nu reproduce realitatea, ci mai curînd o re-produce prin intermediul celor două momente ale cunoașterii — senzorial și rațional. Ridicarea de la concret la abstract este în bună măsură un proces de creație și este suficient să amintim creația științifică sau pe cea artistică pentru a ne da seama că omul nu reflectă mecanic rea-

---

[6] V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism,* București, Editura politică, 1959, p. 129.

[7] *Ibid.,* p. 147 ; 317.

Scanned with OKEN Scanner

litatea, ci, posedînd o reflectare senzorial-logică, poate să depășească cunoașterea aparențelor pentru a ajunge la aceea a esențelor. Or, aceasta înseamnă că în activitatea practică, repetată de milioane de ori, omul are posibilitatea să surprindă relațiile dintre fenomene, să ajungă la cunoașterea legităților obiective, să-și creeze diferite mijloace și instrumente care să-i prelungească atît capacitatea senzorială, cît și cea intelectuală, pentru ca în sfîrșit să ajungă să se cunoască mai bine pe el însuși, altfel spus să dețină conștiința de sine.

Cu toate acestea, reflectarea conștientă, deși se desparte atît de spectaculos de realitatea obiectivă imediată (dar pornește de la ea), se întoarce, prin intermediul practicii, tot la ea, într-o ipostază însă modificată. Aici intervine funcția demiurgică a conștiinței care, prin intermediul muncii, poate produce realitate ; reproducînd pe plan mental structura obiectului reflectat, ea îl poate apoi reproduce într-un proces de producție materială. Pe bună dreptate se consideră că omul care are capacitatea să-și propună scopuri, care are de asemenea o imensă capacitate de anticipație își verifică pînă la urmă toate aceste capacități în *acțiunea social-umană.*

Caracterul demiurgic al conștiinței umane se referă la această îmbinare organică între cunoaștere și acțiune, conștiința fiind nu numai creatoare de sisteme de idei, ci și de realități vii, palpabile, care-i înnobilează existența. Această idee a creației, a patosului demiurgic apare clar exprimată de Marx atunci cînd afirmă că : „Această concepție arată doar că împrejurările formează oamenii, în aceeași măsură în care oamenii creează împrejurările“ [8]. Cu alte cuvinte, criteriul suprem de verificare a conștiinței unui om sau a unei colectivități nu-l putem găsi decît în acțiunea creatoare de valori materiale și spirituale.

4. Conștiința se poate manifesta atît la nivelul individului cît și la nivel social (colectiv). Dacă prima exprimă viața spirituală a individului, cea de-a doua exprimă viața spirituală a societății în ansamblu sau a diferitelor grupuri sociale. Între cele două dimensiuni ale conștiinței există relații dialectice de mare profunzime, ele constituind o unitate nu lipsită de aspecte contradictorii.

---

[8] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană,* București, Editura politică, 1966, p. 35.

Scanned with OKEN Scanner

Fizionomia spirituală a unui individ, exprimată de conştiinţa individuală, este în acelaşi timp şi rezultatul influenţelor pe care le exercită existenţa socială. Mai mult, fiecare individ preia, îşi însuşeşte, îşi structurează — desigur, într-o manieră proprie — achiziţiile conştiinţei sociale, morala, filozofia, ştiinţa şi arta epocii în care trăieşte, interacţionează şi suferă influenţele altor indivizi, valorifică cuceririle spirituale ale generaţiilor anterioare.

Pe de altă parte, deşi conştiinţa socială nu poate exista în afara celei individuale, neputînd avea o existenţă în sine, are totuşi un statut existenţial, întrucît reflectă existenţa socială. Deşi nu poate exista în afara conştiinţelor individuale, conştiinţa colectivă nu este un sumum de conştiinţe individuale ; ea are o structură integrativă cu atribute specifice.

Raportul dintre existenţa socială şi conştiinţa socială. Independenţa relativă şi caracterul activ al conştiinţei sociale

Explicînd pentru prima dată în istoria gîndirii sociale în mod ştiinţific apariţia, dezvoltarea şi mecanismele vieţii sociale, Marx şi Engels au privit societatea umană nu ca pe ceva abstract, care să fie analizată prin prisma unor speculaţii arbitrare ; ei şi-au elaborat concepţia pornind de la existenţa indivizilor reali, de la activitatea şi condiţiile materiale ale vieţii acestora. Rezultatul unui asemenea demers l-a constituit elaborarea categoriilor fundamentale ale materialismului istoric : existenţa şi conştiinţa socială, cele două laturi — materială şi spirituală — ale vieţii sociale.

Clasicii marxismului au desprins din multitudinea aspectelor societăţii umane pe cele determinante, cu alte cuvinte pe cele care au rol decisiv în explicarea structurii şi dinamicii sociale. „Această concepţie a istoriei — subliniau Marx şi Engels — constă aşadar, în a dezvolta procesul real de producţie luînd ca punct de plecare pro-

Scanned with OKEN Scanner

ducţia materială a vieţii nemijlocite şi în a concepe forma de relaţii legată şi produsă de acest mod de producţie..." [9]. Aşa au ajuns la conceptul de *existenţă socială* care desemnează viaţa materială a societăţii — modul de producţie, raporturile care se stabilesc între om şi natură, ca şi între oameni în procesul de producţie, formele de comunitate umană, structurile sociale şi de clasă, laturile materiale ale vieţii de familie şi ale modului de trai etc.

În funcţie de existenţa socială obiectivă, independentă de voinţa oamenilor pot fi explicate atît ideile lor, cît şi diferitele forme de organizare politico-juridică, întreaga suprastructură ideologică şi instituţională, conştiinţa socială definită ca ansamblu al vieţii spirituale a societăţii (totalitatea ideilor, teoriilor, concepţiilor politice, juridice, filozofice, morale, artistice, ştiinţifice, religioase ale oamenilor, reprezentările, mentalităţile şi stările lor de spirit). „Chiar şi plăsmuirile nebuloase ale creierului oamenilor — explicau Marx şi Engels — sînt sublimări necesare ale procesului lor de viaţă materială, care se poate constata pe cale empirică şi este legat de premise materiale. Morala, religia, metafizica şi toate celelalte ideologii, precum şi formele de conştiinţă corespunzătoare lor, pierd deci aparenţa de independenţă" [10].

O asemenea viziune, după care existenţa socială determină conştiinţa socială şi nu invers, a avut un rol teoretic imens, întrucît a înlăturat dintr-o singură lovitură toate elucubraţiile de natură idealistă, care explicau istoria şi societatea umană prin prisma ideilor sau instituţiilor suprastructurale, ori care statuau independenţa totală şi imuabilitatea acestora. Dar o asemenea concepţie a avut mai cu seamă o importanţă practică covîrşitoare, deoarece a orientat mişcarea revoluţionară spre ţelul şi obiectivul ei principal — transformarea mai întîi a vieţii materiale a societăţii. Pe bună dreptate sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu: „În întreaga sa activitate, partidul nostru porneşte de la concepţia materialismului dialectic şi istoric, de la adevărul, confirmat de însăşi evoluţia istorică a omenirii, conform căruia dezvoltarea forţelor de producţie, condiţiile existenţei materiale determină atît caracterul relaţiilor de producţie, al muncii, întregul mod

[9] *Ibid.*, p. 34.
[10] *Ibid.*, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

de producție, cît și concepțiile politice și filozofice, nivelul gîndirii și conștiinței oamenilor, activitatea lor creatoare, progresul general al societății umane“ [11].

Fundamentîndu-le pe condițiile vieții materiale a oamenilor, dintr-o dată o multitudine de elemente și aspecte ale vieții spirituale și-au putut găsi explicație riguroasă. Cu deosebire a putut apare pe deplin rațional caracterul *concret-istoric* și *de clasă* al conștiinței sociale. Nu este oare firesc ca viața spirituală să se deosebească de la o epocă istorică la alta, în funcție de natura orînduirii sociale ? Nu este oare firesc ca în orînduirile bazate pe clase antagoniste, fiecare clasă să-și formeze — în raport cu poziția pe care o ocupă în producția materială — o anumită conștiință socială proprie clasei respective și că ideologia dominantă a unei orînduiri date este tocmai a clasei care deține puterea economică și politică ? În lucrarea lor definitorie pentru elaborarea concepției materialismului istoric — *Ideologia germană* — Marx și Engels afirmă : „...oamenii, dezvoltînd producția lor materială și relațiile lor materiale, transformă odată cu această realitate a lor și gîndirea lor și produsele gîndirii lor. Nu conștiința determină viața, ci viața determină conștiința“ [12]. „Pe diferite forme de proprietate, pe condițiile sociale de existență — explicau clasicii marxismului într-o lucrare ulterioară — se ridică o întreagă suprastructură de sentimente, de iluzii, de mentalități și de concepții despre lume, diferite și caracteristice. Întreaga clasă le creează și le modelează pe baza condițiilor ei materiale și a relațiilor sociale corespunzătoare“ [13].

Insistînd asupra rolului determinant al existenței sociale în raport cu conștiința socială, niciodată clasicii marxism-leninismului n-au avut în această problemă o viziune limitată și exclusivă, orice învinuire de interpretare simplistă, strict economică a existenței oamenilor fiind denigratoare și vulgarizatoare. Dimpotrivă, creatorii materia-

---

[11] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, în vol. *Congresul educației politice și al culturii socialiste*, București, Editura politică, 1977, p. 16—17.

[12] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, București, Editura politică, 1966, p. 23.

[13] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 145.

Scanned with OKEN Scanner

lismului istoric au subliniat nu o dată că cele două laturi ale vieţii sociale — cea materială şi cea spirituală — se întrepătrund şi interacţionează în procesul practicii social-istorice.

Teoria determinismului social, proprie concepţiei marxiste, evidenţiază de pe o parte faptul că existenţa socială condiţionează conştiinţa socială, iar pe de altă parte ultima călăuzeşte activitatea practică a oamenilor, ducînd la dezvoltarea şi perfecţionarea vieţii materiale a acestora. Chiar şi din punct de vedere genetic, în raportul dintre existenţa socială şi conştiinţa socială nu se pun în aceiaşi termeni ca în raportul dintre materie şi conştiinţă, unde — după cum este cunoscut — prima este anterioară celei de-a doua, lucru care nu se poate afirma şi în cazul existenţei şi conştiinţei sociale, al căror „act de naştere" — dacă se poate spune aşa — este simultan.

Tocmai practica social-istorică, concept de bază în întreaga filozofie marxistă, ne semnalează o autonomie relativă a conştiinţei sociale în raport cu existenţa socială. Această autonomie se exprimă în diferite ipostaze de o deosebită însemnătate principială şi aplicativă. Astfel, după cum s-a mai arătat, conştiinţa nu numai că reflectă lumea, dar, într-un anumit sens, o şi făureşte, datorită puterii ei de abstractizare şi generalizare, de anticipaţie, într-un cuvînt de creaţie. Această creaţie, care poate căpăta aspecte multiforme, se desfăşoară după legile specifice ale activităţii intelectuale, la care se adaugă faptul că diferitele forme ale conştiinţei sociale — filozofia, politica, morala, ştiinţa, arta — se influenţează reciproc. Dar, în principal, trebuie avut în vedere că niciodată o creaţie spirituală nu a apărut pe loc gol, că ea este pregătită de creaţiile altor epoci, care au lăsat urme adînci în spiritualitatea universală. Ideea *continuităţii,* a valorificării cuceririlor anterioare ale geniului uman este un element de esenţă în concepţia marxistă în domeniu, fundamentînd întreaga acţiune de valorificare critică a moştenirii culturale.

În sfîrşit, independenţa relativă a conştiinţei sociale se exprimă şi prin tendinţa acesteia sau a unor forme ale ei de a rămîne în urmă sau de a devansa existenţa socială. În acest context, este cazul să remarcăm puterea de anticipaţie a conştiinţei sociale, care — mai ales prin sistemul ei de idei înaintate, cu caracter progresist — are capaci-

Scanned with OKEN Scanner

tatea de a prefigura, pe fundamente realiste, legate de practică, dar într-o viziune revoluţionară, devenirea socială.

Toate acestea ne arată că în genere, dar cu deosebire în condiţiile socialismului, fetişizarea laturii materiale a vieţii sociale, poziţia fatalistă după care este suficient să aşteptăm modificările care vor surveni în existenţa socială, căci oricum vor apare şi modificări în conştiinţa socială, este nu numai falsă din punct de vedere teoretic, dar dăunătoare sub aspect practic. Este meritul partidului nostru, al tovarăşului Nicolae Ceauşescu de a fi subliniat acest aspect deosebit de important al raportului dintre existenţa şi conştiinţa oamenilor. „Adeseori, deficienţele existente în activitatea noastră ideologică, politică şi cultural-educativă, fenomenele negative care apar în viaţa socială, în comportamentul unor oameni — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu — se încearcă a fi justificate prin teza despre rămînerea în urmă a conştiinţei faţă de dezvoltarea vieţii materiale. A accepta o asemenea justificare pentru lipsurile noastre înseamnă a încuraja o atitudine pasivă, defetistă, cu profunde repercusiuni negative asupra dezvoltării societăţii. Noi, comuniştii, studiem legile sociale obiective nu pentru a adopta o poziţie fatalistă faţă de acestea, ci, dimpotrivă, pentru ca, înţelegînd sensul lor, să putem acţiona în interesul progresului social, în interesul oamenilor, al victoriei socialismului şi comunismului. Fără a nega cîtuşi de puţin rolul esenţial al forţelor de producţie în dezvoltarea societăţii, noi pornim de la teza, de asemenea marxistă, că la rîndul ei conştiinţa poate exercita o puternică înrîurire asupra mersului înainte al societăţii, că ideile înaintate, cucerind masele, devin o uriaşă forţă materială a progresului“ [14].

Ca atare, este un adevăr verificat de practica social-istorică milenară, că ideile joacă un rol imens în întreaga viaţă socială, putînd să exercite o influenţă pozitivă sau negativă în evoluţia acesteia, în funcţie de caracterul şi conţinutul conştiinţei sociale. Mai mult, Lenin făcea o

---

[14] Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătăţirea activităţii ideologice, ridicarea nivelului general al cunoaşterii şi educaţia socialistă a maselor, pentru aşezarea relaţiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii şi echităţii socialiste şi comuniste*, în vol. *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român*, 3—5 noiembrie 1971, Bucureşti, Editura politică, 1971, p. 55—56.

Scanned with OKEN Scanner

distincție între situația revoluționară și revoluția propriu-zisă, în raport de asigurarea existenței factorilor subiectivi. Dacă situația revoluționară este un produs al maturizării condițiilor materiale, mai ales al contradicțiilor sociale, aceasta poate deveni revoluție numai dacă ideile înaintate cuprind masele, dacă există un partid revoluționar de avangardă etc. Dealtfel, marile mișcări revoluționare au fost întotdeauna pregătite de marile idei revoluționare, iar teoria — după cum se știe — devine o forță materială de îndată ce cuprinde masele.

Sigur, în orînduirile bazate pe clase antagoniste, legitatea obiectivă acționează de multe ori stihinic, modalitățile spontane de înfăptuire a necesității social-istorice sînt uneori preponderente ; și este tot atît de evident că în societatea socialistă crește considerabil rolul factorului conștient, conștiința socială devenind o componentă intrinsecă a întregii opere de făurire a noii orînduiri.

Direcțiile principale ale activității ideologice și politico-educative, de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste trasate de Programul partidului, de Congresul educației politice și al culturii socialiste

Socialismul și comunismul nu pot fi construite decît prin intervenția plenară a factorilor subiectivi, ca operă conștientă a milioanelor de oameni ai muncii. Dealtfel, conceptul de societate socialistă multilateral dezvoltată — expresie a dezvoltării creatoare de către P.C.R. a tezaurului marxism-leninismului — trebuie înțeles ca o interacțiune dialectică a factorilor obiectivi și subiectivi, ridicarea permanentă a conștiinței socialiste constituindu-se ca parte integrantă a procesului istoric de edificare a civilizației socialiste. În consecință, în noile condiții de dezvoltare a României, formarea omului nou, cu o înaltă conștiință socialistă, cu un larg orizont de cultură reprezintă un factor de prim ordin în întreaga activitate de transformare revoluționară a societății.

Evident, acțiunea de formare a unui asemenea om nu poate fi desprinsă de contextul social respectiv. Așa după cum s-a mai arătat, una din cele mai importante teze

Scanned with OKEN Scanner

marxiste porneşte tocmai de la faptul că omul este un produs al relaţiilor sociale şi că toate concepţiile care rup pe om de viaţa social-economică, de condiţiile vieţii materiale determinate istoric sînt lipsite de temei ştiinţific, fiind doar simple speculaţii de natură idealistă.

Ca atare, şi omul zilelor noastre este un produs al noii orînduiri sociale din România, al României care sub conducerea partidului a dărîmat vechile orînduieli, a înfăptuit revoluţia socialistă, a edificat baza tehnico-materială a socialismului, a generalizat relaţiile de producţie socialiste, a construit un stat nou — ca expresie a dictaturii proletariatului —, a creat premisele obiective ale dezvoltării conştiinţei socialiste, a înfăptuit deci o revoluţie profundă în economie, în relaţiile interumane, în politică şi în cultură.

Pornind de la această realitate, dezvoltarea conştiinţei socialiste beneficiază de marile virtuţi oferite de noua existenţă socială şi ca urmare evoluţia dinamică a societăţii socialiste pe toate planurile, cu alte cuvinte crearea cadrului social, a condiţiilor materiale şi a climatului politic prielnic constituie un factor determinant al transformării revoluţionare a gîndirii oamenilor.

Nu în mai mică măsură o contribuţie de prim rang la formarea omului nou, al conştiinţei sale înaintate o are *munca de educaţie,* care accelerează elevarea spirituală a oamenilor, în pas cu progresul general al societăţii. Pe această bază, ne explicăm de ce partidul nostru a manifestat o atenţie constantă pentru activitatea ideologică şi politico-educativă. Este cunoscut în acest sens, faptul că ultimii ani, începînd cu consfătuirea ideologică din iulie 1971, continuînd cu Plenara C.C. al P.C.R. din noiembrie 1971, cu Conferinţa Naţională a partidului din 1972, cu Congresul XI al P.C.R., cu Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste din 1976, cu Consfătuirea de lucru cu activiştii şi cadrele din domeniul educaţiei politice, al propagandei şi ideologiei din 1977 şi terminînd cu Conferinţa Naţională din 1977, au însemnat pentru munca politico-ideologică şi cultural-educativă un proces profund de clarificare teoretică a principalelor aspecte implicate în opera de dezvoltare a conştiinţei socialiste, în paralel cu procesul de intensificare a activităţii practice în acest domeniu.

Documentele programatice ale partidului nostru care abordează plenar toate aceste aspecte atestă astfel contri-

Scanned with OKEN Scanner

buția originală pe care partidul nostru, în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, o aduce la rezolvarea uneia dintre cele mai dificile probleme pe care le presupune construirea comunismului, cu mult mai dificilă decît edificarea bazei tehnico-materiale a noii societăți : făurirea omului de tip nou.

Referindu-ne la acest model uman, nu putem să nu evidențiem că în spiritul umanismului socialist, propriu concepției și politicii partidului nostru, socialismul își propune să creeze cadrul favorabil pentru *dezvoltarea multilaterală a personalității umane.* În acest sistem de referință, este bine să subliniem punctul de vedere deosebit de înaintat al partidului nostru, care nu privește personalitatea umană ca ceva în general sau ca o personalitate de masă, ci, dimpotrivă, ca o masă de personalități. Deci nu este vorba de o uniformizare a oamenilor, de tendințe de masificare și, ca atare, de înstrăinare a personalității umane, așa cum se întîmplă în societatea capitalistă, ci de dezvoltare plenară a personalității individuale, în strînsă concordanță cu gîndirea filozofică și etica socială revoluționară. „Un obiectiv fundamental al trecerii spre comunism — se arată în Programul P.C.R. — pentru care va milita în mod consecvent partidul nostru, va fi afirmarea cît mai deplină în viața socială a capacităților fiecăruia, împlinirea multilaterală a personalității umane, valorificarea plenară a talentelor, aptitudinilor și inițiativei creatoare a oamenilor muncii“ [15].

Acest nou tip uman se structurează pe coordonatele principale ale conștiinței socialiste, caracterizîndu-se printr-o concepție științifică despre lume și viață, printr-o solidă stăpînire a profesiunii, printr-un profil moral avansat și printr-o temeinică cultură generală, toate la un loc favorizînd apariția și dezvoltarea unui om care participă în mod conștient la dezvoltarea social-economică a țării, își consacră întreaga energie și competență edificării multilaterale a acesteia, fiind gata să se sacrifice pentru apărarea patriei socialiste.

Față de aceste obiective majore, se înțelege marea importanță a activității ideologice și politico-educative, funcțiile și sarcinile sale, care au fost încă o dată evidențiate cu claritate de către tovarășul Nicolae Ceaușescu. În acest

---

[15] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism,* București, Editura politică, 1975, p. 170.

Scanned with OKEN Scanner

context, remarcabilă este sublinierea făcută de către secretarul general al partidului: „Activitatea ideologică, propaganda de partid, — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — trebuie să acționeze pentru a studia și — pe această bază — pentru a ajuta la înțelegerea justă a fenomenelor sociale care au loc în societatea noastră ca rezultat al dezvoltării forțelor de producție, al perfecționării relațiilor sociale și de producție, să contribuie la elaborarea căilor pentru a stimula această activitate, pentru asigurarea unei concordanțe cît mai depline între caracterul forțelor de producție și relațiile de producție, pentru a asigura astfel mersul ferm înainte al întregii noastre societăți“ [16].

În același timp, prin intermediul activității ideologice și educative este necesar să se acționeze cu deosebire pentru ridicarea *conștiinței politice* a tuturor oamenilor muncii, deoarece tocmai pe această bază va spori capacitatea de înțelegere a transformărilor revoluționare ce se petrec atît pe plan intern cît și internațional. Activitatea de educație socialistă a maselor nu-și propune scopuri filantropice, ci ea trebuie să fie profund militantă, să mobilizeze masele la îndeplinirea sarcinilor de mare însemnătate ce le revin, acesta fiind dealtfel și criteriul suprem al eficienței muncii desfășurate pe acest tărîm.

Documentele programatice ale partidului nostru, trasînd liniile directoare ale activității ideologice și politico-educative în următorii ani, apreciază că formarea omului nou constituie o îndatorire revoluționară a partidului nostru, că rezolvarea acestei probleme reprezintă un proces neîntrerupt, de lungă durată, legat nemijlocit de dezvoltarea și modernizarea forțelor de producție, de perfecționarea relațiilor de producție și sociale, de întreaga evoluție a societății.

La baza întregii activități educative stă concepția revoluționară despre lume și viață a partidului — materialismul dialectic și istoric, învățătura marxist-leninistă, Programul Partidului Comunist Român, Carta teoretică, ideologică și politică a comuniștilor români, expresia marxism-leninismului creator în România. În același timp, ca o reflectare fidelă a realităților sociale din țara noastră,

---

[16] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei*, 9 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977, p. 9.

Scanned with OKEN Scanner

întreaga muncă ideologică şi educativă consacrată formării omului nou, dezvoltării conştiinţei socialiste a maselor se desfăşoară sub îndrumarea şi conducerea organelor şi organizaţiilor de partid.

Societatea pe care o edificăm este societatea celor ce muncesc, ea se întemeiază nemijlocit pe munca creatoare a tuturor membrilor săi. De aceea, în formarea omului nou partidul nostru porneşte de la adevărul după care *munca*, activitatea socială constituie factorul determinant în formarea conştiinţei socialiste, în educarea moral-politică a maselor. Avînd această direcţie prioritară de acţiune, formulată cu claritate la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, întreaga activitate educativă este astfel concepută încît să contribuie la sădirea în conştiinţa fiecărui cetăţean, îndeosebi a tineretului, a convingerii profunde că munca reprezintă unica sursă a sporirii avuţiei naţionale, a înfloririi patriei, a prosperităţii poporului, a bunăstării şi fericirii personale, domeniul hotărîtor al afirmării personalităţii umane.

Educarea tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, şi, în primul rînd, a tineretului, *în spiritul dragostei faţă de ţară şi al patriotismului revoluţionar, socialist,* constituie o altă direcţie importantă a muncii educaţionale. La Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a explicat pe larg în ce constă noţiunea de patriotism, ca şi raportul dialectic care se stabileşte între patriotismul şi internaţionalismul socialist. A fost subliniat rolul pe care-l joacă studierea istoriei în lumina concepţiei dialecticii materialiste, necesitatea de a se cunoaşte politica partidului în problema naţională, modul de abordare marxist-leninistă a problemei naţiunii şi a naţionalităţilor conlocuitoare, statului şi a democraţiei socialiste.

Un obiectiv central al propagandei, al activităţii politico-educative îl constituie *promovarea principiilor umanismului revoluţionar,* educarea materialistă a maselor, înarmarea lor cu cele mai avansate cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii. În paralel se cere o intensă muncă de combatere a mentalităţilor învechite, a misticismului şi ideologiei burgheze.

În opera istorică de construire a socialismului şi comunismului, partidul nostru acordă o deosebită atenţie făuririi unui om caracterizat prin *înalte virtuţi morale,* promovării unor raporturi noi între oameni, afirmării

Scanned with OKEN Scanner

depline în toate sferele vieţii sociale a principiilor eticii şi echităţii socialiste. Codul moral adoptat de Congresul XI al P.C.R. reprezintă în fapt acel cadru conceptual şi practic care defineşte însuşirile ce trebuie să devină proprii omului viitorului nostru comunist. Elementele componente ale conştiinţei omului nou acoperă un larg evantai de însuşiri care privesc atitudinea faţă de muncă, dragostea de patrie şi ataşamentul faţă de partid, poziţia internaţionalistă, dragostea de adevăr, de cinste şi frumos, dorinţa de a apăra cuceririle revoluţionare ale României socialiste etc. Aşa după cum arăta recent tovarăşul Nicolae Ceauşescu, principalul constă nu în a vorbi şi ţine conferinţe despre Codul eticii şi echităţii socialiste, ci a milita consecvent pentru transpunerea acestuia în viaţă, în comportamentul de zi cu zi al tuturor celor ce muncesc, începînd cu cadrele de conducere, cu activiştii de partid şi de stat, care trebuie să fie un exemplu convingător şi în această privinţă.

În concepţia marxistă a partidului nostru, masele populare, făuritoarele istoriei sînt în aceeaşi măsură creatoare de bunuri materiale, ca şi de cele spirituale. În Programul P.C.R. se precizează că : „partidul va asigura condiţii ca masele largi populare să participe tot mai intens la dezvoltarea culturii naţionale, la creaţia de artă, la sporirea valorilor spirituale ale societăţii socialiste, astfel încît civilizaţia comunistă să exprime plenar geniul artistic creator al poporului nostru“ [17].

În această viziune, Festivalul „Cîntarea României“, aflat la cea de-a doua ediţie care va fi încheiată în 1979 în cinstea celei de-a 35-a aniversări a Eliberării patriei, vine să creeze cadrul spiritual, moral şi organizatoric menit să multiplice canalele prin care creativitatea de masă, în toate ipostazele ei, se exprimă plenar. Deşi în aparenţă manifestarea acestei creativităţi se structurează în cadrul festivalului pe coordonate de ordin artistic, în realitate se are în vedere potenţarea participării maselor la creaţia culturală în accepţia ei largă, ceea ce implică rolul crescînd al celor mai diferite categorii ale populaţiei la creaţia tehnică şi ştiinţifică, la viaţa politică şi socială, la activitatea cultural-educativă şi — evident — la creaţia în cele mai diverse genuri artistice.

---

[17] *Programul P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 163.

Scanned with OKEN Scanner

Festivalul „Cîntarea României“ se constituie ca o puternică manifestare a muncii și creației libere consacrate progresului și prosperității țării. Este cunoscută în această privință precizarea de mare importanță principială cuprinsă în regulamentul de desfășurare a festivalului, după care participarea la această manifestare este nemijlocit legată de rezultatele pe care fiecare colectiv le obține în înfăptuirea sarcinilor la locul de muncă.

În acest context, festivalul devine în primul rînd un prilej de promovare a creației fruntașilor, a celor ce se disting prin realizări în producție, în viața economică și socială și care prin talentul lor inventiv pot contribui la dezvoltarea artei și culturii noastre.

Probleme de cea mai mare importanță pentru întreaga societate și care se condiționează reciproc, educația socialistă și dezvoltarea culturii revoluționare, pot fi soluționate numai cu participarea activă a maselor populare, a întregului popor. În vederea realizării acestui grandios obiectiv, Congresul educației politice și al culturii socialiste a subliniat necesitatea ca în activitatea politică și cultural-educativă de masă să conlucreze strîns toți factorii educativi, cadrele de partid și de stat, oamenii de știință și cultură, mase largi de oameni ai muncii și, pe această bază democratică, să se creeze o amplă mișcare populară în domeniul educației și culturii.

Pentru realizarea acestui obiectiv, a fost transpusă în viață sarcina de a se constitui în județe, municipii, orașe și comune, în întreprinderi și instituții consiliile de educație politică și cultură socialistă ca organisme de partid și de stat, cărora le revine sarcina de a asigura — sub conducerea organelor și organizațiilor de partid — coordonarea și îndrumarea unitară a întregii activități politico-ideologice, cultural-educative și de răspîndire a cunoștințelor științifice. Toate acestea confirmă în fapt cele arătate de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul educației politice și al culturii socialiste : „Putem afirma că avem și în domeniul muncii ideologice, al educației politice și al culturii un vast program care, în lumina Programului partidului, dă o orientare clară tuturor factorilor ce contribuie la ridicarea conștiinței socialiste a maselor, luminează drumul măreț al operei de formare a omului nou. Ceea ce se impune acum este să trecem cu toată hotărîrea la organizarea corespunzătoare a muncii practice

Scanned with OKEN Scanner

în toate sectoarele de activitate. Va trebui să îmbunătăţim atît modul de organizare, cît şi stilul de muncă al organelor de stat şi organizaţiilor obşteşti, al tuturor organismelor de care dispune societatea noastră, unind toate aceste forţe într-o direcţie unică — spre înfăptuirea hotărîrilor Congresului al XI-lea, ale Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste“ [18].

BIBLIOGRAFIE

K. Marx

Bazele criticii economiei politice, vol. I, Bucureşti, Editura politică, 1972, p. 353—354.

K. Marx, F. Engels

Ideologia germană, partea I, cap. A. „Despre producerea conştiinţei“, în *Opere,* vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1962.

V. I. Lenin

Materialism şi empiriocriticism, în *Opere complete,* vol. 18, Bucureşti, Editura politică, 1963, p. 338—342.

* * *

Programul P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltare şi înaintare a României spre comunism, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 111—117 ; 130—141 ; 153—184.

* * *

Codul principiilor şi normelor vieţii şi muncii comuniştilor, ale eticii şi echităţii socialiste, Bucureşti, Editura politică, 1974.

* * *

Programul de măsuri pentru aplicarea hotărîrilor Congresului al XI-lea al partidului şi ale Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste în domeniul muncii ideologice, politice şi cultural-educative, „Munca de partid“, nr. 10/1976.

Nicolae Ceauşescu

Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătăţirea activităţii ideologice, ridicarea nivelului general al cunoaşterii şi educaţiei socialiste a maselor, pentru aşezarea relaţiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii şi echităţii socialiste, prezentată la Plenara C.C. al P.C.R., 3.XI.1971, în vol. *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate,* vol. 6, Bucureşti, Editura politică, 1972, p. 33—42.

Nicolae Ceauşescu

Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea şi Congresul al XI-lea şi sarcinile de viitor ale partidului, Bucureşti, Editura politică, 1974, p. 60—63 ; 92—97.

---

[18] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la încheierea lucrărilor Congresului,* în vol. *Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste,* Bucureşti, Editura politică, 1977, p. 427.

Scanned with OKEN Scanner

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 46—59 ; 63—97.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic, 6 octombrie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1974, p. 471—506.

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la activitatea partidului și întregului popor pentru înlăturarea urmărilor cutremurului catastrofal din 4 martie, dezvoltarea economico-socială actuală a țării, activitatea internațională a partidului și statului și situația politică mondială, prezentată la ședința comună a C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale, Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și activului central de partid și de stat, 28 martie 1977, București, Editura politică, 1977, p. 83—87.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor, 26 mai 1977, București, Editura politică, 1977, p. 15—28.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, 9 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea de lucru de la Comitetul Central al Partidului Comunist Român, 23 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

*

Filozofie. Materialism dialectic și istoric, București, Editura didactică și pedagogică, 1975, p. 294—335.

Materialism dialectic, București, Editura politică, 1973, p. 401—406 ; 419—458.

Curs de socialism științific, București, Editura politică, 1975, p. 448—465.

Reflectare și conștiință. Dezvoltarea conștiinței socialiste în etapa actuală, de Georgeta Florea, „Era socialistă", nr. 5—6/1977.

Activitatea politico-ideologică și practica socială, de Șt. Mocuța, „Era socialistă", nr. 8/1976.

Perfecționarea activității ideologico-educative, „Era socialistă", nr. 18/1976.

Conștiință, reflectare, informație, de Al. Tănase, Gh. Filip, „Revista de filozofie", nr. 4/1976.

Scanned with OKEN Scanner

NICOLAE CULIC

PROBLEMELE DE BAZĂ ALE AXIOLOGIEI ŞI FILOZOFIEI CULTURII

Socialismul determină prefaceri fundamentale nu numai în sfera vieţii materiale, ci şi în planul valorilor spirituale, sporind interesul teoretic pentru problematica axiologiei, în vederea elucidării, pe temeiul filozofiei marxiste, a genezei, evoluţiei şi caracteristicilor sistemului de valori al noii societăţi. Fundamentată pe realităţile practicii revoluţionare, axiologia marxistă — teoria generală a aprecierii şi a valorilor — deschide perspective deosebite pentru reliefarea aspectelor pe care le dobîndesc condiţia umană, devenirea şi sensul ei în condiţiile societăţii socialiste.

Problematica axiologiei şi a filozofiei culturii

Constituind lumea proprie a omului, măsura activităţii sale, întruchiparea forţei omeneşti de creaţie, motivînd şi definind conduita umană, valoarea a stîrnit un interes teoretic deosebit, reflecţia asupra

Scanned with OKEN Scanner

ei, aşa cum remarca L. Lavelle, fiind tot atît de veche ca şi cugetarea filozofică. Preocupîndu-se nu numai de descrierea ordinii fizice a lumii ci şi de ordinea morală sau estetică a acesteia, încercînd să arate nu numai ce sînt lucrurile ci şi semnificaţia lor pentru existenţa umană, filozofia a cuprins în sine, încă din antichitate, şi problematica valorilor.

Ulterior, investigaţiilor întreprinse asupra binelui şi frumosului li s-au adăugat, în epoca modernă, teoretizările despre valorile social-politice, religioase, juridice, ştiinţifice şi economice. Materialul teoretic acumulat a evidenţiat probleme comune, permiţînd şi, în acelaşi timp, impunînd trecerea de la studierea unor forme determinate de valori la studierea sistematică a valorii, detaşată de manifestări particulare.

Integrarea reflecţiilor disparate asupra diverselor tipuri de valori într-o teorie coerentă care să dea un răspuns tuturor problemelor generale pe care le ridicau acestea, s-a împletit dialectic cu continua diferenţiere a cunoaşterii umane, ducînd la constituirea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a unei discipline de-sinestătătoare care a căpătat denumirea de *axiologie*.

Procesul de constituire a axiologiei nu a fost determinat în primul rînd de logica internă a cunoaşterii umane, ci de transformările petrecute în cadrul vieţii sociale. Astfel, în acea perioadă dezvoltarea socială, cerinţele progresului istoric, descifrate teoretic de către filozofia marxistă, au scos în evidenţă caracterul limitat al valorilor idealizate de către burghezie, ridicînd cu mai multă acuitate problemele teoretice ale valorilor : determinarea validităţii lor, a genezei valorilor precum şi a stabilirii criteriilor în virtutea cărora oamenii atribuie valoare produselor activităţii lor.

Încercînd să salveze valorile tradiţionale, să permanentizeze valori depăşite de logica istoriei, filozofia burgheză a imprimat problemelor şi soluţiilor ridicate de abordarea teoretică a valorilor, axiologiei şi filozofiei culturii, care s-au constituit în cadrul ei, limitele sale idealiste, cu caracter abstract, metafizic.

Analiza filozofiei valorilor se loveşte în primul rînd de multitudinea teoriilor axiologice constituite pe aceeaşi bază filozofică (idealistă), relevînd imposibilitatea filozofiei nemarxiste de a realiza un model teoretic unitar de explicare a valorilor. Explicaţiile contradictorii se datoresc fie abso-

Scanned with OKEN Scanner

lutizării unor aspecte ale valorii, fie caracterului abstract al analizei, fără un apel constant la faptele din istoria culturii. Neputînd să ignore multiplele ipostaze ale valorii care trebuiau să fie armonizate în cadrul teoriei, axiologia nemarxistă s-a limitat la clasarea infinitei lor diversităţi. Această manieră de abordare a dus la definiţii şi clasificări rupte de o analiză plină de conţinut, la teorii în care „valorile se grupează cu regularitatea unei formaţii militare".

Morfologia complexă a valorii, diversitatea formelor ei de manifestare şi absolutizarea unor astfel de forme a dus la diverse reprezentări despre valori, cum ar fi: factor de intensificare a vieţii (Nietzsche), un apriori emoţional (Scheler), o activitate ierarhizantă a transcendenţei (Polin), o posibilitate permanentă de satisfacţie (Bouglé), expresia sau realizarea plăcerii (Bentham), dorinţei (Ehrenfels), interesului (Perry), dezinteresului (Brunschvieg), tradiţiei (Vierkandt), sentimentului (Meinong), victoriei (Le Senne), eficacităţii (Dewey), raportului lucrurilor şi spiritului (Lavelle).

Neajunsurile axiologiei burgheze, care se explică prin limitele concepţiei generale a reprezentanţilor ei decurg şi din faptul că valorile sînt fie detaşate de om şi societate, fie ataşate omului individual şi nu privit ca ansamblul relaţiilor sociale. Valorile nu sînt analizate în raport cu practica socială şi cu interesele colectivităţii din care face parte omul.

Gîndind metafizic şi abstract valorile, absolutizînd o anumită formă de existenţă a valorii sau o anumită activitate care ar genera-o, filozofia nemarxistă a valorilor n-a putut depăşi absolutizarea unor anumite metode de cercetare. Fenomen complex, cu numeroase dimensiuni, valoarea nu poate fi abordată numai cu metode psihologice, datorită lipsei de rigoare a rezultatelor sale, nici numai cu metoda fenomenologică, deoarece trebuie admisă existenţa unei ordini obiective dincolo de succesiunea mişcătoare a conţinuturilor de conştiinţă, un cadru obiectiv care facilitează şi determină înţelegerea noastră cu alţii şi cu noi înşine.

Problema centrală a oricărei axiologii nemarxiste a constituit-o preocuparea de a găsi un *principiu*, o *entitate* care transcende valorile dar care să facă posibilă existenţa şi ierarhia lor. Această pretenţie de a sesiza o existenţă nudă, anterioară tuturor valorilor şi servind de fundament

Scanned with OKEN Scanner

tuturor valorilor este himerică, deoarece trebuie demonstrat că între fundament și valoare există o legătură. În acest caz, însă, se ridică următoarea dificultate : fundamentul are valoare intrinsecă, este deci în acest caz o valoare și exigențele acestei teorii ne impun a găsi fundamentul acestei valori sau nu are valoare, este transcendent, fără legătură cu valoarea și în această situație nu o poate funda.

În afara diversității de reprezentări despre valoare și a diversității de metode de analiză a valorilor sau de constituire a axiologiei, teoria nemarxistă a valorilor abundă în puncte de vedere deosebite referitoare la problematica teoriei generale a valorilor, astfel că unii autori consideră că axiologia trebuie să se preocupe fie de elaborarea unui sistem închis al valorilor pure (H. Münsterberg) sau de determinarea posibilității valorii și nu de facultatea empirică de sesizare a valorilor (Th. Lessing), fie de analiza autorității valorii (R. Mehl) sau de definirea tipurilor ideale ale atitudinii axiologice (R. Polin).

Dezvăluind acțiunea legităților de dezvoltare a societății, marxismul a oferit o teorie și o metodologie științifică de cercetare, un aparat conceptual adecvat investigării concrete, nemistificate a valorilor. Deși nu s-a preocupat în mod deosebit de problemele valorii în general, există în opera lui Marx numeroase idei sugestive de abordare și explicare a valorii. Astfel, în spiritul concepției materialist-dialectice, *valoarea este privită ca rezultantă a interacțiunii obiectului și subiectului pe baza existenței unei similitudini între structurile acestora.* „Sensul pe care un obiect îl are pentru mine (el are sens numai pentru un simț care îi corespunde) se întinde — preciza Marx — numai pînă acolo unde ajunge simțul meu“ [1]. În acest sens, valorile sînt ireductibile, putînd fi totuși comparabile în virtutea unicității și originalității lor. „Dacă-l consideri pe om ca om și relațiile sale cu lumea ca relații umane — scria Marx —, vei putea schimba dragostea numai pe dragoste, încrederea numai pe încredere etc.“ [2].

Marx a dezvăluit, totodată, fenomenul de mistificare a raporturilor axiologice în condițiile exploatării sociale. Datorită existenței înstrăinării se inversează relațiile firești dintre valori și nonvalori, transformîndu-se, bunăoară,

[1] K. Marx, F. Engels, *Scrieri din tinerețe*, București, Editura politică, 1968, p. 580.
[2] *Ibidem*, p. 606.

Scanned with OKEN Scanner

fidelitatea în infidelitate, iubirea în ură, virtutea în viciu etc. În condiţiile exploatării au loc o confundare şi substituire generală a lucrurilor. „Cine poate cumpăra vitejia — scria Marx — este viteaz, chiar dacă e laş“ [3].

Cuprinderea valorii în sfera preocupărilor filozofiei marxiste, analiza acestora, degajată de orice referinţă la supranatural şi supraistoric, a creat posibilitatea elaborării unei doctrine a valorilor capabilă de a distinge valorile de non-valori, de a distinge diferitele forme de valori dar şi elementele de unitate care integrează diversitatea valorilor într-un cîmp axiologic comun, de a explica de ce o valoare a apărut într-un anumit moment istoric şi nu în altul, de ce a fost îmbrăţişată de o anumită clasă şi respinsă de către alta, să explice de ce un anumit individ, într-o anumită situaţie, optează, de regulă, pentru o anumită valoare, şi nu pentru alta „ceea ce înseamnă — în ultimă instanţă — a căuta un temei de legitimare a selectării, corelării şi ierarhizării valorilor“ [4].

În concepţia marxistă teoria generală a valorilor nu este un conglomerat de idei privind valorile etice, estetice, politice, juridice, teoretice, şi nici nu se substituie unei teorii despre o anumită specie de valoare, ci îşi legitimează existenţa dacă este o generalizare a rezultatelor disciplinelor care au ca obiect de studiu valorile particulare. Aceste discipline nu pot rezolva problemele specifice ale axiologiei după cum nici axiologia nu trebuie să priveze disciplinele respective de studiul valorii. Teoria generală a valorilor nu cercetează toate problemele valorilor ci obiectul său de studiu îl constituie „studiul valorilor generice şi al legităţilor generale ale sistemului de valori. Ea supune unui examen critic natura valorilor, criteriile lor şi statutul lor în ansamblul vieţii spirituale a societăţii, oferind o teorie explicativă a genezei, structurii, funcţiilor, evoluţiei şi justificării valorilor, a ordinii în care se înlănţuie şi se ierarhizează valorile pentru fiecare formaţiune socială şi formă de comunitate umană, a unităţii şi diversităţii valorilor, a continuităţii şi discontinuităţii valorilor“[5].

Lichidînd absolutizarea uneia din formele de existenţă a valorii, axiologia marxistă reflectă *legitatea proceselor*

---

[3] *Ibid.*

[4] L. Grünberg, *Axiologia şi condiţia umană*, Bucureşti, Editura politică, 1972, p. 30.

[5] *Ibidem*, p. 47.

Scanned with OKEN Scanner

axiologice, redînd într-o formă unitară morfologia reală a valorii şi formele ei, accentuează pe caracterul social al formării şi existenţei valorilor precum şi pe funcţia lor socială.

Elaborarea axiologiei marxiste s-a realizat în strînsă legătură cu constituirea teoriei materialist-dialectice despre cultură, care a înlăturat principalele neajunsuri ale abordării culturii de către filozofia nemarxistă.

Fenomen complex, cultura a fost abordată şi înţeleasă în moduri diferite, dobîndind valori şi semnificaţii diverse, în funcţie de autorul sau disciplina care s-a ocupat de ea. Numărul mare de teorii despre cultură din filozofia nemarxistă se explică, pe de o parte, prin complexitatea fenomenului cultural, care de cele mai multe ori a fost redus doar la unul din aspectele sale, cît şi, pe de altă parte, prin modalităţi diferite de investigare a culturii, a căilor diverse pe care le-a parcurs gîndirea în constituirea teoriei. Filozofia, pe de o parte, sociologia şi antropologia culturală pe de altă parte, au impus fiecare un anumit sens termenului „cultură"; fie sensul de ansamblu al valorilor spirituale (filozofia), fie pe cel de stare specific umană, opusă naturii (sociologia şi antropologia culturală).

Cu toate că s-a ridicat pe aceeaşi bază filozofică (idealistă) teoria nemarxistă asupra culturii nu a reuşit să realizeze o imagine teoretică unitară despre cultură datorită oscilării între soluţii contradictorii, ceea ce a creat o serie de opoziţii: între om şi cultură, între culturi, între cultură şi viaţa materială a societăţii. Ancorată în planul generalizărilor abstracte, pornind de la principii metafizice pe care articula fapte din istoria culturii, filozofia idealistă a separat în mod artificial cultura de condiţiile vieţii materiale ale societăţii, tratînd-o ca pe o entitate abstractă, supraistorică, căreia nu i se pot aplica criterii obiective şi care nu poate fi interpretată prin prisma determinismului social.

Dar, cultura nu este un dat invariabil al experienţei omeneşti sau al cugetării filozofice ci rezultat al unei continue mişcări a activităţii oamenilor, un *proces istoric complex* care nu poate fi rupt de practica social-istorică.

Realizînd echilibrul între fapte şi generalizările teoretice, teoria marxistă a culturii insistă în special pe explicarea materialist-istorică a culturii, pe evidenţierea

Scanned with OKEN Scanner

funcţiei sociale a acesteia, asupra legăturii ei cu activitatea practică a oamenilor. Obiectul filozofiei marxiste a culturii îl constituie *fenomenul cultural în ansamblul său, ca totalitate*. Ea studiază dintr-o perspectivă globală structura, dinamica şi rolul social al culturii. Aceasta presupune dezvăluirea specificului culturii în raport cu alte fenomene sociale, delimitarea ei de ale manifestări ale activităţii umane, înfăţişarea componentelor acesteia, descoperirea legităţilor care acţionează în sînul ei, dezvoltarea culturii de la o formaţiune socială la alta şi modalităţile acestei dezvoltări. Abordarea acestor probleme deschide o perspectivă multilaterală asupra culturii prin depăşirea unilateralităţii concepţiilor amintite, relevă funcţia sa modelatoare asupra omului, dezvăluie specificul şi modalităţile de difuzare a culturii.

Valoare şi cultură. Cultură şi civilizaţie

Cultura — componentă permanentă şi definitorie a umanismului — nu este un adaos facultativ la condiţiile de existenţă, ci modalitatea specifică prin care omul structurează şi semnifică viaţa reală. Cu toate că viaţa omului nu este posibilă fără cultură, iar istoria societăţii este în primul rînd istoria efortului neîncetat al oamenilor de a stăpîni forţele naturii şi societăţii, societatea nu se confundă cu cultura. Din cadrul relaţiilor sociale şi dintre produsele obiectivate ale conştiinţei colective intră în cultură numai acele creaţii ale activităţii umane pe care societatea, grupurile sociale, clasele, comunităţile umane le apreciază ca valori. Ceea ce decide valoarea unui obiect, a unei idei, a unei norme nu este calitatea lor intrinsecă, ci faptul că au o semnificaţie pentru un grup social, pentru societate.

Concepînd cultura ca ansamblu al valorilor create de om în procesul de emancipare faţă de natură, filozofia marxistă consideră valoarea momentul central (deşi nu singurul) în constituirea şi dezvoltarea culturii. În acest caz, expunerea coordonatelor principale ale concepţiei marxiste despre

Scanned with OKEN Scanner

valori este indispensabilă și pentru o înțelegere justă a problemelor culturii *.

Prin întreaga activitate social-istorică de cunoaștere a realității de către om, obiectele din natură, cele făurite de om, acțiunile lui, precum și relațiile ce le stabilește cu semenii săi dobîndesc pentru el un sens nou; ele nu sînt neutre, ci au o semnificație relevată prin continua raportare la necesitățile, dorințele, aspirațiile ș.a. ale oamenilor. Această raportare preferențială prin care obiectele din natură, cele făurite de om sau acțiunile umane sînt considerate dezirabile, importante implică noțiunea de valoare.

Termenul de valoare desemnează o categorie largă de fenomene (fapte, lucruri, acțiuni, realități, însușiri) ce apar de cele mai multe ori ca rezultate ale activității practice, fie obiectivate, fie sub forma unui ideal spre a cărui realizare se tinde și care sînt apreciate în mod pozitiv de conștiința socială, deoarece satisfac anumite necesități (economice, politice, etice, estetice, teoretice, juridice, religioase, ș.a.). Așadar, prin valoare înțelegem aprecierea dată de oameni acelor lucruri, relații, fenomene care contribuie la progresul societății, la afirmarea și dezvoltarea personalității și care, în virtutea acestui fapt, sînt dorite și promovate de forțele sociale înaintate.

Valoarea nu este doar o caracteristică obiectivă a lucrurilor, nici un rezultat arbitrar al necesităților subiective, ci un produs specific al raportului obiectiv-subiectiv prin care omul dă sens lucrurilor, proceselor, relațiilor, actelor umane, corespunzător cu necesitățile, aspirațiile, trebuințele unui grup social. Pe de altă parte, deși sînt legate de activitatea umană, valorile nu reprezintă însă produse arbitrare ale acesteia, ci rezultate ale practicii sociale. Procesul de constituire a valorilor este prin excelență social, iar valoarea reprezintă o calitate social-umană superioară, atît prin geneza cît și prin funcția sa. Lumea valorilor, în diversitatea sa, nu apare decît în, prin și pentru societate, ca produs al creației umane, prin intervenția sa constantă de transformare a mediului natural și social. De aici și caracterul obiectiv al valorilor, întrucît sînt produse ale practicii sociale, iar aprecierea lor se face întotdeauna

---

* Aceste probleme au fost analizate pe larg în consultația *Cultura și civilizația socialistă,* în „Era socialistă" nr. 3/1977.

Scanned with OKEN Scanner

în funcţie de criterii socialmente şi istoriceşte condiţionate. Obiectivitatea valorilor — arată G. Lukács — se bazează pe faptul că ele sînt părţi determinante şi determinate ale dezvoltării sociale în ansamblu.

Filozofia marxistă explică *diversitatea valorilor* prin varietatea practicii sociale în diferite epoci istorice. În acest sens, socialismul înfăptuieşte o revoluţie în structurile materiale ale existenţei umane, instaurează o nouă practică social-istorică, care generează şi modelează un nou sistem de valori. Cadrul acestei practici circumscrie procesul de plămădire a valorilor politice, juridice, morale etc. ce vor constitui materialul din care individul uman îşi va extrage şi decanta trăsăturile calităţii de om socialist: demnitatea, corectitudinea, cinstea, respectul pentru semeni, ataşamentul faţă de noua orînduire, de partid, de popor. Izvorînd din realităţile noii orînduiri, valorile în socialism au, în ciuda marii lor diversităţi, o semnificaţie unitară, exprimînd idealul revoluţionar, socialist al întregii societăţi.

Semnificaţia unitară a sistemului valorilor societăţii socialiste determină unitatea funcţională a acestuia, pe de o parte, în sensul că omogenitatea intereselor fundamentale ale tuturor claselor şi categoriilor sociale nu mai implică conştientizarea socială scindată şi contradictorie a cerinţelor, iar, pe de altă parte, individul societăţii socialiste trăieşte valorile nu ca autonome şi diferenţiate, ci centrate şi subordonate valorilor social-politice şi celor etice. Păstrîndu-şi identitatea şi finalităţile proprii, valorile ideologice şi politice ale societăţii socialiste se înscriu, totodată, în sfera eticului. Prin conectarea la structurile reale ale vieţii sociale socialiste, noul său sistem de valori dobîndeşte un caracter preponderent practic, militant, în prim plan apărînd valorile social-politice şi morale care contribuie la dezvoltarea personalităţii umane, la formarea omului nou în spiritul colectivismului, al atitudinii noi, comuniste faţă de muncă şi avutul obştesc, al combativităţii revoluţionare, al patriotismului socialist şi al solidarităţii internaţionale etc.

Dintre valorile societăţii noastre democraţia socialistă constituie principalul instrument al realizării omului în

Scanned with OKEN Scanner

toate sferele activităţii sale. Democraţia este de neconceput fără aşezarea pe baze ştiinţifice a tuturor sferelor de activitate umană şi a corelării lor într-un sistem unic, sfere în care se realizează, din unghiuri diferite, sinteza individ-societate. La Conferinţa Naţională a partidului din 7—9 decembrie 1977, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta : „Prezenţa nemijlocită a muncitorilor, a diferitelor categorii de oameni ai muncii în organele de conducere, centrale şi locale va da un nou şi puternic suflu înnoitor, revoluţionar activităţii economico-sociale, va duce la îmbinarea mai armonioasă a experienţei maselor cu cea a cadrelor de conducere, va dezvolta şi mai mult unitatea dintre masele muncitoare şi organele conducătoare, va determina întărirea controlului, creşterea răspunderii clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii. Aceasta constituie expresia cea mai elocventă a noii democraţii muncitoreşti revoluţionare ce se afirmă în patria noastră, a superiorităţii ei faţă de democraţia din trecut“ [6].

Neînţelegerea specificului valorilor, a procesului social de geneză a lor, supraaprecierea activităţii spirituale, a determinat postularea, în cadrul axiologiilor nemarxiste, a opoziţiei nete între valorile materiale şi cele spirituale. Generată şi alimentată de opoziţia dintre munca fizică şi cea intelectuală, existentă în societăţile cu clase antagoniste, această opoziţie se regăseşte şi în filozofia nemarxistă a culturii, unde sfera culturii este limitată la ansamblul valorilor spirituale (produse artistice, filozofice, etice, ştiinţifice, religioase etc.), iar civilizaţia cuprinde suma valorilor materiale (tehnica, mijloacele de comunicaţie, de producţie, clădirile, gradul de confort).

În problema corelaţiei dintre *cultură şi civilizaţie* se remarcă în literatura filozofică existenţa unor puncte de vedere extrem de variate care merg fie pe linia separării absolute a acestora, fie pe aceea a identificării lor.

Termenul de civilizaţie circulă în literatura filozofică şi sociologică fie în accepţiunea de ansamblu al fenomenelor materiale şi spirituale propriu unei perioade istorice

---

[6] Nicolae Ceauşescu, *Raport la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, Bucureşti, Editura politică, 1977, p. 43.

Scanned with OKEN Scanner

(civilizaţia secolului al XX-lea), a unei părţi a lumii (civilizaţia occidentală), a unei rase (civilizaţia neagră), a unei naţiuni (civilizaţia indiană), fie ca ansamblu de manifestări materiale ale vieţii sociale (civilizaţia fiind opusă culturii), fie ca o stare socială considerată sinonimă progresului, superioară barbariei sau sălbăticiei, societăţilor arhaice, fără scriere şi fără schimburi tehnice.

În considerarea raportului dintre civilizaţie şi cultură au existat diverse soluţii. Astfel, pentru raţionaliştii secolului al XVII-lea cei doi termeni erau sinonimi, iar pentru alţii cultura şi civilizaţia erau considerate în contrast, în opoziţie una cu alta. Se considera, astfel, că civilizaţia este formată din valorile tehnice, utilitare, iar cultura din valorile spirituale. Pentru Lucian Blaga, de pildă, cultura este expresia unui mod de existenţă, iar civilizaţia este expresia unui alt mod de existenţă. Prima este expresia unei mutaţii ontologice datorită căreia omul devine în adevăr „om", cea de a doua ar putea fi produsă şi de o specie animală, înzestrată cu o bună inteligenţă. Cultura răspunde existenţei umane întru mister şi revelare, iar civilizaţia răspunde existenţei întru conservare şi securitate. Între acestea două există o deosebire profundă de natură ontologică[7].

Uneori, se consideră că există între cultură şi civilizaţie o diferenţiere complexă, prin poziţia şi superioritatea lor. În concepţia lui O. Spengler civilizaţia reprezintă faza decadentă a unei culturi, este moartea acesteia aşa cum îmbătrînirea şi moartea reprezintă destinul fatal al unei specii. Cînd o cultură îşi atinge scopul urmărit, cînd îşi realizează ideea sa, ea se epuizează brusc, moare, devine civilizaţie. Aşadar, pentru Spengler cultura este faza de început a creaţiei umane, iar civilizaţia faza ei de sfîrşit, artificială şi decadentă.

Pentru Engels civilizaţia este o etapă mai tîrzie a evoluţiei omenirii, o formă evoluată a culturii, care a urmat sălbăticiei şi barbariei şi care presupune adîncirea diviziunii sociale a muncii, lărgirea schimbului şi organizarea politică a societăţii. „Civilizaţia — arăta Engels — este

[7] Vezi : Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1969, p. 322, 323.

Scanned with OKEN Scanner

acea treaptă de dezvoltare a societăţii pe care diviziunea muncii, schimbul dintre indivizi, care rezultă din această diviziune şi producţia de mărfuri, care înglobează aceste amîndouă aspecte ale producţiei de mărfuri, ajung la deplină dezvoltare şi revoluţionează întreaga societate de mai înainte“[8].

M. Mc. Luhan consideră că expresia civilizaţie trebuie folosită ca un termen tehnic însemnînd „omul detribalizat pentru care valorile vizuale au prioritate în organizarea gîndirii şi acţiunii“[9].

O altă modalitate de interpretare a raportului civilizaţie-cultură tinde către depăşirea tratării lor dihotomice, insistînd asupra corelaţiei dintre ele, deşi această corelaţie vizează fenomene distincte. Astfel, se consideră că de cîte ori omul îşi exercită efortul său asupra lui însuşi, se vorbeşte de cultură iar ori de cîte ori modifică lumea se vorbeşte de civilizaţie[10], sau se socoteşte civilizaţia ca raport al condiţiei umane cu lumea lucrurilor, precum şi relaţiile dintre oameni în condiţiile acţiunii lor cu lucrurile iar cultura ca disponibilitate liberă a umanităţii faţă de domeniul proiectelor spirituale[11].

Într-o modalitate asemănătoare, Al. Tănase consideră civilizaţia „cultura *in actu*“, integrată într-un sistem organizat de muncă, de trai şi de gîndire. „Civilizaţia este dimensiunea culturală a societăţii sau unitatea dintre societate şi cultură“ [12], astfel că, civilizaţia este realizarea, sub cele mai diferite forme, a valorilor culturale, integrarea lor în viaţa socială. Cultura este activitatea de creare a valorilor, în timp ce civilizaţia este rezultatul acestei activităţi, adică societatea care şi-a asimilat şi şi-a integrat valorile culturale, cultura pătrunsă în toate celulele vieţii sociale.

---

[8] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Bucureşti, Editura politică, 1965, p. 169.

[9] M. McLuhan, *Galaxia Gutenberg*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 61.

[10] Vezi J. Laloup şi J. Nelis, *Culture et civilisation*, Casterman, 1963, p. 18.

[11] Vezi T. Mocanu, *Despre sublim*, Cluj, Editura Dacia, 1970, p. 36—37.

[12] Al. Tănase, *Introducere în filozofia culturii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968, p. 25.

Scanned with OKEN Scanner

Civilizaţia nu poate fi disociată, în mod artificial, de ansamblul culturii, tot aşa cum nu poate fi analizată decît ca parte integrantă a unui anumit tip de formaţiune socială. Împotriva scindării între cultură şi civilizaţie se ridică obiecţia că fiecare lucru material serveşte unui anumit scop, că, înainte de a fi produs, a trebuit să apară mai întîi ca „idee", ca reprezentare în mintea omului. Orice operă de artă, principiu moral, dogmă religioasă, idee filozofică, pentru a acţiona asupra oamenilor, trebuie să se obiectiveze, să se „materializeze". Deşi poate fi utilă, diviziunea între cultura materială şi cea spirituală este întotdeauna artificială, deoarece în principiu lumea produselor omului este omogenă ; lumea culturii este o lume continuă şi nu există o prăpastie fundamentală între ideile şi produsele de artă cele mai abstracte şi obiectele de uz cotidian. În concepţia marxistă, cultura are sens numai în corelaţia sa cu omul şi cu societatea.

Disputa privind raportul dintre cultură şi civilizaţie şi denigrarea civilizaţiei de către numeroşi reprezentanţi ai gîndirii burgheze contemporane dezvăluie criza culturii burgheze şi oglindeşte teama unor cercuri ale societăţii capitaliste contemporane în faţa forţelor pe care le-a dezlănţuit capitalismul însuşi. Nu tehnica în sine este vinovată de mutilarea omului contemporan şi nici ştiinţa, ci utilizarea lor.

Prin urmare, deşi sînt obiectivări diferite ale conştiinţei colective, cultura şi civilizaţia nu pot fi opuse în mod principial. Civilizaţia este o parte a sistemului cultural şi anume baza pe care se etajează celelalte componente ale culturii.

Confruntări în problema raportului dintre momentul obiectiv şi cel subiectiv al valorii. Criteriul practicii în axiologie

În înţelegerea valorii, filozofia nemarxistă a oscilat între afirmarea originii umane a valorilor, făcînd din om măsura şi creatorul valorii şi afirmarea originii extraumane, transcendente a valorilor, făcînd din Dumnezeu măsura şi creatorul lor.

Scanned with OKEN Scanner

Concepţiile absolutiste au considerat că singura modalitate prin care se poate obţine obiectivitatea valorilor, valabilitatea lor universală o constituie plasarea acestora într-un imperiu transcendent, supraumân şi atemporal, într-o regiune specială opusă lucrurilor reale şi omului. Concepînd obiectivitatea doar ca independenţă, stabilitate, permanenţă, lipsă a oricărei relaţii, teoriile absolutiste au creat o ruptură între om şi valori, între universul valorilor şi universul uman.

Domeniul valorilor dobîndeşte la H. Rickert şi W. Windelband înfăţişarea unui „platonism al valabilităţii", deoarece valorile sînt valabilităţi eterne, supraumane, ireductibile şi autonome, nu au existenţă ci valabilitate. „Valorile ireale, arăta Rickert, se opun ca un imperiu în sine tuturor lucrurilor reale, care de asemenea formează un imperiu în sine".

M. Scheler, ridicînd emoţionalul la acelaşi rang cu raţionalul, consideră că alături de apriorismul gîndirii există un apriorism al sentimentului, viaţa emotivă avînd un conţinut aprioric. Respingînd prejudecata greacă a identificării ideii, esenţei cu logicul, M. Scheler a conceput valorile ca esenţe pure, calităţi ireductibile, fără legături cu semnificaţii directe, şi, datorită acestui fapt, esenţe alogice, iraţionale. Definind valorile ca esenţe ireductibile, alogice, iraţionale, existînd în sine într-o ordine ierarhică, domeniul valorilor capătă la Scheler expresia unui „platonism al sensibilităţii".

Rămînînd fidel inteligibilului, N. Hartmann a definit valorile ca esenţe raţionale, originale, independente de gîndire sau dorinţă, susţinînd că „valorile sînt idei platonice" şi că „fac parte din acel alt domeniu al fiinţei descoperit de Platon, care se poate sesiza prin intuiţia spiritului, fără să poată fi văzut sau pipăit".

R. Le Senne deduce din năzuinţa şi aspiraţia umană către valori, că omul nu poate realiza valoarea şi în acest caz aceasta este transcendentă. Valoarea este absolută pentru că nu o putem afirma ca arbitrariu. Valorile nu sînt altceva decît revelaţia absolutului, ele nu emană de la om din moment ce acesta le caută şi le găseşte, sînt descoperirea în fiecare lucru a absolutului la care ne face să

Scanned with OKEN Scanner

participăm, valoarea nu mai rezidă într-un domeniu particular al fiinţei, ci în fiinţa însăşi.

Valoarea este considerată de L. Lavelle punctul de întîlnire cu absolutul şi care determină în subiect conştiinţa relativităţii sale deoarece momentul său de apariţie coincide cu „momentul în care subiectul, sfîrşind a face din propria sa relativitate măsura fiecărui lucru, este capabil de a găsi în aceste lucruri măsura propriei sale relativităţi".

Deşi aceste concepţii au pus „între paranteze" pretenţia absolutizării bunurilor, obiectelor, lucrurilor în particularitatea lor pentru a degaja valoarea, au negat rolul omului în constituirea şi fiinţarea domeniului valorilor. Această tentativă de a da totul valorilor şi nimic omului duce la absolutism şi tiranie a valorilor, obligînd subiectul să realizeze trecerea de la esenţă (valorile) la existenţă, de a se conforma unei ordini prestabilite a valorilor care, în ultimă instanţă, nu reprezintă altceva decît expresia preferinţelor filozofului. Plasînd valorile într-o sferă independentă de obiect şi subiect, absolutismul nu poate salva obiectivitatea valorilor deoarece, aşa cum a procedat Scheler, nu numai că a proclamat propria sa scară de valori drept o parte a structurii apriorice a imperiului valorilor, ci a conferit universalitate şi valabilitate generală fiecărui proces individual de realizare a valorilor.

Punînd „între paranteze" atît obiectul cît şi subiectul, concepţiile absolutiste ajung să susţină fiinţarea absolută a valorilor într-un imperiu ordonat şi structurat, scoţînd acest domeniu de sub jurisdicţia determinismului social. Ideea unei lumi în sine a valorilor, opusă lumii reale ca o suprarealitate autentică nu poate fi acceptată pentru că valoare în sine, fără raportare la un subiect colectiv care o afirmă, concepe, doreşte este un nonsens. Valoarea este întotdeauna rezultatul unei relaţii între subiect şi obiect, relaţie care se formează nu în vidul conştiinţei, ci pe fondul unei situaţii concrete, într-o societate şi o cultură dată, într-o anumită perioadă istorică, pe temeiul practicii sociale.

De asemenea, absolutismul nu poate face dovada ridicării omului la nivelul acestor impersonalităţi care sînt valorile, nu poate oferi omului siguranţa, certitudinea că

Scanned with OKEN Scanner

ceea ce a realizat, că ceea ce a adus la existenţă este într-adevăr valoarea care a preexistat în sine.

Absolutul despre care vorbeşte axiologia absolutistă nu este altceva decît o denaturare a experienţei umane, mistificarea unui moment particular al experienţei şi existenţei umane. De cele mai multe ori se confundă aspiraţia, năzuinţa omului spre valori, care este o permanenţă a existenţei acestuia, cu obiectul satisfacerii acestei aspiraţii care este determinat în fiecare moment de practica social-umană, după cum şi aspiraţia, conţinutul ei concret, este determinată tot de practică. „Prima nevoie satisfăcută — scriau Marx şi Engels —, acţiunea satisfacerii şi instrumentul dobîndit, pentru această satisfacere, duc la noi necesităţi iar această creare de noi necesităţi este primul act istoric“ [13].

Opuse concepţiilor care fac din lumea valorilor o sferă extraumană sînt concepţiile care consideră valorile rezultatul creaţiei umane. Afirmînd că eul creează, dă măsura şi valoarea lucrurilor Nietzsche a relevat natura umană a valorii, atribuind individului toată puterea de jurisdicţie asupra valorilor. Omul are o capacitate nelimitată de a crea valori, acestea nu apar ca însuşiri naturale ale lucrurilor ci poartă pecetea creaţiei umane. Originea lor este voinţa a cărei proiecţie sînt, ea creează valoarea, nu se mulţumeşte numai a o descoperi. Afirmînd că această voinţă este fără lege de vreme ce ea însăşi face legea, Nietzsche ajunge la un individualism şi relativism care fac valorile incompatibile unele cu altele.

Ulterior, pentru a evita individualismul şi voluntarismul, unele teorii axiologice concep acţiunea creatoare nu numai ca un atribut exclusiv al individului ci şi ca o creaţie colectivă. Criticînd ruptura dintre realitatea socială şi spaţiul aprioric în care neokantienii plasează tărîmul valorilor, Durkheim a arătat că valorile sînt produse sau creaţii ale socialului, că în afara societăţii ele nu au fiinţă şi, în consecinţă, a definit societatea ca sursă a valorilor. Puterea de a crea valori este atribuită conştiinţei colective, creaţiile acesteia putînd fi deodată obiecte de ataşament şi principii transcendente de obligaţie. Obiectivitatea valori-

[13] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1958, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

lor este întotdeauna relativă la conştiinţa colectivă a grupurilor considerate.

R. Polin revine la punctul de vedere nietzscheian considerînd acţiunea scopul suprem şi valoarea ultimă de care depind toate valorile. Prin afirmarea primatului acţiunii asupra tuturor celorlalte valori, el consideră că poate înlătura individualismul lui Nietzsche deoarece prin acţiune, izolarea solipsită încetează.

Temelia valorilor este o funcţie a omului. „Activitatea creatoare, arată el, nu este dotată cu puterea de a fonda şi de a institui valori decît pentru subiectul creator", conştiinţa axiologică nefiind altceva decît conştiinţa produsului activităţii.

Şi pentru J. P. Sartre valorile nu există decît prin om, sînt creaţii libere ale acestuia, găsindu-şi fundamentarea în libertatea individului „...libertatea mea este unicul fundament al valorilor şi nimic nu mă poate justifica de a adopta cutare sau cutare valoare, cutare sau cutare scară de valori. În calitate de fiinţă prin care valorile există eu sînt injustificabil" [14].

Deşi aceste concepţii sesizează că omul este creatorul valorilor, ele au respins apelul la divinitate, nu au putut surprinde dialectica acestei creativităţi, exagerînd momentul individual şi minimalizînd sau denaturînd cadrul social în care aceasta se realizează. Subiectul, omul, nu poate exista nicicînd ca subiect izolat, în afara unei societăţi determinate, în afara unui anumit grup social determinat care influenţează prin forme diverse creaţia acestuia. Deşi uneori a fost sesizat caracterul colectiv al creaţiei valorilor, nu s-a reuşit să se dezvăluie raporturile sociale materiale, analiza rămînînd abstractă, nesurprinzîndu-se cauzele reale care determină apariţia şi funcţionalitatea valorilor. De numeroase ori a fost lăsat la o parte faptul că pentru a-şi satisface propriile nevoi, indivizii sînt obligaţi să accepte nu numai relaţiile sociale existente, ci şi modalităţile concret-istorice de comportare pe care acestea le implică şi le impun oamenilor ca o necesitate a lor. Structura socială modelează şi coordonează nu numai modul de satisfacere a necesităţilor individuale, dar simultan reglementează şi comportamentul oamenilor.

---

[14] J. P. Sartre, *L'être et le neant*, N.R.F., Gallimard, Paris, 1943, p. 76.

Scanned with OKEN Scanner

Pe de altă parte, şcoala lui Durkheim a neglijat necesităţile şi nevoile concrete ale individului, acesta fiind considerat scop al socialului, creat de societate numai pentru societate.

În gîndirea marxistă valorile nu se mai definesc ca în gîndirea tradiţională, prin conformitatea acţiunilor noastre cu o ordine prestabilită, ci sînt coordonatele fundamentale ale existenţei şi activităţii umane. Valorile sînt create ca răspuns la necesităţile vitale ale indivizilor, satisfac anumite cerinţe, aspiraţii şi nevoi ale acestora.

În faţa realităţii, omul nu are niciodată o atitudine pur înregistratoare, pasivă, ci, datorită cerinţelor fundamentale ale vieţii care încearcă să pună existenţa în slujba ei, se tinde spre realizarea unui acord între om şi lume. Transformarea neîncetată a mediului înconjurător într-o lume umană implică înlăturarea indiferenţei faţă de lucrurile înconjurătoare, o ierarhizare şi apreciere a acestei lumi în funcţie de necesităţile subiectului, în funcţie de cerinţele transformării lumii. Valoarea nu este simplă satisfacţie psihologică şi nici un imperativ torturant ci expresia în conştiinţă şi pentru conştiinţă a inegalităţii de rang a lucrurilor. Nu există valoare în sine şi pentru sine ; nu există valoare în afară de ceva care să fie susceptibil de a fi valorificat şi nici în afară de cineva pentru care este valoare.

Lumea este pentru om un sistem de lucruri şi fenomene, care în cele mai diferite feluri satisface sau nu necesităţile sale specific umane, individuale sau colective. Lucrurile şi fenomenele au un sens principal pentru om, prin faptul că ele îndeplinesc (sau nu) diferite funcţii sociale şi spirituale.

Prin activitatea social-istorică, obiectele şi procesele din natură sau cele făurite de om, acţiunile omului, precum şi relaţiile ce le stabileşte cu semenii dobîndesc un sens uman ; nu sînt neutre, ci au o anumită semnificaţie pentru om, prin continua lor raportare la necesităţile, dorinţele şi aspiraţiile oamenilor.

Ca rezultat al unei relaţii în care se exprimă preţuirea sau aprecierea colectivă acordată unei activităţi sau unui produs, în virtutea capacităţii acestora de a satisface trebuinţe, necesităţii, dorinţe sau aspiraţii umane, condiţionate

Scanned with OKEN Scanner

de praxis, valoarea presupune cu necesitate doi termeni — obiectul şi subiectul. „Valorile nu au o existenţă naturală ci una socială ; ele nu sînt proprietăţi constitutive ale lucrurilor, ci calităţile pe care le capătă pentru om elementele realităţii (obiecte, procese, fapte), privite prin prisma unei atitudini umane (etice, politice, estetice, utilitare), a unei colectivităţi (gintă, trib, popor, clasă, naţiune etc.) atitudine istoriceşte şi socialmente determinată de practică“ [15]. În acest sens, fiecare colectivitate şi fiecare epocă îşi au propriul lor sistem de valori, mai mult, în fiecare formaţiune socială, în raport cu cerinţele practicii sociale, există o anumită ierarhie a valorilor.

Valorile condensează experienţa reală, cunoştinţele oamenilor referitoare la realitate şi la relaţiile dintre ei. Această experienţă este largă şi multilaterală, ea leagă lumea acţiunilor, a trăirilor, a tendinţelor fiecărui om în parte, lucrurile naturale, fenomenele, condiţiile sociale, gîndurile, ideile, într-un cuvînt toate obiectele şi toţi factorii care există în genere şi care sînt atraşi în orbita acţiunii social-istorice.

Valoarea deci nu constituie o sferă aparte de practică, ci apare *în cadrul practicii ca mobil al acţiunii* şi vizînd o acţiune. Numai înţelegerea creaţiei ca un atribut fundamental al întregii activităţi umane permite explicarea genezei valorilor, a structurii lor, a istoricităţii sistemelor de valori. Creaţia valorilor nu trebuie înţeleasă ca „producerea ex-nihilo a ceva absolut nou care n-a preexistat (ceea ce ar echivala cu o discontinuitate totală în istoria culturii) ci descoperirea unor posibilităţi pe care realitatea le conţine într-o formă latentă şi realizarea lor la scară umană, metamorfozarea datelor realităţii pe temeiul legilor acesteia dar şi a intereselor societăţii sau a clasei respective, în conformitate cu cerinţele sociale mai generale, dar şi cu aspiraţiile şi particularităţile subiective ale creatorului“ [16].

Apelul la practică permite şi surprinderea dialecticii creaţiei valorilor. Omul este acela care creează valorile şi, totodată, se depăşeşte, se creează pe sine prin valori.

---

[15] L. Grünberg, *Axiologia şi condiţia umană*, Bucureşti, Editura politică, 1972, p. 159.

[16] Al. Tănase, *Introducere în filozofia culturii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968, p. 119.

Scanned with OKEN Scanner

Aceasta nu implică plasarea omului mai presus de univers ci în miezul acestuia, mai precis a unui univers concret istoric, determinat spaţial şi temporal. Aceasta nu implică nici postularea unei ordini universale, absolute, ca măsură a valorii omului. El este o fiinţă nedesăvîrşită, dar nu în raport cu o ordine ideală, absolută a valorilor, ci în raport cu procesul de realizare a esenţei sale umane, cu ansamblul virtualităţilor, prin a căror actualizare anume se realizează şi se depăşeşte continuu pe sine însuşi [17].

În acest sens, practica construcţiei socialiste ridică omul la rangul de *principiu fundamental al valorilor* noii orînduiri. „Trăsăturile omului nou al societăţii noastre — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu — îşi găsesc expresie în înaltul său patriotism, în ataşamentul profund faţă de cauza socialismului, în fermitatea cu care acţionează pentru înfrîngerea oricăror greutăţi, în intransigenţa faţă de lipsuri, faţă de orice manifestări ce contravin normelor societăţii noastre, principiilor eticii şi echităţii socialiste“ [18].

Desigur, procesul de făurire a unui asemenea prototip uman nu se desfăşoară în mod spontan, liniar, fără efort, fără tensiune şi depăşire, ci printr-o amplă şi permanentă activitate politico-educativă desfăşurată de partid. O deosebită însemnătate teoretică şi practică au în această privinţă *Codul principiilor şi normelor vieţii şi muncii comuniştilor, ale eticii şi echităţii socialiste,* documentele Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste, ale Congresului consiliilor oamenilor muncii, care constituie o întruchipare a cerinţelor unui umanism superior, a umanismului socialist, revoluţionar, făcînd din afirmarea plenară a omului şi a noilor sale valori social-politice şi morale expresia superiorităţii orînduirii noastre socialiste.

Apărute ca răspuns la problemele reale ridicate de practica socială şi cunoaşterea umană, axiologia şi filozofia marxistă a culturii au o deosebită însemnătate teoretică şi practică pentru gîndirea contemporană, pentru confruntarea ideologică contemporană, în descifrarea semnificaţiilor acţiunii revoluţionare de prefacere a societăţii,

[17] *Ibid.*, p. 117.

[18] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la Congresul consiliilor oamenilor muncii din industrie, construcţii şi transporturi,* 11 iulie 1977, Bucureşti, Editura politică, 1977, p. 61.

Scanned with OKEN Scanner

în înțelegerea amplului proces de constituire a unui nou sistem de valori, sistem ce se constituie într-un complex proces de creație socială colectivă, în cadrul căruia se confruntă și se înfruntă elemente ideologice provenite din faze anterioare ale dezvoltării societății noastre cu ideologia marxist-leninistă pe fundalul practicii construcției noastre socialiste.

Concepînd valorile drept creații umane, lumea valorilor, a culturii ca mod specific de existență a omului, teoria valorilor și teoria culturii elaborate în cadrul filozofiei marxiste deschid perspective deosebite pentru elaborarea unei teorii multilaterale despre om, conceput în toate determinațiile sale, în cadrul procesului istoric de dezvoltare ascendentă a societății. Avînd în vedere că valoarea este fundamentul raționalității și obiectivității disciplinelor umane, dar și cauza slăbiciunii epistemologice a acestora, elaborarea teoriei generale a valorilor deschide drumul reinterpretării statutului epistemologic al științelor umane.

Descifrarea procesului de geneză a valorilor înlesnește înțelegerea modului de constituire a culturii. Procesul de creare a unor noi valori culturale, care se face în conformitate cu anumite cerințe social-obiective dar și cu aspirațiile și puterea de creație a subiectului, se împletește cu procesul de valorificare, care include în cultura unei formații sociale bunurile create în cadrul formațiunilor anterioare. Elaborarea multilaterală a unei teorii marxiste a valorilor prezintă însemnătate și pentru elucidarea unor aspecte extrem de complexe ale problemelor valorificării științifice a moștenirii culturale. Pentru cultura socialistă este caracteristică interdependența procesului de valorificare a moștenirii culturale și a procesului de creare a noilor valori. Marxismul oferă posibilitatea stabilirii criteriilor de valorificare a creațiilor autentice ale epocilor anterioare necesare dezvoltării noii culturi, în raport cu cerințele practicii sociale actuale. Valorile autentice ale trecutului sînt fixate în noua cultură socialistă care se constituie într-un cadru național, dar în același timp sînt amplificate, capătă sensuri noi pe baza acelor trăsături umane pe care le determină noua practică social-istorică. „Noi comuniștii — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — făurim noua civilizație a orînduirii socialiste și comu-

Scanned with OKEN Scanner

niste sprijinindu-ne pe tot ce a creat mai de preț omenirea de-a lungul veacurilor, continuînd și ducînd mai departe linia progresului istoric făurit prin lupte, prin eforturi și sacrificii de popor“ [19].

Umanismul culturii socialiste

Înțelegerea profundă a valorilor implică analiza rolului culturii în viața socială, în crearea și afirmarea valorilor umane. Omul și societatea sînt produsul vieții sociale, al omului. Cultura constituie un ansamblu de creații (valori și modele) funcționale, care joacă un rol recunoscut în viața membrilor colectivității. Dacă satisfacerea nevoilor constituie condiția primordială a existenței societății, felul satisfacerii este decis întotdeauna de către cultură. Ea reprezintă mijlocul prin care și în interiorul căruia oamenii își satisfac nevoile lor fundamentale, relația dintre om și nevoile sale fiind mediată de cultură.

În concepția materialismului dialectic și istoric, cultura contribuie într-o măsură hotărîtoare la procesul de socializare a individului, antrenîndu-l la participarea socială, învățîndu-l cum să se comporte, cum să îndeplinească anumite roluri sociale. Cultura constituie pentru indivizi ansamblul valorilor pe baza cărora au loc formarea lor, modelarea lor ca personalități. Umanizarea omului s-a făcut și se face sub influența culturii, asimilarea valorilor culturii universale și a culturii naționale constituind mecanismul umanizării progresive a individului.

În socialism, atragerea maselor la conducerea treburilor obștești, transformarea valorilor culturale în bunuri ale întregului popor, schimbarea radicală a modului de trai, dar mai ales formarea omului nou, a personalității multilateral dezvoltate determină noi funcționalități ale culturii, prin care ea devine parte integrantă a revoluției socialiste. Constituirea și dezvoltarea culturii socialiste sînt un proces necesar, ce decurge din însuși caracterul existenței sociale socialiste.

[19] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Editura politică, 1968, p. 25.

Scanned with OKEN Scanner

O primă caracteristică a culturii socialiste — instrument al construcţiei conştiente — o constituie faptul că nucleul său ideologic îl formează materialismul dialectic şi istoric, filozofia marxistă. Această nouă bază ideologică reprezintă „sufletul viu" al culturii socialiste, deschizîndu-i posibilitatea unei dezvoltări multilaterale şi nelimitate, conferindu-i caracter ştiinţific. Pe temeiul ideologiei marxist-leniniste, devin posibile o selectare şi ierarhizare riguroase ale valorilor specifice culturii socialiste, funcţia ei de modelare realizîndu-se în conformitate cu dezideratele majore ale acestei ideologii care descifrează şi exprimă direcţiile evoluţiei istorice.

O altă caracteristică esenţială a culturii socialiste o constituie caracterul ei larg democratic. Spre deosebire de orînduirile anterioare, în care cultura era apanajul unor privilegiaţi, socialismul transformă cultura într-un bun al întregului popor, creîndu-se posibilităţi pentru ca toţi membrii societăţii să beneficieze de roadele culturii. Astfel, ca urmare a progresului general al societăţii, a extinderii şi perfecţionării instrucţiei publice, a răspîndirii în masă a cunoştinţelor ştiinţifice, politice şi culturale, în anii socialismului au avut loc o puternică ridicare a nivelului de cultură a întregului popor, o înflorire fără precedent a vieţii spirituale a patriei noastre.

Definitoriu pentru cultura socialistă este umanismul său profund, integral, real. Cultura a avut şi va avea întotdeauna un sens umanist, dar nu în orice condiţii sociale ea a dus la afirmarea, la eliberarea şi dezvoltarea omului. Sensul umanist al culturii este legat de muncă, contribuind la eliberarea muncii, la instaurarea unor relaţii cu adevărat umane. Aşezînd în centrul atenţiei sale omul, pe care-l socoteşte drept suprema valoare, cultura socialistă urmăreşte în mod eficient să ridice condiţia umană pe cele mai înalte trepte de civilizaţie. Umanismul culturii socialiste se deosebeşte de cel al culturii burgheze, pentru că se manifestă ca un umanism practic ce promovează nu numai cerinţa realizării omului, ci evidenţiază şi mijloacele concrete pentru realizarea sa. După cum arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „esenţa umanismului revoluţionar — spre deosebire de aceea a umanismului burghez, care cultivă instinctul egoist, individualismul, lupta pentru bunăstarea personală în dauna bunăstării semenilor —

Scanned with OKEN Scanner

constă în situarea omului în centrul întregii preocupări și activități a societății și, în același timp, în stabilirea unor raporturi armonioase, organice între individ și colectivitate“ [20]. Afirmarea și dezvoltarea omului, a personalității umane, se realizează în cadrul ansamblului societății. Umanismul socialist proclamă ideea dezvoltării multilaterale a tuturor membrilor societății, presupune realizarea fericirii personale în contextul fericirii întregului popor. În mijlocul maselor largi, personalitatea nu se pierde, ci se afirmă tot mai puternic, odată cu afirmarea întregii națiuni.

Umanismul culturii socialiste se dezvăluie, de asemenea, prin rolul său în înnobilarea spirituală a personalității umane. Omul nou trebuie să posede un orizont larg de cunoștințe profesionale, politice, științifice, să fie stăpîn pe cele mai înaintate cuceriri ale științei, ale cunoașterii umane, să se caracterizeze prin înalte virtuți politice și morale. Într-o asemenea viziune, partidul nostru promovează o politică de amplă culturalizare a maselor, de ridicare a nivelului lor de cunoaștere și cultură. Crearea și dezvoltarea bazei materiale, a unei vaste rețele de instituții de cultură, perfecționarea mijloacelor de informare în masă, a întregului sistem de învățămînt, stimularea creației populare sînt înfăptuiri care dovedesc înaltul umanism al vieții noastre spirituale și deschid calea împlinirii multilaterale a omului.

În procesul pătrunderii culturii în mase se realizează și o organizare mai eficientă a structurilor culturale în vederea educării și amplificării disponibilităților creatoare ale celor ce muncesc, stimulate de formele de viață democratică a societății noastre. În acest context se relevă și mai clar semnificația Festivalului național „Cîntarea României“, precum și importanța deosebită a măsurilor adoptate de Comitetul Central al partidului cu privire la creșterea rolului și răspunderii organizațiilor de partid și de stat, de masă și obștești, ale uniunilor de creație, ale conducerilor colective ale redacțiilor, Radioteleviziunii, editurilor, caselor de filme, instituțiilor de spectacole în

[20] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

activitatea de informare și educare a oamenilor muncii. Se perfecționează astfel continuu condițiile care permit ridicarea la un nivel tot mai înalt a conținutului muncii în acest important domeniu de activitate socială, creșterea contribuției sale la dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor.

Potrivit hotărîrii Comitetului Central, organele și organizațiile de partid, activiștii, cadrele de partid, comuniștii, toți lucrătorii din redacții și edituri, de la Radioteleviziune, din celelalte instituții de artă și cultură poartă întreaga răspundere pentru conținutul și orientarea activității din unitățile respective, pentru aplicarea directivelor și sarcinilor izvorîte din documentele de partid. În același timp, în făurirea valorilor spirituale ale națiunii noastre socialiste, în elaborarea și înfăptuirea politicii culturale a partidului sporește tot mai mult răspunderea maselor populare, în spiritul principiilor și practicii democrației noastre socialiste.

Adoptarea unor asemenea măsuri constituie o vie și grăitoare expresie a profundelor schimbări înnoitoare care au loc în societatea noastră, a perfecționării neîntrerupte a democrației socialiste, a largilor drepturi de care se bucură oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, a posibilităților neîngrădite de manifestare a personalității umane în sfera creației artistice, a vieții spirituale, a garantării în fapt de către statul nostru a libertății de opinie și exprimare prin intermediul mijloacelor de informare. Ele vor da un nou și puternic avînt întregii activități publicistice și de creație literar-artistică, muncii ideologice și cultural-educative, vor duce la înflorirea și mai puternică a vieții spirituale a societății noastre socialiste.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels
Scrieri din tinerețe, București, Editura politică, 1968, p. 549—561.

K. Marx, F. Engels
Opere, vol. 3, București, Editura politică, 1962, p. 5—6.

* * *

Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 153—166.

Scanned with OKEN Scanner

* * *

Rezoluția Congresului educației politice și al culturii socialiste, București, Editura politică, 1976.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la adunarea festivă de la Moscova consacrată centenarului nașterii lui V. I. Lenin, 22 aprilie 1970, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, București, Editura politică, 1970, p. 819—824.

Nicolae Ceaușescu

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 46—59 ; 63—67 ; 76—87.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, București, Editura politică, 1977.

*

Axiologia și condiția umană, de L. Grünberg, București, Editura politică, 1973.

Bazele teoriei și istoriei culturii, de C. I. Gulian, București, Editura Academiei R. S. România, 1975, p. 15—51 ; 76—98.

Cultură și civilizație, de Al. Tănase, București, Editura politică, 1977, p. 52—54 ; 140—160.

Cultură și umanism, de Al. Tănase, Iași, Editura Junimea, 1973.

Noua stîngă și Școala de la Frankfurt, de V. Tismăneanu, București, Editura politică, 1976.

Condiția umană și destinul valorilor în societatea capitalistă contemporană, în *Progresul istoric și contemporaneitatea*, București, Editura politică, 1976, p. 365—387.

Axiologia și filozofia culturii, de N. Culic, „Era socialistă", nr. 15/1977.

Psihanaliza și teoria culturii, de L. Grünberg, „Revista de filozofie", nr. 1/1976.

Scanned with OKEN Scanner

ELENA ZAMFIR

CULTURA ŞI CIVILIZAŢIA. SISTEMUL DE VALORI AL CULTURII SOCIALISTE

Cultura reprezintă o componentă esenţială a vieţii sociale. Studiind fenomenele culturale prin prisma genezei, structurii, dinamicii şi funcţiei lor sociale, teoria marxistă a culturii contribuie la dezvăluirea modului specific de organizare a unei societăţi.

Ca domeniu distinct al filozofiei, teoria culturii se impune ca o disciplină relativ nouă. Începuturile ei se pot situa în a doua jumătate a secolului trecut şi în mod special în secolul nostru. Asistăm astfel la un paradox : cultura apare ca obiect al filozofiei, în timp ce filozofia însăşi este un element al culturii. În această măsură, filozofia este o imagine a unei culturi despre ea însăşi, o expresie, un mod de manifestare a culturii căreia aparţine.

În consonanţă cu rezolvarea problemelor fundamentale ale teoriei existenţei, teoriei cunoaşterii şi teoriei acţiunii, filozofia marxistă oferă o perspectivă nouă în teoria culturii. Creşterea considerabilă a ponderii elementelor ştiinţifice, etice, estetice, filozofice, tehnice etc. în societatea noastră

Scanned with OKEN Scanner

socialistă, transformarea culturii într-un factor de umanizare a vieții sociale și mai ales a tehnicii contemporane, intensificarea activității culturale și ideologice ridică în fața filozofiei marxiste cerința unei perfecționări continue a teoriei generale a culturii. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul educației politice și al culturii socialiste : „Măreţele realizări obținute în revoluția și construcția socialistă, în făurirea noii civilizații materiale a patriei, în înflorirea artei și culturii, în educația în spirit nou, revoluționar, a poporului, demonstrează cu tărie justețea politicii marxist-leniniste a partidului nostru care, în întreaga activitate, aplică în mod creator adevărurile universal-valabile, legile obiective ale dezvoltării istorice și sociale la condițiile concrete ale țării noastre, asigurînd triumful socialismului, ridicarea bunăstării întregului nostru popor“ [1]. Societatea noastră socialistă, prin însăși necesitățile sale de evoluție progresivă, prin esența sa democratică, umanistă, orientată spre viitor, stimulează puternic creația culturală. A crea societatea comunistă înseamnă în primul rînd a acorda o atenție deosebită formării și promovării unui nou tip de cultură.

Concepția materialist-dialectică privind unitatea dintre cultură și civilizație

În filozofie, conceptul de cultură apare ca unul din termenii cel mai divers definiți. Nu este vorba de variații în jurul unui nucleu stabil de semnificații ci de înțelegeri deosebite și de sensuri multiple. În perspective distincte, în contexte semantice diferite, conceptul de cultură prezintă semnificații variate. Uneori, aspectele și sensurile contradictorii ale culturii se întîlnesc într-un cîmp semantic comun. Alteori, accepții asemănătoare circulă în cadre

[1] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, București, Editura politică, 1976, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

semantice diferite. Termenul curent însuşi are multe şi variate înţelesuri şi implicaţii.

Doi antropologi americani, A. L. Kroeber şi C. Kluckhohn, în lucrarea *Cultura : analiză critică a conceptului şi a definiţiilor*, apărută în 1952, constată că în literatura de specialitate există 164 de definiţii ale conceptului de cultură, analizate şi tipologizate. În funcţie de valoarea lor operaţională, definiţiile au fost clasificate de aceştia în următoarele tipuri : descriptive, genetice, istorice, psihologice, normative şi structuraliste. Tipologia definirii conceptului de cultură în această accepţie este în multe privinţe discutabilă. Ea se exercită în special asupra sensului conceptului de cultură din antropologia culturală şi mai puţin în tradiţia filozofiei, inclusiv în limbajul curent. De aceea e important a se determina unele coordonate mari ale semnificaţiei termenului în teoria culturii.

În istoria reflecţiei asupra culturii se desprind două mari sensuri care, deşi implică accepţii diferite, prezintă unele convergenţe : a) Cultura ca stare specific umană, opusă naturii ; b) Cultura ca ideal al perfectibilităţii umane şi sociale care diferenţiază indivizii şi colectivităţile umane.

a) *Cultura ca stare specific umană,* opusă naturii, are o largă circulaţie în cadrul antropologiei culturale şi al sociologiei. „Cultura, consideră sociologul polonez Jean Szczepanski, este tot ceea ce nu creşte singur în natură, ci apare în urma activităţii omului şi reprezintă un produs al gîndirii şi al muncii acestuia“ [2]. Omul trăieşte din acest punct de vedere într-un mediu natural, constituit ca rezultat al acţiunilor naturale necontrolate de el şi într-un mediu cultural care reprezintă totalitatea condiţiilor materiale şi spirituale create în cursul activităţii generaţiilor umane. Acest sens a fost dat la început de către germanul Gustav Klemm în 1843 pornind de la Voltaire. Voltaire considera că istoria nu este înşiruirea de dinastii, de legi şi bătălii, ci cultura, aşa cum se manifestă ea în obiceiuri, credinţe şi în forme de guvernămînt. Se observă aici interesul legat de înregistrarea acestui complex : obiceiuri, credinţe, forme de organizare socială etc. E. B. Tylor, în 1871, a introdus termenul în această

[2] Jean Szczepanski, *Noţiuni elementare de sociologie*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

accepţiune în antropologia socială şi culturală engleză, devenind conceptul-cheie al acestei discipline. După el, cultura sau civilizaţia se referă la acel întreg complex care include cunoştinţe, credinţe, artă, moravuri, legi, obiceiuri şi orice alte capacităţi şi deprinderi dobîndite de om ca membru al societăţii. În acest sens, Linton o definea ca o „ereditate socială". Omul este ceea ce este nu prin el însuşi, prin datul natural ci prin cultura acumulată pe care o preia şi o dezvoltă. Cultura apare aici ca un indicator general al dezvoltării speciei umane.

În raport cu înţelegerea filozofică tradiţională, care considera cultura aproape exclusiv sub forma produselor spiritual-artistice excepţionale ale gîndirii, antropologia, pe baza studiului comparativ al culturilor, adaugă o serie de elemente ale vieţii cotidiene care primesc o semnificaţie culturală. Cultura apare astfel ca principalul element distinctiv dintre om şi animal : „Cultura, arăta Kroeber, este tot ceea ce specia omenească posedă şi lipseşte celorlalte : vorbire, cunoaştere, credinţe, obiceiuri, arte, tehnică, idealuri şi norme ; ceea ce învăţăm de la alţi oameni, de la cei mai în vîrstă şi din trecut, plus ceea ce putem să adăugăm la aceasta".

Cu intenţia de a sublinia specificul prin excelenţă uman al culturii, uneori, în antropologia culturală se manifestă tendinţa de a integra în sfera culturii întreaga moştenire socială, punîndu-se astfel semn de egalitate între cultură şi societate.

b. Cel de-al doilea sens care priveşte *cultura ca ideal al perfectibilităţii umane* îşi are originea încă din antichitate, fiind legat îndeosebi de orientările filozofice idealiste. Socrate este cel care a produs o reorientare către subiect în filozofia antică. Datoria supremă a omului este aceea de a-şi îngriji propriul său suflet. În acest context s-a născut termenul de cultură. Iniţial, în latină, „cultura" însemna pămînt cultivat. Termenul a fost extins la cultivarea spiritului, la complexul de acţiuni ce duce la dezvoltarea sufletului, similară cu cea a agriculturii. Cicero a fost cel care a folosit primul termenul de a cultiva spiritul („cultura animi philosophia est"). Cultivarea omului a devenit astfel o cale esenţială a dezvoltării sale spirituale. Ea a fixat însă totodată un sens distinct al culturii, şi anume : cultura ca totalitate a valorilor spirituale. Acestea, prin asimilare, concură la perfecţionarea spiritului uman.

Scanned with OKEN Scanner

Acest sens este mai particular şi mai restrîns decît primul. El se referă numai la o parte din valori, la cele spirituale. De asemenea, el sublinia o atitudine activă, de dezvoltare şi însuşire a acestor valori. În orice caz, cultura se impune ca o strategie idealistă de soluţionare a problemelor umane. Spre exemplu, perioada elenistă în Grecia a dus la înflorirea eticilor care se ocupau tocmai de „cultura animi", care reprezenta un mod de a fi, o cale înţeleaptă de viaţă

Filozofia marxistă, opunîndu-se atît înţelegerilor largi care identificau cultura cu societatea, cît şi celor îngust-idealiste, subliniază unitatea aspectelor materiale şi spirituale. Ea se sprijină pentru aceasta pe rezultatele ştiinţelor sociale şi umane care au început să se constituie în legătură cu fenomenele culturale : antropologia culturală şi socială, sociologia, psihologia socială, culturologia, etnografia, istoria, lingvistica, psihologia etc. Cultura apare ca *un ansamblu de valori materiale şi spirituale create în procesul practicii social-istorice, care evidenţiază progresul omenirii în cunoaşterea, transformarea şi stăpînirea naturii, societăţii şi a cunoaşterii însăşi, precum şi progresul în relaţiile ce se stabilesc între oameni în cursul acestui proces.*

Explicînd conţinutul acestei definiţii, cultura apare ca un ansamblu armonios de produse cumulative ale practicii umane. Ea are următoarele momente constitutive care sînt, în acelaşi timp, şi trăsături caracteristice ale acesteia : 1. *Valoarea* (momentul axiologic) care implică în principal raportarea rezultatelor cunoaşterii la nevoile, trebuinţele şi aspiraţiile omului, aprecierea lor critică. Valoarea exprimă un raport între un obiect care posedă însuşiri demne de a fi preţuite şi un subiect (axiologic) capabil să le aprecieze. Obiectele din natură ca şi cele făurite de om dobîndesc sens uman prin continua lor raportare la necesităţi, dorinţe, atitudini. Aşa cum sublinia Marx, „realitatea obiectivă îi apare omului în societate peste tot ca realitate a forţelor esenţiale umane" [3]. Tocmai acest raport dintre obiect şi subiect, care se constituie pe terenul şi sub influenţa determinantă a practicii sociale, conferă lucrurilor, proceselor, acţiunilor sau produselor umane valoare. Aceasta se datoreşte faptului că tot ceea ce-l în-

[3] K. Marx, F. Engels, *Despre artă şi literatură,* Bucureşti, E.P.L.P., 1953, p. 34.

Scanned with OKEN Scanner

conjoară pe om nu-i este neutru, indiferent. Realitatea dobîndește pentru individ o semnificație pozitivă sau negativă, reprezintă laturi valorice ale universului semnificativ ; 2. *Cunoașterea* (momentul cognitiv) are în vedere reflectarea mai mult sau mai puțin adecvată a unor fapte, procese naturale sau sociale, obiective sau subiective ; 3. *Creația* (momentul creator) este procesul individual sau colectiv care conferă valoare unor fapte naturale sau sociale, transformîndu-le în bunuri culturale ; 4. *Generalizarea socială și asimilarea critică a* valorilor culturale (momentul praxiologic) se referă la integrarea culturii în cadrul practicii sociale, realizarea prin aceasta a funcției sale sociale, a rosturilor ei umane [4].

Teoria marxistă a culturii apare astfel ca o teorie *normativist-valorică*. Pe de o parte, cultura este intim legată de realizarea valorilor. Pe de altă parte, funcția socială a valorilor dezvăluie o altă trăsătură importantă a culturii : aceea a caracterului ei normativ. Funcționalitatea valorilor culturale constă în capacitatea pe care ele o au de a ajuta individul să rezolve probleme ale situațiilor tipice, oferindu-i un complex de soluții codificate. Cu ajutorul modelului cultural se pot sistematiza și preciza anumite forme, cerințe caracteristice vieții culturale, dezirabile și impuse de societate membrilor săi. Ele închid, sub formă de standarduri, experiența generațiilor anterioare în modul de a trăi și a se comporta. Evidențiind linia generală după care se orientează membrii societății în cadrul sistemului lor cultural, modelul prezintă pe lîngă valoarea sa teoretică și una practică.

O scurtă incursiune în teoria culturii ne evidențiază că distincția dintre cultură și civilizație a apărut la început sub aspectul unor nuanțe lingvistice deosebite. Termenul de civilizație vine de la latinescul „civilitas" care înseamnă cetățenie.

Diferența dintre cultură și civilizație, pe această linie, s-a păstrat mult timp în filozofia culturii. Astfel, în sens restrîns, aria culturii a fost limitată doar la suma valorilor spirituale (produse artistice, etice, filozofice, științifice etc.). Și în limbajul curent, deseori, termenul de

[4] Vezi, Al. Tănase, *Introducere în filozofia culturii*, București, Editura științifică, 1968.

Scanned with OKEN Scanner

cultură este redus la această semnificaţie restrînsă. Din sfera civilizaţiei făcea parte ansamblul valorilor materiale (tehnica, mijloacele de comunicaţie, de producţie, clădirile, instituţiile, gradul de confort etc.). Tradiţia filozofiei germane a culturii a amplificat mult acest sens. Spre exemplu, la filozofi ca Nietzsche, Spengler, apare o opoziţie netă între cultură şi civilizaţie, adică între valorile materiale şi cele spirituale. Spengler în lucrarea *Declinul Occidentului*, sublinia că orice progres pe scara civilizaţiei determină decadenţă, distrugere treptată a culturii, în special a artei. Cultura este un organism viu, considera el, pe cîtă vreme civilizaţia este un mecanism ; cultura este ceva firesc, civilizaţia ceva artificial. Omul cultural trăieşte în interior, cel al civilizaţiei în afara lui, în spaţiu, printre corpuri şi fapte. În civilizaţie domină raţionalitatea, înţelegerea prin ştiinţă. Datorită acestui fapt culturile nu comunică, sînt impenetrabile şi impermeabile. Rezultatele lor nu se pot cumula într-o cultură universală. De asemenea, prin ideea ciclicităţii culturilor, Spengler neagă şi progresul cultural. La el caracterul organic atribuit culturii face ca aceasta să se conducă după legile vieţii cu fazele ei : copilărie, tinereţe, maturitate, bătrîneţe.

Deşi originea distincţiei dintre cultură şi civilizaţie sub forma rigidă amintită mai sus o întîlnim îndeosebi în tradiţia filozofiei germane a culturii, totuşi ea se menţine mult timp în filozofia culturii în general. În această privinţă se face deosebire deseori între o definiţie a culturii în sens restrîns (care include doar valorile spirituale) şi o definiţie a acesteia în sens larg (care are în vedere atît valorile materiale cît şi cele spirituale). În ultimă instanţă, apare aici diviziunea şi opoziţia dintre o spiritualitate nelegată de activităţile practice reale şi una productivă, materială. Deosebirea se operează deci între material (productiv) şi spiritual. Cultura în accepţia valorilor spirituale apare ca un instrument de a prinde caracteristicile specifice ale comunităţilor etnice, naţionale. Civilizaţia, mai ales în faza ei industrială, are o mai mică culoare locală. O naţiune, un popor se prezintă aşa cum este prin cultura sa. De aceea, în secolele XVIII şi XIX, cultura naţională devine una din trăsăturile de autodefinire şi de cristalizare a naţiunilor.

Scanned with OKEN Scanner

Filozofia marxistă a pus în evidenţă faptul că între cultură şi civilizaţie există o strînsă *unitate dialectică* şi o deosebire mai mult de ordin funcţional. Civilizaţia nu se reduce la suma sau sistemul bunurilor şi realizărilor materiale. Nu orice valoare culturală se converteşte în fapte de civilizaţie, dar orice fenomen de civilizaţie presupune valori culturale deja constituite şi întruchipate în realizări umane susceptibile de generalizare şi transmitere în timp şi spaţiu. Civilizaţia, în această accepţie, este „cultura în acţiune", ea desemnează „totalitatea valorilor culturale care s-au integrat în praxis-ul social-uman, care au devenit componente ale modului de viaţă [5].

Astfel, cultura ca sistem are în vedere atît domeniul valorilor materiale cît şi domeniul valorilor spirituale precum şi legătura dintre acestea. Ţinînd seama de legăturile funcţionale şi structurale dintre elementele componente ale culturii, aceasta ne apare ca un tot coerent în care fiecare aspect se leagă şi le evocă pe toate celelalte. Aspectul funcţional al culturii ne sugerează caracterul dinamic al acesteia. De aceea, cultura vie, cultura în activitatea ei a fost descrisă adecvat în cadrul unei teorii materialist-dialectice, structurale şi funcţionale în acelaşi timp.

Cultura ca unitate structurală a valorilor materiale şi spirituale prezintă pentru o colectivitate umană un anumit fel de saturaţie, de completitudine. În ciuda variaţiei mari, sectoarele culturii din cadrul unei colectivităţi umane sînt aproximativ aceleaşi. Societăţile cît de simple ar fi, dezvoltă culturi complete. Ideea unor funcţii universale ale vieţii sociale în jurul cărora se constituie cultura, ca instrument de satisfacere a acesteia, este prezentă. Culturile, consideră Ruth Benedict, exprimă un „Weltanshauung" filozofic distinct, originat în trăsături psihologice distincte. Pentru indivizii unei colectivităţi ele au aceeaşi funcţionalitate, avînd elemente componente asemănătoare. Pentru ca sistemul cultural să funcţioneze cu eficienţă pentru membrii colectivităţii, el trebuie să conţină o serie de elemente esenţiale care, prin legăturile lor, alcătuiesc universul valoric al acelei colectivităţi. De aici şi

---

[5] Al. Tănase, *op. cit.*, p. 244—245.

Scanned with OKEN Scanner

fenomenul de comparabilitate a culturilor ce se poate realiza cît şi speranţa de comunicabilitate între ele. Problema transferurilor culturale sau „ciocnirile" între culturi s-a soldat cu asimilarea acelor elemente care corespundeau funcţional şi se armonizau în cadrul sistemului cultural respectiv. Elemente valorice se adaugă la cele existente satisfăcînd nevoi umane şi sociale. Elementele culturale ale unui sistem cultural pot să aibă valoare şi pentru alte comunităţi dar aceasta e relativ diferită ; ea se situează într-o altă organizare.

Unitatea dintre continuitate şi discontinuitate, dintre naţional şi universal în dezvoltarea culturii

Înţelegerea conceptului de cultură nu poate fi deplină fără raportarea ei la un alt concept fundamental al teoriei marxiste : acţiunea social-umană. Într-o accepţie simplă, prin acţiune social-umană se înţelege ansamblul de comportări şi activităţi orientate în sensul satisfacerii necesităţilor social-umane, de realizare a unor scopuri, obiective. Între acţiune şi cultură se poate stabili o legătură dialectică cu consecinţe asupra înţelegerii corelaţiei între teoria marxistă a acţiunii şi filozofia culturii.

În primul rînd, cultura apare ca un produs al acţiunii social-umane. De pildă, valorile economice sînt produse ale activităţii de producţie, ale muncii. Opera de artă este rezultat al muncii creatoare a artistului. O tehnică de gîndire sau o structură afectivă este produsul unei activităţi cognitivo-afective sociale. Acţiunea însăşi nu este cultură ci este culturală, adică producătoare de valori culturale. Cultura apare deci ca obiectivare a activităţilor umane; este ceea ce rămîne după ce activitatea umană s-a stins. La celălalt pol al culturii apare un alt tip de acţiune — cea de „consumare" a culturii, de la „consumul" valorilor materiale pînă la asimilarea bunurilor spirituale: muzică, pictură, literatură etc.

În al doilea rînd, cultura apare şi ca o modalitate prin care indivizii intră în relaţii reciproce. Oamenii nu comunică numai nemijlocit, prin acţiunile lor ci şi indirect, prin intermediul produselor activităţii lor, deci şi al culturii pe care o creează. Ei sînt pe rînd creatori culturali pentru

Scanned with OKEN Scanner

alţii şi consumatorii culturii create de alţii. Cultura se impune astfel ca un mediu universal, mijlocitor al relaţiilor inter-umane.

În al treilea rînd, cultura nu este numai produs al activităţii sau obiect de consum, ci ea devine un instrument al acţiunii umane, formă, modalitate a acesteia. De exemplu, activitatea de producţie se face cu mijloacele create de cultură: unelte, tehnici de acţiune, de gîndire, abilităţi de manipulare etc. Orice acţiune social-umană se desfăşoară prin modalităţi şi instrumente cultural constituite. În acest sens, cultura ne apare ca o vastă realitate instrumentală de satisfacere a necesităţilor umane. Stimulul imediat al activităţii este necesitatea. Ea produce în cele din urmă modalităţile culturale de realizare a activităţii care apar sub formă de obiceiuri la colectivităţi şi de deprinderi la indivizi. Acţiunile umane se obiectivează în cultură, dar chiar ele însele sînt puternic culturalizate. O activitate este culturală în sensul că, fie creează cultura, fie o foloseşte, o „consumă". Deci, activitatea, ea însăşi culturalizată, este creatoare sau consumatoare de cultură.

Dialectica acţiune-cultură se impune şi în alt plan: necesităţile social-umane sînt şi ele, cel puţin în parte, creaţii culturale. Pe de o parte, nevoile biologice cele mai simple ale oamenilor (hrană, adăpost etc.) sînt modificate cultural. Pe de altă parte, aşa cum a arătat Marx, prin activitatea de satisfacere a nevoilor lor, oamenii creează altele noi, printre care necesităţi de ordin cultural. Se ajunge la o distincţie fundamentală sugerată de Marx: cultura nu înseamnă numai totalitatea obiectelor culturale create, ci şi totalitatea capacităţilor subiective care corespund acestora. Prin activitatea creatoare de cultură nu se produce numai *un obiect pentru subiect*, ci şi un *subiect pentru obiect*. Un creator de muzică, de exemplu, nu creează numai muzică pentru urechile oamenilor ci formează, în acelaşi timp, şi urechea muzicală într-un mod corespunzător, deci un nou simţ muzical, un subiect apt în folosirea şi înţelegerea produsului creat.

Apar aici clar cele două nivele ale culturii: cel obiectiv şi cel subiectiv, respectiv opera culturală şi subiectul cultural, adică omul dotat cu capacitatea subiectivă de a o folosi, de a o „consuma". Oamenii creează cultura, iar cultura la rîndul ei îi formează şi socializează pe oameni.

Scanned with OKEN Scanner

Prin cultură oamenii se creează pe ei înşişi şi pe ceilalţi.

Cultura vie, cultura funcţionîndă este numai aceea care are această dublă existenţă: obiectivă şi subiectivă. Cultura obiectivă, „în sine", fără corelatul ei subiectiv este o cultură moartă, lipsită de funcţionalitate, este o piesă de muzeu şi nu un element al vieţii oamenilor. Pentru a pătrunde şi modifica viaţa oamenilor, cultura trebuie să ia şi forma subiectivă, să devină gust pentru un anumit gen de valori, îndemînare de a o folosi, instrument de transformare a necesităţilor, impunîndu-se prin aceasta ea însăşi ca o necesitate a vieţii umane.

Pe această bază se poate înţelege şi deosebirea dintre cultură şi societate. Societatea este ansamblul indivizilor care trăiesc împreună, acţionînd în sensul satisfacerii nevoilor lor sociale. Cultura reprezintă totalitatea formelor, modalităţilor în care indivizii acţionează. Societatea este ansamblul activităţilor vii ale indivizilor, în timp ce cultura este un complex de modele valorice care organizează activitatea lor. Cultura este modul valoros de organizare a vieţii: ea apare ca fiind deci forma şi instrumentul specific acţiunii social-umane. Cultura poate fi deci considerată ca un element esenţial al vieţii sociale, dar nu poate fi identificată cu societatea sau substituită acesteia. În acest sens s-a spus că omul se deosebeşte de animal prin cultură. Şi animalul şi omul acţionează pentru satisfacerea necesităţilor lor. Tendinţe de asociere şi cooperare există şi la animale. Ceea ce este însă esenţial pentru viaţa în comun a oamenilor este că ea se organizează după *modele neereditare* şi foloseşte mijloace constituite şi transmise cultural. Comportamentul animal este biologic, în timp ce comportamentul uman este cultural. În cultură se acumulează şi se transmite experienţa generaţiilor.

Cultura a fost unul din elementele principale care a dat umanităţii istoria. Aşa cum a demonstrat Marx, viaţa socială este un complex de activităţi social-umane care se constituie la nivelul instrumentelor culturale existente, într-un anumit ansamblu cultural, dar „consumată", ea modifică însăşi instrumentele pe care le-a folosit (transformă cadrul cultural, îl reproduce modificat)[6]. Noul ciclu

---

[6] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1968, p. 576.

Prin cultură oamenii se creează pe ei înșiși și pe ceilalți.

Cultura vie, cultura funcționîndă este numai aceea care are această dublă existență: obiectivă și subiectivă. Cultura obiectivă, „în sine", fără corelatul ei subiectiv este o cultură moartă, lipsită de funcționalitate, este o piesă de muzeu și nu un element al vieții oamenilor. Pentru a pătrunde și modifica viața oamenilor, cultura trebuie să ia și forma subiectivă, să devină gust pentru un anumit gen de valori, îndemînare de a o folosi, instrument de transformare a necesităților, impunîndu-se prin aceasta ea însăși ca o necesitate a vieții umane.

Pe această bază se poate înțelege și deosebirea dintre cultură și societate. Societatea este ansamblul indivizilor care trăiesc împreună, acționînd în sensul satisfacerii nevoilor lor sociale. Cultura reprezintă totalitatea formelor, modalităților în care indivizii acționează. Societatea este ansamblul activităților vii ale indivizilor, în timp ce cultura este un complex de modele valorice care organizează activitatea lor. Cultura este modul valoros de organizare a vieții: ea apare ca fiind deci forma și instrumentul specific acțiunii social-umane. Cultura poate fi deci considerată ca un element esențial al vieții sociale, dar nu poate fi identificată cu societatea sau substituită acesteia. În acest sens s-a spus că omul se deosebește de animal prin cultură. Și animalul și omul acționează pentru satisfacerea necesităților lor. Tendințe de asociere și cooperare există și la animale. Ceea ce este însă esențial pentru viața în comun a oamenilor este că ea se organizează după *modele neereditare* și folosește mijloace constituite și transmise cultural. Comportamentul animal este biologic, în timp ce comportamentul uman este cultural. În cultură se acumulează și se transmite experiența generațiilor.

Cultura a fost unul din elementele principale care a dat umanității istoria. Așa cum a demonstrat Marx, viața socială este un complex de activități social-umane care se constituie la nivelul instrumentelor culturale existente, într-un anumit ansamblu cultural, dar „consumată", ea modifică însăși instrumentele pe care le-a folosit (transformă cadrul cultural, îl reproduce modificat)[6]. Noul ciclu

[6] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1968, p. 576.

Scanned with OKEN Scanner

activ va porni de astă dată de la alte premise culturale decît cele vechi şi deci va fi şi el altul. Ceea ce face ca viaţa social-umană să fie mereu alta este, în primul rînd, faptul că ea se constituie în universuri culturale schimbate. Înţeleasă în multitudinea implicaţiilor sale social-umane, cultura a fost şi este unul din elementele principale care au contribuit la făurirea istoriei, constituind o modalitate esenţială care face posibil *progresul social.* Marx a analizat pe larg acest fenomen la nivelul activităţii economice.

Viaţa socială a oamenilor este condiţionată de instrumentele culturale pe care ei le găsesc la un moment dat. Prin aceste instrumente oamenii îşi însuşesc experienţa generaţiilor anterioare. Dar generaţiile următoare modifică formele culturale găsite, oferind prin însuşi acest fapt fundamentul dezvoltărilor ulterioare. Se poate deci spune că în cultură este „depozitat" progresul social. O societate va fi cu atît mai avansată, mai evoluată cu cît va fi mai perfecţionată cultura pe care se sprijină. Pe acest fundal, elementele noi, perfecţionările care au loc la nivelul ansamblului cultural constituie *momentul de discontinuitate.* Prin aceasta se manifestă unul din aspectele dinamice ale culturii care rezidă în faptul că acţiunea umană, cu necesităţile ei concrete, modifică cultura, o reînnoieşte pentru a o pune de acord cu noi necesităţi. Cultura ar stagna dacă în dinamica existenţei ei nu ar apărea situaţii noi care să depăşească vechile graniţe. Procesul de refacere continuă a culturii determină uneori contradicţii şi tensiuni la nivel social, în special cînd structurile noii culturi care sînt aşteptate şi cerute de condiţiile sociale întîrzie să apară.

Există şi elemente culturale invariante în timp. Ele formează cadrul concret de continuitate al vieţii culturale. Se referă la acele produse cu semnificaţie valorică universală, general umană care dau perenitate unei culturi. În timp, cultura unei comunităţi suferă multe modificări. Unele elemente se pierd, altele se transformă, unele se adaugă, altele se conservă. *Tradiţia* reprezintă acea parte a culturii trecute care actual sau potenţial prezintă valoare pentru cultura prezentă şi viitoare. Ea formează patrimoniul culturii naţionale. *Inovaţia* izvorăşte din as-

Scanned with OKEN Scanner

piraţiile şi necesităţile ce decurg din noile condiţii ale unei societăţi, fiind ceea ce se creează şi se adaugă la tradiţie la un moment dat.

Concepţia şi activitatea partidului şi statului nostru privind valorificarea critică a patrimoniului cultural naţional şi universal

În procesul de valorificare critică a moştenirii culturale, partidul şi statul nostru pornesc de la ideea marxistă conform căreia acest proces presupune un mecanism social complex prin care elementele culturilor trecute sînt încadrate şi asimilate organic, în mod funcţional, în noua cultură. Acesta nu este un act individual de acceptare sau negare. Un element cultural nu este autonom, de-sine-stătător. El este determinat de contextul său structural; apare ca un răspuns la o situaţie dată, este expresia unui stil al culturii în care este elaborat. Fiecare produs cultural este reprezentativ într-un fel pentru cultura care l-a generat, care îl poartă. Transferul operat prin valorificare reprezintă de aceea şi o modificare a sensurilor sale. Integrarea într-un nou sistem cultural implică adesea o altă semnificaţie. Asimilarea înseamnă o reinterpretare profundă sau o schimbare a culturii care receptează noi elemente. Tradiţia naţională constituie o bază solidă pentru dezvoltarea culturii. Ea influenţează prin mii de fire inovaţia, asigurînd o continuitate necesară acesteia. Tradiţia trebuie privită ca un instrument necesar al dezvoltării, punct de plecare. Ea este cea care dă sentimentul apartenenţei la o cultură, la o comunitate. Apare deci puternic integrativă, de unde şi cerinţa cultivării ei. „Nu trebuie uitat, se arată în Programul partidului, că felul de a trăi şi gîndi al poporului a constituit şi va constitui întotdeauna temelia dezvoltării gîndirii şi culturii înaintate". Inovaţia este legată organic de tradiţie. Oricît de negator ar fi un element nou, el trebuie să se integreze în sistemul existent, să răspundă la cerinţele sale. Din însăşi ideea de sistem derivă necesitatea plasării lui într-o continuitate culturală.

Scanned with OKEN Scanner

Din unghiul progresului social, continuitatea și discontinuitatea culturii capătă o nouă caracteristică. Fiecare epocă, societate, grup sau clasă socială, individ, nu preia și folosește întreaga cultură creată anterior. Are loc un proces mai mult sau mai puțin conștient de selectare a valorilor. În anumite momente, problema preluării moștenirii culturale, a valorificării ei, devine importantă și pusă în mod conștient. Neînțelegerea legităților complexe care stau la baza dialecticii continuitate-discontinuitate în cultură poate duce la erori grave în activitatea practică de preluare și selectare din ansamblul valorilor culturale existente, pe cele viabile, necesare. Aici se pune o problemă de mare însemnătate teoretică : care este funcția valorilor culturale trecute pentru construirea și dezvoltarea culturii prezente ?

Cultura socialistă se constituie într-un cadru național, avînd în vedere îmbinarea armonioasă a tradiției cu inovația, fiind deschisă și receptivă față de valorile culturii universale. Politica partidului nostru se întemeiază pe înțelegerea creatoare a concepției marxiste privind specificul vieții spirituale, valorificarea critică a moștenirii culturale: „Noi, comuniștii, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, făurim noua civilizație a orînduirii socialiste și comuniste sprijinindu-ne pe tot ceea ce a creat mai de preț omenirea de-a lungul veacurilor, continuînd și ducînd mai departe linia progresului istoric făurit prin lupte, prin eforturi și sacrificii de popor... Istoria universală apreciază o națiune după contribuția adusă la cunoaștere, după valoarea moștenirii materiale și spirituale pe care o lasă, după rolul pe care-l joacă în domeniul progresului și civilizației“[7].

Continuitatea și discontinuitatea în cultură aduce în prim plan și un alt aspect: caracterul universal-uman al culturii și caracterul ei concret istoric.

Pornind de la o înțelegere „in extenso“ a conceptului de cultură, una din contribuțiile fundamentale ale filozofiei marxiste a culturii constă în explicarea faptului că modul concret în care omul și societatea există la un moment dat nu apare ca produs al unei naturi umane sau

---

[7] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Editura politică, 1968, p. 25, 31.

Scanned with OKEN Scanner

sociale universale, imuabile. Fiecare comunitate umană, în condiţii particulare ale existenţei sale, îşi creează forme şi instrumente de viaţă proprii, începînd cu uneltele activităţii materiale şi sfîrşind cu norme de comportament, de simţire şi gîndire. Continuitatea culturală a comunităţii umane se realizează tocmai prin acest proces de transmitere a culturii acumulate noilor generaţii.

Sursa valorii unui element cultural poate fi găsită în funcţionalitatea sa într-un anumit cadru de referinţă socială. Un element poate avea semnificaţie într-un anumit cadru şi poate fi lipsit de valoare raportat la altul. Sînt însă elemente culturale care au o validitate sub aspect valoric în mai multe structuri sociale, iar unele dintre ele în toate societăţile umane. Acestea din urmă sînt valorile universal-umane. Cele care au valoare limitată referitoare doar la un anumit context social care le-a produs, au un caracter concret-istoric. Acest fenomen se manifestă şi în cazul schimbării semnificaţiei valorice a unor produse culturale mai generale, în funcţie de anumite împrejurări sociale concrete. Un element cultural poate avea desigur multiple semnificaţii valorice în funcţie de diversitatea sistemelor sociale concrete. Opera lui Shakespeare, de exemplu, a evidenţiat valori noi şi deosebite de la o epocă la alta. Ceea ce apreciem noi în prezent nu este exact acelaşi lucru pe care-l vedeau, în primul rînd contemporanii săi. Diferenţele de sens pe care acelaşi fenomen cultural le are provin din variaţiile de funcţionalitate care apar în aceste multiple raportări.

În orînduirile sociale bazate pe clase antagoniste, cultura sau mai bine zis o parte din cultură are nu numai un caracter concret istoric, dar şi unul de clasă. Aici funcţionalitatea diferitelor elemente culturale nu este omogenă în interiorul aceleiaşi societăţi ci diferă substanţial în raport cu clasele. Un element cultural poate avea valoare din perspectiva unei clase şi este lipsit de valoare raportat la alta. La limită, se poate ajunge pînă la scindarea culturii în două: o cultură a clasei dominante şi una a clasei exploatate. Lenin sublinia în această privinţă că „în orînduirea capitalistă, în sînul fiecărei culturi naţionale se găsesc elemente, fie şi nedezvoltate, de cultură democratică şi socialistă..., dar în sînul fiecărei naţiuni există şi o cultură burgheză (iar în majoritatea cazurilor chiar o

Scanned with OKEN Scanner

cultură ultrareacționară și clericală) și, ceea ce trebuie să remarcăm nu numai sub formă de elemente, ci sub formă de cultură dominantă"[8]. În realitate însă, această situație limită nu apare întotdeauna cu claritate pentru toate componentele culturii datorită existenței și unor valori culturale comune, ca și datorită faptului că sînt importante sfere ale culturii care nu au un caracter nemijlocit de clasă. Dar o analiză științifică este obligată să evidențieze acele elemente culturale a căror funcționalitate rezidă în exprimarea și promovarea intereselor unei clase împotriva celeilalte și care fac parte din ideologie. Ideologia se manifestă aici ca acea parte a culturii spirituale care nu numai că prezintă o valoare diferențiată în raport cu diferitele clase, ci, mai mult, exprimă și promovează interesele uneia în defavoarea celeilalte.

Din cele arătate pînă acum rezultă că între cultură și societate se stabilește un raport dialectic complex. Cultura este un element major al vieții sociale, un produs, dar pe de altă parte și un cadru de constituire al acesteia. Marx a adus aici o contribuție decisivă. El a demonstrat că sînt anumite elemente ale culturii, produse de cultura materială, îndeosebi mijloacele de producție care au un rol determinant în structura vieții sociale la un moment dat, ducînd la un anumit mod de organizare a activității productive. Societatea astfel structurată își constituie o cultură spirituală proprie. Fiecare tip de societate se caracterizează deci printr-o cultură specifică în dublu sens : pe de o parte, ea se constituie numai la un anumit nivel de cultură, iar pe de altă parte, odată constituită, ea își dezvoltă și își creează cultura sa. Semnificațiile profunde ale culturii provin doar din reintegrarea culturii în structura socială din care face parte. Aceasta nu înseamnă însă că se pot concepe structura socială și structura culturii ca două structuri paralele, constituite la nivele diferite. Cultura este organic integrată în structura societății, este repartizată în diferitele ei nivele. Explicarea totală a elementelor culturii nu poate avea loc decît prin considerarea lor în cadrul structurii sociale. În această perspectivă, unele încercări din antropologia culturală de a explica cultura

[8] V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 20, București, Editura politică, 1963, p. 8.

Scanned with OKEN Scanner

prin ea însăşi, de a formula structuri în care elementele unei culturi să se explice reciproc într-o modalitate suficient de coerentă şi de independentă nu sînt în cele din urmă adecvate. De exemplu, nu poate fi stabilită o relaţie cauzală directă între elementele culturii materiale şi valorile artistice sau juridice. Aşa cum a arătat Marx, între maşina de ţesut şi dreptul capitalist nu este o relaţie nemijlocită. Poate fi stabilită însă o legătură indirectă: un anumit tip de structurare socială îşi creează valori politice, artistice, juridice, morale etc. corespunzătoare. Deci relaţia dintre sfera valorilor materiale şi sfera valorilor spirituale ale culturii se poate realiza prin intermediul structurii sociale. Ciocanul de piatră şi arcul cu săgeţi, de pildă, nu pot coexista în acelaşi ansamblu cultural cu dreptul şi cu un sistem politic capitalist. Dar această incompatibilitate provine din termenul mediu care le leagă. Cultura nu poate fi, în ultimă instanţă, explicată prin ea însăşi, în cadrul unor structuri culturale, ci numai încadrată în complexe sociale structurate într-un anumit fel.

Sferele culturale nu au o interdependenţă nemijlocită, ci aceasta rezultă din coexistenţa lor într-un anumit tip de structură socială. De aceea, ele nu se pot explica cauzal unele prin altele. Bineînţeles că există şi unele aspecte ale culturii care comportă o relaţie nemijlocită. Acestea stau la baza formării unor relaţii şi a unor complexe culturale proprii, relativ autonome. Numai o perspectivă sociologică materialist-marxistă poate explica geneza şi dinamica de ansamblu a fenomenelor culturale. În acest cadru se pot înţelege cauzele transformărilor culturale. Aşa cum sublinia Marx, nu se poate vorbi despre o dezvoltare independentă, autonomă a elementelor vieţii sociale şi deci nici de cele ale culturii. Societatea, în ansamblu, se transformă, se dezvoltă şi odată cu ea şi cultura cu structura ei specifică.

Programul P.C.R. privind dezvoltarea culturii în etapa actuală

În concepţia partidului nostru, „trecerea spre comunism va necesita dezvoltarea amplă a culturii, în sfera căreia intră totalitatea cunoştinţelor de care dispune la

Scanned with OKEN Scanner

un moment dat societatea și care sînt determinate de gradul dezvoltării forțelor de producție, a științei și tehnicii, a învățămîntului, literaturii, artei, mijloacelor de informare în masă. Exprimînd nivelul civilizației materiale și spirituale generale a poporului, cultura va ajuta pe fiecare om să înțeleagă necesitatea și comandamentele superioare ale istoriei, să participe în mod conștient la făurirea propriului destin, la ridicarea societății pe noi trepte" [9].

Cultura socialistă, dezvoltîndu-se pe un fond de interese comun tuturor membrilor societății, este unitară și omogenă. Principala sa caracteristică rezidă în faptul că ea se formează și se dezvoltă pe temeiul teoretic al ideologiei materialist-dialectice. Aceasta dă întregii culturi socialiste o orientare științifică, umanistă, îi deschide orizonturi nelimitate de dezvoltare. Revoluția în ideologie și revoluția în cultură sînt două laturi ale aceluiași proces unitar. Formarea culturii socialiste presupune asigurarea caracterului dominant al ideologiei marxiste în învățămînt, literatură, artă, știință etc., iar răspîndirea ideologiei marxist-leniniste implică ridicarea necontenită a nivelului de cultură al maselor. Munca de făurire și de dezvoltare a culturii socialiste, așa cum dovedește și bogata experiență dobîndită de țara noastră, nu este o simplă operă iluministă, ci o activitate militantă, revoluționară, condusă de partid, însoțită de lupta ideologică împotriva rămășițelor ideologiei burgheze.

Întrucît societatea socialistă și comunistă este rezultatul efortului colectiv, conștient, organizat al membrilor colectivității, orientat spre satisfacerea aspirațiilor lor fundamentale, P.C.R. acordă o atenție deosebită formării unei noi conștiințe, bazate pe asimilarea celor mai înalte și nobile valori și idealuri de viață. În acest proces, o contribuție decisivă revine valorilor culturii spirituale prin funcția lor formativ-educativă și civilizatoare. La rîndul lor, așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, „ideile, nivelul de cunoaștere și cultură, gradul de dezvoltare a conștiinței se manifestă astfel ca o puternică forță materială în transformarea revoluționară a societății, în

---

[9] *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 171.

asigurarea progresului general al umanităţii“ [10]. Pornind de la aceste considerente, P.C.R. desfăşoară o intensă şi permanentă activitate de dezvoltare şi perfecţionare a culturii socialiste, pentru a deveni un factor activ, eficient de formare şi educare a omului nou. Astfel, Programul P.C.R. — expresie a marxism-leninismului creator în România — trasează direcţiile fundamentale de îmbunătăţire a întregii activităţi ideologice, politice şi cultural-educative menite să contribuie la formarea personalităţii comuniste. Cultura socialistă cristalizează, sub formă de valori, norme, modele de comportare individuale şi sociale, exigenţa unui nou prototip uman.

Unul din sensurile profunde care străbat spiritul documentelor partidului nostru se referă la caracterul înalt umanist al culturii socialiste. Noua cultură are drept atribut un tip superior de umanism, umanismul socialist, a cărui piatră unghiulară este desfiinţarea exploatării omului, deschizînd singurul orizont real pentru lichidarea înstrăinării umane, pentru emanciparea şi dobîndirea libertăţii şi egalităţii. Umanismul socialist se manifestă atît în procesul creaţiei culturale cît şi al receptării ei, în noul tip de raporturi culturale pe care îl statorniceşte societatea socialistă.

Formarea şi dezvoltarea noii culturi au loc în procesul participării active a maselor la construirea socialismului şi comunismului, sub influenţa întregului sistem de activitate educativă dirijat ştiinţific de partidul comunist. De asemenea, afirmarea culturii socialiste presupune deopotrivă asigurarea accesului larg la valorile culturii şi ştiinţei, cît şi a condiţiilor prielnice împlinirii vocaţiei creatoare a oamenilor muncii, a talentului şi înţelepciunii lor, ca participanţi activi, conştienţi la edificarea noii orînduiri.

O trăsătură caracteristică a culturii socialiste este legătura ei indisolubilă cu ansamblul activităţii practice de construcţie a socialismului. Funcţia socială a noii culturi

---

[10] Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România, prezentată la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, Bucureşti, Editura politică, 1976, p. 9.

Scanned with OKEN Scanner

se afirmă din primii ani ai revoluției socialiste, dar se adîncește și își sporește eficacitatea pe măsura făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și a trecerii treptate spre comunism. În etapa actuală, dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului și perfecționarea relațiilor de producție socialiste din țara noastră determină o potențare a receptivității culturale creatoare a maselor, o creștere a cerințelor de ordin cultural, cît și a posibilităților materiale de satisfacere a acestor necesități. Totodată, așa cum subliniază documentele partidului nostru, ridicarea nivelului cultural al întregului popor constituie un factor care influențează activ avîntul forțelor de producție, progresul tehnicii și organizării producției, activitatea oamenilor muncii pe tărîm obștesc, afirmarea tot mai puternică în diferitele sfere ale vieții sociale a principiilor umanismului marxist, reorganizarea întregului mod de viață pe baze socialiste, dezvoltarea multilaterală și armonioasă a personalității umane.

Participarea la viața socială a indivizilor implică folosirea de către aceștia a instrumentelor pe care cultura le conține. Aceasta presupune însă ca individul să-și însușească, să-și interiorizeze, să-și asimileze, să se comporte în conformitate cu valorile, cu normele culturale, cu modalitățile de conduită, de gîndire și simțire acceptate de societate. Acest proces numit proces de socializare a individului, dezvăluie raportul dialectic complex dintre individ și mediul său cultural. Dacă cultura nu este însușită de către indivizi, dacă ea nu se interiorizează devenind mod propriu de a fi și a acționa a fiecăruia într-o manieră culturală, ea rămîne exterioară indivizilor, neatingîndu-și valoarea sa funcțională. Explicitarea noțiunii de socializare a individului permite să se considere cultura ca un mod viu de manifestare a acțiunilor indivizilor, ca efect al asimilării valorilor culturale. Prin socializarea individului se face legătura lui cu mediul său cultural, care altfel ar rămîne ca o structură în sine, o entitate ce nu funcționează.

Societatea socialistă organizează un proces special de formare culturală a membrilor colectivității în sensul larg al cuvîntului de cultură folosit aici, prin intermediul școlii, al instituțiilor culturale, al mijloacelor de comunicație de masă etc. Personalitatea umană, așa cum a fost analizată

Scanned with OKEN Scanner

în studiile de psihologie socială, apare ca un mod cultural de a răspunde unor situații sociale date. De aceea, unele laturi ale conținutului și structurii personalității individului pot fi urmărite pornind numai de la înțelegerea culturii.

Personalitatea comunistă nu se referă la un prototip ideal și simplificat ci la persoanele reale care, fără a scăpa de contradicții, de tensiunea dintre valori, aspirații pe de o parte și condiții obiective pe de alta, tinde, printr-un proces conștient, de durată, către schimbarea și perfecționarea continuă a structurilor sociale. Acesta este de altfel și sensul profund al ideii lui Marx : „comunistul este un continuu revoluționar".

În societatea socialistă, omul, ca subiect gînditor, dobîndește o nouă poziție. Judecata lui este eliberată de structurile sociale limitate, înguste, nemaitrebuind să împărtășească iluziile și prejudecățile acestora. În principiu, o asemenea judecată se poate ridica deasupra oricărei forme particulare, poate să aprecieze lucid atît necesitatea cît și limitele acesteia, în raport cu ceea ce constituie scopul suprem al întregii colectivități. Mai înainte de a transforma, de a perfecționa formele, structurile, instituțiile economice, politice, culturale, individul trebuie să cunoască fenomenele vieții, să le judece în mod adecvat și profund. O asemenea raționalitate bazată pe cunoaștere și pe aspirația către continua perfecționare a vieții sociale devine în morala comunistă nu numai o valoare dar și o normă, o datorie. Analiza a ceea ce se numește spirit revoluționar caracteristic personalității comuniste este fundată pe ideea că structurile sociale socialiste sînt *structuri deschise* la realizarea valorilor umane fundamentale. Astfel, procesul continuu de creare și perfecționare a condițiilor favorabile realizării depline a acestora este în același timp necesar și posibil. Spiritul revoluționar apare ca o atitudine creatoare, transformatoare, activă, posibilă și necesară pentru afirmarea și promovarea conștientă a valorilor socialiste. Acest fapt poate să însemne : a) aspirația înaltă către valori ; b) efortul susținut către realizarea lor ; c) acțiunea practică de transformare a condițiilor, de înlăturare treptată a obstacolelor și de creare a cadrului adecvat pentru promovarea tuturor valorilor socialiste. Personalitatea comunistă implică atît

Scanned with OKEN Scanner

lupta morală, subiectivă, cu contradicţiile interne, cît şi activitatea reală revoluţionară de schimbare a condiţiilor înconjurătoare în sensul modelului valoric. Ea nu înseamnă nici o scădere a responsabilităţii morale interioare, o lipsă a efortului individual, nici un ideal abstract, utopic. Îmbinarea armonioasă a acţiunii factorului subiectiv cu cel obiectiv, cerută de mersul legic al dezvoltării sociale, poate duce la progresul moral individual şi social. Uneori, în funcţie de situaţia creată de o etapă sau alta, procesul de asimilare a valorilor culturale nu e lipsit total de contradicţii, de limite, de efecte temporare negative. În ciuda acestor stări trecătoare, izolate, care se manifestă însă pe fondul unei omogenităţi de interese sociale, trebuie reţinută ideea existenţei acelor structuri sociale care permit manifestarea liberă a tuturor valorilor umane socialiste. Aici însuşirea valorilor de către individ capătă o funcţie socială consecvent novatoare, revoluţionară. Ea reprezintă motorul subiectiv al transformărilor sociale, al perfecţionării atît subiective, moral individuale cît şi obiective a societăţii.

Reflectată în activitatea şi documentele sale, în conţinutul Programului ideologic, politica culturală este parte integrantă a conducerii de către partid a întregii noastre societăţi. Afirmarea rolului conducător al partidului pe tărîmul vieţii spirituale, politica sa ştiinţifică, materialist-dialectică, asigură orientarea şi îndrumarea acestui domeniu în direcţii care să corespundă cel mai bine scopurilor şi idealurilor orînduirii noastre socialiste, să contribuie la ridicarea gradului de cultură şi civilizaţie al poporului, la dezvoltarea conştiinţei înaintate, revoluţionare, la formarea omului nou, constructor al viitorului comunist.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels
Scrieri din tinereţe, Bucureşti, Editura politică, 1968, p. 549—561 ; 573—585 ; 602—606.

K. Marx, F. Engels
Opere, vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1962, p. 37—51.

K. Marx, F. Engels
Despre artă, vol. I, Bucureşti, Editura politică, 1967, p. 71—73.

Scanned with OKEN Scanner

K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin
Despre literatură și artă, București, Editura Minerva, p. 151—230 ; 231—298.

V. I. Lenin
Despre cultură și artă, București, Editura politică, 1967, p. 49—54 ; 88—98 ; 108—117 ; 507—514.

* * *

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 160—166.

* * *

Documente ale Partidului Comunist Român. Literatura și arta în societatea noastră socialistă, București, Editura politică, 1972, p. 61—76.

Nicolae Ceaușescu
Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R., 19 iulie 1965, în vol. *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Editura politică, 1968, p. 91—95.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Conferința pe țară a Uniunii artiștilor plastici, în vol. *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, București, Editura politică, 1969, p. 143—156.

Nicolae Ceaușescu
Cuvînt la Expoziția de artă plastică consacrată Semicentenarului partidului, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, București, Editura politică, 1972, p. 37—38 ; 185—195 ; 200 ; 207—208 ; 215—226 ; 232—250 ; 497—499.

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, București, Editura politică, 1972, p. 674—683 ; 695—696.

Nicolae Ceaușescu
Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, București, Editura politică, 1974, p. 60—63 ; 92—97.

Scanned with OKEN Scanner

Nicolae Ceaușescu

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, București, Editura politică, 1976, p. 39—72.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, 9 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

*

Filozofie. Materialism dialectic și istoric, București, Editura didactică și pedagogică, 1975, p. 443—448.

Introducere în filozofia culturii, de Al. Tănase, București, Editura științifică, 1968, p. 9—21 ; 74—143 ; 287—306.

Cultura socialistă în România, București, Editura politică, 1974, p. 13—32.

Omul multidimensional, de A. Roth, București, Editura politică, 1975, p. 7—34.

Socialismul și cultura de masă, de C. Potîngă, Iași, Editura Junimea, 1972.

Civilizația socialistă și valorile ei, București, Editura științifică, 1975, p. 11—45.

Cultura ca acțiune socială, de O. Neamțu, București, Editura Academiei R. S. România, 1976.

Geneza culturologiei românești, de Adela Becleanu Iancu, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 5—49.

Bazele umanismului și ale culturii, de C. I. Gulian, București, Editura Academiei R.S.R., 1975, p. 15—51 ; 76—98.

Cultură și civilizație, de Al. Tănase, București, Editura politică, 1977, p. 9—183 ; 312—340.

Cultura și civilizația socialistă, de Elena Zamfir, „Era socialistă", nr. 3/1977.

Trebuințele în perspectivele civilizației socialiste și comuniste, „Era socialistă", nr. 3/1975 și 4/1975.

Unitatea indisolubilă a educației politice și culturii socialiste, „Era socialistă", nr. 8/1976.

Spiritul revoluționar al educației politice și al culturii socialiste, „Era socialistă", nr. 11/1976.

Scanned with OKEN Scanner

ALEXANDRU TĂNASE

UMANISMUL ŞI PROBLEMATICA OMULUI CONTEMPORAN

Despre conţinutul şi semnificaţia istorică a conceptului de umanism

Marxismul, în plan teoretic, şi socialismul, în plan practic, au inaugurat un mod radical nou de a pune, de a gîndi şi rezolva problema omului, dînd naştere unui *nou umanism*. Umanismul nemarxist, chiar cînd părăseşte cadrele îngust elitare ale unei minorităţi universitare, chiar cînd se apropie de problemele sociale concrete ale omului, vădeşte mai mult o forţă negatoare, decît una constructivă. El este totuşi important prin contribuţia la denunţarea răului, la formarea unei *conştiinţe critice* în raport cu realităţile capitaliste, a unui climat intelectual receptiv faţă de valorile stimulative ale culturii umaniste. Forţa şi noutatea umanismului socialist constă însă în aceea că este singurul care-şi propune şi reuşeşte să depăşească acea ruptură în cîmpul umanului, ruptură care a constituit timp de secole pricină de

Scanned with OKEN Scanner

derută și neputință. Este vorba de o viziune nouă asupra lumii umane în care se îmbină într-o unitate de nedespărțit *latura individuală* (împotriva oprimării individului), cu cea *socială* (împotriva egocentrismului individualist), latura *obiectivă* (exterioară) a cunoașterii și culturii, extinderea continuă a limitelor cunoașterii și acțiunii, expansiunea omului în mediul exterior (împotriva idealismului subiectivist), cu latura *subiectivă*, interioară a cunoașterii și culturii care vizează pătrunderea cu mijloacele științei și cu cele ale artei în tainele vieții noastre sufletești, explorarea subteranelor labirintice ale conștiinței, în vederea cunoașterii de sine și a perfecționării morale (împotriva scientismului pozitivist) ; mecanismele necesității cu noile sale implicații tehnologice și rigorile cunoașterii științifice cu noile și tulburătoarele ipostaze ale libertății, cu romantismul însuflețitor al unor mari și răscolitoare desfășurări de energie revoluționară, constructivă ; interesele generale ale întregii societăți, ale poporului muncitor și interesele personale ale fiecărei individualități.

În *Expunerea cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă,* prezentată de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul educației politice și al culturii socialiste se subliniază că umanismul nu este o noțiune abstractă, imuabilă, sensul și conținutul său se modifică corespunzător diferitelor etape de dezvoltare istorică a societății. „Esența umanismului revoluționar, spre deosebire de aceea a umanismului burghez, care cultivă instinctul egoist, individualismul, lupta pentru bunăstarea personală în dauna bunăstării semenilor, constă în situarea omului în centrul întregii preocupări și activități a societății și, în același timp, în stabilirea unor raporturi armonioase, organice între individ și colectivitate. Umanismul revoluționar concepe afirmarea și dezvoltarea plenară a personalității umane nu izolat, ci în cadrul ansamblului societății, promovînd principiul rațional și generos potrivit căruia fericirea personală nu se poate realiza încălcînd dreptul la fericire al altora, ci numai în cadrul înfăptuirii fericirii generale a colectivității, a poporului, a umanității. Aceasta este forma superioară, cea mai avansată a

Scanned with OKEN Scanner

gîndirii umaniste, expresia realistă nu utopică a înfăptuirii idealului de dreptate și egalitate pe Pămînt" [1].

Comunismul, ca realizare plenară, multilaterală a ființei umane, ca *umanism desăvîrșit* — cum îl numea Marx — nu este numai o *discontinuitate* fundamentală în istoria societății omenești, ci și *continuitatea* celor mai de seamă realizări și progrese ale istoriei trecute, inclusiv o continuitate pe linia formării unor *modele umane* mereu perfectibile, de inepuizabilă bogăție și disponibilitate.

Ca atitudine spirituală, comunismul se caracterizează și prin efortul de a defini și redefini un orizont de viață spirituală și morală, de a propune valori și idealuri care să răspundă problemelor fiecărei societăți, ale fiecărei culturi.

În decursul istoriei a existat, în primul rînd, un *umanism antic, greco-roman,* ale cărui limite decurgeau în primul rînd din bazele sclavagiste ale societății, din refuzul clasei și ideologiei dominante de a recunoaște principalei clase producătoare a societății — sclavii — *demnitatea umană,* tot ceea ce ține de atributele condiției umane. Dar această societate sclavagistă era necesară istoricește din punct de vedere al progresului pe care l-a realizat nu numai în sfera producției materiale, dar și în ceea ce privește *cîmpul axiologic* al culturii ca teren de manifestare și realizare a personalității. Căci, fără sclavagism nu ar fi existat nici cultura greacă, nici umanismul antic — care se află la originea a tot ceea ce a produs mai de preț cultura europeană. Cultura greacă a deschis o nouă epocă în istoria lumii, în primul rînd prin *descoperirea omului ;* centrul de greutate al reflecției filozofice se mută de la natură la om, cu tot ceea ce decurge de aici — necesitatea autocunoașterii, forța demiurgică a omului, cultivarea libertății umane și constituirea, pe această bază, a unei etici a fericirii și libertății individuale. Pentru prima dată marile întrebări care se pun spiritului uman dobîndesc ample răspunsuri teoretice și o abordare umanistă. În afara tendinței spre totalitate, spre integralitate, această cultură se caracterizează și prin preocuparea constantă pentru

[1] *Congresul educației politice și al culturii socialiste,* București, Editura politică, 1976, p. 63—64.

Scanned with OKEN Scanner

ființa umană. *Logosul* este un principiu umanist de cunoaștere, nu numai a lumii dinafară, dar și a lumii noastre interioare.

Trecînd peste ceea ce istoricii culturii numesc *umanismul creștin* și *umanismul popular* al evului mediu, care ar comporta o discuție mai amplă, există indiscutabil, ca o etapă distinctă a umanismului, *umanismul Renașterii.*

Umanismul, în tot ce a avut mai bun, reprezintă în orice mare cultură un centru focalizator al întregului sistem de valori ce o caracterizează. Renașterea a însemnat o adevărată apoteoză a omului ca integritate, ca aspirație spre universalitate. Ea se caracterizează prin : reînvierea umanismului antic, împotriva teologiei și scolasticii, dezvoltarea vertiginoasă a științelor naturii și noua alianță dintre știință și umanism care a dus între altele la victoria concepției heliocentrice și coborîrea omului de pe iluzoriul său tron pentru a fi repus în adevăratul context al înțelegerii și înălțării sale ; reintegrat în natură, omul dobîndește conștiința că valoarea gîndurilor și actelor sale nu se poate măsura și realiza decît la scară terestră — adevăratul și unicul imperiu al fericirii sau nefericirii sale.

Prin toate acestea, Renașterea — ca și alte tipuri istorice de umanism, cum ar fi umanismul iluminist de exemplu — a influențat constituirea noului model uman al socialismului care se naște nu numai ca un rezultat al aprofundării cunoștințelor despre om, al dezvoltării ideii de plenitudine umană, al cultului libertății și individualității umane, ci, în primul rînd, ca sinteză și produs al unei noi practici sociale, care este prin ea însăși o practică umanistă.

Noul ideal umanist a fost elaborat teoretic de clasicii marxismului chiar înainte de a exista o practică socială socialistă. „Omul ca făuritor al propriei sale istorii și, în același timp, ca țel al tuturor transformărilor pe care le înfăptuiește — această idee străbate revoluționara concepție a lui Marx despre dezvoltarea societății... Din ideile generale ale lui Marx asupra socialismului, acesta se conturează nu numai ca o societate cu o productivitate superioară a muncii, dar și ca o societate în care producția e întru totul adaptată nevoilor oamenilor“ [2].

---

[2] Miron Constantinescu, *Sociologia generală*, București, Editura științifică, 1968, p. 352—353.

Scanned with OKEN Scanner

În vremea lui Marx, acest ideal era atît rezultatul unor reflecţii asupra experienţei trecute a omenirii, în lupta sa pentru bine, pentru adevăr şi dreptate, cît şi un efort de construcţie teoretică anticipativă, bazat pe coordonatele fundamentale ale unei lumi care nu era, ea însăşi, decît un *model ideal* — fundamentat ştiinţific dar nu lipsit total de un anume caracter vizionar.

Trăsături ale umanismului socialist. Superioritatea umanismului revoluţionar. Programul P.C.R. despre promovarea consecventă a umanismului socialist

Prin ce se caracterizează noul umanism revoluţionar al societăţii şi culturii româneşti ?

A. Umanism al gîndùlui, umanism al faptei. Întreaga strategie a progresului României socialiste spre o societate socialistă multilateral dezvoltată este subordonată ridicării nivelului general de civilizaţie, al vieţii materiale şi spirituale a poporului, satisfacerii cerinţelor de viaţă ale oamenilor muncii, bunăstării şi fericirii omului, împlinirii multilaterale a personalităţii sale. Umanismul marxist, ca şi întreaga concepţie marxistă despre lume, despre om şi societate, este deschis şi receptiv atît spre trecut, spre tezaurul de gînd şi sensibilitate din Cartea de aur a istoriei umanităţii, cît şi spre viitor, spre teritoriul fascinant al unor posibilităţi nelimitate, al celor mai îndrăzneţe proiecte de construcţie şi reconstrucţie a vieţii social-umane.

În trecut însă, umanismul era aproape exclusiv de ordinul idealului. În viaţa practică, mai ales în relaţiile interumane la scară microsocială, erau posibile atitudini umaniste, dar practica socială fundamentală (activitatea economică şi social-politică), unde se exercită cu precădere funcţiile civilizatoare ale omului, unde se făureau principalele pîrghii ale progresului social, era un domeniu al înstrăinării şi frustrării, incompatibil cu existenţa umanismului, cu realizarea unui ideal superior de umanitate şi personalitate.

Scanned with OKEN Scanner

Umanismul socialist depăşeşte faza unor deziderate pioase, a unor idealuri superioare dar irealizabile în condiţiile societăţii date, bazată pe exploatare, inegalitate, nedreptate şi inechitate. Umanismul socialist presupune deci *umanizarea* deopotrivă a *lumii lucrurilor* şi a *facultăţilor subiective* ale omului, *subiectivizarea obiectului*, a mediului de existenţă (în sensul adaptării sale la exigenţele şi nevoile imediate şi de perspectivă ale subiectului creator) şi *spiritualizarea* crescîndă *a universului interior subiectiv* [3].

În Programul partidului se arată : „Partidul va acţiona ca înaltele principii ale umanismului socialist să se reflecte tot mai cuprinzător în societatea noastră, în toate sferele vieţii sociale, să pătrundă adînc în conştiinţe însufleţind poporul în măreaţa operă de zidire a celei mai drepte şi mai umane orînduiri din cîte cunoaşte istoria“ [4].

Umanismul pe care-l promovează partidul nostru nu este un umanism filantropic şi individualist, nu este o sterilă şi ineficientă elogiere a omului fantomă, rupt de istorie şi de societate, ci un umanism al societăţii, al întregului sistem de civilizaţie; acest umanism este aşadar un atribut al activităţii social-economice, politice şi ideologice programatic desfăşurate, al cunoaşterii pe care se întemeiază deciziile şi opţiunile, un umanism al gîndului înaripat şi al acţiunii practice prin care se realizează progresul general al societăţii noastre. Este *umanismul intrinsec*, ca lege supremă a unei societăţi eliberate de exploatare, întemeiată pe dreptate şi egalitate, pe continua perfecţionare a relaţiilor dintre oameni. Este un umanism *integral*, de realizare unitară şi armonioasă a tuturor laturilor componente ale omului.

Într-o strategie atotcuprinzătoare a dezvoltării, urmărind protejarea mediului înconjurător, politica de investiţii şi construcţii, de perfecţionare a transportului şi telecomunicaţiilor, politica de sistematizare a teritoriului şi de urbanizare, de sporire a produsului social şi a venitului naţional, ca să nu mai vorbim de ridicarea nivelului de

[3] Cf. Ioana Smirnov, M. Florea, *Umanism şi comunism*, „Revista de filozofie“, nr. 6/1975, p. 641—646.

[4] *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 717.

Scanned with OKEN Scanner

trai, de politica demografică pentru folosirea forței de muncă și de perfecționarea întregului sistem de învățămînt, factorul uman este mai mult decît o implicație, reprezintă *condiția esențială* și *scopul fundamental* al realizării celor mai îndrăznețe proiecte. Astfel conceput, umanismul socialist se referă nu la omul singuratic, desprins de istorie și proiectat într-un orizont de pioase dorințe și visuri utopice, ci la omul integrat în grupul de muncă, în comunitatea națiunii socialiste.

Îmbunătățirea sistemului de retribuire, statornicirea unor venituri garantate ale cooperativelor și sporirea acestora pe temeiul creșterii producției agricole, creșterea cheltuielilor sociale (de învățămînt, ocrotirea sănătății, odihnă, cultură), care vor ocupa o pondere tot mai importantă în satisfacerea cerințelor generale ale populației, satisfacerea tot mai deplină a necesităților stabilite rațional ale oamenilor muncii, dezvoltarea serviciilor publice necesare unei vieți civilizate, moderne, ridicarea nivelului de cultură sanitară a populației și dezvoltarea activității medicale preventive, larga utilizare a mijloacelor de apărare și refacere a sănătății, de frînare a proceselor degenerative și de prelungire a vieții active a omului, crearea condițiilor optime pentru dezvoltarea fizică armonioasă, intensificarea construcțiilor de locuințe și a construcțiilor social-culturale etc., toate acestea vizează omul atît ca *individualitate* cît și marile *colectivități umane*, înflorirea forțelor creatoare ale întregii societăți. Ca urmare a tuturor acestor măsuri „...înfățișarea orașelor și satelor, a întregii noastre țări se va schimba radical, purtînd amprenta unui standard de viață civilizat, modern... Aceasta va duce la înflorirea tot mai puternică a forțelor creatoare ale națiunii noastre socialiste, la ridicarea pe noi trepte de progres și civilizație a societății românești“ [5].

De la adoptarea sa de către Congresul al XI-lea al partidului, *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* a devenit program al întregului popor angajat, sub conducerea partidului la cea mai cutezătoare faptă

[5] *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, București, Editura politică, 1975, p. 665.

istorică — înfăptuirea unei *revoluții umaniste* prin transformarea radicală a structurilor social-economice, obiective ale societății și, totodată, a structurilor spirituale, a stărilor de conștiință, prin edificarea unei lumi mai drepte și mai umane. *Conferința Națională* din 1977 reprezintă o confirmare elocventă a coincidenței depline între interesele și aspirațiile poporului și *gîndirea creatoare a partidului ;* ea va rămîne în istoria contemporană a României ca o strălucită demonstrație a faptului că și cele mai cutezătoare visuri pot prinde viață atunci cînd programul partidului este programul întregului popor. Este conferința ce marchează un punct de răscruce în acea *dialectică superioară a cantitativului și calitativului,* posibilă numai în condițiile socialismului maturizat, atunci cînd exigența umanistă fundamentală a multilateralității devine un *obiectiv strategic* al unor programe concrete de dezvoltare armonioasă a tuturor domeniilor vieții sociale.

Imperativul calității din ordinea obiectelor, a produselor, a tehnicii este asociat cu bătălia pentru calitate la nivelul conștiinței, al vieții spirituale a oamenilor. Dincolo de cifrele de plan grăitoare pentru gradul de civilizație pe care-l poate atinge poporul nostru, realizînd un mare *salt calitativ* pe toate planurile economice și sociale, trebuie să vedem nu numai o *realitate tehnică* la nivelul celor mai de seamă cuceriri ale științei contemporane, dar și o *nouă realitate umană,* superioară atît sub raport profesional, cît și sub raport etic și cultural.

În optica umanismului socialist, a promova consecvent *principiul calității* în tot ce plănuim și realizăm înseamnă, în ultimă analiză, a construi economic și moral, material și spiritual, *o nouă calitate a vieții* oamenilor.

„Programul de măsuri pentru creșterea nivelului de trai material și spiritual al întregului popor atestă în mod grăitor faptul că tot ceea ce se făurește în țara noastră este destinat omului, satisfacerii cerințelor de viață ale celor ce muncesc, înfloririi multilaterale a personalității umane“ [6].

Iată în ce constă *umanismul în acțiune,* concret și practic, al societății noastre, incompatibil cu individua-

[6] Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român,* București, Editura politică, 1977, p. 33.

Scanned with OKEN Scanner

lismul burghez sau mic-burghez al vechilor umanisme. Se creează astfel singurul fundament obiectiv pe care poate avea loc îmbunătăţirea calităţii vieţii la nivel individual, singurul teren prielnic al *înfloririi personalităţii*. Este un mod ştiinţific de a gîndi problemele umanismului. Perspectiva umanistă a Programului partidului îşi are temeiul în însăşi realitatea socială şi este consecvent motivată ştiinţific. Se poate spune, aşadar, că umanismul socialist, fiind deopotrivă un umanism al gîndului şi acţiunii, al vorbei şi al faptei, al teoriei şi activităţii practice, presupune, între altele, mutaţii de fond în sistemul valorilor, în ierarhia acestora. Fără a ignora acţiunea *determinismului social* obiectiv, rolul primordial al colectivităţii şi al factorilor sociali de cunoaştere şi valorizare obiectivă, politica partidului afirmă (ca fapt şi ca tendinţă) rolul crescînd al conştiinţei, al personalităţii, stimulînd ascendenţa valorilor morale în sistemul noii civilizaţii. În procesul general global de dezvoltare a conştiinţei socialiste, valorile ştiinţifice şi cele morale se situează pe primul plan. Noţiunile morale de dreptate şi echitate dobîndesc pentru prima dată o fundamentare economică obiectivă, o explicare şi o motivare ştiinţifică. Astfel, ideea unei lumi mai bune, mai drepte, mai umane, este scoasă din zona deziderateloг umanitarist-abstracte şi integrată în *universul cunoaşterii ştiinţifice*, al *acţiunii* şi *valorizării*. De aici rezultă o pondere sporită a activităţii ideologice şi a muncii educative, călăuzită de materialismul dialectic şi istoric, pătrunsă de spiritul revoluţionar al promovării noului. Rostul principal al acestei activităţi este să demonstreze, pe baza experienţei revoluţionare a poporului nostru, că numai în societatea comunistă se realizează adevărata libertate.

Superioritatea noului umanism constă tocmai în aceea că el nu pluteşte în zonele rarefiate şi neangajante ale existenţei umane, ci caracterizează fundamental şi progresiv omul ca individualitate şi colectivităţile umane în toate dimensiunile şi manifestările lor.

Este o poziţie teoretică dar şi un comportament practic, un refuz, o negare a ideologiei şi moralei burgheze, a tot ce frînează şi denaturează dezvoltarea plenară a omului şi, totodată, o afirmare creatoare a concepţiei şi modului

Scanned with OKEN Scanner

de viață socialist, este o meditație filozofică supra omenescului în varietatea incomensurabilă a ipostazelor sale universale și concret istorice, dar și acțiune concentrică, optimală, călăuzită de partid pentru transformarea condiției umane și a omului concret din zilele noastre (a muncitorului, țăranului cooperator, intelectualului) în sensul marilor mutații pe care le realizează dezvoltarea multilaterală a României socialiste sub conducerea Partidului Comunist Român. Umanismul a constituit întotdeauna resortul intim al gîndurilor și acțiunilor partidului, dar în noile condiții ale socialismului el devine un principiu de gîndire, o normă de judecată, un principiu de acțiune a întregii societăți, în sfera vieții politice, a culturii, a etosului socialist, a activității productive, deoarece întreaga viață socială devine un climat prielnic al demnității umane și al autorealizării omului ca personalitate multilateral dezvoltată. Dealtfel, însuși conceptul de societate socialistă multilateral dezvoltată, ca un concept sintetic de o mare bogăție teoretică, are o semnificație profund umanistă. Umanismul nu are nimic comun cu apele stătute în care se mișcă spiritele comode, cu lenea de gîndire și cu atît mai puțin cu tendința de a escamota lupta ideologică și militantismul revoluționar al filozofiei marxiste.

B. *Progresul tehnico-științific și noul concept al bogăției umane.* Spre deosebire de umanismul tradițional, spiritualist, umanismul revoluționar socialist nu se opune progresului științific și tehnic, ci, dimpotrivă, reclamă și se întemeiază pe dezvoltarea accelerată a forțelor de producție și a cunoașterii științifice dar el nu vizează pur și simplu raționalizarea și mecanizarea vieții în spiritul concepțiilor tehnocratice, ci o organizare rațională, de esență umanistă, un efort de modernizare menit să sporească gradul de raționalitate, de eficiență și economicitate a faptelor sociale.

Umanismul socialist poate fi corelat cu un alt mod de a înțelege *bogăția umană* ca transformare a naturii în care se asociază *caracterul obiectiv* al structurii și *aspectul subiectiv* al individului. Cultura însăși se definește ca un proces creator de bogăție umană, ca un domeniu al *universalității,* care conferă valabilitate unor conținuturi calitative. Toate calitățile, capacitățile, toate puterile,

Scanned with OKEN Scanner

bucuriile etc., sînt produsul muncii de transformare a naturii, inclusiv a naturii umane, în cultură. *Bogăţia individuală* este determinată de caracterul social al muncii, iar *creaţia istorică* îşi are propriile sale criterii care se află în interiorul şi nu în afara zonei culturii.

În capitalism, bogăţia se defineşte ca un ansamblu de mărfuri ; preeminenţa elementului uman este înlocuită cu elementul marfă generator de *fetişism* care afectează grav dialectica obiectivului şi subiectivului, a universalului şi particularului.

Trecerea de la natură la cultură se realizează prin intermediul factorului *tehnic*, dar în condiţiile exploatării, ale muncii *înstrăinate*, însăşi natura umană este manipulată tehnic, omul însuşi este transformat într-un *instrument tehnic*.

Tehnica poate servi la emanciparea omului prin *dominarea* lumii lucrurilor, sau la subordonarea şi înlănţuirea sa, prin manipularea lumii subiective a valorilor care face ca omul însuşi, ca *unitate de semnificaţii*, să dispară într-un proces de alienare şi uniformizare.

Depăşirea acestor stări de lucruri nu se poate realiza doar prin concilierea dintre tehnică şi umanism, prin evitarea tensiunilor generatoare de criză între funcţia spiritualizatoare a culturii şi cea civilizatoare a ştiinţei şi tehnicii deoarece ele au temeiuri economice şi sociale; existenţa înstrăinată a omului modern nu este pur şi simplu *existenţa tehnologică* a sa, cu contradicţii şi carenţe în planul culturii, ci o *existenţă socială*, clădită din raporturi de exploatare, de inegalitate şi inechitate. În aceste condiţii, însăşi *raţionalizarea*, ca factor de sporire a ordinii antientropice, dă naştere unui cosmos mecanizat, fără suflet, unei configuraţii în care omul apare doar ca un partener al mai multor „jocuri“ sociale puternic raţionalizate şi care tinde să facă tabula rasa din sedimentările istorice anterioare, să golească individul şi societatea de istoricitatea lor, să topească individualitatea în multiplicitatea *rolurilor* sociale, să-i reducă pe purtătorii acestor roluri sociale la subiecte abstracte, izolate unele de altele.

Eforturile de raţionalizare culturală sînt necesare în civilizaţia contemporană dar în capitalism nu pot înlătura

Scanned with OKEN Scanner

fenomenele de patologie socială, nu pot înlătura criza în tripla sa ipostază : a societății, a spiritului, a umanității. Totuși, pe fondul unei crize globale care a generat o conștiință culturală tragică, numai în condițiile civilizației socialiste — așa cum e definită în documentele partidului nostru, în lumina umanismului socialist — factorul tehnic, oricît ar fi de perfecționat prin implantarea organică a științei, nu poate deveni un idol, un fetiș, un izvor de dezumanizare, deoarece este în întregime subordonat omului, fiind destinat, în ultimă analiză să îmbogățească și nu să sărăcească condiția materială și spirituală a umanului. „Perspectivele revoluției — și, după aceasta, ale edificării unor societăți socialiste — depind tocmai de inițiativa, inventivitatea și spiritul novator al forțelor revoluționare și umaniste de a descoperi și pune în valoare metodologia folosirii *revoluționare, emancipatoare, liberatoare* și *umanizatoare* a tehnologiei“ [7].

Umanul, ca implicație și finalitate majoră a politicii partidului, este conceput nu numai într-o accepție *antropologică,* așa cum apărea în umanismul tradițional, ci, înainte de toate, în înțelesurile sale *sociologice.* Este vorba de satisfacerea trebuințelor și intereselor grupurilor sociale, a unor mari comunități sociale, a întregului popor. În perspectiva acestui umanism, *libertatea* și *starea de fericire* aparțin omului ca *individualitate* dar nu în contrast cu starea de fericire a comunității, a poporului ci în contextul acesteia. Este vorba de asemenea de lărgirea și intensificarea modalităților democratice de participare la organizarea și conducerea întregii vieți sociale, economice, politice și culturale a maselor largi de oameni ai muncii.

În ultimă analiză, toate măsurile preconizate, toate obiectivele enunțate urmăresc nu numai îmbogățirea *mediului tehnic* al civilizației — cu toate normativele sale de muncă, de acțiune, cu toate mecanismele sale standardizate și omologate, ci și îmbogățirea *mediului axiologic* al culturii, cu inepuizabilele sale zăcăminte de gînduri și sentimente, cu forța cognitivă și transformatoare a conștiinței. În perspectiva societății socialiste multilateral dezvoltate și

[7] Pavel Apostol, *Aspecte noi în dimensiunea tehnologică a condiției umane,* „Revista de filozofie“, nr. 5/1976, p. 546.

Scanned with OKEN Scanner

a trecerii la civilizaţia comunistă, procesul de omogenizare a societăţii din punct de vedere al *condiţiei umane materiale, obiective* este însoţit de un proces complementar de *diferenţiere spirituală,* de *personalizare* din punct de vedere al *condiţiei umane subiective.*

În socialism, *bogăţia umană* se defineşte nu prin *avoir,* prin *posesiune,* prin acumulare nesăţioasă de bunuri, ci prin *être,* prin ceea ce omul *este* şi *face* ca personalitate, prin ansamblul calităţilor şi însuşirilor sale umane. Creşterea puterii omului asupra lucrurilor se armonizează cu sporirea cunoaşterii de sine şi a desăvîrşirii sale spirituale. Astfel, civilizaţia socialistă lichidează treptat decalajul dintre *cunoaşterea* şi *valorizarea omului* care a rămas mult în urma *cunoaşterii lucrurilor,* dînd o satisfacţie superioară *nevoii de omenesc,* de îmbogăţire a relaţiilor umane, atît de puternic resimţită în civilizaţia modernă.

Sensul uman al *procesului tehnic-material* şi al *progresului ştiinţific* constă şi în aceea că nu se produc perturbări în *universul* şi *dinamica valorilor,* în *echilibrul cunoaşterii* ci, dimpotrivă, devine dimensiune necesară şi vocaţie creatoare de cultură a omului, armonizîndu-se şi integrîndu-se într-o multiplicitate de valori — de viaţă, de sensibilitate şi gîndire, opţiuni şi proiecte; un atare progres răspunde şi nu contrariază *nevoia de cunoaştere* în sensul valorilor umaniste, al echilibrului dintre *valorile profesionale* şi cele ale *culturii generale.* Numai astfel omul se transformă din subordonat al tehnicii, hipostaziată într-un idol al civilzaţiei moderne, în *cuceritor al tehnicii,* în sensul supunerii acesteia faţă de nevoile şi aspiraţiile sale specific umane, numai aşfel poate să dispară disproporţiile dintre *puterea tehnică* şi *forţele morale* ale omului, *conflictul axiologic* dintre morală şi politică. Umanismul socialist presupune deopotrivă *tehnicizarea omului,* în sensul pregătirii profesionale moderne, şi *umanizarea tehnicii,* în sensul adaptării sale la nevoile şi particularităţile psihofiziologice şi sociologice ale omului.

C. *Umanismul revoluţionar şi cunoaşterea de sine a poporului.* Umanismul revoluţionar implică o dublă deschidere cognitivă şi valorizatoare — spre *trecut,* prin cunoaşterea şi asimilarea valorilor sale pozitive, şi spre *viitor,* ca o *cunoaştere prospectivă* şi *construcţie* a viitorului optim.

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește primul aspect, umanismul socialist din patria noastră este moștenitor și continuator al unor strălucite tradiții spirituale pentru apărarea și afirmarea omului, în primul rînd în ipostaza sa colectivă, ca *ființă a neamului* pe care s-a clădit o *cultură umanistă* de certă originalitate. Conceptul umanismului contemporan, revoluționar și socialist nu ar putea să fie pe deplin înțeles și implicat în gîndurile și actele noastre dacă nu am lua în considerare unele trăsături ale umanismului românesc din trecut, cum ar fi:

— *Vocația de sinteză originală,* născută din împrejurări istorice și geografice specifice ale existenței noastre la răscrucea, la confruntarea unor mari drumuri de cultură și civilizație, la punctul de conflict sau dialog între civilizația Occidentului și cea a Orientului. De aici o mare receptivitate și capacitate de asimilare culturală a poporului nostru, dar și o mare putere interioară de a rămîne permanent identic cu sine, neviciat sau împuținat de influențe păgubitoare sau de un destin istoric neprielnic, ca exponent și apărător al latinității extrem răsăritene, conștiința sa culturală ca o *conștiință a romanității,* factor de căpetenie în afirmarea legitimității noastre, o emblemă de noblețe istorică.

— *Capacitatea de universalizare a valorilor folclorice,* de simbolizare a personajelor istorice, legendelor și miturilor din cuprinsul culturii populare — mărturii patetice și tulburătoare ale unei puteri de creație și ale unei vitalități spirituale care ne-au ajutat să înfrîngem vitregia unor vremuri neprielnice ce nu o dată ne-au amenințat însăși ființa istorică.

— *Patriotismul* ca cea mai nobilă și autentică floare a sufletului românesc, flacără lăuntrică a *gîndului* și *sensibilității,* a *acțiunii* de transformare a unui *spațiu fizic* într-o *geografie spirituală* cu inepuizabile valențe estetice și etice, precum și a unui *timp istoric* într-un *timp al eroismului* și a unei neclintite *voințe civilizatoare.* Este manifestare integrală a *conștiinței istorice de sine* — față de trecut, față de prezentul socialist și față de viitor.

— *Raționalismul* ca dominantă de esență a civilizației românești, care se opune formalismului și intoleranței.

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește primul aspect, umanismul socialist din patria noastră este moștenitor și continuator al unor strălucite tradiții spirituale pentru apărarea și afirmarea omului, în primul rînd în ipostaza sa colectivă, ca *ființă a neamului* pe care s-a clădit o *cultură umanistă* de certă originalitate. Conceptul umanismului contemporan, revoluționar și socialist nu ar putea să fie pe deplin înțeles și implicat în gîndurile și actele noastre dacă nu am lua în considerare unele trăsături ale umanismului românesc din trecut, cum ar fi:

— *Vocația de sinteză originală,* născută din împrejurări istorice și geografice specifice ale existenței noastre la răscrucea, la confruntarea unor mari drumuri de cultură și civilizație, la punctul de conflict sau dialog între civilizația Occidentului și cea a Orientului. De aici o mare receptivitate și capacitate de asimilare culturală a poporului nostru, dar și o mare putere interioară de a rămîne permanent identic cu sine, neviciat sau împuținat de influențe păgubitoare sau de un destin istoric neprielnic, ca exponent și apărător al latinității extrem răsăritene, conștiința sa culturală ca o *conștiință a romanității,* factor de căpetenie în afirmarea legitimității noastre, o emblemă de noblețe istorică.

— *Capacitatea de universalizare a valorilor folclorice,* de simbolizare a personajelor istorice, legendelor și miturilor din cuprinsul culturii populare — mărturii patetice și tulburătoare ale unei puteri de creație și ale unei vitalități spirituale care ne-au ajutat să înfrîngem vitregia unor vremuri neprielnice ce nu o dată ne-au amenințat însăși ființa istorică.

— *Patriotismul* ca cea mai nobilă și autentică floare a sufletului românesc, flacără lăuntrică a *gîndului* și *sensibilității,* a *acțiunii* de transformare a unui *spațiu fizic* într-o *geografie spirituală* cu inepuizabile valențe estetice și etice, precum și a unui *timp istoric* într-un *timp al eroismului* și a unei neclintite *voințe civilizatoare.* Este manifestare integrală a *conștiinței istorice de sine* — față de trecut, față de prezentul socialist și față de viitor.

— *Raționalismul* ca dominantă de esență a civilizației românești, care se opune formalismului și intoleranței.

Scanned with OKEN Scanner

Chiar în etosul popular, valorile raționale sînt cele ce predomină în tensiunea dintre laic și religios ; elementele religioase sînt transfigurate într-o viziune etică și estetică susceptibile de valorizări ce nu au nimic comun cu mistica religioasă deoarece atitudinea poporului față de problemele esențiale majore este profană, nonreligioasă. Elogiul rațiunii nu se transformă însă niciodată în afirmare abuzivă și unilaterală a acesteia ca unică putere spirituală a omului, ci implică și participare afectivă.

— *Cultivarea umanismului, ca mișcare culturală de tip renascentist,* avînd unele note distincte față de umanismul renascentist din Europa apuseană, dar și ca *atribut* de mare rezonanță a unui mod de a gîndi și trăi valorile culturale, deci ca stare de spirit; este *omenia* românească — largă și generoasă disponibilitate sufletească pentru om, indiferent *cine* este și de *unde* este — respectul pentru valori — îndeosebi pentru bine, adevăr și frumos — trăirea solidară a valorilor, inclusiv a acelor valori specifice ale omeniei românești — *ospitalitatea, cumințenia,* în sensul de dreaptă, cumpănită judecată, simțul măsurii. Umanismul românesc ca stare de spirit presupune deci armonizarea valorilor, evitarea exceselor și exclusivismelor, înțelepciune, receptivitate axiologică, tendința spre echilibru și spre un tip de monumentalitate la scară umană.

Explorarea trecutului nu are un caracter paseist și descriptiv ci ne dezvăluie premisele din adîncuri ale unei acțiuni istorice contemporane ziditoare de lume nouă. Trăsăturile enunțate ale civilizației românești nu aparțin unui trecut mort, ca documente de arhivă, ci sînt alcătuiri interne ale noului tip de civilizație, pe care-l construim și care reclamă de asemenea o *cunoaștere prospectivă.*

Umanismul culturii și civilizației românești contemporane este umanismul unei societăți care-și poate privi cu luciditate și clarviziune viitorul, dovedește deplină încredere în propriile sale forțe economice și spirituale, știe să-și valorifice potențialul de gîndire și sensibilitate, întreaga energetică națională morală a prezentului. Aceasta presupune maturitate economică, politică și culturală, deci un nivel cu adevărat științific și filozofic al *cunoașterii de sine* și *al conștiinței de sine,* o impresionantă hotărîre de

a-și asuma în deplină c
bilitate : aceea de a
nativa viitorului optir
ceea ce am fost și la
fi, pătrunde departe
pidante ale unui tir
destinul eroic al unu
„asaltul cerurilor".

Umanismul revol
citatea de gîndire pro
să transforme în *ecu*
nirii spre o societate
și omenie ; el nu rep
unei lumi dezirabile,
gîndului departe-văz
lității, luciditații și
fantezia creatoare p
care o filozofie optim

Realizarea umană
în dezbaterea conte
tica antiumanismul

Problema omulu
filonul de aur al în
ce poziție ocupă el
cuvinte, care este
constă destinul un
definesc personalit
noi care azi dobîn
unii încearcă să
cunoașterii științif
vidată de sens da
umană, cunoaștere

Semnalele de
umane se înmulțe
culturii care este,

Scanned with OKEN Scanner

Chiar în etosul popular, valorile raționale sînt cele ce predomină în tensiunea dintre laic și religios ; elementele religioase sînt transfigurate într-o viziune etică și estetică susceptibile de valorizări ce nu au nimic comun cu mistica religioasă deoarece atitudinea poporului față de problemele esențiale majore este profană, nonreligioasă. Elogiul rațiunii nu se transformă însă niciodată în afirmare abuzivă și unilaterală a acesteia ca unică putere spirituală a omului, ci implică și participare afectivă.

— *Cultivarea umanismului, ca mișcare culturală de tip renascentist,* avînd unele note distincte față de umanismul renascentist din Europa apuseană, dar și ca *atribut* de mare rezonanță a unui mod de a gîndi și trăi valorile culturale, deci ca stare de spirit; este *omenia* românească — largă și generoasă disponibilitate sufletească pentru om, indiferent *cine* este și de *unde* este — respectul pentru valori — îndeosebi pentru bine, adevăr și frumos — trăirea solidară a valorilor, inclusiv a acelor valori specifice ale omeniei românești — *ospitalitatea, cumințenia,* în sensul de dreaptă, cumpănită judecată, simțul măsurii. Umanismul românesc ca stare de spirit presupune deci armonizarea valorilor, evitarea exceselor și exclusivismelor, înțelepciune, receptivitate axiologică, tendința spre echilibru și spre un tip de monumentalitate la scară umană.

Explorarea trecutului nu are un caracter paseist și descriptiv ci ne dezvăluie premisele din adîncuri ale unei acțiuni istorice contemporane ziditoare de lume nouă. Trăsăturile enunțate ale civilizației românești nu aparțin unui trecut mort, ca documente de arhivă, ci sînt alcătuiri interne ale noului tip de civilizație, pe care-l construim și care reclamă de asemenea o *cunoaștere prospectivă.*

Umanismul culturii și civilizației românești contemporane este umanismul unei societăți care-și poate privi cu luciditate și clarviziune viitorul, dovedește deplină încredere în propriile sale forțe economice și spirituale, știe să-și valorifice potențialul de gîndire și sensibilitate, întreaga energetică națională morală a prezentului. Aceasta presupune maturitate economică, politică și culturală, deci un nivel cu adevărat științific și filozofic al *cunoașterii de sine* și *al conștiinței de sine,* o impresionantă hotărîre de

Scanned with OKEN Scanner

a-și asuma în deplină cunoștință de cauză o uriașă reponsabilitate : aceea de a realiza pentru poporul nostru alternativa viitorului optim. Cunoașterea de sine se referă la ceea ce am fost și la ceea ce sîntem dar și la ceea ce vom fi, pătrunde departe în viitor, descifrînd în ritmurile trepidante ale unui timp istoric încărcat de semnificații, destinul eroic al unui popor, angajat cu toate forțele la „asaltul cerurilor".

Umanismul revoluționar exprimă cu pregnanță capacitatea de gîndire prospectivă a partidului nostru, care știe să transforme în *ecuații științifice* un vis milenar al omenirii spre o societate bazată pe dreptate, egalitate, echitate și omenie ; el nu reprezintă o simplă prefigurare utopică a unei lumi dezirabile, ci un model de cutezanță și patos al gîndului departe-văzător, de strălucită îmbinare a raționalității, lucidității și adevărului științific cu imaginația și fantezia creatoare proprie marilor viziuni romantice de care o filozofie optimistă a istoriei nu se poate lipsi.

Realizarea umană și înstrăinarea. Tendințe dominante în dezbaterea contemporană a problematicii umane. Critica antiumanismului

Problema omului a constituit din cele mai vechi timpuri filonul de aur al întregii culturi progresiste. Ce este omul, ce poziție ocupă el în structura generală a lumii, cu alte cuvinte, care este locul și rolul omului în univers, în ce constă destinul uman al istoriei, și care sînt valorile ce definesc personalitatea umană ? Probleme vechi și mereu noi care azi dobîndesc o anumită gravitate de vreme ce unii încearcă să elimine omul nu numai din orizontul cunoașterii științifice dar și din cel al filozofiei care este vidată de sens dacă eliminăm din cuprinsul ei *condiția umană, cunoașterea de sine* a omului.

Semnalele de alarmă asupra gravității problemelor umane se înmulțesc și datorită fenomenelor de *criză a culturii* care este, înainte de toate, o criză a valorilor și a

Scanned with OKEN Scanner

idealului. Industrializarea accentuată, îndeosebi în țările capitaliste, fără un proces corespunzător de umanizare a relațiilor sociale, a propulsat în conștiința publică întrebări neliniștitoare în legătură cu *statutul culturii* și legăturile ei cu trecutul, posibilitatea de a asigura continuitatea progresului uman, în ciuda sau mai presus de convulsiile dramatice ce s-au petrecut în ultimul secol. André Malraux scria că spre deosebire de oamenii secolului XIX care se întrebau dacă Dumnezeu e mort, noi, cei de azi, ne întrebăm dacă omul nu e mort. Unii deplîng moartea umanismului, pentru alții aceasta ar fi o condiție a dezvoltării și utilizării noilor posibilități inerente revoluției științifice-tehnice.

Se preconizează o alianță a culturii — care nu mai poate fi doar o chestiune de performanță individuală, de virtuozitate — cu *economia* și *puterea politică,* altminteri ea neputîndu-și realiza posibilitățile formative și constructive, exigențele de eficiență pe care i le impune societatea. Problema este însă în ce sens se realizează aceste posibilități, în folosul cui. Devine cultura un instrument de consolidare a sistemului social existent sau o armă de luptă împotriva opresiunii ?

Cultura industrială — cum a fost numită cultura ce răspunde eficient la cerințele societății moderne industrializate — nu este prin definiție antiumanistă, opusă valorilor de conștiință și sensibilitate, dacă ea contribuie la îmbogățirea patrimoniului de bunuri materiale și spirituale a unei națiuni, creînd premisele sau contribuind direct la emanciparea claselor oprimate.

Heidegger spune că „niciodată omul nu a constituit în așa măsură o problemă ca în epoca noastră". Ascendența problemelor umane în sfera preocupărilor științifice și a controverselor de idei se explică prin cel puțin două împrejurări :

— *marxismul* a adus o rezolvare *teoretică,* iar *socialismul* aduce o rezolvare practică problemei omului ;

— *contradicțiile interne* ale lumii capitaliste și *criza spirituală* a civilizației contemporane, care implică și o criză a spiritualității.

Scanned with OKEN Scanner

Una dintre cele mai rodnice dispute din cultura contemporană, inspirată îndeosebi de problematica umană, a fost aceea dintre *existenţialism* şi *structuralism.*

Existenţialismul a apărut îndeosebi ca o reacţie la criza *spiritualismului universitar* şi a *intelectualismului abstract,* steril, lipsit de orizontul gravelor probleme umane de ordin existenţial, ca o reacţie la *disoluţia valorilor* şi la *conflictul individ-societate,* ca o încercare de a găsi noi puncte de sprijin pentru reconstrucţia universului uman.

O problemă centrală în existenţialism — şi care reprezintă totodată *calea lactee* a *istoriei culturii,* o dimensiune majoră pentru orice sistem viabil de civilizaţie — este *problema existenţei umane.* Existenţialismul, îndeosebi cel ateist sartrean, are meritul de a fi pus cu insistenţă, într-o epocă ce părea fascinată de *primatul tehnicului* şi al *raţionalităţii scientiste* în scara valorilor, problema existenţei umane ca subiectivitate originală şi autonomă. Este tăria dar şi slăbiciunea sau chiar eşecul său de a considera existenţa ca principalul punct de reper în reconstrucţia universului uman. Tăria pentru că aceasta este tocmai *existenţa umană,* cu toate implicaţiile sale axiologice, cu dinamismul şi virtuţile sale *creatoare,* slăbiciune deoarece reduce existenţa la existenţa umană, iar pe aceasta la subiectivitate, ceea ce reprezintă o aventură de Don Quijote, care crede cu putinţă transformarea morală radicală a unei lumi prost întocmită, lăsîndu-i neatinse *temeiurile obiective.* Aşa cum scrie şi Dumitru Ghişe în monografia sa despre existenţialismul francez, „sonda pe care caută să o arunce existenţialismul în abisul subiectivităţii umane devine astfel... punctul de glorie ca şi eşecul acestei filozofii“ [8].

De regulă, existenţialiştii disting între : un nivel al *existenţei inautentice,* anonimă, despuiată de sens, străină oricărui criteriu de valoare — omul ca *lucru,* ca entitate neindividualizabilă, aflat sub puterea lumii externe a lucrurilor, a trebuinţelor şi satisfacţiilor de ordin material şi trăieşte un prezent *continuu ;* o *existenţă autentică, modul propriu de existenţă a omului,* nu *ca lucru*

[8] Dumitru Ghişe, *Existenţialismul francez şi problemele eticii,* Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967, p. 28.

Scanned with OKEN Scanner

ci ca *subiect creator de valori*. Este vorba deci de o scindare dramatică, cu efecte tragice între *planul obiectiv*, înstrăinat, frustrat şi cel *subiectiv* autentic al existenţei umane.

Dar cum se poate depăşi această ruptură, cum se poate omul regăsi pe sine în autenticitatea forţelor sale creatoare ? Există în răspunsul existenţialist unele elemente interesante, pozitive ; la Sartre, de pildă, *existenţa precede esenţa* în sensul că aceasta din urmă se constituie prin *acţiune* şi *alegere*. Fiecare om se defineşte prin ceea ce face, fiecare îşi învaţă libertatea prin actele sale. Prin proiectele mele, eu sînt cel ce dau sens lumii, lucrurilor, evenimentelor. Eu sînt aşa cum mă fac. Dar toate aceste teze şi în primul rînd *ideea proiectării posibilităţilor* noastre asupra lumii lucrurilor, conferindu-le acestora sensuri pe care nu le aveau anterior, nu sînt valorificate în spiritul unei axiologii umaniste. În accepţia heideggeriană ele au mai curînd un substrat *iraţionalist* şi o *perspectivă pesimistă* deoarece trecerea spre un *nivel autentic* al existenţei nu se face printr-un proces intelectual sau raţional, nici printr-un progres al culturii, căci toate acestea rămîn cantonate în existenţa inautentică. Depăşirea *modului de a fi înstrăinat* şi inautentic e posibilă doar printr-o izbucnire spontană a eului, printr-un *act de libertate*, printr-o decizie care ar consta în a-şi asuma, a-şi însuşi *angoasa* şi revelaţiile pe care le conţine aceasta. Prin angoasă se poate sesiza *structura originară* a fiinţei noastre şi se pot depăşi limitele existenţei înstrăinate. Angoasei i se atribuie deci o *funcţie creatoare* pe care nici o altă facultate sau activitate omenească nu o are, iar aceasta s-ar datora faptului că ea este *experienţa neantului*.

Este adevărat că Sartre, sub influenţa lui Hegel şi Marx, a formulat şi unele idei juste cu privire la *sensul formativ* şi *caracterul istoric* al *activităţii umane*, a *muncii*. Nu odată el a vorbit despre *dezvoltarea dialectică a muncii*, despre *praxis* ca sinteză unificatoare de activităţi. El scria, de pildă, că relaţiile dintre oameni sînt, în fiecare moment consecinţa dialectică a activităţii lor în măsura însăşi în care se constituie ca depăşire a relaţiilor umane fixate şi instituţionalizate. Omul nu există pentru om decît în împrejurări şi condiţii sociale date, deci orice

Scanned with OKEN Scanner

relaţie umană este istorică. Dar relaţiile istorice sînt umane în măsura în care ele apar *în orice timp*, ca o consecinţă dialectică, imediată a praxis-ului, adică a pluralităţii *activităţilor* în interiorul aceluiaşi cîmp practic. Este de asemenea profundă ideea că *prin muncă* nu numai că se dezvăluie anumite *determinări obiective* ale lumii, dar individul trece de la *subiect* la *obiect*, îşi realizează *obiectivitatea sa umană*. Şi cu toate acestea esenţa umană este concepută ca pură stabilitate, cu totul exterioară procesualităţii vieţii active, fiind proiectată, în cele din urmă, în *punctul terminus* şi *anihilator* al existenţei — *moartea*. Esenţa este ceva care se aplică la ceea ce nu mai există.

Pe poziţii ideologice diferite, chiar opuse şi polemice faţă de existenţialism, se situează *structuralismul* care a provocat şi provoacă încă aprigi controverse mai ales datorită faptului că neagă deschis şi manifest umanismul, contestă legitimitatea ştiinţifică a problematicii umane. Structuralismul reprezintă mai degrabă un climat spiritual, un ansamblu de tendinţe ideologice decît un curent unitar de la care să se reclame un anumit număr de gînditori. Ca manieră de interpretare a faptelor se caracterizează prin absolutizarea momentului sincronic structural, prin dispariţia omului şi a subiectivităţii din cîmpul cercetării.

În polemica existenţialism-structuralism, Sartre nu este ostil acestuia din urmă, în măsura în care e conştient de limitele metodei pe care o aplică deoarece structurile nu pot fi absolutizate în defavoarea istoriei. Reproşurile aduse de Sartre structuralismului sînt uneori exagerate dar el are dreptate în ceea ce-i priveşte mai ales pe Foucault şi Lacan, ca de pildă încercarea celui dintîi de a alcătui o *arheologie* a cunoaşterii, formată din straturi succesive dar fără istorie, fără subiectivitate, fără om. În *Cuvintele şi lucrurile* şi *Arheologia cunoaşterii*, Michel Foucault tratează omul ca pe un *obiect* supus întru totul structurii din care face parte, anulîndu-l ca personalitate. Reacţiile antiumaniste din lucrările citate sînt îndreptate în mod direct împotriva umanismului neoclasic al lui Sartre — apreciat ca „ultimul filozof" legat de imaginea tradiţională a omului. La o întrebare foarte clară pe care i-a pus-o un ziarist *ce devine omul, este pe cale* să se

Scanned with OKEN Scanner

nască o nouă filozofie a omului ?, răspunsul a fost cît se poate de tranşant. Contribuţiile lui Lévi-Strauss, Lacan, Dumézil şterg imaginea tradiţională pe care ne-o făcusem despre om, făcînd inutilă, în cercetare şi gîndire, însăşi ideea de om. Parafrazînd cuvintele lui Marx că omenirea nu-şi pune decît probleme pe care le poate rezolva, Foucault scrie că *umanismul* — cea mai grea moştenire a trecutului — se preface că rezolvă probleme pe care nu şi le poate pune, care sînt imposibil de rezolvat în termeni morali. De aceea sînt eliminate din orizontul cercetării astfel de probleme ca raporturile omului cu lumea, problema creaţiei, a fericirii. „Sarcina noastră actuală este să ne eliberăm de umanism" este deviza lui Foucault.

Din acelaşi orizont de gîndire face parte şi *antiumanismul teoretic* al lui Louis Althusser care, în cazul său, nu înseamnă neapărat teorie antiumanistă. Althusser nu neagă legitimitatea umanismului dar îl consideră un fenomen ideologic deci — după el — antiştiinţific. Îl acceptă în anumite limite, dar îl consideră în afara sferei cunoaşterii ştiinţifice. Este o problemă ideologică a praxisului şi numai a acestuia, ceea ce implică o ruptură între *dimensiunea ştiinţifică* şi cea *ideologică* şi *axiologică* a gîndirii marxiste, între om ca *subiect cognitiv* şi om ca participant la o mişcare istorică de masă.

J. Piaget încearcă o îmbinare a structuralismului cu un *umanism realist :* structurile n-au ucis omul, nici activităţile subiectului. Trebuie să facem însă distincţie între *subiectul individual,* cel mai puţin susceptibil de analiză structurală, şi *subiectul epistemic* — nucleul cognitiv comun tuturor subiecţilor de acelaşi nivel —, între *priza de conştiinţă* (act de conştiinţă), totdeauna fragmentară şi adesea deformată, şi ceea ce face subiectul în activităţile sale intelectuale. Să disociem, apoi, *subiectul* de *eul de trăit* („vécu"), punînd accent pe *operaţiile* subiectului, pe activitatea sa abstract-reflexivă.

A susţine că, în acest din urmă caz, subiectul dispare pentru a face loc impersonalului şi generalului, înseamnă a uita că în planul cunoştinţelor, ca şi al valorilor morale sau estetice, activitatea subiectului înseamnă nu închiderea egoistă în sine, hipertrofierea eului ci, dimpotrivă, eliberarea sa de egocentrism intelectual, în favoarea unei *universalităţi obiective,* a unui proces neîntrerupt de coordonare şi structurare a activităţilor cognitive şi valori-

Scanned with OKEN Scanner

zatoare. Problema omului nu numai că nu este ocolită dar se creează astfel posibilitatea de a elimina discrepanța dintre *abordarea filozofică* și cea *științifică* a acestei probleme.

Sintetizînd pledoaria pentru om a celor ce se opun antiumanismului structuralist trebuie notat :

— Nu omul este un instrument al limbajului ci limbajul este principalul mijloc prin care oamenii transformă îndoielile și întrebările în idei și fapte de cultură. Antiumanismul teoretic duce la dezantropologizarea actelor umane.

— Omul nu se reduce la sistemul relațiilor care-l generează, el este în același timp *social* și *individual, produs* al istoriei și *creator* de istorie, produs al unor structuri sociale și creator de structuri. Omul poate transforma lumea pentru că este singurul creator de semnificații, singurul care reușește să confecționeze lucruri nu numai pentru *materialitatea* lor *consumabilă* dar și pentru *semnificația* lor *comunicabilă* (Henri Wald). Dealtfel, însăși materialitatea sensibilă a lucrurilor poate fi modificată numai în lumina semnificației lor inteligibile.

— Nu putem absolutiza nici *subordonarea* omului față de relațiile sociale ale sistemului sau sistemelor care-l cuprind, nici *autonomia* sa față de aceste relații.

A apăra ideea de om a devenit pentru mulți teoreticieni umaniști, marxiști sau nemarxiști, un imperativ etic. Unul dintre aceștia, Mikél Dufrenne și-a intitulat semnificativ una din lucrările sale (tradusă și în limba română) *Pentru om.* Succesul filozofiilor neopozitiviste și structuraliste antiumaniste reprezintă, după autorul citat, un avertisment serios, mai ales atunci cînd reflectă stări de lucruri reale în care moartea omului este o realitate (războaie, foamete, boli, terorism etc.) și nu o simplă metaforă. Într-o junglă a intereselor opuse, egoiste care generează agresivitate și violență, pasivitatea echivalează cu o complicitate cu sistemul opresiv, duce la demoralizare și deistoricizare.

Dar cunoașterea omului poate să însemne totuși, în planul spiritului, și stingerea sensului, anularea valorii, singurele ce pot legitima existența omului ca libertate și demnitate. M. Dufrenne deplînge acea stare de lucruri din lumea occidentală în care se produce o monstruoasă intervertire a valorilor : „Astăzi fericirea nu mai este

Scanned with OKEN Scanner

premiul virtuţii, ea nu mai rezidă în forţa a ceea ce eşti ci în puterea şi siguranţa a ceea ce ai : meseria este aleasă în funcţie de pensie, aşa cum îţi alegi automobilul în funcţie de prestigiul mărcii“ [9].

Adevăratul umanism constă în a înlocui nevoia omului de *a avea* cu nevoia de *a fi* şi *a face,* de a se afirma făcînd.

Subiectul uman oscilează între finitudinea condiţiilor în care îşi exercită activitatea şi transcendenţa scopurilor. Structuraliştii antiumanişti cei mai consecvenţi, ca M. Foucault exagerează elementele de finitudine, cum ar fi *sistemul,* în dauna *subiectivităţii,* a omului ca persoană. „Studiul sistemului nu este îndreptăţit să lichideze omul. Dealtfel, se poate oare făuri o teorie a producţiei fără a evoca productivitatea şi o teorie a productivităţii fără a evoca omul, omul care produce, omul care investeşte...?“ [10].

Un concept al omului şi o definiţie a sa sînt necesare şi posibile cu condiţia ca acesta să nu fie total absorbit de lucruri, de a dispune de *demnitate* şi *autonomie,* de a exista posibilitatea *comunicării,* cu condiţia ca *limbajul* — autonomizat şi hipostaziat de structuralişti — să fie exprimarea unei interiorităţi, iar libertatea să fie considerată ca proprietate inalienabilă a omului, chiar şi a fiinţei celei mai umile. Ordinea umană a culturii şi libertăţii nu poate fi ruptă de *ordinea naturii* dar nici nu se identifică cu aceasta.

Pledoaria pentru om echivalează cu o pledoarie pentru *valorile morale,* împotriva exacerbării activităţii strict utilitare şi pragmatice, pentru cultură ca mediu existenţial al omului căci lumea trăită de om este tocmai lumea culturii şi nu lumea rece şi indiferentă oferită de *obiectivitatea* cunoaşterii. Cîmpul de acţiune a *libertăţii* pleacă de la această obiectivitate dar o depăşeşte, marcînd însăşi distanţarea de sine care-l defineşte pe om sau conştiinţa omului *ca scop.* A legitima omul înseamnă a-i atribui o activitate creatoare, a-l face stăpîn al sistemului şi nu doar supus sistemului, dătător de sens şi izvor de valori.

Ineficienţa şi caracterul speculativ al umanismului existenţialist, care ignoră *condiţia obiectivă* şi *istorică* a umanului şi este incapabil să elaboreze un proiect de transformare radicală a acesteia, precum şi eşecul spiritual-ideologic al antiumanismului teoretic structuralist, au făcut

[9] Mikél Dufrenne, *Pentru om,* Bucureşti, Editura politică, 1971, p. 256.

[10] *Idem,* p. 144.

Scanned with OKEN Scanner

cu atît mai imperioasă *necesitatea unui umanism modern*, resimţită de cele mai largi şi diverse categorii sociale din lumea capitalistă. Conţinutul şi natura acestui nou umanism reprezintă de multă vreme obiect de controversă în cele mai variate medii intelectuale din Occident, precum şi în ţările socialiste. Astfel, umanişti grupaţi în jurul organizaţiei internaţionale IHEU (International Humanist and Ethical Union — Uniunea Internaţională Umanistă şi Etică) încearcă să depăşească *umanismul tradiţional*, propunînd un nou concept de *umanism modern* definit prin astfel de caracteristici: *laic, antireligios,* bazat deci pe respectul omului ca fiinţă spirituală autonomă, pe un *mod raţional* de a aborda şi soluţiona problemele şi aspiraţiile omului, pe accentuarea pozitivă a vieţii practice; *democratic* — implicînd dezvoltarea cît mai completă a fiecărei fiinţe umane dar şi a naţiunilor, popoarelor, marilor comunităţi umane, prin angajare şi participare ; *etic* — deoarece afirmă demnitatea omului şi drepturile individului la o *dezvoltare liberă,* în concordanţă cu drepturile altora ; *social, libertatea personală* se îmbină cu *responsabilitatea* faţă de societate; *concordant cu ştiinţa* şi nu opus ştiinţei, pe care tinde s-o folosească într-o manieră creatoare şi nu distructivă pentru rezolvarea problemelor cardinale ale lumii contemporane.

La unii autori, umanismul modern este o problemă de formaţie intelectuală. Marele poet şi matematician Ion Barbu (Barbilian), de exemplu, într-un text inedit publicat de „Secolul 20“ nr. 2/1964, definea un atare umanism ca un sistem complet de cunoştinţe capabile să formeze omul de care are nevoie societatea modernă. Tot acest sistem se bazează la el pe o formaţie matematică ce înseamnă puterea de a cuprinde un complex întreg de elemente, de a promova *spiritul de sinteză.*

Este un mod superior de a concepe reconcilierea posibilă şi necesară între umanism şi ştiinţă, ceea ce presupune însă o dublă şi reciprocă deschidere. Lucru cu neputinţă din punctul de vedere al orientărilor pozitiviste şi rigid structuraliste care, sub masca rigorii şi a exactităţii, elimină din cîmpul cunoaşterii şi al acţiunii tot ceea ce ţine de sensul umanist al culturii, tot ceea ce nu poate fi algoritmizat şi transpus în ecuaţii, omiţînd faptul esenţial că omul însuşi nu face parte exclusiv dintr-un univers al certitudinilor, nu este o structură pe deplin descifrată. Dimpotrivă, aşa cum observa Petre Botezatu

Scanned with OKEN Scanner

într-un mai vechi articol, chiar sub raport existențial omul se află la confluența unor structuri: a structurii fizice cu cea biologică, a structurii afective cu cea logică, a structurii spirituale cu cea socială.

Alteori, orientările umaniste din țările capitaliste reprezintă o reacție critică compensatorie la fenomenele de criză și la deziluziile provocate de „societatea de consum", care nu a produs efectele scontate, de satisfacție și rezolvare a problemelor umane. Dealtminteri, dezvoltarea economică prin ea însăși nu e suficientă pentru a îmbogăți sensul vieții dacă nu este însoțită de un proces de dezvoltare umană. Nici măcar sărăcia nu a putut fi înlăturată dar problema esențială constă în faptul că într-o societate bazată pe exploatare, avuția națională nu poate fi un izvor de distribuție echitabilă a bunurilor iar schimbările care se produc nu oferă soluții pentru gravele probleme, nu pot înlătura stările de criză și conștiința tragică a acestora.

Daniel Bell, unul din reprezentanții cei mai critici ai „noului umanism", atrage atenția asupra faptului că *raționalitatea economică* este deficitară în capitalism tocmai pentru că nu ține seama de eficiența socială globală.

Oricum, dezamăgirea este imensă de vreme ce pînă și societățile arhaice sînt considerate superioare, sub raport uman, societății moderne capitaliste.

Științele în general, științele social-umane în particular, prin impactul lor asupra societății, pot exercita un rol pozitiv, pot spori gradul de eficiență a activităților sociale dar nu pot contribui la umanizarea societății deoarece devin ele însele o componentă și un instrument al sistemului existent.

Unele orientări umaniste încearcă promovarea unui nou model uman prin încercarea de a umaniza nu societatea în ansamblu ci doar relațiile interumane la nivel microsocial.

Iată un exemplu concludent în această privință: situația *umanismului etic* în societatea americană (*American Ethical Union, American Humanist Association* ș.a.); deși reprezintă foarte puțin sub raportul întinderii și al eficienței, deși este foarte *eterogenă* prin compoziție socială și orientare ideologică, această mișcare se caracterizează totuși printr-un *dinamism* sui-generis, printr-un *umanism practic,* în sensul utilității și al valorii sociale. Platforma

Scanned with OKEN Scanner

comună a celor ce acționează în cadrul acestei mișcări o constituie *idealul* libertății spiritului, *valoarea și demnitatea omului* ca principiu suprem. Mișcarea etică și umanistă este un efort de a-i ajuta pe oameni să-și reconstruiască concepția și valorile în lumina condițiilor pe care le-au adus cunoașterea științifică, spiritul și metoda democratică.

Pentru mișcarea de cultură etică nu toate comandamentele morale sînt deopotrivă de importante. Au prioritate cele ce se referă la realitățile umane, mai ales avînd în vedere nenorocirile și tragediile existenței umane contemporane, cărora membrii mișcării etice umaniste trebuie să le facă față cu onestitate și fără iluzii, cu demnitate și încredere în oameni, cu o filozofie a curajului de a trăi în respectul adevărului și făcînd să triumfe binele. Teza fundamentală este aceea că fiecare ființă umană reprezintă o valoare, că ea nu poate fi tratată ca un lucru, ca un mijloc de profit. Dar cît este de amplă și adîncă eficiența acestei mișcări? Membrii ei manifestă constant dorința de a îndeplini munci obștești, de a veni în sprijinul aproapelui într-un fel sau altul. Într-o societate mecanizată, în care civilizația obiectelor, subordonată unor țeluri egoiste, de profit, antiumaniste, care transformă omul în obiect și în mijloc, într-o societate în care cultura și educația sînt cu precădere întreprinderi obștești și nu de stat, oamenii acestor asociații umaniste resimt puternic, poate ca o nevoie de compensație spirituală față de *antiumanismul* relațiilor macrosociale, dorința de a construi, cel puțin miniatural, microrelații umane bazate pe alte principii, de a face tot ce e posibil la această scară pentru a veni în ajutorul oamenilor. Dar ei nu pot aduce o schimbare calitativă stărilor de lucruri într-o societate în care *exploatarea* și *înstrăinarea* sub cele mai diverse forme condiționează antiumanismul intrinsec al întregului sistem social.

Cultură și umanism. Libertate și personalitate

Idealul de umanitate de care are nevoie socialismul pe care-l determină și îl promovează nu înseamnă o hipostaziere a lui *homo oeconomicus*, nici o *conștiință profe-*

Scanned with OKEN Scanner

sională îngustă, limitată, corespunzătoare unei *gîndiri tehnocratice;* este vorba, dimpotrivă, de un ideal uman ce presupune înlăturarea *conflictului tragic,* dezarticulant al valorilor, realizarea unei sinteze, a unei cooperări solidare a valenţelor culturale distincte — ştiinţifice, ideologice şi artistice — a unor dimensiuni axiologice cum ar fi *cunoaşterea* şi *valorizarea, cunoaşterea ştiinţifică* şi *conştiinţa etică, raţionalitatea* şi *afectivitatea* faptelor de cultură, împotriva celor ce minimalizează rolul factorului raţional, dar şi împotriva celor ce contestă rolul artei în numele unui *ideal de raţionalitate integrală,* transformat în mit.

Adevăratul destin al omului se realizează *prin libertate* şi *cultură,* prin care se conferă faptelor omeneşti o *unitate de atitudine,* conştiinţa *demnităţii,* iar libertatea nu este *un fapt dat* ci *o datorie.* Ea defineşte însăşi omenia noastră. Ceea ce defineşte pe om este nu biologicul ci *spiritualul* — ceea ce presupune trăirea libertăţii ca pe o *experienţă personală.*

Principiul libertăţii presupune *autonomia individuală,* posibilitatea de realizare a personalităţii, actualizare a potenţelor creatoare ale individului, îmbinarea armonioasă a iniţiativei individului cu decizia colectivităţii.

Cultura socialistă, cu deosebire *arta* şi *literatura,* nu ar putea fi concepută în afara unor principii definitorii ale societăţii noastre — principiul *creaţiei,* al *acţiunii,* al *responsabilităţii,* sau fără a lua în considerare noua realitate a relaţiilor sociale, bazate pe egalitate şi dreptate socială, potenţialul creator de care dispune societatea şi care este în continuă creştere, geniul şi sensibilitatea poporului, noua situaţie a omului de libertate şi demnitate. Fără acest izvor viu şi inepuizabil al realităţii sociale şi naţionale româneşti nu sînt posibile o artă şi o cultură înaintate, demne de lumea în devenire a comunismului. Principiul umanist în cultură se manifestă şi prin aceea că ea (cultura) nu reflectă pasiv aceste realităţi, nu este doar imaginea sentimental-romantică a unui trecut legendar sau copia ternă a unui prezent simplificat şi epurat de contradicţii ci, aşa cum se arată în Programul P.C.R., ea „trebuie să-i ajute pe oameni să privească mereu înainte, să le dea o imagine înflăcărată a perspectivei istorice, să prefigureze schimbările viitoare ale societăţii, să însufleţească masele

Scanned with OKEN Scanner

populare, tineretul patriei noastre la fapte măreţe, închinate realizării visului de aur al omenirii — comunismul"[11].

Este unul din ţelurile cele mai stimulative ale artei, ale culturii în general, care trebuie să se inspire din principiile nobile ale comunismului, din realizările, preocupările, aspiraţiile, gîndirea şi simţirea maselor largi populare.

Pătrunderea adîncă a culturii în viaţa oamenilor se referă atît la sfera muncii, cît şi la aceea a timpului liber şi a vieţii de familie. Fertilizarea socială continuă a procesului muncii prin inserţia valorilor culturale se realizează pe planuri multiple :

— *tehnico-ştiinţific,* în sensul că toţi membrii societăţii trebuie să aibă un larg orizont de calificare şi cunoaştere ştiinţifică, pe temeiul mecanizării şi automatizării. Aproape toate procesele de muncă constituie şi, mai ales, vor constitui un termen inepuizabil de aplicare a cunoştinţelor ştiinţifice şi fiecare om al muncii va avea o pregătire superioară sau cel puţin medie. În orice caz, uzinele, activităţile productive şi socio-culturale practice vor constitui nu numai un cîmp nelimitat de aplicare a rezultatelor cercetării ştiinţifice ci şi adevărate laboratoare de creaţie ştiinţifică. *Integrarea cercetare-învăţămînt-producţie* (practica socială în general) va fi deplină, cu folos maxim pentru toate cele trei componente.

Un cîmp mai larg al *libertăţii de acţiune,* întemeiată pe ştiinţă, presupune însă o *înaltă conştiinţă a responsabilităţii,* avînd în vedere faptul că socialismul funciar, practic şi integral, depăşeşte radical acele situaţii de criză, de conflict tragic al valorilor pe care, încă în zorii epocii moderne capitaliste, le-a intuit un Rabelais, care spunea că „ştiinţa fără conştiinţă înseamnă ruina sufletului". În noua civilizaţie comunistă ştiinţa, pătrunzînd adînc în compartimentele vieţii sociale, determină mutaţii de conţinut şi de sens în însăşi tabla de valori ce defineşte profitul spiritual al omului contemporan, înseamnă înălţarea spirituală călăuzită de o conştiinţă filozofică şi etică consecvent umanistă.

— *Sub raport moral* are loc o transformare radicală a concepţiei şi atitudinii faţă de muncă şi a relaţiilor interumane. Este poate aspectul cel mai interesant şi profund semnificativ pentru procesul de umanizare a muncii da-

[11] *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român,* Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 713—714.

Scanned with OKEN Scanner

torită faptului că în tabla de valori a lumii comuniste, valorile morale, respectiv conştiinţa etică a etosului moral, vor deveni valori spirituale focalizatoare şi diriguitoare. După cum se ştie, principiul comunist al repartiţiei este, înainte de toate, un principiu economic, dar el cuprinde totodată o bogată încărcătură morală şi numeroase implicaţii culturale. Nu este suficientă abundenţa de bunuri materiale pentru a aplica acest principiu în semnificaţiile sale comuniste ca una din pîrghiile realizării unei înalte civilizaţii materiale şi culturale a întregii colectivităţi umane.

Din punct de vedere moral, aplicarea acestui principiu nu duce la nivelarea mic-burgheză, la eludarea deosebirilor dintre capacităţi şi aptitudini, ci asigură cele mai bune condiţii pentru afirmarea personalităţii umane, a forţei creatoare a fiecărui individ. Se produce o mutaţie adîncă în statutul social-moral al muncii. „Munca va deveni tot mai mult pentru fiecare, nu numai un mijloc de asigurare a existenţei, ci şi o necesitate vitală, organică, o condiţie a împlinirii umane, o sursă de satisfacţie şi bucurie“ [12].

Conştiinţa morală socialistă reflectă, de asemenea, unitatea dintre *principiul autocriticii* în ştiinţă şi autocritica la nivelul culturii şi al societăţii în general. Poate capitalismul să-şi asume riscul unei autocritici care să-i pună la îndoială însăşi legitimitatea istorică, să-i dezvăluie neputinţa de a depăşi radical criza profundă şi atotcuprinzătoare în care se zbate ? Experienţa a demonstrat deja că răspunsul nu poate fi decît negativ.

Capabilă de autocritică, respectiv de conştiinţă critică, revoluţionară de sine, este numai o societate care are suficiente temeiuri de a privi cu calm şi încredere civilizaţia viitorului ca o lume mai dreaptă şi mai umană, care ştie să concilieze şi să pună în lucrare — într-o strategie pe termen lung a progresului — toate elementele culturii, forţa obiectivă riguroasă a ştiinţei cu puterile imaginative subiective ale artei.

Partidul Comunist Român a promovat şi promovează în toate domeniile de activitate un spirit de exigenţă revoluţionară, un climat moral de critică şi autocritică ce se opune automulţumirii, minimalizării greşelilor şi neajun-

[12] *Idem*, p. 719.

Scanned with OKEN Scanner

surilor. Este un principiu fundamental al progresului de care nici o societate şi nici o cultură nu se pot lipsi cu desăvîrşire, deoarece aceasta ar echivala cu o totală nereceptivitate faţă de nou. În societăţile bazate pe nedreptate şi oprimare o *conştiinţă critică* şi *autocritică* autentică, vizînd cauzele adînci ale fenomenelor negative, echivalează cu punerea în cauză, cu negarea a înseşi temeiurilor economice şi politice ale acestor societăţi, a resorturilor lor morale. În socialism, dimpotrivă, acest principiu se poate aplica pentru prima dată integral ca unul din factorii esenţiali ai autoreglării întregului sistem social şi aceasta pentru că societatea însăşi are un caracter revoluţionar creator, este prin definiţie deschisă înnoirilor, prielnică solidarizării şi acţiunii pozitive a valorilor.

Ceea ce reclamă însă şi un comportament adecvat, o atitudine spirituală critică şi autocritică, atît în planul cunoaşterii cît şi din punct de vedere al valorificării rezultatelor cunoaşterii şi experienţei practice. În sfera culturii, principiul criticii şi autocriticii are un cîmp larg de manifestare — în actul de creaţie, în opţiunea tematică sau valorică, în extensiunea şi asimilarea socială a bunurilor spirituale, în procesul de învăţămînt, în toate funcţiile civilizatoare ale omului. Lupta cu inerţia, atitudinile critice antidogmatice, o deosebită sensibilitate a noului nu sînt trăsături accidentale sau comportamente benevole, ci determinări de esenţă ale existenţei şi conştiinţei socialiste. *Actul de cultură,* care este prin excelenţă un act critic, negator şi constructiv în acelaşi timp, vizează modelarea şi punerea în stare de acţiune, de tensiune creatoare a puterilor sufleteşti, perfecţionarea lumii interioare a celor pentru care viitorul posibil şi necesar al civilizaţiei comuniste, fără a înceta de a fi un vis, devine totodată o certitudine, un program de acţiune, un prezent care se construieşte şi se autodepăşeşte.

— *În plan artistic şi estetic* se realizează inserţia masivă a frumosului în toate actele de muncă, în întregul cadru existenţial în care se desfăşoară activităţi productive şi sociale. Organizarea estetică a muncii, pătrunderea mai fermă a exigenţelor estetice în opera de proiectare şi execuţie, conştientizarea legilor frumosului pentru toţi membrii societăţii şi transformarea lor în resorturi intime ale proceselor de muncă — iată unul din factorii spiritualizării muncii. Fără a înceta să existe în formele sale tra-

Scanned with OKEN Scanner

diționale, distincte, arta va deveni totodată o componentă indispensabilă a modului de viață, a muncii creatoare, a praxisului social, va deveni un *stil de viață*, ceea ce va contribui enorm la dezvoltarea conștiinței și sensibilității artistice a tuturor membrilor societății, va dezvolta și îmbogăți apetența lor pentru tezaurul artistic al umanității, care-și găsește în socialism și cu atît mai mult își va găsi în comunism cea mai largă și cea mai adîncă pătrundere în *etosul social-moral*.

Este o constantă a politicii culturale a partidului integrarea artei la loc de frunte în acea strategie a dezvoltării care implică nu numai revoluționarea structurilor materiale ale societății, dar și a celor spirituale. În prezent, se pune într-o lumină nouă însăși ideea angajării și responsabilității, a raportului libertate-necesitate în sfera creației artistice și teoretice.

Arta a fost și este un tulburător document sufletesc al condiției umane. Dar nu în generalitatea sa abstractă, ci în articulațiile ei concrete, aparținînd unei anumite istorii și unei anumite geografii spirituale. Dar pentru a făuri o icoană artistică demnă de epoca noastră și de societatea pe care o construim sînt necesare o acumulare și o decantare mai bogate a experienței umane, o explorare mai profundă, cu mijloacele artei, a mecanismelor subiective ale celei mai radicale revoluții spirituale din cîte cunoaște istoria. Lumea artei trebuie să fie o lume autentică, trăită, trecută prin filtrul sensibilității și nu o construcție arbitrară din date *exterioare* nesemnificative, neasimilate. Această lume se naște din impactul subiectivității și interiorității artistului cu obiectivitatea și exterioritatea lumii reale.

Așadar, *cunoaștere, descoperire* prin *participare*, ca nucleu și principiu al actului creator subiectiv, au un fond cu atît mai fecund și mai bogat cu cît celălalt termen al ecuației — societatea, viața și activitatea poporului — este mai bine, mai profund reflectat, cu cît dialogul artistului cu lumea este mai bogat în semnificații. În socialism, *dimensiunea politică* a artei este favorizată, stimulată de *fondul umanist* comun, umanismul fiind substratul și finalitatea întregului sistem de civilizație. Civilizația, ca termen de referință obligatoriu al artei, nu este un cîmp mai mult sau mai puțin neutru a tot felul de experiențe, un dat inexorabil al existenței noastre, ci un climat uman, supus în permanență unor densificări axiologice.

Scanned with OKEN Scanner

Gradul de realitate a artei ca fenomen social-spiritual, ca o pregnantă formă de conştiinţă şi practică socială, este direct proporţional cu amploarea şi intensitatea circulaţiei şi receptării ei în timp şi spaţiu. Evident, ca proiect în mintea creatorului, opera de artă este o posibilitate *abstractă ;* ca *realizare* a proiectului, deci ca obiectivare a unui ideal artistic şi social, a unei viziuni estetice asupra omenescului ea este o *posibilitate concretă.* Dar realitate spirituală propriu-zisă nu devine decît atunci cînd şi în măsura în care îşi începe marea aventură a contactului şi a confruntării cu publicul de azi şi de mîine.

*

În concluzie, am putea să ne referim la cuvintele lui Marx : „Vedem cum locul *bogăţiei* şi *mizeriei* de care se ocupă economia politică îl ia *omul bogat* şi trebuinţa *umană* bogată. Omul bogat este totodată omul care *are nevoie* de o totalitate de manifestări de viaţă umane, omul la care propria sa realizare se manifestă ca necesitate lăuntrică, ca *nevoie*“ [13].

Marx a sesizat unul din mecanismele revoluţiei spirituale pe care o va înfăptui comunismul : în condiţiile exploatării, înstrăinării, despiritualizării şi depersonalizării oamenilor, *bogăţia, mizeria, nevoia, trebuinţa* aparţin domeniului economicului ca nişte forţe constrîngătoare exterioare. Odată cu suprimarea condiţiilor citate, cînd omul încetează a fi sclavul producţiei şi al propriei sale trebuinţe materiale, al propriei sale nevoi economice, de vreme ce dezvoltarea liberă a fiecăruia este o lege a societăţii, toate aceste categorii îşi pierd pentru el semnificaţia sub raport economic, munca fiind ea însăşi o *formă* (nu un *mijloc)* de existenţă, izvor de satisfacţii şi plăceri superioare. În aceste condiţii, este evident că bogăţia, trebuinţa, nevoia, interesul dobîndesc cu precădere o semnificaţie etică de ordin spiritual. Omul bogat nu este cel care are tot mai mult în sfera economicului, ci cel care *este* cît mai mult ca *personalitate* în sfera spiritualului. Sărăcia omului este acum o sărăcie morală interioară, bogăţia omului este con-

[13] K. Marx, F. Engels, *Scrieri din tinereţe,* Bucureşti, Editura politică, 1968, p. 583.

Scanned with OKEN Scanner

diţionată de bogăţia relaţiilor sociale şi interumane. Sau, cum spune Marx, *bogăţia* omului „capătă — în socialism — o semnificaţie *umană* şi deci socială. Ea este legătura pasivă care-l face pe om să resimtă nevoia de cea mai mare bogăţie şi anume nevoia de *alt om...*“ [14].

În esenţă, este vorba de faptul că în comunism dispare opoziţia dintre economie şi morală pe temeiul unui nivel superior al dezvoltării forţelor de producţie şi al relaţiilor sociale. Întreaga activitate socială, inclusiv activitatea economică, devine un cîmp de manifestare a forţei esenţiale umane, de îmbogăţire a fiinţei umane. Categoriile economice ale muncii şi activităţii productive vor continua să constituie structurile de bază ale vieţii sociale dar semnificaţia lor ultimă va izvorî nu din nevoia de a îmbogăţi lumea materială a lucrurilor, avuţia materială a societăţii (care, firește, nu vor înceta a fi obiective secundare, subordonate), ci din nevoia de a îmbogăţi *lumea spirituală a omului*, universul valorilor.

Această concepţie îşi găseşte întruchiparea şi dezvoltarea în Programul P.C.R., în ideea că abundenţa de bunuri materiale nu va face din societatea comunistă viitoare o variantă a societăţii de consum, nu numai pentru faptul că altele vor fi bazele sale economice şi suprastructura sa spirituală şi instituţională, ci prin aceea că în dialectica trebuinţelor, a nevoilor de consum, individual şi social, va avea loc pe de o parte o fundamentare raţional-ştiinţifică a necesităţilor materiale, iar pe de altă parte, se va produce ascendenţa pe primul plan a trebuinţelor culturale, afirmarea prioritară a acelor nevoi ce vizează împlinirea personalităţii, înflorirea întregii vieţi spirituale a societăţii.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels
Manuscrise economico-filozofice din 1884, în K. Marx, F Engels, *Scrieri din tinereţe*, Bucureşti, Editura politică, 1968, p. 549—561 ; 593.

K. Marx
Teze despre Feuerbach, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1962, p. 5—6.

[14] *Idem*, p. 583.

Scanned with OKEN Scanner

V. I. Lenin
Opere complete, vol. 1, București, Editura politică, 1960, p. 155—157.

* * *

Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 153—166.

Nicolae Ceaușescu
Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, în vol. *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, București, Editura politică, 1975, p. 15—88.

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la activitatea ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2—4 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p 87—97.

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la activitatea partidului și întregului popor pentru înlăturarea urmărilor cutremurului catastrofal din 4 martie, dezvoltarea economico-socială a țării, activitatea internațională a partidului și statului și situația politică mondială, prezentată la ședința comună a C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale, Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și activului central de partid și de stat, 28 martie 1977, București, Editura politică, 1977, p. 1—36 ; 83—87.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor, 26 mai 1977, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, 9 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu
Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, București, Editura politică, 1977, p. 27—33.

*

Filozofie. Materialism dialectic și istoric, București, Editura didactică și pedagogică, 1976, p. 456—462.

Materialism dialectic, București, Editura politică, 1973, p. 106—116 ; 313—319.

Scanned with OKEN Scanner

Formarea și dezvoltarea personalității în socialism, de F. Druță, București, Editura politică, 1975, p. 26—59.

Axiologia și condiția umană, de L. Grünberg, București, Editura politică, 1972, p. 298—303 ; 318—321.

Condiția umană și destinul valorilor în societatea capitalistă contemporană, de P. Pânzaru, în *Progresul istoric și contemporaneitatea*, București, Editura politică, 1976.

Dialoguri despre umanism, de Al. Tănase, București, Editura Albatros, 1976, p. 7—33 ; 45—63.

Umanismul revoluționar, de I. Florea, I. Iuga, „Era socialistă", nr. 15/1976.

Umanismul revoluționar și activitatea instructiv-educativă, de I. Tudosescu, „Forum", nr. 2/1977.

Opinii contemporane în problematica filozofiei marxiste — Louis Althusser (dezbatere), „Revista de filozofie", nr. 1/1975.

Scanned with OKEN Scanner

MIHALACHE TUR TOI

ILUMINISMUL ȘI RAȚIONALISMUL — EXPRESII ALE LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ. SOCIALISMUL UTOPIC. GÎNDIREA DEMOCRAT-REVOLUȚIONARĂ A LUI NICOLAE BĂLCESCU

În general, iluminismul reprezintă un curent de gîndire raţionalist şi laic de largă circulaţie, a cărui trăsătură esenţială o constituie efortul de a înlătura vechile rînduieli feudale prin răspîndirea cunoştinţelor culturale şi ştiinţifice în rîndurile maselor populare. Pornind de la premisa că factorii spirituali au rolul determinant în transformarea vieţii sociale şi în dezvoltarea societăţii, iluminismul a militat împotriva ignoranţei şi a superstiţiilor, a prejudecăţilor şi privilegiilor feudale, pentru dezvoltarea ştiinţei şi învăţămîntului, a tuturor domeniilor culturii naţionale. În perioada pregătirii şi înfăptuirii revoluţiilor burgheze din secolele XVII—XIX, acest curent se transformă într-o lungă mişcare culturală şi ideologică avînd ca ţel fundamental lupta împotriva feudalismului perimat, prin culturalizarea şi iluminarea popoarelor, prin promovarea unei gîndiri social-politice şi filozofice raţionaliste şi laice.

Scanned with OKEN Scanner

Gîndirea iluministă a condamnat orînduirea feudală ca necorespunzătoare normelor raţiunii umane şi a militat pentru înlocuirea feudalismului cu o orînduire „raţională", adică orînduirea capitalistă, aducînd o contribuţie deosebit de importantă la dezvoltarea ştiinţei şi culturii, la pregătirea premiselor subiective, spirituale ale revoluţiilor burgheze. Interpretînd de pe poziţii burghezo-democratice vechea teorie a dreptului natural şi a contractului social, gînditorii iluminişti au opus privilegiilor feudale teza egalităţii oamenilor prin naştere, din care au dedus necesitatea înlăturării absolutismului monarhic al evului mediu şi instaurarea drepturilor şi libertăţilor burgheze.

Cu toate premisele ei teoretice comune, mişcarea iluministă nu a avut un caracter unitar, în cadrul ei distingîndu-se poziţii moderate, reformiste şi conciliatoare dar şi orientări radicale, democratice şi revoluţionare. Pe de altă parte, iluminismul nu a fost un fenomen local ci o mişcare culturală şi ideologică de amploare europeană, care s-a manifestat în forme specifice în toate ţările europene, în funcţie de problemele concrete ridicate de lupta de emancipare socială, naţională şi spirituală a popoarelor.

Integrată organic în iluminismul şi raţionalismul european, mişcarea iluministă şi raţionalistă din ţările române şi-a găsit expresia în gîndirea Şcolii ardelene şi a revoluţiei de la 1848 — momente de răscruce în procesul luptei de eliberare socială şi naţională a poporului român, în istoria gîndirii şi culturii noastre. Corifeii Şcolii ardelene transformă gîndirea lor iluministă, activitatea cultural-ideologică în instrumente menite să mobilizeze şi să dinamizeze toate forţele sociale progresiste, să le canalizeze în direcţia emancipării şi modernizării. „Sub imperativul renaşterii naţionale, iluminiştii din ţările române s-au ridicat împotriva nedreptei condiţii naţionale şi umane a neamului lor" [1]. Aceste două momente au fost determinate de cerinţele noii etape a luptei maselor populare pentru eliberarea lor socială şi naţională.

Continuînd şi dezvoltînd cu noi argumente ideile cronicarilor şi ale lui D. Cantemir, reprezentanţii Şcolii ardelene au creat o cultură cu un profund conţinut progresist şi patriotic. Ei critică instituţiile feudale şi clasele dominante ale feudalismului, îşi manifestă simpatia

[1] Adela Becleanu Iancu, *Geneza culturologiei româneşti*, Iaşi, Editura Junimea, 1974, p. 75—76.

Scanned with OKEN Scanner

față de țărănimea asuprită, luptă împotriva inegalităților politice și a privilegiilor, fac eforturi pentru răspîndirea științei și culturii în mase, popularizează cunoștințele științifice și combat superstițiile, creează opere istorice, filozofice și literare de mare valoare în limba română.

Moștenirea culturală a Școlii ardelene este continuată la rîndul ei și ridicată pe o treaptă superioară de gîndirea iluministă și rațională de la 1848. Se observă astfel o continuitate firească a principalelor momente din cultura noastră, continuitate determinată de etapele luptei de eliberare socială și națională a poporului român. În concepțiile iluministe și raționaliste ale lui N. Bălcescu, S. Bărnuțiu, George Barițiu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica și alți gînditori de la 1848 din cele trei țări române, eliberarea socială și națională reprezintă o cerință imperioasă a progresului social, a încadrării poporului român în rîndul națiunilor libere și suverane ale Europei. Ideea de progres este amplu dezbătută în gîndirea rațională pașoptistă și înțeleasă ca o lege implacabilă a dezvoltării omenirii și a poporului român.

Școala ardeleană și iluminismul transilvănean

În Programul P.C.R. adoptat la Congresul al XI-lea se subliniază că „Întreaga istorie a poporului român se înfățișează ca istoria unor necontenite lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație“ [2]. Ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea sînt dominate în Transilvania de două asemenea importante bătălii pentru dreptate socială și națională. Pe plan social este vorba de puternica răscoală a țăranilor iobagi, condusă de Horea, Cloșca și Crișan, iar pe plan ideologic și cultural de Școala ardeleană, cea mai puternică mișcare de idei din această perioadă, care a adus o contribuție deosebită la dezvoltarea conștiinței și culturii naționale.

[2] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 29.

În evoluția activității Școlii ardelene se disting trei etape :

a) etapa pregătitoare, dominată în special de activitatea episcopului Inochentie Micu-Clain ;

b) perioada predominant „iosefinistă", caracterizată prin reformism în domeniul politic și latinism extremist în domeniul filozofiei și istoriei ;

c) etapa în care corifeii Școlii ardelene manifestă un interes sporit față de masele populare, etapă care culminează cu opera *Țiganiada* a lui Ion Budai-Deleanu. „Ca orientare, Școala ardeleană prezintă două direcții : una mai moderată, reprezentată de Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Petru Maior și, într-o anumită măsură, Gheorghe Șincai, și alta radicală, întruchipată de Ion Budai-Deleanu și, în parte, de Paul Iorgovici" [3].

Așa cum spuneam, prima etapă a activității Școlii ardelene este dominată de activitatea politică a episcopului unit *Inochentie Micu-Clain* (1692—1768), născut în localitatea Sadu din scaunul Sibiului, cu numele de Ion Micu. Prin demersurile sale politice, el urmărea să obțină pentru națiunea română recunoașterea egalității cu a celorlalte națiuni ale Imperiului habsburgic. Ponderea mare a populației românești și volumul sarcinilor economice suportate de ea justificau din plin această egalitate. De asemenea, dimensiunea istorică a vieții poporului român în Transilvania era un alt element care pleda pentru o cît mai grabnică repunere în drepturi a românilor. Important este faptul că pentru Inochentie Micu națiunea română nu se reducea doar la stările privilegiate — foarte restrînse din punct de vedere numeric — ci ea cuprindea totalitatea populației românești, întreaga realitate a românilor din Transilvania. Această înțelegere atotcuprinzătoare imprimă ideii de naționalitate un sens activ, îi conferă o deosebită însemnătate politică. Chiar opera de ridicare a poporului român la o viață națională demnă el o vede într-o perspectivă foarte largă, de la măsuri antifeudale, care să ducă la desființarea iobăgiei și îmbunătățirea stării social-economice a țăranilor, pînă la măsuri pentru culturalizarea maselor românești, mai ales prin școli. Aristocratica dinastie de la Curtea vieneză, nobilimea și clerul catolic au înțeles că acțiunile politice ale lui Inochentie

[3] *Istoria filozofiei românești*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 126.

Scanned with OKEN Scanner

Micu nu vizau o simplă încercare de integrare a românilor în sistemul politico-juridic al imperiului sau amendarea anumitor stări oprimante, ci o modificare radicală a statutului majorității populației din Transilvania și prin aceasta a rînduielilor politice din întreaga provincie. De aceea, Inochentie Micu a fost supus unei persecuții sistematice în care fățărnicia iezuită s-a întrecut cu obtuzitatea birocrației austriece, ducînd la îndepărtarea lui Micu din scaunul episcopal și exilarea lui la Roma, unde a și murit.

Lupta dusă de Inochentie Micu pentru apărarea drepturilor legitime ale poporului român din Transilvania a deschis calea pe care se va înscrie cu intensitate crescîndă mișcarea de emancipare națională și socială. În activitatea Școlii ardelene începe o nouă etapă, caracterizată prin afirmarea corifeilor ei, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai-Deleanu. Desfășurîndu-și activitatea cultural-științifică în timpul domniei lui Iosif al II-lea, ei și-au pus mari speranțe în absolutismul „luminat" al acestui despot. Cel mai semnificativ moment al acestei perioade pentru lupta de eliberare națională și socială îl constituie celebrul document *Supplex Libellus Valachorum*, document colectiv, redactat, printre alții, de Samuil Micu (nepotul episcopului Inochentie Micu), Gheorghe Șincai, Ioan Piuariu-Molnar, Ignațiu Darabanț și Petru Maior.

Se știe că încă în anul 1437 reprezentanții nobilimii maghiare au încheiat cu nobilii sași și secui o alianță numită *Unio trium nationum* (unirea celor trei națiuni) prin care românii, majoritatea populației din Transilvania, erau considerați ca tolerați în propria lor patrie. Totodată, în anii 1790—1791, Dieta din Transilvania a luat o serie de măsuri menite să înlăture efectele absolutismului luminat și să restabilească dominația brutală și reacționară a vîrfurilor nobilimii. Aceste măsuri loveau direct aspirațiile românilor spre libertate socială și națională. Cărturarii iluminiști grupați în Școala ardeleană se ridică împotriva hotărîrilor Dietei prin *Supplex Libellus Valachorum*, în care ei exprimă forma cea mai avansată a conștiinței naționale din această epocă, de pe întreg teritoriul românesc. Prin calitatea argumentării istorice și politico-juridice, prin fundamentarea revendicărilor pe care le susține și prin amploarea viziunii sale, Supplexul este un document fundamental al mișcării de eliberare națională și socială a poporului român.

Scanned with OKEN Scanner

Ideea centrală a acestui document o constituie legitimitatea egalității românilor cu celelalte națiuni din Transilvania și materializarea ei printr-o serie de măsuri. În document se preciza că națiunea română trebuie să fie reașezată în „folosința tuturor drepturilor civile", iar alianța nedreaptă *Unio trium nationum*, care a stat la baza vieții de stat și constituționale a Transilvaniei, trebuia înlăturată. Revendicînd respectarea proporțională a românilor în dietă și în funcțiile de stat, Supplexul susținea ca nobilii, clerul și țăranii români să fie considerați și tratați de pe poziții egale cu celelalte națiuni, să aibă aceleași îndatoriri și beneficii ca și clerul, nobilimea și țăranii maghiari, sași și secui.

Prin studiile lor istorice, lingvistice și literare corifeii Școlii ardelene au demonstrat, cu argumente convingătoare noi, originea latină a poporului român și a limbii sale, continuitatea lui pe teritoriul vechii Dacii, faptul că națiunea română nu numai că nu este „venetică", ci este mai veche decît toate celelalte comunități etnice existente în Transilvania. De asemenea, prin studiile lor filozofice și social-politice originale sau prin diferite traduceri din gîndirea iluministă și raționalistă a epocii, ei au combătut superstițiile, prejudecățile și obscurantismul, privilegiile și rînduielile feudale, abordînd în mod raționalist problemele referitoare la ontologie, cosmologie și gnoseologie, la mișcare, spațiu și timp, la unele fenomene psihice, la problemele de etică, logică etc. În combaterea superstițiilor și obscurantismului, cărturarii ardeleni expun în capitole sistematice unul sau altul din domeniile realității, legile corpurilor fizice, dezvăluind cu ajutorul lor netemeinicia superstițiilor, cu scopul de a scoate națiunea română din obscurantismul medieval și de a „lumina întregul norod român", indiferent de hotarele care îl despart.

Pe linia luminării poporului și a combaterii superstițiilor se înscrie și lucrarea deosebit de voluminoasă intitulată *Învățătura firească spre surparea superștiției norodului*, adică învățătura naturii pentru combaterea superstițiilor poporului, atribuită lui *Gh. Șincai*.

În legătură cu originea poporului român și a limbii române reprezentanții Școlii ardelene au exagerat obîrșia pur latină a acestuia, negînd, total sau parțial, influențele nelatine asupra limbii, culturii și civilizației române. *Petru Maior*, de pildă, susținea că limba română provine din

Scanned with OKEN Scanner

limba latină populară, vorbită în perioada cuceririi Daciei de către romani, că limba română ar fi mama limbii latine clasice. Indiscutabil, ideea latinismului extremist nu corespunde spiritului ştiinţific, însă raportată la cadrul istoric concret al românilor din Transilvania de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, ea este parţial justificată. Ideea latinismului exagerat, a nobleţei poporului român şi a limbii sale era folosită ca un argument forte pentru justificarea drepturilor legitime ale naţiunii române.

Ultima etapă a activităţii Şcolii ardelene dobîndeşte un caracter mai larg, mai profund iluminist şi democratic, fiind dominată de gîndirea lui *Ion Budai-Deleanu.* Reprezentant remarcabil al iluminismului românesc, de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului următor şi care a exprimat orientarea politică cea mai radicală a Şcolii ardelene, el s-a născut în jurul anului 1760 în familia unui preot dintr-un sat de iobagi. Îşi începe studiile la Blaj şi manifestă puternice înclinaţii spre studiul limbilor şi al literaturii europene, spre o carieră laică. Îşi continuă aceste studii la Viena, unde are prilejul să cunoască atît literatura beletristică a epocii cît şi concepţiile dreptului natural şi ale iluminismului francez.

Avînd un contact mai strîns cu mişcarea revoluţionară a ţărănimii asuprite, Ion Budai-Deleanu reflectă mai profund aspiraţiile populare în comparaţie cu ceilalţi reprezentanţi ai Şcolii ardelene. În domeniul politic, Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior sînt mai apropiaţi de năzuinţele burgheziei române în ascensiune. Ei aşteptau abolirea feudalismului şi emanciparea naţională din partea împăratului „luminat", excluzînd revoluţia ca mijloc de înlăturare a privilegiilor şi instituţiilor feudale, mergînd pe linia reformelor, a supraevaluării rolului culturii şi raţiunii în lupta pentru eliberarea naţională şi socială. Budai-Deleanu are o concepţie politică mult mai radicală şi mai avansată, susţinînd că eliberarea socială şi naţională nu poate fi obţinută decît prin lupta armată a maselor. Acest important deziderat al poporului român nu putea fi realizat numai prin „luminare", prin popularizarea ştiinţei şi culturii. Sub despotism, popoarele nu pot fi luminate. Pentru aceasta era necesară în primul rînd înlăturarea tiraniei politice a monarhiei feudale prin lupta revoluţionară a maselor.

Budai-Deleanu se deosebeşte de confraţii săi ardeleni nu numai prin această concepţie revoluţionară ci şi prin

Scanned with OKEN Scanner

izvoarele filozofice şi ideologice. Dacă Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior au fost influenţaţi de iluminismul reformist austriac şi german, de idealismul, în mare parte eclectic al lui Wolff, Baumeister şi Baumgarten, Budai-Deleanu a fost influenţat de ideile radicale ale revoluţiei franceze, de întregul iluminism francez, mai ales al lui Voltaire şi Rousseau. Concepţia sa radicală este expusă în celebrul poem epic *Ţiganiada*, în care critică dogmele şi fanatismul, religia sub diferitele ei forme, demască obscurantismul, arbitrarul şi parazitismul claselor exploatatoare. Bun cunoscător al luptei ideologice din vremea sa şi puternic ancorat în realitatea socială, Budai-Deleanu expune principalele concepţii social-politice ale epocii cu argumentele şi aprecierile practice corespunzătoare. Sub forma unei alegorii, avînd ca subiect peripeţiile unei armate ţigăneşti formată din porunca lui Vlad Ţepeş, în timpul războiului cu turcii, el face în *Ţiganiada* o critică necruţătoare şi argumentată orînduirii feudale, demascînd anacronismul monarhiei absolute, al nobilimii corupte şi arogante, al clerului şi al burgheziei ariviste, înfăţişînd consecinţele obscurantismului propovăduit de biserică ; în critica intransigentă pe care o face nobililor nu se mărgineşte să dezvăluie numai venalitatea claselor exploatatoare, ci merge mult mai adînc, denunţînd exploatarea pe care acestea o exercită asupra ţărănimii.

Făcînd o analiză temeinică a principalelor forme de guvernămînt, el critică monarhia absolută, care degenerează în tiranie, critică slujbaşii venali, grupaţi în jurul tronului, slujbaşi gata oricînd să săvîrşească orice „strîmbătate". Budai-Deleanu se pronunţă pentru republica democratică, liberă şi suverană ; el se declară pentru o guvernare în care „precum norodul aşa şi cei aleşi din norod să aibă cuvînt şi sfat la treburile ţării". Pentru respectarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, statul democrat trebuia să funcţioneze după legi bune şi drepte, cu dregătorii colective fără plată, să cultive „obiceiuri bune" în popor şi să înfiinţeze cît mai multe şcoli, cu dascăli pregătiţi în vederea educaţiei sănătoase a tinerei generaţii.

Iluminismul transilvănean nu se mărgineşte numai la reprezentanţii Şcolii ardelene. În această amplă mişcare iluministă şi raţionalistă se mai încadrează *Ioan Molnar-Piuariu, Radu Tempea, Damaschin Bojinca, Paul Iorgovici, C. Diaconovici-Loga*, iluminiştii saşi şi maghiari, din-

Scanned with OKEN Scanner

tre care se remarcă mai ales *Michael Hissmann* şi *Köteles Samuel*. Considerat „părintele medicinii savante româneşti", Ioan Piuariu-Molnar a desfăşurat o bogată activitate nu numai în domeniul medicinii ci şi în domeniul filologic, filozofic şi economic, participînd activ la acţiunile social-politice progresiste ale vremii şi militînd pentru culturalizarea maselor, pentru cunoaşterea poporului român dincolo de hotarele ţării.

Michael Hissmann, fiul unui brutar din Sibiu, a propagat ateismul, raţionalismul şi concepţiile filozofice mecaniciste specifice secolului al XVIII-lea. În voluminoasa lucrare *Magazin pentru filozofie şi istoria ei*, el a popularizat operele iluminiştilor francezi şi englezi iar în *Scrisori asupra unor chestiuni filozofice* el a criticat concepţiile scolastice, agnosticismul lui D. Hume şi apriorismul lui Kant. Prin poziţia ei ostilă faţă de feudalism şi prin critica filozofiei idealiste, gîndirea filozofică a lui Hissmann a avut un caracter progresist, iluminist şi raţionalist, operele sale avînd o largă răspîndire în Transilvania.

Cel mai de seamă reprezentant al iluminismului maghiar din Transilvania a fost Köteles Samuel, născut la Turda Nouă în anul 1770. În filozofie, el a fost adeptul lui Kant şi de pe aceste poziţii a criticat scolastica şi unele curente ale filozofiei idealiste. Iluministul maghiar spunea că scolastica a avut o influenţă dăunătoare asupra culturii umane prin aceea că a ignorat adevărul şi cunoştinţele folositoare şi a coborît filozofia la starea josnică de slujnică a teologiei. Pe tărîm social-politic el a condamnat absolutismul şi a preconizat o serie de reforme antifeudale iar instaurarea libertăţilor burgheze o vedea realizată cu ajutorul monarhiei constituţionale parlamentare.

Iluminismul şi raţionalismul în Muntenia şi Moldova

Ca expresii ale luptei pentru eliberare naţională şi socială, iluminismul şi raţionalismul cunosc o largă răspîndire şi în Principate. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, în Ţara Românească începe să se manifeste un viu interes pentru ideile revoluţiei franceze şi concepţiile iluministe, pentru răspîn-

Scanned with OKEN Scanner

direa culturii şi crearea unei culturi noi, eliberată de dogmele religioase. La naştere şi în Principate o largă mişcare cultural-ideologică iluministă în cadrul căreia au fost puse bazele culturii şi conştiinţei naţionale ; învăţământul este organizat cu predarea în limba română şi se creează o intelectualitate nouă, educată în spiritul idealurilor naţionale.

În contextul general al acestei mişcări iluministe şi patriotice, la care au participat Chiriac şi Naum Rîmniceanu, Dionisie Ecleziarhul, Zilot Românul, Leon Gheuca, Iacov Stamate, Ienăchiţă Văcărescu, Dinicu şi Iordache Golescu, Petrache Poenaru şi Grigore Pleşoianu, se distinge în special activitatea desfăşurată de Gh. Lazăr, Eufrosin Poteca, Gh. Asachi şi Ion Heliade Rădulescu. Prin contribuţia deosebită pe care au adus-o la răspîndirea şi dezvoltarea filozofiei raţionaliste şi a culturii naţionale, la organizarea învăţămîntului laic în limba română, ei se situează în fruntea mişcării iluministe din Principate.

Născut la Avrig, judeţul Sibiu, în anul 1779, în familia unui ţăran iobag, *Gh. Lazăr* a fost iniţiatorul mişcării iluministe şi întemeietorul învăţămîntului în limba română din Muntenia. El a studiat teologia la Viena însă îşi însuşeşte şi temeinice cunoştinţe ştiinţifice şi filozofice. După ce se reîntoarce de la Viena funcţionează cîţiva ani ca profesor şi preot la Sibiu şi trece apoi în Ţara Românească, unde în anul 1818 înfiinţează la Bucureşti vestita Academie de la Sf. Sava. Aici ţine primele cursuri în limba română, pentru inginerii hotarnici, predînd matematicile, geografia, istoria şi filozofia.

Învăţămîntul în limba română întemeiat de Gh. Lazăr a avut un caracter laic, o orientare predominant ştiinţifică şi practică, exprimînd nu numai năzuinţele burgheziei muntene în ascensiune ci şi aspiraţiile celei mai mari părţi a poporului care voia să-şi formeze o cultură în limba naţională. Întreaga sa activitate didactică este străbătută de un patriotism puternic şi mobilizator. Ideea originii latine a românilor, promovată de reprezentanţii Şcolii ardelene, constituie în activitatea cărturarului patriot un argument şi un îndemn adresat poporului român pentru a se ridica pe noi trepte de dezvoltare socială şi culturală, pentru a intra „în numărul şi ocolul cel proslăvit al celorlalte popoare luminate, aflîndu-şi acolo treapta cea pierdută a cinstei strămoşeşti".

Scanned with OKEN Scanner

Gh. Lazăr a înţeles unul din dezideratele majore ale vremii, acela că patriei nu-i este indiferent modul în care este educată şi instruită tînăra generaţie. Ea trebuia educată în spiritul dragostei faţă de ţară, al înfăptuirii măreţelor idealuri naţionale. Drept urmare, „fiecare patrie, fiecare stăpînire bine sistematisită, osăbit priveghează, ba are a priveghea pentru creşterea cea cuviincioasă a tinerilor următori [4]". Educarea tinerei generaţii cu ajutorul şcolii a fost o importantă preocupare a strămoşilor noştri, însă „osteneala" lor a fost „înzădărnicită" de „vrăjmăşia vremurilor şi neprietenoasele stări împrejur" prin care a trecut patria noastră de-a lungul veacurilor, aşa cum dovedeşte istoria.

Promovînd consecvent iluminismul şi raţionalismul, Gh. Lazăr a luptat împotriva feudalismului, a instituţiilor şi privilegiilor acestuia, fiind alături de Tudor Vladimirescu în timpul revoluţiei din anul 1821. Cu toate că în filozofie a promovat concepţia kantiană, nemuritoarea operă a lui Gh. Lazăr rămîne organizarea învăţămîntului în limba română, învăţămînt predominant ştiinţific, laic şi practic. Printre elevii săi s-au numărat strălucitii oameni de cultură Petrache Poenaru, Eufrosin Poteca şi Ion Heliade Rădulescu.

În Moldova, principalul promotor al iluminismului şi învăţămîntului a fost *Gheorghe Asachi,* născut în anul 1788. Şi-a făcut studiile la Lemberg, Viena şi Roma, în cursul cărora şi-a dobîndit o bogată cultură ştiinţifică şi umanistă. Inginer şi arhitect, cu temeinice cunoştinţe de matematici şi astronomie, el a studiat în acelaşi timp filozofia, literatura clasică şi cea italiană, istoria, arheologia şi pictura, formîndu-şi astfel un larg orizont cultural.

În perioada anilor 1814—1818 Asachi ţine la Iaşi primul curs de inginerie hotarnică în limba română. Timp de aproape 40 de ani el a sprijinit dezvoltarea învăţămîntului de toate gradele în limba naţională, imprimîndu-i un caracter democrat, ştiinţific şi laic. Desigur că boierimea retrogradă i-a creat numeroase dificultăţi prin aceea că s-a opus democratizării şi modernizării învăţămîntului naţional, punerii lui pe baze ştiinţifice şi laice. Cu toate aceste dificultăţi create de „cîteva persoane influiente prin poziţia lor", Asachi s-a străduit să organizeze învăţă-

[4] *Antologia gîndirii româneşti. Secolele XV—XIX,* partea I, Bucureşti, Editura politică, 1967, p. 168.

Scanned with OKEN Scanner

mîntul superior „la un nivel european". Dovadă în acest sens a fost înfiinţarea, în anul 1835, a Academiei Mihăilene, unde, în afară de studiile de specialitate cerute de pregătirea tehnicienilor în diferite domenii ale economiei capitaliste în plină ascensiune, se predau şi discipline umaniste : istoria, filozofia, metafizica, logica şi etica.

Activitatea lui Gheorghe Asachi pusă în slujba formării şi dezvoltării unei culturi naţionale multilaterale, nu se reduce la organizarea învăţămîntului pe baze democratice şi ştiinţifice. Tot el este întemeietorul presei şi teatrului în limba română, în Moldova. Asachi scoate primul ziar românesc, „Albina românească", cu suplimentul literar „Alăuta românească", revistele „Gazeta de Moldavia", „Patria", „Foaia sătească", pentru ţărani, precum şi reviste de popularizare a ştiinţei : „Icoana lumii" şi „Spicuitorul moldo-român". Dezvoltarea teatrului în limba română, a literaturii, a picturii şi sculpturii, a muzicii, prin înfiinţarea Conservatorului filarmonic etc. au constituit o preocupare statornică a marelui iluminist moldovean.

Om cu o cultură vastă şi multilaterală, cu un orizont larg, Asachi a fost în acelaşi timp şi un strălucit gînditor iluminist, înţelegînd menirea culturii naţionale şi a învăţămîntului public din perspectiva progresului social, chiar dacă el a redus acest progres la dezvoltarea culturii, aşa cum era conceput progresul la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. În studiul *Epoha de faţă,* publicat în 1841 în „Albina românească" el înfăţişează tabloul marilor realizări ale ştiinţei şi tehnicii, însemnătatea acestora pentru modernizarea ţării şi uşurarea muncii oamenilor, pentru dezvoltarea societăţii.

Gîndirea iluministă şi raţionalistă, iniţiată în Muntenia de Gh. Lazăr a fost amplu dezvoltată de doi străluciţi discipoli ai săi, de Eufrosin Poteca şi Ion Heliade Rădulescu. Ei au desfăşurat o prodigioasă activitate pentru dezvoltarea culturii noastre naţionale, pentru răspîndirea ideilor raţionaliste în filozofie şi întemeierea învăţămîntului filozofic românesc. Ei au criticat asuprirea feudală, abuzurile săvîrşite de boieri şi militează, ca şi ceilalţi iluminişti români, pentru ridicarea ţării la nivelul celorlalte popoare civilizate din Europa.

Eufrosin Poteca, unul dintre primii elevi veniţi la şcoala lui Gh. Lazăr, este considerat primul profesor de filozofie de la care au rămas cursuri şi lucrări filozofice scrise, de orientare raţionalist-iluministă şi din care re-

Scanned with OKEN Scanner

zultă că autorul lor a susținut ideea renașterii sociale și naționale a poporului român cu ajutorul culturii ; s-a născut în anul 1786 și după ce a terminat cursurile la Academia Sf. Sava, a fost trimis ca bursier la Pisa și la Paris, unde a avut posibilitatea să-și însușească ideile iluminismului apusean și temeinice cunoștințe științifice. După terminarea studiilor se întoarce în țară și își slujește patria și poporul ca profesor la Academia Sf. Sava, înființată de Gh. Lazăr.

Pe tărîm social-politic Eufrosin Poteca s-a ridicat împotriva exploatării feudale, a criticat abuzurile săvîrșite de boierime și condițiile inumane în care trăia poporul, mai ales țărănimea. Asuprirea feudală o considera incompatibilă cu originea latină a poporului român și a limbii sale, cu progresele sociale și politice, cu civilizația secolului al XIX-lea și arăta că boierii răi și asupritori nu vor scăpa de „urgia cerului". Lichidarea acestor stări de lucruri, eliberarea socială le vedea înfăptuite pe calea reformelor și nu prin revoluție. Cu toate că în timpul vieții sale au avut loc două revoluții, cea din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1848, Eufrosin Poteca nu a participat la nici una din ele.

Mai fecund a fost gînditorul iluminist și raționalist pe tărîm filozofic. „Pe drept cuvînt, Eufrosin Poteca poate fi considerat un filozof în înțelesul deplin al veacului luminilor, ca un gînditor care analizează filozofic fără să stabilească aprioric principii" [5]. În *Cuvîntul la deschiderea cursului de filozofie,* rostit la Academia Sf. Sava în 1825, el arată că filozofia este „știința începuturilor în cîtățime și în felurime" iar scopul ei este „fericirea omenirii pre pămînt".

În lecția introductivă a cursului său de filozofie, după ce arată că grecii înțelegeau prin filozofie dragoste de înțelepciune, Poteca spune elevilor săi că filozoful este acela care „iubește și cercetează adevărul și dreptatea lucrurilor", din care să dobîndească binele și fericirea oamenilor, iar înțeleptul, nu numai că trebuie să cunoască adevărul și dreptatea ci trebuie să lupte pentru împlinirea lor, să se poarte în conformitate cu aceste două valori supreme încît, „nu numai faptele, ci și voirile sale să se poată potrivi la toți, ca o lege".

---

[5] *Istoria filozofiei românești,* vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 181.

Scanned with OKEN Scanner

Din cursurile de filozofie ale lui Eufrosin Poteca rezultă orientarea sa raţionalistă şi laică. Totodată, aceste cursuri evidenţiază străduinţa gînditorului român de a folosi o terminologie filozofică modernă şi de a crea o terminologie filozofică românească, de a sublinia însemnătatea ştiinţei şi a descoperirilor tehnice pentru dezvoltarea societăţii, de a trezi interesul elevilor săi pentru preocupări teoretice şi filozofice.

Un alt discipol eminent al lui Gh. Lazăr a fost *Ion Heliade Rădulescu*, născut în anul 1802. Personalitate complexă şi contradictorie, el a fost în prima perioadă a activităţii sale, pînă la revoluţia de la 1848, principalul animator al iluminismului în Muntenia, aducînd o remarcabilă contribuţie la făurirea culturii noastre moderne, la dezvoltarea conştiinţei naţionale. Îşi face studiile la şcoala grecească şi apoi la Academia Sf. Sava, unde este numit profesor în anul 1820. Din 1822 şi pînă în 1827 el sprijină cu energie această şcoală naţională predînd geografia, aritmetica, gramatica, filozofia şi istoria. În concepţia lui se îmbină în mod eclectic elemente de cultură clasică, de limbă şi literatură franceză şi italiană cu puternice influenţe ale iluminismului lui Rousseau, Voltaire şi Condillac, ale socialismului utopic francez.

Ion Heliade Rădulescu a fost îndrumătorul culturii noastre în spirit iluminist, promovînd limba naţională în presă, literatură, teorie literară, lingvistică şi teatru. Împreună cu Dinicu Golescu, boier liberal, pătruns de idei iluministe, înfiinţează în 1827 „Societatea literară", care avea un scop cultural prin excelenţă iluminist, urmărind organizarea învăţămîntului de toate gradele, fondarea unui teatru naţional şi a unei gazete în limba română. În 1829 începe să publice „Curierul Românesc", al cărui obiectiv iluminist îl constituia răspîndirea cunoştinţelor ştiinţifice în mase pentru combaterea prejudecăţilor şi a superstiţiilor, încurajarea literaturii originale şi a unor traduceri din operele clasice ale literaturii universale, în special din literatura franceză. Tot sub redacţia, sau prin colaborarea lui Heliade apar succesiv şi alte periodice : suplimentul literar „Curierul de ambe sexe", „Muzeul naţional", „România" şi altele. Tot în această perioadă el se manifestă ca adversar al abuzurilor marii boierimi, denunţă exploatarea la care era supusă ţărănimea în epoca Regulamentului organic, descrie sugestiv gravele nemul-

Scanned with OKEN Scanner

ţumiri ale tuturor claselor şi păturilor sociale împotriva regimului feudal.

În jurul anului 1840, în activitatea şi gîndirea lui Heliade se observă orientarea spre poziţii retrograde şi conservatoare. Momentul hotărîtor în definirea acestei orientări şi care marchează renunţarea sa la poziţiile revoluţionare, l-a constituit revoluţia de la 1848. În formula „Urăsc tirania, dar îmi este teamă de anarhie" el exprimă atitudinea şovăielnică şi oscilantă faţă de revoluţie pe care o trădează, fie prin boicotarea permanentă a articolului al 13-lea din Proclamaţia de la Izlaz, cu privire la împroprietărirea ţăranilor, fie prin servilismul lui faţă de turci. După cum se ştie Heliade a fost cooptat în comitetul revoluţionar avînd sarcina să redacteze Proclamaţia de la Izlaz, adică manifestul revoluţiei. Partea din Proclamaţie referitoare la motivarea reformelor poartă pecetea viziunii sale conservatoare, fiind redactată în spiritul revenirii la vechile instituţii şi creînd astfel o flagrantă contradicţie între conţinutul punctelor şi justificarea lor. Declarîndu-se revoluţionar faţă de conservatori şi conservator faţă de revoluţionari, Heliade a înţeles revoluţia ca o mişcare lentă, pentru toate clasele sociale, indiferent de caracterul lor antagonist, ca ordine, pace, armonie şi libertăţi generale pentru toţi, îndemnînd la respectul persoanelor, al proprietăţii, la prosperitatea generală prin împăcarea elementelor contradictorii şi echilibrul antitezelor. Aşa se explică puternicele sale divergenţe cu ceilalţi revoluţionari şi mai ales cu N. Bălcescu.

Iluminismul lui Heliade acoperă în întregime şi gîndirea sa filozofică. Aceasta rezultă în primul rînd din trăsăturile definitorii atribuite filozofiei, considerînd-o lumină, adevăr şi îndreptare. În al doilea rînd, ca orice concepţie filozofică iluministă din perioada de ascensiune a capitalismului şi Heliade elogiază ideea progresului, caracterul inevitabil al acestuia, afirmînd că popoarele înaintează chiar şi în condiţiile unui regim politic reacţionar.

Locul central în cadrul concepţiei sale filozofice îl ocupă teoria echilibrului între antiteze, teorie care stă la baza întregii sale gîndiri filozofice şi social-politice. Această teorie constă în faptul că binele se află în echilibru cu antitezele iar răul rupe acest echilibru. Aplicînd teoria echilibrului între antiteze la raporturile dintre spirit şi materie el susţine că spiritul este un principiu

Scanned with OKEN Scanner

activ, în timp ce materia este un principiu pasiv. Drept urmare, mișcarea este o proprietate inerentă numai spiritului, în timp ce „starea" sau nemișcarea reprezintă o proprietate a materiei. De aici ajunge la concluzia că între spirit și materie nu poate exista o luptă, ci un raport armonios, neantagonist, cu ajutorul căruia încearcă să explice „dualitățile" naturale, adevărate, simpatice și creatoare, în care activul și pasivul se unesc în mod armonios. Printre dualitățile naturale Heliade enumeră spațiul și timpul, progresul și conservația, guvernul și poporul, dreptul și datoria, libertatea și autoritatea.

Cu toate aceste limite, care poartă nu numai patina vremii ci și amprenta pozițiilor sale de clasă, gîndirea filozofică și social-politică, dar mai ales activitatea lui Heliade pe tărîmul literaturii și limbii naționale conțin elemente extrem de valoroase sintetizate în remarcabila sa contribuție la făurirea culturii noastre moderne, la promovarea unor concepții iluministe și raționaliste în cultura românească din secolul al XIX-lea. Înțelegînd marea însemnătate a limbii literare în procesul de formare a națiunii române, el spunea că limba întărește și definește națiunea. De asemenea, nu poate fi ignorat patriotismul său puternic, arzător, specific generației de cărturari progresiști de la 1848.

Socialismul utopic. Concepția iluministă și socialist-utopică a lui Teodor Diamant

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea reprezentanții socialismului utopic din Europa apuseană — Saint-Simon, Fourier, Owen — au preconizat în doctrinele lor o societate nouă, lipsită de exploatare, în care să dispară antagonismul dintre „trîntorimea bogată și sărăcimea muncitoare", dintre exploatatori și exploatați. Neînțelegînd rolul determinant al factorilor materiali în viața socială, faptul că societatea lipsită de exploatare nu poate fi instaurată decît printr-o revoluție socială, soluțiile preconizate de teoreticienii socialismului utopic au rămas iluzorii ca și societatea pe

Scanned with OKEN Scanner

care o visau. Unul din marile merite istorice ale socialismului utopic îl constituie critica argumentată făcută societății capitaliste pe care au declarat-o tot atît de neraţională ca şi orînduirea feudală, pledoaria doctrinarilor utopici pentru interesele maselor largi muncitoare exploatate. De aceea, socialismul utopic este unul din principalele izvoare teoretice ale socialismului ştiinţific, ale filozofiei marxiste.

În ţara noastră pătrunderea şi afirmarea socialismului utopic au găsit un teren fertil, această teorie social-politică fiind expresia năzuinţelor sărăcimii satelor, ale lucrătorilor din întreprinderile meşteşugăreşti şi manufacturiere. Socialismul utopic a fost promovat de gînditori burghezi cu idei iluministe şi democratice, animaţi de dorinţa de a găsi soluţii la problema eliberării sociale a proletariatului în formare. Dar aceşti gînditori au înţeles teoriile socialist-utopice de pe poziţiile de clasă ale burgheziei, propovăduind pacea şi concilierea dintre clasele antagoniste aşa cum a făcut Ion Heliade Rădulescu. El a fost un bun cunoscător al socialismului utopic francez, mai ales al concepţiilor fourieriste şi s-a pronunţat pentru înfăptuirea unei societăţi ideale în care să domnească adevărul şi frăţia universală, dar a considerat însă că acest ideal poate fi realizat în condiţiile societăţii de la jumătatea secolului al XIX-lea prin concilierea şi armonizarea antagonismelor economice, politice şi sociale, ca în poemul *Santa cetate*.

Idei socialist-utopice, mai ales de inspiraţie saint-simonistă şi proudhonistă întîlnim şi la Ion Ionescu de la Brad precum şi în opera lui Cezar Bolliac, însă ideile lor n-au avut un ecou larg în gîndirea vremii. Cel mai de seamă reprezentant şi propagator al concepţiilor socialist-utopice în ţara noastră a fost Teodor Diamant. Aşa cum subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „Încă de la începutul secolului al XIX-lea pătrunseseră în ţara noastră ideile socialismului utopic, al cărui reprezentant de frunte era Teodor Diamant, iniţiatorul falansterului de la Scăieni-Prahova, figură reprezentativă a socialismului fourierist pe plan european".

Teodor Diamant s-a născut în jurul anului 1810 (nu se cunosc precis locul, data şi anul naşterii sale) ca fiu al unui modest funcţionar. Îşi începe studiile la colegiul

Scanned with OKEN Scanner

Sf. Sava din București, le continuă la școala militară din München și le încheie la Paris, remarcîndu-se ca un foarte bun matematician.

În timpul studiilor de la Paris, Diamant intră în legătură cu cercurile socialiste din capitala Franței, îl cunoaște bine pe Fourier, devenind adeptul, discipolul și propagatorul concepțiilor socialist-utopice ale gînditorului utopic francez. Fourier preconiza organizarea societății în comunități de producție numite falanstere, în care proprietatea asupra mijloacelor de producție rămînea individuală. Dealtfel, acesta este unul din motivele esențiale care l-au determinat pe Diamant să îmbrățișeze doctrina socialist-utopică a lui Fourier. El reproșează atît lui Owen cît și lui Saint-Simon că ar fi inventat „arta de a desființa proprietatea, cultul religios și căsătoria" cu scopul de a pune mîna pe toate proprietățile și pe putere. Ca urmare, teoriile lui Owen și Saint-Simon nu reprezentau progresul ci o „retrogradare cu totul opusă artei de a se asocia", ele constituiau „torța care aprinde războiul civil". Fourier cerea ca proprietatea să nu fie încredințată nimănui, membrii falansterelor să conducă întreaga activitate politică și economico-socială, să rămînă la religia părinților lor, adică la religia catolică, protestantă și greacă.

În anii 1833—1834, Diamant se înapoiază în țară și se stabilește la București ca inginer hotarnic. Din acest moment el începe o intensă activitate pentru popularizarea teoriilor lui Ch. Fourier, marcînd începuturile răspîndirii socialismului utopic în țara noastră. În „Curierul Românesc" al lui Ion Heliade Rădulescu publică studii și articole despre doctrina fourieristă, despre problemele social-economice ale epocii, propunînd soluții de inspirație socialist-utopică.

Apogeul activității desfășurată de Diamant îl constituie încercările sale de a aplica sistemul socialist-utopic al lui Fourier la condițiile economico-sociale concrete și inedite din Țara Românească, prin înființarea vestitului falanster de la Scăieni-Prahova [6]. Falansterul a luat ființă în luna martie 1835, printr-un contract încheiat între membrii falansterului, considerați arendași și Manolache Bălăceanu, boier cu vederi iluministe și liberale, proprietarul moșiei din Scăieni, în perimetrul căreia s-a înființat falansterul.

[6] Amănunte referitoare la înființarea, activitatea și cauzele dizolvării falansterului, vezi în volumul *Falansterul de la Scăieni*, de I. Cojocaru, Z. Ornea, București, Editura politică, 1966.

Scanned with OKEN Scanner

În centrul activității falansterului s-au situat activitatea de producție, de repartiție și activitatea instructiv-educativă. În cadrul activității productive se urmăreau ca obiective : cooperarea dintre industrie și agricultură, activitatea de aprovizionare și desfacere, activitatea administrativ-gospodărească, respectarea duratei zilei de muncă de 8 ore și repartiția. În ceea ce privește sistemul instructiv-educativ din falanster, Teodor Diamant, ca orice gînditor iluminist, punea un accent deosebit pe învățămînt și procesul educațional, pe răspîndirea culturii etc., pe care le considera hotărîtoare pentru dezvoltarea societății.

Caracterul esențialmente utopic al falansterului rezultă în primul rînd din principiul care urma să stea la baza activității lui. Acest principiu a fost formulat de Teodor Diamant astfel: „a da celor ce nu au, fără a lua de la cei ce au". El spunea că „disputa dintre cei ce au și cei ce nu au" — în fond lupta dintre exploatatori și exploatați — poate fi soluționată fie prin violență și prin expropriere, fie printr-o „mărire simțitoare de produse" care să creeze posibilitatea de „a da celor ce nu au fără a se lua de la cei ce au". Lichidarea proprietății private, sau cum spune Diamant, „deposedarea bogaților" și menținerea claselor de jos în mizerie, le socotea la fel de nedrepte. De aceea el propune înființarea unor asociații de factura falansterelor fourieriste în care se păstrează proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, iar repartiția se face „proporțional" cu această proprietate. Un astfel de principiu și o astfel de teorie se aflau în totală contradicție cu realitățile social-economice și politice din Țara Românească, cu natura proprietății și a repartiției, cu raportul forțelor de clasă, cu asuprirea națională și socială. Generozitatea, iluminismul și umanismul lui Diamant, intențiile sale sincere și oneste de „a da celor ce nu au" și de a-i ridica la un nivel superior de civilizație rămîneau simple teorii utopice, fără posibilitatea de a fi materializate.

Cu toată profunzimea sa Diamant n-a înțeles, din păcate, că asemenea obiective istorice de răscruce și asemenea înalte virtuți umane nu puteau fi ancorate și materializate în terenul real al vieții social-economice decît printr-o revoluție radicală înfăptuită de milioanele „celor ce nu au". După o existență foarte scurtă, de aproape un an și jumătate, falansterul de la Scăieni s-a dizolvat la sfîrșitul

Scanned with OKEN Scanner

lunii septembrie 1836, înainte de a păși în activitatea prevăzută de Diamant. Printre cele mai importante cauze care au dus la dizolvarea falansterului pot fi consemnate următoarele: caracterul prin excelență utopic al concepțiilor fondatorilor săi, întemeierea falansterului în perimetrul unei moșii înglodată în numeroase datorii, ostilitatea feroce a guvernanților vremii față de falansterul înființat la Scăieni.

După desființarea falansterului, Diamant este trimis în exil la Snagov. Cu toate acestea nu renunță la ideile sale utopice reformatoare. Ieșind din exil, în anul 1841, el își îndreaptă speranțele către principatul Moldovei, adresînd Consiliului administrativ al acestui principat un memoriu pentru organizarea unor falanstere pe moșiile statului, ale mănăstirilor și ale unor boieri spre a se remedia starea de mizerie a țărănimii exploatate și a țiganilor. Memoriul său rămîne însă fără nici un rezultat și în același an, 1841, la vîrsta de 31 de ani Diamant se stinge din viață la Cîmpina, din cauza tuberculozei, sărac și părăsit.

Limitele gîndirii și activității lui Teodor Diamant sînt limitele întregului socialism utopic, reliefate de clasicii marxism-leninismului. Evidențierea lor nu înseamnă eclipsarea marilor merite ale celui mai reprezentativ gînditor utopic român. Diamant n-a rămas numai la însușirea pe plan teoretic a sistemului utopic fourierist, ci s-a străduit să-l transpună la condițiile economico-sociale inedite și concrete din Principatele române. Activitatea falansterului de la Scăieni a fost urmărită cu un deosebit interes nu numai de cercurile progresiste românești ci și de cele din Europa apuseană, mai ales de adepții lui Fourier.

Într-adevăr, multe din obiectivele de mai tîrziu ale luptei proletariatului organizat, cum ar fi ziua de lucru de 8 ore, salarizare echitabilă, egalitatea femeii, dreptul la instrucție și învățămînt, condiții civilizate și umane de muncă etc. au fost înscrise la loc de cinste în programul de organizare al falansterului de la Scăieni, unde și-au găsit un început de aplicare. Activitatea lui Diamant și a lui Bălăceanu a avut un mare ecou în cel de-al patrulea deceniu al secolului trecut, constituind încercarea de a găsi noi modalități de organizare socială, în care exploatarea și mizeria să fie înlăturate, dreptatea și egalitatea să fie respectate iar demnitatea umană să fie recunoscută și garantată. „În istoria luptei proletariatului și a țărănimii din

Scanned with OKEN Scanner

România pentru o ordine socială a dreptății și egalității depline, falansterul lui Diamant și Bălăceanu rămîne ca un luminos moment de început, o pagină memorabilă în analele socialismului românesc și ale mișcării fourieriste europene“ [7].

Gîndirea raționalistă și patriotică a revoluției de la 1848 — treaptă superioară în evoluția iluminismului românesc, în lupta de eliberare națională și socială

Valul ideilor revoluționare europene din prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a revărsat din plin și asupra țărilor române, unde a găsit un teren fertil pregătit prin aspirațiile străvechi spre dezrobire, dînd un imbold calitativ nou luptei pentru eliberare națională și socială. Gîndirea raționalistă, progresistă și patriotică din țările române din această epocă efervescentă este organic legată de pregătirea și înfăptuirea revoluției de la 1848, eveniment de mare anvergură națională care a stimulat mersul înainte al societății, creșterea forțelor de producție și manifestarea plenară a conștiinței naționale. Așa cum se precizează în Programul P.C.R., „revoluția burghezo-democratică de la 1848 a constituit un moment crucial în trecerea României de la feudalism la capitalism, a dat un puternic impuls creșterii conștiinței de sine a poporului român, a exprimat hotărîrea moldovenilor, muntenilor și transilvănenilor de a sfărîma vechile relații feudale, de a deschide calea noii orînduiri, de a făuri unitatea națională în cadrul frontierelor unuia și aceluiași stat, de a înainta neabătut pe drumul progresului și democrației“ [8].

Trăsătura fundamentală a gîndirii raționaliste și iluministe de la 1848 o constituie eliberarea națională și socială, problemă în jurul căreia gravitează toate concepțiile patriotice și revoluționare și pentru care au militat mințile cele mai luminate de pe întreg teritoriul patriei

[7] I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, București, Editura politică, 1966, p. 203.

[8] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 32.

Scanned with OKEN Scanner

noastre. N. Bălcescu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad, Dimitrie Bolintineanu, Eftimie Murgu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, C. A. Rosetti, Ion Ghica, Simion Bărnuţiu, George Bariţiu, Timotei Cipariu, August Treboniu-Laurian, gînditorii saşi şi maghiari şi în primul rînd Stephan Ludwig Roth, Iosef Marlin, Anton Kurz, Iános Bolyai, Szász Karoly şi alţii, se inspiră din ideile înaintate ale vremii, critică despotismul şi obscurantismul, militînd pentru o cultură laică, eliberată de dogmele religioase. Cărturarii români din această epocă preiau toate ideile valoroase din opera cronicarilor, a lui D. Cantemir şi a reprezentanţilor Şcolii ardelene, dîndu-le o adîncă semnificaţie politică şi ridicîndu-le la nivelul cerinţelor arzătoare ale vremii. Ei au abordat din perspectiva gîndirii progresiste moderne, raţionaliste, problemele complexe ale naţiunii şi atributele sale esenţiale, ale suveranităţii naţionale şi relaţiilor dintre naţiuni, fiind pe deplin conştienţi că sosise momentul marilor înfăptuiri, că poporul român avea maturitatea şi puterea de a pune la baza comunităţii etnice şi lingvistice o unitate politică, economică, juridică şi culturală modernă.

Indiferent de poziţiile lor faţă de căile înfăptuirii eliberării naţionale şi sociale (poziţii democrat-revoluţionare, democrat-burgheze şi conservatoare) * gînditorii din generaţia paşoptistă au combătut argumentat toate concepţiile din circuitul naţional şi internaţional care susţineau că poporul român n-ar fi devenit matur pentru a se constitui într-un stat naţional unitar, independent şi suveran. Aşa de pildă, N. Bălcescu era ferm convins că „poporul român e destul de matur şi poate prea bine trăi de sine, fără stăpîni şi a se bucura de toate drepturile cetăţeneşti“, iar George Bariţiu, criticînd concepţiile conservatoare care susţineau că, „naţia română nu ajunsese la maturitatea cerută pentru ca să merite independenţa politică“, spunea că „dacă despotismul ar mai ţine popoarele sub a sa epitropie, ele n-ar ajunge la maturitate nici într-o mie de ani“ [9].

---

* Vezi capitolul „Ideologia revoluţiei de la 1848 în ţările române. Precizări cu privire la poziţiile şi curentele ideologice şi la raportul ideologie-cultură“, de Radu Pantazi, în volumul *Curente şi orientări în istoria filozofiei româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1967.

[9] George Bariţiu, *Scrieri social-politice*, Bucureşti, Editura politică, 1962, p. 131—132.

Scanned with OKEN Scanner

Gîndirea iluministă şi raţionalistă din ţara noastră, de la 1848, se detaşează de iluminismul şi raţionalismul apusean prin caracterul ei militant şi activ, prin aceea că reprezentanţii ei au participat activ pe tărîmul practicii revoluţionare pentru transpunerea în viaţă şi materializarea concepţiilor lor referitoare la făurirea statului naţional unitar şi dobîndirea suveranităţii naţionale, la înlăturarea relaţiilor şi instituţiilor feudale şi instaurarea unei orînduiri sociale bazate pe libertate şi egalitate, pentru înfăptuirea măsurilor necesare modernizării naţiunii şi dezvoltării culturii naţionale. Cum spunea M. Kogălniceanu, „sîntem în mijlocul luptei, lupta între trecut şi viitor, lupta între societatea veche şi societatea modernă". În cadrul acestei lupte dintre trecut şi viitor, victoria noului, a societăţii moderne este inevitabilă, deoarece „propăşirea este mai puternică decît prejudecăţile popoarelor şi nu există zid destul de înalt şi de tare care să o poată opri din drumul său" [10].

În vederea ridicării ţării pe trepte superioare de civilizaţie, M. Kogălniceanu, aflat în centrul celor trei mari evenimente din secolul trecut (revoluţia de la 1848, Unirea Principatelor şi războiul pentru cîştigarea independenţei de stat) care au pus bazele României moderne, propunea ca activitatea politică şi capitalurile, activitatea productivă, să nu fie cheltuite în „deşert" ci să fie folosite la sporirea bunăstării materiale a ţării, „singura care ne poate duce la bunăstarea intelectuală, adică la adevărata civilizaţie".

Ideea unităţii naţionale, ca una din premisele fundamentale ale luptei pentru eliberare naţională şi socială, reprezintă una din concepţiile majore ale gîndirii de la 1848. Pentru N. Bălcescu unitatea naţională era „chezăşia libertăţii poporului, trupul lui trebuincios ca sufletul să nu piară", pentru Cezar Bolliac era „sentimentul naţional în toate părţile României de cînd istoria a început să spună cîte ceva despre Dacia", pentru M. Kogălniceanu era „cheia boltei fără de care s-ar prăbuşi întreg edificiul naţional", pentru C. A. Rosetti era „una din credinţele noastre cele mari", pentru George Barițiu, „tăria şi puterea patriei, precum şi vaza şi cumpănirea ei politică", pentru Bărnuţiu, „paladiul tuturor drepturilor naţionale ale românilor", iar pentru Ion Ghica era „efectul luptei seculare în

[10] M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1956, p. 151.

Scanned with OKEN Scanner

contra cotropitorilor, luptă prin care ne-am conservat naţionalitatea, simbolul dorinţei de a fi, garanţia cea mai puternică şi mai temeinică în contra tendinţelor şi ambiţiunilor din afară".

Indiferent de poziţiile şi orientările lor politice, reprezentanţii cei mai de seamă şi gînditorii de la 1848, din toate cele trei ţări române, au înţeles însemnătatea şi necesitatea unirii ca premisă fundamentală a luptei de eliberare naţională şi socială, a progresului şi prosperităţii poporului, a patriei. Această concepţie înaintată, progresistă şi patriotică este organic legată de ideea formării unei puternice armate naţionale, capabilă să cîştige şi să apere suveranitatea naţiunii. Preocupări în această direcţie au avut mai ales N. Bălcescu, Eftimie Murgu, Avram Iancu, M. Kogălniceanu şi Simion Bărnuţiu, care au militat pentru formarea unei armate pătrunsă de un profund spirit patriotic.

Revoluţia de la 1848 din ţara noastră a creat cadrul pentru afirmarea pe tărîmul practicii revoluţionare şi în domeniul gîndirii social-politice a unei întregi pleiade de cărturari patrioţi, militanţi neobosiţi pentru libertate naţională şi socială, pentru progresul poporului român, pentru încadrarea lui în rîndul naţiunilor suverane şi civilizate ale Europei. Dintre aceste mari personalităţi progresiste şi patriotice, un rol deosebit l-au avut Simion Bărnuţiu şi N. Bălcescu.

Simion Bărnuţiu — personalitate marcantă a gîndirii raţionaliste de la 1848

Simion Bărnuţiu — „cel mai mare dintre fiii Sălajului românesc", cum îl caracteriza N. Iorga şi care „a privit atent şi cu pricepere întreagă în resorturile de temelie ale civilizaţiei europene", cum spunea D. D. Roşca — s-a născut în anul 1808. Militant politic progresist şi patriot, el aduce o contribuţie valoroasă în istoria gîndirii româneşti prin concepţiile sale raţionaliste, antiteologice, antifeudale şi republicane, prin lupta sa pentru desfiinţarea iobăgiei şi pentru eliberarea naţională a poporului român. Bărnuţiu a fost nu numai o personalitate marcantă a

Scanned with OKEN Scanner

gîndirii raționaliste de la 1848 ci și unul dintre conducătorii revoluției, participînd activ și direct la organizarea și desfășurarea ei și ținînd acel vestit discurs în fața revoluționarilor adunați pe Cîmpia Libertății de la Blaj, în mai 1848, discurs care se referea la principiile libertății naționale, la noile raporturi politice și sociale dintre români și unguri. Pînă în anul 1848, el a fost profesor la Blaj, unde a predat în limba română istoria universală și filozofia. După înfrîngerea revoluției Bărnuțiu pleacă la Iași, unde funcționează ca profesor de logică la gimnaziu, apoi devine profesor de filozofie și drept la Universitatea din Iași.

În cursurile sale de filozofie, Bărnuțiu a popularizat și a răspîndit filozofia raționalistă a lui Kant, pe care a cunoscut-o mai ales prin intermediul lui W. T. Krug, în vederea formării unei generații de intelectuali patrioți, educați în spiritul ideilor înaintate ale epocii, în spiritul unei gîndiri raționaliste, eliberată de teologie. Așa cum remarcă Radu Pantazi, „determinările principale ale kantianismului le vom regăsi în cursurile lui S. Bărnuțiu. În special este vorba despre principiul kantian al cercetării posibilităților rațiunii de a cunoaște și a se autocunoaște“ [11].

Bărnuțiu a promovat o gîndire filozofică realistă, iar în direcția elementelor materialiste merge mai departe decît Kant și Krug, subliniind cu mai multă insistență caracterul obiectiv al lumii materiale, existența ei independentă de conștiință, legătura indisolubilă dintre materie și mișcare, însemnătatea experienței pentru stabilirea unor concluzii juste, posibilitatea cunoașterii lumii etc. Totodată, el a respins speculațiile filozofice spiritualiste referitoare la legătura suflet-corp, realizată printr-un fluid ascuns al nervilor, susținînd teza despre unitatea ființei umane, faptul că Eul cuprinde atît sufletul cît și corpul.

Ponderea cea mai mare în opera lui Bărnuțiu o ocupă gîndirea lui social-politică, strîns legată de lupta de eliberare națională și socială, de problemele reale, concrete ale poporului român. Conștiința de sine a poporului român, întemeierea lui într-o națiune modernă, independentă și

[11] Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu. Opera și gîndirea*, București, Editura științifică, 1967, p. 210.

Scanned with OKEN Scanner

suverană reprezintă ţelul fundamental urmărit de Bărnuţiu în cursurile şi lucrările sale.

De pe poziţiile raţionalismului şi umanismului, Bărnuţiu critică orînduirea feudală, cu instituţiile şi relaţiile ei iobăgiste, considerîndu-le ca necorespunzătoare naturii şi raţiunii umane, ca incompatibile cu o organizare socială bazată pe libertate şi egalitate. „Servitutea", această ruină a „monstrului feudal", arăta Bărnuţiu, împiedică progresul material şi spiritual al popoarelor, degradează umanitatea, se opune dreptului şi dezvoltării industriei. Umanitatea, industria, dreptul, morala nu se pot întemeia decît pe libertate şi egalitate. Dezvăluind, în mod impresionant starea reală a ţărănimii exploatate pe plan economic, politic, juridic şi social, el se pronunţă pentru desfiinţarea grabnică a iobăgiei şi pentru împroprietărirea ţăranilor, fără nici o despăgubire. El nu cerea limitarea iobăgiei prin anumite legi, ci desfiinţarea completă a acesteia şi o dată cu ea, înlăturarea „legilor barbare şi a datinilor evului mediu".

Un loc extrem de important în concepţia raţionalistă a lui Bărnuţiu îl ocupă problemele privitoare la republica democrată şi suveranitatea naţională, fundamentate filozofico-juridic, pe teoria dreptului natural şi a contractului social.

El abordează contractul şi suveranitatea statului în maniera lui Rousseau, pe care îl şi citează. Ca şi gînditorul iluminist francez, el preconizează un contract încheiat între oameni egali în drepturi şi nu între monarh şi supuşi. Ca şi Rousseau, el critică atît pe teoreticienii monarhiei absolute care „au introdus în noţiunea de suveranitate nota dreptului nemărginit, dînd-o numai principilor, regilor şi împăraţilor", cît şi pe teoreticienii monarhiei constituţionale care au „împărţit puterea politică sau suveranitatea, o parte dînd-o monarhului ca proprietate, pe cealaltă rezervînd-o poporului".

Contractul social este expresia juridică raţională a statului, asigură libertatea şi egalitatea în drepturi a cetăţenilor, înlătură arbitrarul şi despotismul din viaţa socială numai atunci cînd se realizează între oameni liberi şi egali. Atunci cînd se încheie între monarhi şi supuşi naţiunea îşi pierde personalitatea şi demnitatea ei, se transformă într-o gloată de oameni legaţi numai prin persoana despotului, care îi domină cu mîna lui de fier. Statul, spune în continuare Bărnuţiu, are ca scop general reali-

Scanned with OKEN Scanner

zarea dreptului și egalității iar menirea lui este de a milita pentru industrie și prosperitate, pentru dezvoltarea științei și culturii și a altor interese intelectuale și morale.

Aceste principii teoretice generale se străduiește să le aplice la particularitățile concrete, la realitățile inedite din țările române. Se reliefează astfel cu deosebită claritate înalta responsabilitate a gînditorului patriot față de drepturile și libertățile poporului, față de independența și suveranitatea națiunii române, față de destinele și viitorul ei. Identificînd noțiunile de națiune, gintă și popor, Bărnuțiu precizează că națiunea nu este „orice mulțime de oameni, uniți oricum, ci uniți prin legături naturale cum ar fi aceeași origine și aceeași limbă", unitate realizată prin consensul dreptului și prin comunitatea unității. Fiecare națiune este o individualitate cu demnitatea și drepturile ei. Aceste atribute sînt și ale țării, dacă aceasta este a națiunii. Cînd țara este cîrmuită de o coroană, iar coroana aparține unei dinastii ereditare, atunci drepturile nu mai sînt ale națiunii ci ale dinastiei care poartă coroana. Reliefarea ideii că națiunea este subiectul tuturor drepturilor publice era determinată de situația internațională din epoca respectivă, în care domina despotismul marilor puteri și cînd, „națiunile cele tari poartă război împotriva națiunilor debile iar clasele privilegiate împotriva celor ce gem sub sarcina privilegiilor."

Bărnuțiu a fost un puternic adversar al monarhiei și despotismului, un vajnic apărător al regimului republican democratic. Atributul fundamental al națiunii și republicii democrate îl constituie suveranitatea poporului, „însăși puterea supremă ce se cuvine lui și numai lui în toată întinderea teritoriului său, a indivizilor săi, a scopurilor și a negoțiilor sale naționale. Această putere unică nedivizibilă, sfîntă, cu totul nedependentă și nesubordonată la nici o altă putere de pe pămînt e condiția vieții celei adevărate omenești și naționale față de care nu s-ar putea efectua cele mai sfinte scopuri ale ei" [12]. În virtutea acestui drept națiunea română pretinde de la celelalte națiuni s-o recunoască și s-o respecte ca pe o națiune liberă și independentă.

Analizînd elementele republicii (teritoriu, bogățiile solului și subsolului, industria, tezaurul) Bărnuțiu consideră

[12] Simion Bărnuțiu, *Dreptul public al românilor*, Iași, 1867, p. 87.

Scanned with OKEN Scanner

că elementul fundamental şi primordial al acesteia este poporul român. Prin popor el nu înţelege „un număr determinat de capete sau de suflete omeneşti create pentru un principe, rege sau împărat, ci persoana juridică a republicii, care, identică cu poporul, se supune pe sine la cens după legea voită de sine şi prin cenzori aleşi de sine“ [13]. Această teză îl situează pe Bărnuţiu printre cei mai înaintaţi gînditori ai epocii, atît pe plan naţional cît şi în cultura europeană. Chiar dacă republica preconizată de el era în esenţă burghezo-democratică, ea era un regim politic progresist în secolul trecut.

S. Bărnuţiu face o analiză lucidă şi profundă a situaţiei internaţionale din vremea sa şi observă că în relaţiile dintre state dominau tirania şi despotismul, dreptul celui mai tare, numeroase popoare fiind văduvite de drepturile lor legitime.

Prin concepţiile sale înaintate, prin susţinerea consecventă a republicii democrate, Simion Bărnuţiu se integrează strălucit în pleiada celor mai luminaţi cărturari patrioţi care, aşa cum subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în decursul istoriei, „exprimînd aspiraţiile de libertate şi independenţă ale poporului... au năzuit către o formă de stat democratică, progresistă, care să asigure libertate şi dreptate socială pentru cei mulţi, neatîrnarea politică şi înflorirea economică a ţării, să înfăptuiască dreptul sacru al poporului de a fi singur stăpîn în patria sa strămoşească[14].

Gîndirea democrat-revoluţionară a lui Nicolae Bălcescu

Marele gînditor democrat-revoluţionar şi patriot Nicolae Bălcescu s-a născut la Bucureşti la 29 iunie 1819. El a fost principalul ideolog al revoluţiei de la 1848, luptătorul cel mai consecvent şi cel mai pasionat pentru înfăptuirea idealului revoluţionar căruia i s-a consacrat în întregime şi pentru care a murit, la vîrsta de 33 ani, departe de ţară, în exil, la Palermo.

[13] *Ibidem*, p. 94.

[14] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Bucureşti, Editura politică, 1968, p. 117.

Scanned with OKEN Scanner

După terminarea studiilor la Colegiul Sf. Sava, în timpul cărora se distinge prin pasiunea pentru istorie, intră pentru scurtă vreme în armată. Implicat în complotul din 1840, este arestat şi condamnat la doi ani închisoare. Continuîndu-şi activitatea revoluţionară şi cercetările istorice, întemeiază în 1843, împreună cu Ion Ghica şi Cristian Tell, asociaţia „Frăţia", iar din 1844 începe să publice studii istorice, editînd, în colaborare cu A.T. Laurian, „Magazin istoric pentru Dacia". După un timp petrecut la Paris, unde ia parte la revoluţia din februarie 1848, Bălcescu se întoarce în ţară, aducînd o contribuţie hotărîtoare la pregătirea revoluţiei, care izbucneşte în Ţara Românească, în iunie 1848.

Prin activitatea sa practică revoluţionară, prin concepţiile sale profund patriotice înaintate, puse în slujba eliberării naţionale şi sociale a poporului român şi a celorlalte popoare asuprite din Europa, Bălcescu reprezintă figura cea mai proeminentă a revoluţiei de la 1848, o personalitate de incontestabilă valoare europeană. În Cuvîntarea sa ţinută cu prilejul aniversării a 120 de ani de la revoluţia din 1848, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta că Bălcescu a fost „un gînditor social de talie europeană, ale cărui lucrări demonstrează o concepţie foarte avansată pentru vremea sa cu privire la problemele fundamentale ale dezvoltării societăţii, ale îmbunătăţirii destinului poporului român"[15].

Nicolae Bălcescu a deschis în interpretarea şi înţelegerea istoriei magistrala pe care vor păşi mai tîrziu A. D. Xenopol şi N. Iorga. Pentru el istoria este cea mai importantă carte a unei naţiuni, în care ea îşi vede evoluţia, trecutul, prezentul şi viitorul. Bălcescu înţelege istoria nu ca „o biografie a stăpînitorilor", nu ca o sumă de evenimente „fără culoare", ci ca un instrument de prim ordin pentru sprijinirea luptei antifeudale, pentru realizarea unităţii şi independenţei naţionale. Pentru ca românii „să se întemeieze în patriotism şi în curaj, să cîştige statornicie în caracter", ei au nevoie de o bună istorie naţională, care să trateze despre instituţiile şi obiceiurile poporului, adevăratul făuritor al istoriei şi nu despre „biografia stăpînitorilor".

---

[15] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1969, p. 292.

Scanned with OKEN Scanner

Concepţia fundamentală a lui Bălcescu, în jurul căreia gravitează toate celelalte idei revoluţionare şi patriotice este cea referitoare la progres, concepţie întîlnită la majoritatea gînditorilor raţionalişti de la 1848. Prin ideea de progres, el a fundamentat din punct de vedere teoretic necesitatea revoluţiei de la 1848, a luptei de eliberare naţională şi socială. Bălcescu era ferm convins că „Omenirea nu e staţionară. Ea înaintează neîncetat străbătînd orice împiedicare... Dezvoltarea ei se urmează regulat după legile fixe ale progresului. Cei ce mai tăgăduiesc azi mişcarea, sînt puţini. Dacă mai sînt, vază trecutul: cîte schimbări, cîte prefaceri, atît în lumea morală cît şi în cea materială. Tiranii pot îndoi cruzimile, pot întrebuinţa puterea lor pentru a opri progresul. Nu vor izbuti niciodată... e lege ca dreptatea şi adevărul să triumfe asupra puterii şi minciunii“[16]. Progresul reprezintă o lege implacabilă a evoluţiei omenirii şi orice ar face adversarii progresului ei nu vor putea opri omenirea din procesul dezvoltării ei ascendente.

Dezvăluirea caracterului legic şi inevitabil al progresului nu rămîne pentru Bălcescu un deziderat abstract, rupt de destinele poporului român. El vorbeşte despre acea „mişcare providenţială care tîrăşte pe naţia română împreună cu toată omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări progresive“. Vicisitudinile istorice prin care a trecut poporul român secole de-a rîndul n-au fost stavile în procesul dezvoltării sale neîntrerupte. „Să deschidem istoria, cartea de mărturie a veacurilor şi luminaţi de filozofia ei, vom vedea că de 18 veacuri naţia română n-a vegetat, n-a stat pe loc, ci a mers înainte transformîndu-se şi luptîndu-se neîncetat pentru triumful binelui asupra răului, al spiritului asupra materiei (în sens cognitiv — *n.ns.),* al dreptului asupra silei, pentru realizarea atît în sînul său cît şi în omenire a dreptăţii şi frăţiei“[17].

Triumful vechiului asupra noului, al adevărului asupra falsului, al luminii asupra obscurantismului, al dreptăţii şi libertăţii asupra despotismului şi tiraniei are un caracter legic şi inevitabil. În acest proces complex de dezvoltare a societăţii de la inferior la superior, Bălcescu apreciază în mod realist caracterul progresist al unui fenomen sau

[16] Nicolae Bălcescu, *Opere,* vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1953, p. 326.
[17] *Ibidem,* p. 307.

Scanned with OKEN Scanner

eveniment în funcţie de condiţiile istorice ale unei epoci, în funcţie de rolul pe care l-a avut un fenomen sau altul în contextul concret al epocii respective.

În lumina acestei idei înţelege Bălcescu şi etapele evoluţiei poporului român, ale transformării lui din rob în proprietar ; poporul s-a transformat din rob în serv, apoi în proletar şi posesor şi acum „asvîrle cea din urmă exploataţie şi este a se face proprietar. Şi fiecare din aceste transformaţii succesive a fost un progres pe lîngă starea de mai înainte şi a născut un progres“[18].

Progresul social nu se realizează după Bălcescu în mod linear, fără luptă, ci prin ciocnirile permanente dintre vechi şi nou, dintre retrograd şi înaintat, dintre forţele reacţionare şi cele revoluţionare. Însăşi istoria demonstrează că progresul îşi face loc prin „lupta necontenită a dreptului contra tiraniei, a unei clase dezmoştenite de dreptul său în contra uzurpatorilor ei... luptă fără sfîrşit căci se urmează încă în timpurile de azi şi se va urma pînă cînd nu va mai fi umbră de tiranie, pînă cînd popoarele n-or fi întregite în drepturile lor şi egalitatea n-o domni în lume“ [19].

N. Bălcescu a fost un militant revoluţionar consecvent pentru întemeierea poporului român într-un stat naţional sub forma republicii democratice „în care oamenii adunaţi îngrijesc singuri de soarta lor, fără a-şi pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă dreptatea şi drept ţintă frăţia“. În această republică „slujbaşii“ sînt aleşi de popor, ascultă de el şi sînt egali cu oamenii care alcătuiesc poporul, deoarece puterea supremă aparţine poporului. Scopul fundamental al republicii îl constituie asigurarea bunăstării şi fericirii tuturor. Dacă republica înseamnă „lucru al tuturor“, democraţia înseamnă că puterea statului se află în mîna poporului. Bălcescu face o distincţie foarte clară între republica democratică şi republica aristocratică. Dacă în prima puterea statului aparţine poporului, în cea de-a doua puterea aparţine boierilor. În republica democrată „singurul suveran sau stăpîn e naţia întreagă, adică poporul, care îşi pune în lucrare puterea prin slujbaşi aleşi de dînsul... Poporul e atotputernic atunci cînd este unit şi spre a sta unit şi puternic nu trebuie să întrebuinţeze rău puterea sa“[20].

---

[18] *Ibidem*, p. 310.
[19] *Ibidem*, p. 324—325.
[20] *Ibidem*, p. 352.

Scanned with OKEN Scanner

Condiția fundamentală a existenței statului democratic republican este suveranitatea lui națională. Suveranitatea republicii democrate depinde în exclusivitate de suveranitatea poporului, de drepturile și libertățile lui, de bunăstarea materială și spirituală a maselor largi populare. „Cea dintîi condiție a dezvoltării morale a unui stat, a existenței lui politice e libertatea poporului și egalitatea în drepturi. Unde poporul nu e liber unde egalitatea nu domnește, acolo nu e viață"[21]. În concepția lui Bălcescu fundamentul material al suveranității și independenței naționale este împroprietărirea țăranilor. Atunci cînd poporul este proprietar, are depline drepturi și libertăți democratice, „are o patrie a lui", el se luptă vitejește pentru a-și păstra patria. Dar, pentru „a avea o patrie, pentru a o putea apăra și a apăra și naționalitatea, pentru a avea viitor", era absolut necesară transformarea țăranilor din robi în proprietari. De realizarea acestui suprem deziderat, de împroprietărirea țăranilor, depindea „nu numai viitorul Țării Românești, ci a toatei românimii". În lumina acestei profunde argumentări, nu sînt deloc întîmplătoare dîrzenia hotărîrea fermă și lupta consecventă a lui Bălcescu pentru înfăptuirea articolului al 13-lea din Proclamația de la Izlaz, articol care se referea la împroprietărirea țăranilor și care, pentru marele gînditor revoluționar, reprezenta esența revoluției de la 1848.

El avea ferma convingere că înlăturarea asupririi sociale și naționale nu e posibilă decît prin revoluție, prin lupta maselor populare. El nu înțelegea revoluția ca un fenomen efemer, întîmplător, fără trecut și fără viitor, ci ca un fenomen necesar, legic și obiectiv ; cauza revoluției nu putea fi „voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană". Revoluția din Europa a fost numai „ocazia" și nu cauza revoluției din țările române. Adevărata cauză a revoluției române de la 1848 se „pierde în zilele veacurilor", ea se află în cele „optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși".

Bălcescu era convins că poporul își poate cuceri drepturile sale numai prin luptă revoluționară, își dobîndește „conștiința drepturilor și datoriilor sale" numai prin lupta bărbătească, prin „lucrare și jertfire, prin sîngele vărsat",

[21] *Ibidem*, p. 324.

Scanned with OKEN Scanner

deoarece eliberarea națională și socială „e un bine atît de mare, încît cu nici o jertfă fie cît de grea, nu e scump cumpărat". Acest deziderat suprem nu poate fi realizat decît printr-o revoluție făcută de popor și pentru popor. Cauza principală a înfrîngerii revoluției de la 1848 a fost caracterul ei provincial, faptul că nu a cuprins totalitatea poporului român. Bălcescu spunea că viitoarea revoluție va cuprinde tot poporul, ea va „cere unitatea și libertatea națională" și va fi deci o revoluție națională.

Gînditor lucid și realist, Nicolae Bălcescu a înțeles că în climatul internațional din preajma anului 1848, dominat de imperiile absolutiste, poporul român nu-și putea cuceri libertatea națională și socială decît printr-o unire strînsă a tuturor românilor împreună cu celelalte popoare asuprite. Libertatea popoarelor și națiunilor „nu poate veni de la curțile împărătești și din mila împilătorilor și a despoților, ci numai dintr-o unire strînsă între toți românii și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate"[22]. El a militat astfel pentru unirea pe plan internațional a revoluției de eliberare națională și socială în aceeași epocă în care Marx și Engels luptau pentru revoluția proletară internațională. Bălcescu pornea constant de la premisa că orice „nație are o misie de îndeplinit în omenire, adică a concurge după natura și geniul său propriu, la triumful științei". De aceea, fiecare națiune are dreptul sacru și legitim de a se dezvolta liber pentru realizarea progresului social. Fiecare națiune trebuie să respecte și să recunoască toate celelalte națiuni, întrucît națiunea care nu respectă celelalte națiuni, își pierde ea însăși libertatea.

Înlăturarea despotismului din viața internațională trebuia să fie rezultatul luptei unite și îndelungate a tuturor națiunilor asuprite. Abia după înlăturarea imperiilor absolutiste, feudale, văzînd popoarele și națiunile stăpîne pe soarta lor, „le-am zice: munciți și cîrmuiți-vă astfel încît să vă faceți mai bune și mai fericite unele pe altele". Nădejdea progresului și civilizației omenirii nu stă în cuceriri, în încălcarea drepturilor legitime ale popoarelor și națiunilor ci în „comunicația ideilor, care va veni prin comunicația națiilor ce înlesnirile și relațiile comerciale vor aduce", spunea optimist N. Bălcescu.

---

[22] *Ibidem*, p. 335.

Scanned with OKEN Scanner

Prin întreaga sa activitate practică și gîndire revoluționară, Bălcescu a fost unul din cei mai reprezentativi gînditori din istoria culturii noastre, a fost mintea cea mai clarvăzătoare și cea mai energică a revoluției de la 1848.

BIBLIOGRAFIE

* * *

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 27—39.

Nicolae Ceaușescu

Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, București, Editura politică, 1974, p. 93.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Adunarea populară din București consacrată împlinirii a 125 de ani de la revoluția din 1848 și a unui sfert de veac de la naționalizarea principalelor mijloace de producție, 16 iunie 1973, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Editura politică, 1973, p. 590—597.

Nicolae Ceaușescu

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 13*, București, Editura politică, 1977, p. 40—41.

*

Istoria filozofiei românești, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1972, p. 119—205 ; 213—225 ; 226—252.

Antologia gîndirii românești. Sec. XV—XIX. Partea I, București, Editura politică, 1967, p. 98—133 ; 172—192 ; 208—224 ; 263—293.

Ideologia revoluției de la 1848 în Țările Române. Precizări cu privire la pozițiile și curentele ideologice și la raportul ideologie-cultură, în vol. *Curente și orientări în istoria filozofiei românești*, București, Editura Academiei R. S. România, 1967

Scanned with OKEN Scanner

Ion Heliade Rădulescu. Ideologie social-politică și filozofică, de R. Tomoiagă, București, Editura științifică, 1971, p. 61—94.

Fragmentarium iluminist, de D. Ghișe și P. Teodor, Cluj, Editura Dacia, 1972.

Geneza culturologiei românești, de Adela Becleanu Iancu, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 161—194 ; 205—240.

1848. Afirmare majoră a conștiinței de sine a poporului român, „Revista de filozofie", nr. 5/1973.

Ideea de dreptate în gîndirea pașoptistă, „Revista de filozofie", nr. 6/1973.

Scanned with OKEN Scanner

PĂTRUNDEREA ȘI RĂSPÎNDIREA FILOZOFIEI MARXISTE ÎN ROMÂNIA. IMPORTANȚA GÎNDIRII MARXISTE PENTRU DEZVOLTAREA CONȘTIINȚEI DE CLASĂ A PROLETARIATULUI ROMÂN. CONTRIBUȚIILE MILITANȚILOR SOCIALIȘTI ROMÂNI LA INTERPRETAREA VIEȚII SOCIALE ȘI POLITICE PRIN PRISMA MATERIALISMULUI DIALECTIC ȘI ISTORIC

RADU PANTAZI

Pătrunderea și răspîndirea marxismului în România a fost condiționată, ca și în celelalte țări, de apariția și dezvoltarea proletariatului, a mișcării muncitorești.

După cum se arată în Programul Partidului Comunist Român adoptat la cel de-al XI-lea congres, „odată cu apariția pe scena istoriei a proletariatului, pe măsura intensificării organizării lui de clasă, încep să pătrundă în România ideile socialismului".

În ultima treime a secolului trecut, mișcarea muncitorească se încheagă, capătă un conținut și o formă proprie. În 1872 ia naștere „Asociația generală a tuturor lucrătorilor din România", care tipărea ziarul „Lucrătorul român". În Transilvania, aproximativ în aceeași vreme își desfășurau activitatea la Timișoara, Oradea, Reșița, Brașov, Cluj-Napoca etc., filiale ale „Asociației generale a muncitorilor din Ungaria", înființată în 1868. Acestea erau, în general, asociații care aveau ca scop lupta pentru apărarea drepturilor profesionale

Scanned with OKEN Scanner

ale muncitorilor. Ideologia lor nu era încă o ideologie socialistă, după cum rezulta, de pildă, din „Prospectul" „Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România".

„Prospectul", publicat în primul număr al „Lucrătorului român" arăta că scopurile Asociației sînt: „a) de a strînge legăturile de înfrățire între meseriași ; b) de a combate tot ce e rău și vătămător din orice punct de vedere; c) de a apăra, pe toate căile legale și drepte, interesele bineînțelese ale lor; d) de a încuraja mersul înainte al industriașilor români pentru a se putea ajunge la o industrie românească". De notat că, în spiritul ideii lui Saint-Simon, revista considera lucrători „industriași" pe toți cei ce muncesc, incluzînd în această noțiune pe: lucrătorii industriali, agricultorii, comercianții, oamenii de știință, funcționarii publici etc. Este interesant însă faptul că, în cadrul lucrătorilor, erau enumerați în primul rînd lucrătorii industriali, ca fiind cei mai exploatați. Erau în aceste idei, ca în general în acțiunile proletariatului, primele licăriri ale conștiinței sale de clasă, care va ajunge la claritate abia o dată cu pătrunderea și răspîndirea marxismului.

Paralel cu acțiunile de luptă ale muncitorilor a apărut și s-a dezvoltat în țara noastră mișcarea socialistă. În deceniul al 8-lea al secolului trecut, mai exact între 1875 și 1878, au luat ființă și au activat în principale orașe ale țării — Iași, București, Galați — cercuri socialiste alcătuite din intelectuali progresiști, funcționari, studenți. Ele au editat în 1877 periodicul „Socialistul" care a avut însă o existență scurtă.

În cadrul dezvoltării acestei mișcări, un loc însemnat l-au avut legăturile socialiștilor români cu Internaționala I și a II-a. Astfel, o serie de militanți ai mișcării muncitorești din Transilvania, ca de pildă, Carol Farkaș și Gheorghe Ungureanu, recrutau membri pentru Internaționala I, eliberînd cărți de membru al Internaționalei. Delegați ai mișcării muncitorești din România au participat la Congresul de constituire a Internaționalei a II-a (Paris, 1889) și la Congresul al II-lea al Internaționalei a II-a (Bruxelles, 1891), unde au prezentat un raport interesant și important cu privire la mersul și perspectivele mișcării socialiste din țara noastră.

Rodnice pentru socialiștii români au fost legăturile cu întemeietorii marxismului, în special cu Friedrich Engels. Lenin arăta că Marx și Engels au fost conducătorii spiri-

Scanned with OKEN Scanner

tuali ai socialiştilor şi că „rămas singur după moartea lui Marx, Engels a continuat să fie sfătuitorul şi conducătorul socialiştilor europeni. Lui i se adresau pentru sfaturi şi directive, în egală măsură, atît socialiştii germani, a căror forţă, cu toate persecuţiile din partea stăpînirii, creştea rapid şi necontenit, cît şi reprezentanţii ţărilor înapoiate, de pildă spaniolii, românii, ruşii, care trebuiau să-şi chibzuiască şi să-şi măsoare primii lor paşi. Cu toţii sorbeau din bogata comoară de cunoştinţe şi experienţă a bătrînului Engels"[1].

Datorită acestei condiţionări obiective, idei socialiste au existat în România şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Unii gînditori progresişti, fără a fi socialişti, au făcut referiri pronunţate la socialismul utopic (Ion Heliade Rădulescu, Ion Ghica, Cezar Bolliac, C. A. Rosetti). Cel mai de seamă utopist român a fost Teodor Diamant, a cărui activitate teoretică şi încercare practică de realizare a unui falanster în 1835 îl situează în rîndurile socialiştilor fourierişti marcanţi din Europa. Ideile lui Diamant se înscriu în tradiţia democratică a gîndirii româneşti, alături de concepţiile revoluţionare şi progresiste ale unor gînditori ca Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, George Bariţiu, de propagarea unei filozofii raţionaliste (mai ales prin Simion Bărnuţiu) şi materialiste (figura cea mai notabilă fiind aceea a lui Vasile Conta). Ele au reprezentat sursa teoretică preţioasă pentru crearea climatului prielnic pătrunderii şi răspîndirii filozofiei marxiste la noi. Un important factor favorizator al acestui proces l-a constituit participarea unor tineri români, ca Mircea Rosetti, Gheorghe Panu, Vasile Conta, Zamfir Arbore la activitatea Internaţionalei I.

Pe acest fond — al existenţei, închegării şi evoluţiei ascendente a mişcării noastre muncitoreşti, care continua lupta de veacuri a poporului pentru libertate şi progres — pătrunde şi se răspîndeşte în ţara noastră marxismul. Totodată, procesul răspîndirii şi dezvoltării la noi a concepţiei despre lume a proletariatului este precedat de o îndelungată şi valoroasă tradiţie progresistă a gîndirii româneşti.

Filiaţia de idei din gîndirea românească între concepţia marxistă şi concepţiile nemarxiste înaintate se relevă

[1] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 2, Bucureşti, Editura politică, 1960, p. 12—13.

Scanned with OKEN Scanner

sub multiple şi fundamentale aspecte : critica socială, ideea libertăţii şi independenţei naţionale, viziunea istorică realistă, tendinţa şi poziţia antiteologică, raţionalistă şi materialistă. Dar poate cel mai semnificativ se reliefează această filiaţie în modul în care era abordată tema prospectării viitorului, a definirii drumului de dezvoltare a României.

Gînditorii progresişti s-au pronunţat pentru transformări înnoitoare în întreaga structură a societăţii. Desigur, la cei premarxişti aceste transformări nu puteau depăşi cadrul unei societăţi burgheze, pe cînd la cei marxişti direcţia dezvoltării era aceea a socialismului. Dar şi unii şi alţii militau pentru dezvoltarea industriei, a comerţului, a agriculturii, pentru făurirea unui stat naţional unitar, independent, suveran şi democratic, modernizarea societăţii româneşti şi angajarea ei rapidă pe calea civilizaţiei. Încrederea în puterea de viaţă a poporului român, în trăinicia sa, în capacităţile sale creatoare, sînt definitorii pentru gîndirea românească, marxistă sau premarxistă progresistă, aceasta din urmă contribuind substanţial la crearea unui climat teoretic propice pentru cunoaşterea şi răspîndirea la noi a concepţiei despre lume a proletariatului.

Mijloacele şi căile pătrunderii şi răspîndirii marxismului în România

Răspîndirea marxismului în România s-a făcut, înainte de toate, prin intermediul presei socialiste. Cele mai importante periodice care merită să fie reţinute pentru contribuţia adusă la răspîndirea marxismului sînt : „Emanciparea“ (Bucureşti, 1883), „Revista socială“ (Iaşi, 1884, 1886—1887), „Contemporanul“ (Iaşi 1881—1891), „Drepturile omului“ (Bucureşti, 1885—1888—1889) „Critica socială“ (Iaşi, 1891—1893), „Literatură şi ştiinţă“ (Bucureşti, 1893—1894), „Munca“ (Bucureşti, 1891—1894), „Lumea nouă“ (Bucureşti, 1894—1900).

În Transilvania, ideile marxismului s-au răspîndit în această perioadă prin literatura în limba germană şi cea maghiară. Circulau lucrări ale întemeietorilor marxismului : *Manifestul Partidului Comunist, Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă* etc. ; apăreau ziare socialiste ca „Közolet“ (Arad, 1891), „Volkwille“ (Timişoara,

Scanned with OKEN Scanner

1893) și altele. Această literatură era, desigur, cunoscută și de către o parte a populației românești, dar pentru răspîndirea în masele muncitoare românești a marxismului devenea tot mai acută problema editării unor periodice socialiste în limba română, lucru care s-a realizat în 1903.

Presa socialistă a adus o contribuție însemnată la răspîndirea marxismului, în primul rînd, prin traducerea unor lucrări ale lui Marx și Engels, apoi prin articole și studii de popularizare a ideilor marxiste și prin încercarea de analiză în spirit marxist a unor probleme social-politice și culturale.

Relativ la articolele publicate în periodicele socialiste este de reținut faptul că acestea nu aveau o orientare unitară. Alături de articole care conțineau teze juste, științifice, marxiste, erau publicate și articole în spirit anarhist sau materiale care denotau influența oportuniștilor. Circulau încă idei proudhoniste și lassalliene, acestea îndeosebi în Transilvania. Cu toate acestea, tendința fundamentală era răspîndirea marxismului, care devenea învățătura mișcării socialiste și muncitorești. Era epoca în care, după cum sublinia V. I. Lenin, „învățătura lui Marx repurtează o victorie deplină și se extinde în lărgime".

Răspîndirea marxismului, făcută de către mișcarea și presa socialistă cu pricepere și consecvență, s-a înfăptuit prin : a) traducerea unor lucrări sau fragmente din lucrările întemeietorilor marxismului ; b) lucrări de popularizare a marxismului ; c) dezbaterea de pe poziții marxiste a unor însemnate probleme de ordin politic, social-economic și cultural-științific.

Dintre traduceri, menționăm : fragmente din *Capitalul* („Emanciparea", 1883, „Lumea nouă", 1895), *Originea familiei, a proprietății private și a statului,* traducere integrală printre primele din lume („Contemporanul", 1885—1886) ; *Lupta de clasă,* titlul sub care este publicat un fragment din *Mizeria filozofiei* („Munca", 1891) ; *Socialismul utopic și socialismul științific* („Munca", 1890) ; *Manifestul Partidului Comunist* (1892) ; *Materialismul istoric de Engels* („Critica socială", 1892) etc.

În lucrările consacrate expunerii marxismului, autorii reliefau punctul de vedere riguros științific adus de Marx și Engels în interpretarea dezvoltării naturii și societății. De asemenea, în abordarea problemelor economico-sociale ale țării sau în diferite domenii ale științei și cul-

Scanned with OKEN Scanner

turii se încearcă aplicarea principiilor marxiste la tema cercetată.

Engels şi-a exprimat satisfacţia pentru faptul că socialiştii români au inclus în programul lor „principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători mai pe toţi socialiştii din Europa şi America ; e vorba de teoria prietenului meu Karl Marx".

O serie de fenomene politice şi economice din această perioadă (grevele, alegerea primilor deputaţi socialişti în parlament) dovedeau creşterea conştiinţei de clasă a proletariatului, dezvoltarea şi întărirea mişcării socialiste, faptul că aceasta devenise o forţă socială de-sine-stătătoare, care punea pe prim plan al activităţii sale înfiinţarea partidului socialist.

În ansamblul acţiunilor premergătoare creării partidului, un rol însemnat l-a avut, de asemenea, organizarea sărbătoririi zilei de 1 Mai. Prima sărbătorire a avut loc în 1890, la Bucureşti. În acelaşi an şi în cei următori s-au organizat manifestaţii cu prilejul zilei internaţionale a muncii şi în alte centre din ţară ca Timişoara, Reşiţa, Cluj, Braşov etc.

Creşterea mişcării muncitoreşti este marcată, totodată, de înfiinţarea între anii 1890 şi 1892 a unor puternice cluburi muncitoreşti la Bucureşti, Roman, Iaşi, Botoşani, Craiova, Ploieşti şi Galaţi. În afara activităţii practice — lupta pentru revendicări economice, dezvăluirea situaţiei grele a maselor de muncitori şi ţărani — cluburile au desfăşurat, în ciuda unor greşeli şi inconsecvenţe, o susţinută activitate ideologică de răspîndire a ideilor marxismului, în special prin conferinţe şi prin periodicele pe care le editau : „Munca" la Bucureşti, „Democraţia socială" la Ploieşti etc. Axa activităţii de propagandă o constituia ideea necesităţii unui partid al clasei muncitoare, idee pentru care militau elemente înaintate ca Al. Ionescu, C. Olcescu, Al. Georgescu şi alţii.

Ca urmare a creşterii mişcării muncitoreşti, a răspîndirii ideilor marxiste, problema înfiinţării unei organizaţii politice a proletariatului se punea din ce în ce mai insistent.

În 1893 a avut loc Congresul de constituire a Partidului social-democrat al muncitorilor din România [1]. Crearea

[1] În 1880 se înfiinţase Partidul general muncitoresc din Ungaria, devenit, în 1890, Partidul social-democrat, în cadrul căruia activau şi muncitori din Transilvania.

Scanned with OKEN Scanner

P.S.D.M.R. a însemnat un mare succes al luptei muncitorilor împotriva claselor exploatatoare. Închegarea organizatorică într-un partid unic crea posibilități reale de conducere a luptei proletariatului. Înființarea primului partid politic al proletariatului din România a constituit un pas serios pe calea unirii socialismului științific cu mișcarea muncitorească.

La congresul din 1893 s-au enunțat o serie de principii și teze juste despre menirea istorică a proletariatului, despre lupta de clasă, despre problema națională și altele. Programul partidului adoptat la congres corespundea — prin conținutul revendicărilor sale — etapei concret-istorice de dezvoltare a mișcării muncitorești, progresului social-politic al țării.

Contribuția militanților socialiști români la interpretarea vieții sociale și politice din perspectiva materialismului dialectic și istoric : Constantin Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde, Ștefan Stîncă, Raicu Ionescu-Rion, Panait Mușoiu

Cei mai de seamă gînditori marxiști din ultimele două decenii ale secolului trecut au fost : C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde, Ștefan Stîncă, Raicu Ionescu-Rion, Panait Mușoiu.

Contribuția principală a lui *C. Dobrogeanu-Gherea* (1855—1920) în istoria filozofiei românești se înscrie în direcția promovării filozofiei marxiste, a criticii metafizicii, a încercării de interpretare în spirit marxist a realităților sociale românești, a fundamentării esteticii materialiste.

Cele mai importante lucrări ale gînditorului pot fi grupate, după temele abordate, în felul următor:

a) de propagare a marxismului și de interpretare a realității sociale românești (*Karl Marx și economiștii noștri*, 1884, *Ce vor socialiștii români*, 1886, *Concepția materialistă a istoriei*, 1892, *Din ideile fundamentale ale socialismului științific*, 1906, *Neoiobăgia*, 1910, și *Socialismul în țările înapoiate*, 1911) ;

Scanned with OKEN Scanner

b) de critică a anarhismului și a ideologiei burgheze (*Robia și socialismul*, 1885, *Anarhia cugetării*, 1892, *Deosebirea dintre socialism și anarhism*, 1901) ;

c) de estetică și etică (*Tendenționismul și tezismul în artă*, 1887, *Personalitatea morală în artă*, 1886, *Decepționalismul în literatura română și cauzele pesimismului în literatură și viață*, 1887, *Judecata posterității și judecata contemporanilor*, 1907).

Una din preocupările principale ale lui C. Dobrogeanu-Gherea a fost aceea de a sublinia valoarea științifică a marxismului ca o concepție unitară despre lume. El a înțeles și a reliefat faptul că valoarea marxismului nu rezidă numai în contribuția hotărîtoare la elaborarea economiei politice și că marxismul „nu e numai un complex de geniale analize economice, o doctrină economico-socială, dar el conține o filozofie a istoriei, o întreagă concepție a vieții".

Trebuie subliniată însemnătatea din punct de vedere filozofic a criticii lui Gherea la adresa ideologiei retrograde și anarhiste. Ea rezultă, în primul rînd, din faptul că Gherea dezvăluie baza metafizică și idealistă a acestor concepții.

„Anarhiștii — arată el — desfac viața socială în categorii independente una de alta și cugetă prin aceste categorii independente, fără a avea în vedere legătura strînsă ce e între categoriile sociale ; astfel, viața socială în toată complexitatea ei reciprocă, dependența și legătura tuturor factorilor sociali, dispare pentru ei. Abstrăgînd un factor social real oarecare (statul, autonomia individuală etc.) din toți ceilalți factori, izolîndu-l de toată viața socială, fie pentru a arăta toate neajunsurile unuia, fie pentru a face un deziderat și un ideal de luptă din altul, anarhistul supune această categorie izolată la acțiunea logicii, scoate din această categorie toate încheierile, toate consecințele cele mai depărtate, și încheierile și consecvențele astfel găsite le preface în formule obligatoare pentru el, pentru activitatea lui, fie ea revoluționar-anarhistă în societatea contemporană, fie ea a unui cetățean al societății viitoare"[2]. Din această contrapunere a metodei marxiste cu cea anarhistă rezultă limpede superioritatea

[2] C. Dobrogeanu-Gherea, *Anarhia cugetării*, în *Opere complete*, vol. 2, București, Editura politică, 1976, p. 454.

Scanned with OKEN Scanner

și caracterul științific al primei, a cărei valoare Gherea o accentuează în tot cursul lucrării.

Mai departe, Gherea întreprinde o analiză amănunțită a ideilor lui Max Stirner, scoțînd în evidență baza metafizică și idealist-subiectivă a acestora. Pentru Stirner, subliniază autorul *Anarhiei cugetării*, totul se reduce la o entitate metafizică — eul; filozoful german „a căutat să prefacă o iluzie, o entitate metafizică, în realitate, într-o realitate a realităților, care i-a slujit ca punct de reazem și plecare pentru construirea și imaginarea unei societăți noua“ [3]. Acestei concepții idealiste și metafizice, Gherea îi opune filozofia marxistă. El arată limpede condiționarea naturală și — ceea ce trebuie în mod deosebit reținut — cea socială a oricărui „eu“, spulberînd astfel născocirile despre pretinsa independență a „eului“. Continuîndu-și critica printr-o serie de exemple plastice prin care demonstrează inconsistența teoriilor lui Stirner despre existența „eu“-ului absolut, rupt de mediul înconjurător, Gherea dezvăluie baza filozofică a anarhismului : idealismul subiectiv, metoda metafizică de gîndire și cercetare a fenomenelor naturii și societății.

În *Deosebirea dintre socialism și anarhism*, autorul arată deosebirea radicală dintre socialiști și anarhiști în considerarea principalelor categorii sociale: societatea, statul, morala etc. Fundamentala deosebire, preciza el, rezidă în felul în care este înțeleasă societatea. Pentru socialiști, societatea este un produs special al evoluției universale ; ea e supusă legilor universale și, în același timp, legilor sociale specifice. Societatea nu înseamnă nimic fără indivizii care o compun, dar acest fapt nu neagă existența legilor sociale, pe care nu le recunosc anarhiștii. Aceștia nu neagă în general evoluția, dar se opresc la individ. Ei admit legi biologice, fiziologice, psihologice, dar nu legi sociale. Aceasta înseamnă idealism, conchidea, pe bună dreptate, Gherea. Din această poziție idealistă și metafizică ce contrapune, absolutizîndu-l, individul societății decurge teoria rolului hotărîtor al personalităților în istorie, tactica terorii individuale etc. Gherea analizează îndeaproape tezele teoretice și practice anarhiste, dezvăluindu-le caracterul neștiințific, idealist. Critica sa prezintă un interes special tocmai prin această reliefare a in-

[3] *Ibidem*, p. 467.

Scanned with OKEN Scanner

consistenței teoretice a anarhismului, căruia îi este opusă filozofia marxistă.

Împotriva adversarilor marxismului, care, plecînd de la faptul că în România nu exista un proletariat industrial puternic, susțineau imposibilitatea socialismului la noi, Gherea preciza că dezvoltarea industrială e însoțită inevitabil de creșterea proletariatului industrial și că însăși burghezia română, favorizînd dezvoltarea industriei, favorizează implicit și creșterea proletariatului, prin urmare creează terenul pentru formarea socialismului (ca mișcare de idei, apoi ca orînduire socială).

Problema cheie a dezvoltării țării — condiție de existență sine qua non, de a fi sau a nu fi, spune Gherea — este industrializarea ei.

Înțelegerea dialectică a locului problemei agrare în complexul economico-social al țării este urmată la Gherea — după o analiză amplă — de concluzia că țara noastră este o țară cu un tip capitalist de dezvoltare. Ca atare, susține el, „avem și condiții de existență pentru o mișcare socialistă". Cu o deosebită capacitate de înțelegere a raportului general-particular, teoreticianul socialist subliniază că „aceste condiții sînt diferite de acelea din țările capitaliste înaintate". Este pusă foarte clar în evidență ideea necesității de a ține seama de împrejurările specifice ale țării.

Sarcinile socialiștilor — constată autorul — sînt în genere aceleași, principală fiind lupta împotriva exploatării și construirea unei societăți libere, drepte, fără exploatare. Dar problemele concrete cu care sînt ei confruntați sînt diferite.

Argumentele lui C. Dobrogeanu-Gherea împotriva adversarilor socialismului iau în discuție și problema factorului conștient în dezvoltarea socială, gînditorul ridicîndu-se împotriva înțelegerii procesului trecerii de la capitalism la socialism ca un act „automat", „mecanic".

„Așadar, repet — scrie el — cînd zicem că societatea de azi evoluează către socialism, deducem convingerea noastră din condițiunile în care se dezvoltă societatea de azi; dar una din condițiunile acestei evoluții, și anume o condiție de frunte, este propaganda socialismului științific, luminarea poporului asupra rolului său istoric" [4].

[4] C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 69.

Scanned with OKEN Scanner

Autorul reliefează marea valoare teoretică şi practică a socialismului ştiinţific: „Propaganda socialistă este nu numai una din condiţiunile de căpetenie pentru trecerea societăţii burgheze în societate socialistă, ci chiar unicul factor conştient. Cînd burghezul capitalist din Europa expropriază pe micii producători şi colectivizează producţiunea, de bună seamă nu ştie că astfel ajută prefacerea societăţii de azi în cea socialistă. Puterile ce lucrează în societatea actuală şi o apropie de cea viitoare lucrează orbeşte, şi numai socialismul ştiinţific este un factor conştient“ [5].

Gherea trage concluzii cu privire la însemnătatea practică a socialismului ştiinţific, dar care, nefiind de natură materială, economică, nu poate fi socotit factor determinant al dezvoltării.

Lupta socialistă, constituie, după Gherea, „singurul factor conştient în mişcarea înainte a omenirii“, singura care „poate face realizarea transformării sociale mai completă şi însoţită de mai puţine jertfe“. De aici rezultă, de asemenea, datoria socialiştilor de a lupta pentru transformarea societăţii. Pentru socialiştii români se punea deci problema unei activităţi teoretice şi practice: „Sub cea dintîi înţelegem propaganda, răspîndirea ideilor socialismului ştiinţific, pregătirea oamenilor pentru transformarea socială. Sub cea de-a doua, adică sub numele de activitate practică, înţelegem înrîurirea de-a dreptul asupra împrejurărilor materiale de trai ale muncitorilor, înrîurirea de-a dreptul asupra bazelor materiale ale ţării, asupra celor economice şi a celor politice cu scopul : 1) de a face ca împrejurările materiale, bazele relaţiilor economice să fie cît mai potrivite pentru transformarea socialistă ; 2) de a face ca împrejurările în care trăieşte muncitorul nostru să se schimbe, pe cît a fi cu putinţă chiar de pe acuma“ [6].

El a ajuns la concluzia că socialismul este şi posibil şi necesar în România, şi „chiar că este numaidecît trebuinţă de dînsul“.

Contribuţia lui C. Dobrogeanu-Gherea în istoria filozofiei româneşti s-a concretizat şi prin abordarea unor probleme de estetică şi etică, el profesînd idei materialiste în aceste domenii şi evidenţiind valoarea teoretică şi practică a marxismului. Estetica materialistă este definită, prin opoziţie cu cea idealistă, prin modul de înţelegere a frumosului în natură şi artă. Cu perseverenţă a combătut

[5] *Ibidem*, p. 69—70.
[6] *Ibidem*, p. 71.

Scanned with OKEN Scanner

Gherea ideea existenţei unui frumos în sine, „pur", respingînd din acest considerent concepţiile lui Platon, Kant şi Hegel.

El a susţinut, în esenţă, că frumosul există în mod real în natură, în viaţă şi că arta oglindeşte acest frumos. Trebuie subliniat însă că Gherea s-a ridicat împotriva înţelegerii simpliste, unilaterale şi vulgarizatoare a raportului artă-viaţă (societate). El sublinia că artistul găseşte frumosul în viaţă, dar nu-l reproduce ca atare, ci-l filtrează prin concepţiile sale, determinate la rîndul lor de mediul social. Respingînd idealismul, Gherea a refuzat şi naturalismul, arătînd că arta nu este o copie fotografică a realităţii ; reproducînd natura, arta se depărtează într-un fel sau altul de ea şi e numai relativ nenaturală. Gherea a insistat asupra faptului că „arta e una din cele mai complexe manifestări ale spiritului omenesc şi totodată e foarte puţin supusă la legi ştiinţifice. Arta e departe de a avea axiome ca doi ori doi fac patru".

Stabilind aceste principii, Gherea a fost preocupat în mod deosebit de a pune în relief determinarea şi menirea socială a artei şi literaturii.

De aici rezultă şi marea sa încredere în forţa gîndirii marxiste şi răspunderea mare pe care o au adepţii acesteia de a o aplica în analiza diferitelor fenomene sociale, în speţă a celor artistice-literare.

În lumina acestor idei a apărat Gherea principiul artei cu tendinţă — rezultată din fondul de gîndire al operei de artă care oglindeşte un anumit mediu social — împotriva teoriei idealiste a „artei pentru artă". Totodată, făcînd distincţii necesare, el a respins tezismul în artă, ceea ce s-ar putea numi scrisul sau arta „de serviciu".

Ca şi în cazul artei, C. Dobrogeanu-Gherea a pus în lumină, în spirit marxist, condiţionarea socială, caracterul de clasă al moralei, al concepţiilor etice : „întreaga viaţă a societăţii (morala, gîndirea, instituţiile ei juridice şi politice etc.) — scria el — sînt condiţionate şi hotărîte de organizarea economică a societăţii, de modul cum se produc şi se distribuie bogăţiile în societate".

Morala are a răspunde la întrebările („chinuitoare întrebări" — arăta Gherea), despre ceea ce e bine sau rău. Răspunsul ştiinţific privind sancţiunea morală a faptelor omeneşti îl dă marxismul, care priveşte fenomenul în determinările lui istorice. Gherea remarca cu îndreptăţire că în societăţile împărţite în clase antagoniste există o

Scanned with OKEN Scanner

morală retrogradă — a claselor care încearcă să se opună mersului înainte al istoriei — şi o morală înaintată, superioară, reprezentantă a claselor luptătoare pentru progres.

Ca şi ceilalţi socialişti ai vremii, C. Dobrogeanu-Gherea s-a pronunţat şi în problemele religiei. Astfel, în 1890, ocupîndu-se de cauzele pesimismului în literatură şi viaţă, el nota şi explica, printre altele, fenomenul misticismului religios. El critica interpretarea idealistă care considera că misticismul religios contemporan ar fi fost promovat de faptul că ştiinţa, deschizînd omului imense orizonturi, nu-i poate da răspunsul la întrebări vitale, şi atunci, decepţionat, omul se întoarce la religie.

Prin articolele sale — *Ce ştim despre lume? Este oare spirit ca ceva deosebit de materie? Este sau nu Dumnezeu?* etc. — *I. Nădejde* (1854—1927) a contribuit la răspîndirea teoriilor ştiinţifice, a ateismului, la combaterea obscurantismului şi a misticismului. A scris lucrări de istorie şi drept (*Viaţa lui Ştefan cel Mare şi cel Bun, Domnul Moldovei, 1456—1504,* cu un apendice despre starea socială a Moldovei în acel timp, 1883; *Schiţă despre Miron Costin şi vremea lui,* 1888 ; *Din dreptul vechi român,* 1898 ; *Originea dreptului consuetudinar român,* 1900) şi manuale şcolare. Deşi nu lipsit de confuzii şi greşeli, I. Nădejde a ţinut conferinţe şi a scris articole de popularizare a marxismului. A tradus integral lucrarea lui Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului.* În 1893 el a publicat o traducere a *Manifestului Partidului Comunist* cu titlul schimbat (Manifestul socialist) şi cu un Adaos, în care nega valabilitatea universală a Manifestului. După ce în 1899 trădează mişcarea socialistă, I. Nădejde duce o campanie de denigrare a ei, renunţînd, totodată, la preocupările ştiinţifice.

Poziţia filozofică a lui I. Nădejde este constant şi hotărît materialistă. El a consacrat multe pagini din studiile sale sublinierii legăturii indestructibile dintre materie şi spirit, raportului dintre materie şi mişcare, insistînd îndeosebi asupra combaterii argumentelor teologice care susţin existenţa unei forţe supranaturale, a lui Dumnezeu.

Nădejde respinge părerile neştiinţifice despre Dumnezeu ca prim motor al materiei; el arată că acest argument porneşte de la premisa, pe care ştiinţa a dovedit-o ca falsă, despre materie ca fiind inertă. Or, replică socialistul român, ştiinţa arată că „materia precum este eternă, este

Scanned with OKEN Scanner

de asemenea din eternitate în mișcare și că mișcarea n-are început cum n-are nici materia însăși".

În privința argumentului teleologic, Nădejde arată că mișcarea astrelor și eventuala dispariție a planetei Pămînt distrug cu totul ideea despre cauza inteligentă a Universului, pe cînd prin cauze materiale astfel de fenomene pot fi explicate.

Dar cum se explică existența și persistența credințelor religioase, cînd știința le dovedește netemeinicia? Luînd în discuție problema cauzelor religiei, Nădejde arăta, în 1892, că aceasta are trei izvoare : modul deformat în care oamenii primitivi își explicau diferite fenomene psihice ; al doilea izvor, legat de primul, sentimentul de neputință al omului la începutul existenței și istoriei sale în fața puterilor naturii. Pînă aici, era reluată — după cum se vede — vechea explicație iluministă. Mai departe însă se spune: „Al treilea izvor, în sfîrșit, este simțul de slăbiciune față de puterile sociale, a căror jucărie de la o vreme e omul, și nu va putea seca acest izvor din urmă pînă ce mai întîi nu va vedea omul limpede jocul puterilor sociale și putința de a le stăpîni ca și pe cele naturale"[7]. Important este că această posibilitate de a înțelege „jocul puterilor sociale" este legată de lupta concretă a muncitorimii, de înlăturarea exploatării.

Ca și C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde a înțeles și a pus în lumină marea valoare teoretică și practică a marxismului, îndeosebi a concepției marxiste despre dezvoltarea socială, insistînd asupra caracterului ei dialectic și materialist, în raport cu unul din izvoarele ei — filozofia clasică germană. Într-o conferință din 1892, referindu-se la Hegel, el evidenția — pe baza textelor lui Engels — valoarea dialecticii hegeliene. Filozofia lui Hegel este idealistă — scria Nădejde — dar dacă filozoful german „ar fi rămas numai la atîta (la idealism — *n. ns.*), apoi n-am putea vedea ce rol a putut ea juca în dezvoltarea lui Marx și Engels și deci la întemeierea teoriei lor materialiste pentru explicarea fenomenelor istorice. Dar Hegel nu era om de rînd și metoda lui de cercetare, metoda dialectică, a dat armele cu care s-au sfărîmat toate absoluturile, și între acestea și sistemul lui Hegel, pe care acesta, în contrazicere cu metoda sa, îl declară absolut"[8].

---

[7] „Democrația socială", I, nr. 16/19 aprilie 1892.
[8] „Critica socială", I, nr. 5/aprilie 1892.

Scanned with OKEN Scanner

Şi mai departe: „Acei ce puneau valoare pe sistemul lui Hegel puteau fi oricît de conservatori, şi Hegel face parte din aceştia ; acei care, dimpotrivă, puneau mai mult temei pe metodă puteau fi oricît de progresişti şi de revoluţionari“ [9]. Printre aceştia se aflau Marx şi Engels. Este interesantă apoi redarea de către autor a dificultăţilor filozofice ale tinerilor hegelieni: „Aceşti hegelieni progresişti au fost nevoiţi să se întemeieze pe materialismul englez şi francez în lupta lor cu religia şi cu absolutismul. Lucrul nu mergea fără încurcătură, deoarece după Hegel natura este «o exteriorizare» a ideii absolute, a spiritului, a lui Dumnezeu, dacă voiţi, pe cînd după materialişti, dimpotrivă, natura este eternă şi spiritul e o creaţiune a naturii, şi nimic mai mult“[10].

După ce arată influenţa cărţii lui Feuerbach *Esenţa creştinismului* asupra evoluţiei filozofice a lui Marx şi Engels, Nădejde menţionează că Marx şi Engels „îşi veniră în fire şi chiar la 1845“, în *Sfînta familie*, „se arătară în mare parte mai înaintaţi decît Feuerbach“, creînd o nouă filozofie, preluînd şi dezvoltînd, pe baze materialiste, dialectica hegeliană.

Contribuţia lui Ioan Nădejde la istoria filozofiei româneşti se înscrie în direcţia promovării cu vigoare, în ultimele două decenii ale secolului trecut, a materialismului, a criticii religiei şi propagării ateismului, în direcţia sublinierii valorii filozofice a marxismului.

Ştefan Stîncă (1865—1897) se distinge în epocă prin încercarea de abordare a problemelor medicinii sociale în lumina filozofiei marxiste, prin critica unor teorii retrograde. Lucrarea sa de bază este *Mediul social ca factor patologic* (1891), care a fost tradusă în 1894 în revista „L'ère nouvelle“, editată de socialiştii români la Paris.

Stîncă foloseşte pe larg în argumentarea tezelor sale bibliografia marxistă. El se referă la *Manifestul Partidului Comunist* (care nu fusese încă tradus la noi), *Capitalul* (din care apăruseră în limba română fragmente), *Situaţia clasei muncitoare din Anglia* (netradusă atunci în româneşte), *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului* (care apăruse integral în limba română, cîţiva ani mai înainte în „Contemporanul“). Însăşi utilizarea lucrărilor marxiste

[9] Ibid., p. 192.
[10] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

originale, reproducerea a numeroase citate din Marx și Engels erau extrem de importante și valoroase.

Dar Stîncă nu se limitează la citate sau la reproducerea unor idei marxiste. El încearcă și reușește să analizeze în spirit marxist problema luată în cercetare. „În aplicarea metodei dialectice în studiul medicinei, în aceasta consistă originalitatea cu care ne fălim și despre care pretindem că am fi făcut-o noi pentru întîiași dată“[11], afirma el. Și, într-adevăr, pentru prima oară în țara noastră și, după datele cunoscute, printre primii din lume, Stîncă susține, de pe poziții marxiste, teze proprii referitoare la medicina socială. În lucrarea menționată el arăta că un rol foarte important, chiar hotărîtor de favorizare a bolilor și, invers, de păstrare a sănătății îl are „mediul social“, termen sub care el înțelegea orînduirea capitalistă, analizată în esența ei de Marx: „Cel mai celebru om care a analizat perfect (și a introdus chiar noțiunea aceasta în știință) mediul social, mai ales în privința organizării economice, a fost genialul economist german Karl Marx“[12].

În concluziile lucrării sale, doctorul Stîncă susținea cu noi argumente necesitatea înlăturării capitalismului, a luptei pentru o nouă orînduire socială, bazată pe dreptate și egalitate, socialismul.

În scrierile sale — *Idealismul și materialismul economic ; Sociologia burgheză față cu teoria luptei de clasă ; Religia ! Familia ! Proprietatea ! (din epoca Revoluției franceze)* — *Raicu Ionescu-Rion* (1872—1895) a evidențiat superioritatea marxismului, a materialismului istoric în raport cu filozofia și sociologia burgheză.

Marcînd opoziția dintre concepția materialistă a istoriei și cea idealistă, demonstrînd relația dintre concepțiile unei clase și pozițiile ei economice, sociale și politice, Raicu Ionescu-Rion sublinia că, în special în studierea problemelor sociale, ideologii burghezi nu renunță la idealism pentru că recunoașterea consecventă a dezvoltării în societate înseamnă inclusiv recunoașterea inevitabilității dispariției orînduirii capitaliste. De asemenea, socialistul român contrapune teoriilor retrograde despre dezvoltarea socială perspectiva optimistă pe care o dă marxismul asupra evoluției societății.

În studiul *Religia! Familia! Proprietatea! (din epoca*

---

[11] „Progresul medical român“, nr. 20 din 1896.

[12] Ștefan Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*, București, Editura Academiei R.S.R., 1956, p. 111.

Scanned with OKEN Scanner

Revoluției franceze) Rion, bazîndu-se pe metoda dialectică, analiza schimbările survenite în atitudinea burgheziei și a ideologilor ei față de aceste probleme înainte, în timpul și după victoria Revoluției franceze din 1789. Studiul acesta a fost reprodus în „L'ère nouvelle", ceea ce probabil că a dus la cunoașterea lui de către Engels.

Rion este de asemenea important prin critica adusă concepțiilor privind autonomia artei.

Activitatea lui *Panait Mușoiu* (1864—1944) se remarcă prin traducerea unor lucrări originale marxiste : *Socialism utopic și socialism științific* (Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință) și *Manifestul Partidului Comunist*. El a scris mai multe studii și lucrări de popularizare a ideilor socialiste, a filozofiei marxiste : *Propaganda în mișcarea socială* (1891), *Determinismul social* (1892), *Despre mișcarea socialistă* (1893), *Metoda experimentală în politică* (1893).

Problematica teoretică abordată de Mușoiu se înscrie cu precădere în sfera determinismului social. El acordă atenția principală demonstrării inevitabilității pieirii capitalismului și evidențierii rolului factorului subiectiv în dezvoltarea socială. Pe aceste teze, el fundamentează ideea intensificării propagandei în mișcarea socialistă. Studiul *Propaganda în mișcarea socială* este edificator în această privință. Mușoiu demonstrează caracterul legic al pieirii capitalismului și al instaurării dictaturii proletariatului, înfățișează rolul clasei proletare în acest proces istoric, subliniază necesitatea organizării maselor și insistă în mod deosebit, dezvoltînd o argumentare proprie asupra însemnătății propagandei de idei în mișcarea socialistă. Acest studiu constituie, într-un fel, o profesiune de credință. Mușoiu vede în propagandă un mijloc eficient de pregătire a clasei muncitoare pentru grăbirea revoluției socialiste, el însuși dăruindu-se acestei activități, pentru care avea o evidentă înclinație.

Cît privește fundamentarea teoretică a rolului factorului subiectiv în înfăptuirea revoluției, Mușoiu mai observă că dezvoltarea societății nu merge de la sine „fără amestecul ființelor". Cei ce fac afirmația contrară demonstrează prin aceasta că nu au înțeles pe deplin concepția materialistă a istoriei. Dezvoltarea societății e pricinuită, într-adevăr, de cauze materiale, dar schimbările sociale nu sînt independente de persoanele care alcătuiesc societatea. Precizînd punctul de vedere al materialismului is-

Scanned with OKEN Scanner

toric în această problemă, militantul socialist român scria : „Dezvoltarea socială este neatîrnată nu de activitatea inşilor, ci de voinţa lor". După aceste clarificări teoretice, Muşoiu ajunge la concluzia că proletariatul trebuie „luminat şi organizat" pe temeiul luptei de clasă. Propaganda în rîndurile proletariatului, luminarea acestuia au deci la Muşoiu semnificaţia unirii socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească în vederea înfăptuirii revoluţiei socialiste.

*

Pătrunderea şi răspîndirea marxismului — proces determinat de apariţia şi dezvoltarea mişcării muncitoreşti de-sine-stătătoare — a însemnat un moment calitativ nou, cotitura revoluţionară care a avut loc în istoria gîndirii sociale şi filozofice din ţara noastră.

Aprecierea aceasta este determinată în esenţă de următoarele elemente :

1. Pentru prima oară în filozofia românească este afirmată şi susţinută concepţia despre lume a clasei celei mai revoluţionare a societăţii — proletariatul.

2. Prin marxism, filozofia începe să capete şi în România sensul unei arme de luptă pentru transformarea socială. În luptă cu ideologia burgheză, marxismul pune nu numai problema interpretării lumii, ci şi a schimbării ei revoluţionare ; această caracteristică devine evidentă prin pătrunderea marxismului şi apoi a leninismului în ţara noastră, concretizîndu-se mai tîrziu în activitatea Partidului Comunist din România, călăuzit neabătut după învăţătura marxist-leninistă pe care a aplicat-o creator la condiţiile istorice concrete din ţara noastră.

3. Prin pătrunderea marxismului într-un domeniu în care şi la noi idealismul fusese predominant (analiza dezvoltării sociale) este răspîndită concepţia materialistă a istoriei.

4. Prezenţa şi afirmarea în filozofia din ţara noastră a concepţiei materialist-dialectice, singura concepţie filozofică consecvent ştiinţifică, unitară, viabilă. Pînă la pătrunderea marxismului existaseră separat doar elemente materialiste şi dialectice în operele diferiţilor gînditori.

Ca o particularitate a perioadei considerate este faptul că materialismul dialectic se răspîndeşte acum în primul rînd şi cu deosebire în direcţia interpretării fenomenelor sociale — materialismul istoric.

Scanned with OKEN Scanner

Filozofia marxistă, care a început să fie cunoscută la noi în urmă cu un secol, este acum ideologia conducătoare a societății românești în drum ireversibil spre socialismul multilateral dezvoltat, spre comunism.

BIBLIOGRAFIE

* * *

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 34—39.

Nicolae Ceaușescu

Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român. Expunere la adunarea solemnă din Capitală, 7 mai 1971, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, București, Editura politică, 1971, p. 861—865.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, 30 martie 1973, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Editura politică, 1973, p. 254—269.

Nicolae Ceaușescu

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 40—44.

*

Istoria filozofiei românești, vol. I., București, Editura Academiei R. S. România, 1972, p. 583—631.

Antologia gîndirii românești. Sec. XV—XIX. Partea a II-a, București, Editura politică, 1967, p. 762—855.

Ideologia mișcării socialiste premarxiste (1875—1884), în vol. *Curente și orientări în istoria filozofiei românești*, București, Editura Academiei R. S. România, 1967.

Contribuția revistei „Contemporanul" la propagarea concepției marxiste în România (1881—1891), Iași, Editura Junimea, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

MATERIALISMUL ISTORIC ȘI FILOZOFIA ISTORIEI. CONTRIBUȚIA P.C.R. LA DEZVOLTAREA CREATOARE A GÎNDIRII ISTORICE MARXISTE

MARIN BADEA,
PAMFIL NICHIȚELEA

În contextul fertil al ideologiei și practicii politice desfășurate de partidul nostru după Congresul al IX-lea, preocupările privind filozofia istoriei au cunoscut o binemeritată reconsiderare. În mod treptat, asemenea preocupări au contribuit la cunoașterea și înțelegerea mai profundă a cauzelor și sensului transformărilor economice, sociale și politice din societatea noastră. Întemeiată pe concepția materialist-dialectică, filozofia istoriei este chemată să impulsioneze practica istoriografică, știința istorică românească în fața căreia — așa cum s-a subliniat în mod deosebit la Congresul educației politice și al culturii socialiste — se ridică astăzi sarcini și exigențe sporite.

Problematica și principalele concepte ale filozofiei istoriei

Încă din cele mai vechi timpuri, marii istorici ai lumii nu s-au mulțumit numai să consemneze fapte și evenimente, ci au încercat să le și explice, să înțeleagă sem-

nificaţia lor. Întrebarea „de ce ?“ evenimentele s-au petrecut aşa şi nu altfel a devenit esenţială pentru ştiinţa istorică şi, în măsura în care au răspuns la ea, istoricii sau diferiţii gînditori au promovat o anumită filozofie a istoriei. Privite astfel, preocupările pentru filozofia istoriei pot fi descifrate încă în însemnările cu caracter istoric ale sumerienilor, babilonienilor sau egiptenilor, precum şi în primele formulări despre sensul şi finalitatea istoriei la grecii antici. Astfel, destinul la Herodot, natura umană la Tucidide, mediul geografic şi clima, statul la Polibiu, constituie elemente ale unei filozofii ale istoriei [1].

Termenul de filozofie a istoriei a fost folosit însă mai tîrziu. Potrivit opiniei lui Max Nordau, termenul ca atare ar fi fost întrebuinţat pentru prima dată de către Jean Bodin într-o lucrare publicată în 1650. Frecvent, însă, acest fapt i se atribuie lui Voltaire, care în lucrarea *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* (1776) formulează unele reflecţii teoretice asupra istoriei, asupra caracterului şi spiritului popoarelor.

Cel care a introdus în gîndirea ştiinţifică noţiunea de „filozofie a istoriei“ şi a încercat să-i determine pentru prima oară conţinutul a fost filozoful german Herder. În lucrarea *Ideen zur Philosophie der Geschichte* (1784—1791), el abordează sensul progresului social în strînsă legătură cu realizarea ideii de umanitate în procesul îndelungat al istoriei, în cadrul căruia fiecare popor, fiecare naţiune îşi afirmă capacităţile creatoare.

Pe măsura dezvoltării societăţii omeneşti şi a cunoaşterii sociale, preocupările de filozofie a istoriei devin din ce în ce mai bogate şi mai aprofundate, constituindu-se tot mai mult ca un domeniu aparte, cu o problematică proprie. Filozofia istoriei a reprezentat o cucerire însemnată a gîndirii, a dat viziuni noi, de ansamblu asupra procesului istoric şi a contribuit la adîncirea cunoaşterii istorice. Datorită aşezării ei pe baza unei concepţii dominant idealiste, filozofia istoriei nu a putut însă să depăşească, în general, caracterul speculativ. Numai revoluţia săvîrşită prin apariţia concepţiei materialist-dialectice a asigurat filozofiei istoriei un fundament teoretic temeinic, riguros. Materialismul istoric al lui Marx — relevă V. I. Lenin — s-a dovedit a fi cea mai grandioasă

[1] Vezi A. Bodor, *Despre noţiunea de filozofie a istoriei,* în vol. *Filozofia istoriei. Studii,* Bucureşti, Editura politică, 1969, p. 258.

Scanned with OKEN Scanner

cucerire a cugetării științifice, haosul și arbitrariul care dominaseră pînă atunci în istorie și politică fiind înlocuite cu o teorie științifică unitară, armonioasă.

Privită prin prisma concepției marxiste și a conținutului de idei pe care îl relevă dezbaterile actuale asupra domeniului său, filozofia istoriei cuprinde problemele generale, esențiale ale științei istorice, teoria însăși a acestei științe. Ea este deci înțeleasă nu numai ca un domeniu al filozofiei aplicate în sfera istoriei sau ca o simplă meditație asupra sensului devenirii societății umane, ci ca o *teorie științifică despre unitatea, structura și dinamismul procesului istoric, despre specificul cunoașterii istoriei umane, despre problemele metodologice ale cercetării acestei istorii, despre logica științei istorice.*

Sarcina filozofiei marxiste a istoriei rezidă, printre altele, în dezvăluirea esenței diferitelor fenomene ori procese ale vieții sociale, care constituie obiectul științei istoriei. În această privință, ea operează cu un sistem de categorii, unele devenite deja „clasice", cu un conținut relativ bine precizat, cum ar fi determinismul în istorie, cauzele, factorii și condițiile devenirii istorice, faptul istoric etc., altele de dată mai recentă sau redimensionate, ca urmare a dezvoltării societății, a perfecționării metodologiei de investigare a izvoarelor istorice ca : demografia istorică, climat istoric, mentalitate istorică, structură și eveniment în istorie ș.a. Nu puțini dintre teoreticienii nemarxiști consideră însă că istoriografiei îi sînt suficienți termenii „bunului simț", termenii accepției comune a vieții cotidiene. Ei vorbesc despre clase, state, națiuni, revoluție, activitate economică ș.a.m.d. fără a se preocupa de sensul adecvat, științific al acestora.

Abordarea materialist-dialectică a problematicii filozofiei istoriei relevă necesitatea tratării istoriei ca un proces generat de legi obiective, care trebuie puse în evidență prin analiza și sistematizarea materialului concret. În explicarea evenimentelor, știința istorică trebuie să depășească viziunea strict factologică, să tindă spre dezvăluirea necesității interne a fenomenelor, a conexiunilor lor, spre a raporta faptele și evenimentele la legi, obținîndu-se o explicație mai temeinică a procesului istoric. Or, pentru a pătrunde în esență, pentru a dezvălui trăsăturile generale ale fenomenelor sociale, știința istorică are nevoie de concepte și noțiuni științifice.

Desigur, știința istorică folosește odată cu propriile

Scanned with OKEN Scanner

sale concepte şi noţiuni din alte domenii. În acelaşi timp, ea întrebuinţează categoriile materialismului istoric tocmai datorită sferei lor de extinsă generalitate.

Relevînd relaţia obiectivă dintre existenţa socială şi conştiinţa socială, însemnătatea decisivă a modului de producţie în dezvoltarea socială, rolul bazei şi suprastructurii, al clasei şi luptei de clasă, rolul maselor şi al personalităţii în făurirea istoriei, materialismul istoric a deschis ştiinţei istoriei posibilitatea explicării procesului de ansamblu al istoriei umane şi a diferitelor fenomene şi evenimente istorice luate în parte. Asemenea probleme cum sînt evoluţia economică şi culturală, apariţia unor state şi dispariţia altora, războaiele sau încheierea de alianţe, activitatea claselor, partidelor precum şi marea diversitate a faptelor cercetate de istoriografie îşi găsesc explicaţia doar prin prisma legilor şi modului de acţiune a forţelor motrice ale progresului social descoperite de materialismul istoric. „Interpretarea ştiinţifică, obiectivă a evenimentelor social-politice în toată complexitatea lor — subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — poate fi făcută numai în lumina materialismului dialectic şi istoric, cea mai înaintată concepţie despre lume şi viaţă. Pe această bază putem aprecia în mod just drumul lung şi greu străbătut de forţele revoluţionare şi progresiste ale poporului, evoluţia clasei muncitoare de la naştere şi pînă la transformarea ei în clasa muncitoare a societăţii, în principala forţă socială a naţiunii socialiste, glorioasa istorie a Partidului Comunist Român“ [2].

Materialismul istoric dă măsura importanţei sale pentru dezvoltarea istoriei ca ştiinţă numai cînd principiile sale sînt aplicate creator, îmbogăţite cu noi idei şi concluzii în lumina necontenitei adînciri a cunoştinţelor despre un proces istoric sau altul. Din acest punct de vedere, ştiinţa istorică marxistă are menirea să contribuie la descoperirea de noi tipuri de fenomene istorice şi, prin aceasta, la precizarea, la dezvoltarea conceptelor şi adevărurilor materialismului istoric.

Semnificative în acest sens sînt rezultatele studiului vieţii istorice concrete a diferitelor comunităţi umane de pe vaste întinderi ale unor continente. Cîştigă teren ideea că dezvoltarea comunei primitive a putut duce în anumite condiţii la apariţia unui mod de producţie, cel

[2] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Bucureşti, Editura politică, 1968, p. 336.

Scanned with OKEN Scanner

asiatic, deosebit de sclavagism sau feudalism. Discuţiile purtate cu acest prilej au contribuit, în plan teoretic, la clarificarea faptului că necesitatea istorică nu înseamnă o identitate a dezvoltării în toate societăţile, că succesiunea modurilor de producţie nu reprezintă o curgere continuă, uniformă, ci una care prezintă o mare diversitate de modalităţi de trecere de la o formaţiune socială la alta. De asemenea, studierea faptelor sociale, a materialului furnizat de ştiinţa istorică, aduce noi date şi concluzii asupra tezelor marxiste privitoare la caracteristicile şi esenţa naţiunii, la factorii care determină apariţia şi dezvoltarea naţiunilor. Pe această linie s-au înscris şi cercetările istoricilor din ţara noastră cu privire la formarea naţiunii române, la transformarea şi înflorirea ei în procesul construcţiei socialiste, la importanţa rolului naţiunii în zilele noastre şi în viitor.

Dată fiind această legătură dintre filozofia marxistă a istoriei şi ştiinţa istorică, concluziile şi rezultatele dobîndite de materialismul istoric — printre altele şi baza cunoştinţelor acumulate de istorie — constituie baza teoretică şi metodologică a cercetării istorice. Orice problemă de filozofie a istoriei am examina — de la problemele de critică a izvoarelor la explicarea ştiinţifică a nenumăratelor evenimente care se petrec în arena istoriei şi la surprinderea necesităţii ce se manifestă în desfăşurarea lor — se impune aceeaşi concluzie : materialismul istoric fertilizează studiul istoriei ca realitate, îi îmbogăţeşte potenţele, deschide calea deplinei valorificări a rezultatelor tot mai bogate la care ajung diferite direcţii ale cercetării istorice contemporane.

Valorificarea critică a gîndirii istorice româneşti

O componentă esenţială a amplului proces de făurire a noii vieţi spirituale socialiste o constituie acţiunea de valorificare a moştenirii culturale, fără de care nu poate fi definit nici sensul devenirii civilizaţiei noastre şi poate că nici construcţia însăşi a noilor valori culturale care dau expresie necesităţilor spirituale ale etapei istorice pe care o străbate actualmente poporul nostru. „În

Scanned with OKEN Scanner

artă, în literatură, ca în orice muncă, sublinia secretarul general al partidului nostru, nici o cucerire nouă nu poate porni de la zero, ci de la cuceririle anterioare, nici un progres nu se poate clădi pe sol gol, ci pe munca, pe realizările înaintaşilor. Aspiraţia spre mai bine... este o lege a dezvoltării noastre dar ea nu trebuie să se manifeste prin negarea valorilor acumulate pînă în prezent, ci prin continuarea şi dezvoltarea lor în noile condiţii".

Unei asemenea acţiuni, în fond o analiză profundă şi responsabilă a valorilor făurite de poporul nostru de-a lungul timpurilor, a trebuit să i se supună şi istoriografia. Răspunsuri avizate au fost şi mai sînt încă necesare la întrebări justificate : în ce raporturi se află noua noastră istoriografie cu creaţia anterioară ? ; care sînt elementele de continuitate şi discontinuitate în dezvoltarea sa ? ; în ce măsură, *calitatea* nouă a istoriografiei, generată în primul rînd de fundamentarea ei pe temeiul solid al materialismului dialectic şi istoric, se sprijină sau nu pe valorile făurite de istoricii care au jalonat cu creaţiile lor firul dezvoltării istoriei ca ştiinţă şi a fenomenului istoriografic românesc ? ; ce păstrează patrimoniul viabil al istoriografiei noastre şi în baza căror criterii acţionăm pentru cizelarea acestui patrimoniu ? Istoriografia, ca oricare alt fenomen cultural sau ştiinţific, *nu poate fi înţeleasă în afara ideii de progres.* Ca atare şi actul evaluării critice a drumului parcurs de istoriografie nu poate fi efectuat decît prin prisma acestei idei.

Istoriografia, ca fenomen al culturii noastre naţionale, a fost multă vreme, în special în evul mediu şi în zorii epocii moderne, *principala formă a cunoaşterii şi a conştiinţei sociale în acelaşi timp.* Ea a jucat un rol de seamă în procesul general al dezvoltării societăţii. Însăşi funcţia socială a istoriei ca ştiinţă (ca disciplină pînă la întemeierea ei pe suportul teoretic al materialismului dialectic şi istoric) nu poate fi pusă în evidenţă fără relevarea conţinutului de idei vehiculate, a impactului dintre acestea şi practica social-politică.

Fortificarea conştiinţei de sine a fiecărui popor, hrănită substanţial din cunoaşterea culturii şi civilizaţiei proprii, este o menire aparte a istoriei ca ştiinţă, care obligă ca temeiurile acestei cunoaşteri să fie sigure, ca metodele folosite în configurarea portretului glorios al trecutului naţiunii să nu ducă la deformări, la aprecieri arbitrare.

Scanned with OKEN Scanner

Procesul în sine al dezvoltării istoriografiei pune pregnant în lumină legătura organică dintre ceea ce este tradiție, atît ca prezență preluată critic, cît și ca influență a produselor sale anterioare asupra creației actuale, și noile conținuturi pe care le încorporează cunoașterea istorică actuală. Bălcescu, Kogălniceanu, Xenopol, Iorga, Pârvan sînt din ce în ce mai mult o prezență concretă în fluxul actual al istoriografiei noastre și al culturii în general, fie ca urmare a editării selectiv-critice a operei lor, sau chiar integral, ca în cazul primilor doi, fie prin analize științifice ale vieții și activității lor, prin relevarea contribuției aduse la dezvoltarea spiritualității poporului român.

Sigur că în circuitul actual al istoriografiei noastre, implicit în cîmpul ideologic pe care ea se bizuie, n-au putut și nu pot fi aduse toate creațiile înaintașilor, și aceasta pentrucă o aderență reală și, ca atare, o funcționalitate concretă, atît în prezent cît și în perspectivă, nu-și pot găsi decît valorile autentice ale gîndirii istorice românești, elementele ei perene, tot ceea ce a putut înfrunta cu succes eroziunea timpului, ceea ce a rezistat obiectivității științifice.

Criterii ideologice și politice ferme, descifrate din conținutul suplu și coerent al documentelor partidului, fac, în schimb, să fie respinse nonvalorile, ilustrate cu precădere de lucrări întemeiate pe idei mistice, irațională, obscure, de lucrări care au susținut interesele aflate în contradicție cu sensul progresului istoric, care au fost instrument al puterii de clasă. Iată de ce, în orientarea procesului de selectare a valorilor și de respingere a nonvalorilor din cultură, ceea ce implică și fenomenul istoriografiei, tovarășul Nicolae Ceaușescu preciza că „o analiză științifică, obiectivă, a moștenirii culturale, cere disocierea clară a ceea ce a fost înaintat, valoros, a tot ceea ce a exprimat necesitățile progresului social, de lucrările și ideile inspirate din ideologia claselor exploatatoare".

Pentru a pune în evidență tradițiile progresiste ale istoriografiei noastre, paginile ei frumoase în care s-a reflectat poporul însuși, lupta sa pentru libertate socială și națională, pentru făurirea unui climat de cultură și civilizație concordant acestor aspirații și a respinge ceea ce a fost retrograd, în afara năzuințelor populare sau împotriva acestora, s-a impus și se impune un anumit

Scanned with OKEN Scanner

discernămînt critic. Numai un spirit critic pronunţat este apt a fertiliza şi în istoriografie, ca şi în alte domenii ale cunoaşterii, procesul de decantare a valorilor, a spori eficienţa acţiunii însăşi de valorificare a moştenirii istoriografice. *Spiritul critic* şi *conştiinţa critică* în semnificaţia lor actuală sînt departe de înţelegerea îngust-dogmatică, deformată şi deformatoare a contribuţiilor diferitelor personalităţi la dezvoltarea istoriografiei noastre, inclusiv cele de orientare marxistă. Este marele merit al partidului nostru, al secretarului său general că, repunînd în valoare, după Congresul al IX-lea, spiritul viu al marxismului, fructificînd cutezător forţa creatoare a acestuia, a făurit în mod treptat acel climat propice creaţiei ştiinţifice, a deschis cîmp larg investigării cu obiectivitate a trecutului, ceea ce a permis şi o substanţială revedere a conceptului de tradiţie istorico-culturală, a însuşi procesului de valorificare a moştenirii istoriografice. A fost astfel posibilă reconsiderarea activităţii unor personalităţi marcante ale istoriografiei române ca A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Ioan Bogdan ş.a. S-a putut astfel întocmi, fie şi numai prin ediţii critice din opera acestora sau prin studii ori lucrări biografice, bibliografice etc. întrucît lucrările de sinteză întîrzie încă să-şi facă apariţia *, o aşezare a lor, mai conformă cu realitatea, în matca spiritualităţii noastre. S-a putut restitui conştiinţei istorice a poporului român o bună parte din imaginea unei activităţi cultural-ştiinţifice bogate atît ca dimensiuni cît şi ca profunzime a cugetării, ca încărcătură de simţiri patriotice, întrucît istoriografia, prin ceea ce a produs, prin ceea ce a adus în viaţa spirituală a unei epoci sau a alteia, a exprimat, aproape inevitabil, gînduri şi aspiraţii ale poporului. „Viaţa şi activitatea celor mai de seamă oameni de cultură din trecut — relevă în acest sens tovarăşul Nicolae Ceauşescu — sînt străbătute ca de un fir roşu de dragoste şi devotament faţă de popor şi patrie, de dorinţa

---

* *Introduction a l'historiograhie roumaine jusqu'en 1918*, Bucarest, 1964 (autori Vasile Maciu, St. Pascu, Dan Berindei, Miron Constantinescu, V. Liveanu, P. P. Panaitescu) rămîne, în ciuda imperfecţiunilor ei, singura lucrare de sinteză mai importantă. Ar mai fi de menţionat lucrările antologice datorate lui Pompiliu Teodor, *Evoluţia gîndirii istorice româneşti*, Cluj, Editura Dacia, 1970 şi *Din gîndirea materialist-istorică românească (1921—1940)*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

arzătoare de a sluji idealurile celor mulţi, de un înălţător spirit de jertfă pentru cauza libertăţii naţionale şi sociale. Ei şi-au făcut o datorie de onoare din a înfăţişa lumii virtuţile poporului român, nobleţea sa spirituală, modestia, hărnicia, umanismul ce l-au caracterizat întotdeauna, dorul de libertate şi dreptate“ [3].

Pronunţîndu-se cu hotărîre atît împotriva tendinţelor de preluare în bloc, de ignorare a diferenţierilor ideologice cît şi împotriva tendinţelor nihiliste, de respingere globală, fără discernămînt, a ceea ce este valoare autentică în trecutul istoriei ca ştiinţă (ca disciplină), orientarea de principiu conferită de partid acţiunii de valorificare a moştenirii noastre în domeniul istoriografiei solicită folosirea consecventă a *criteriilor istoricităţii.* Istoriografia, cum bine se ştie, este şi ea condiţionată şi se explică prin împrejurări socio-istorice, prin mediul care i-a dat naştere, avînd coordonatele sale ideologice, politice, culturale etc. Poziţia de clasă şi răspunsurile ideologice reclamate de societate în momentul respectiv au fost implicate de istoric şi în interpretările enunţate, în însuşi conţinutul evenimenţial al decupajului din trecut care, prin el însuşi, este o acţiune politico-ideologică. Cunoscuta lucrare a lui Bălcescu *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* a răspuns, la mijlocul secolului trecut, exigenţelor imperioase ale luptei poporului român pentru unitate naţională, tot aşa cum o altă lucrare, nu mai puţin celebră, *Un veac de frămîntări sociale,* a lui Lucreţiu Pătrăşcanu, răspundea încercărilor febrile ale P.C.R. de a găsi calea atragerii ţărănimii la lupta eroică a clasei muncitoare pentru dobîndirea libertăţii sociale. A separa istoriografia de existenţa socială care a generat-o şi pe care, la rîndul ei, a slujit-o înseamnă a o privi metafizic, iar sensul adevărat al ideilor vehiculate ar deveni, fără doar şi poate, ininteligibil. Asta înseamnă a privi cartea de istorie în perspectivă contextuală, a ţine seama de situaţia concretă, de locul ocupat în dinamica fenomenului istoriografic, de măsura în care a răspuns adecvat sau iluzoriu exigenţelor obiective ale dezvoltării sociale.

Avînd în vedere statutul concret al istoriei ca ştiinţă, acţiunea de valorificare critică a gîndirii istorice nu se poate realiza decît sub forma judecăţilor de constatare

[3] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste,* vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1969, p. 663.

ale contemporanilor asupra trecutului reconstituit cu obiectivitate, chiar dacă imaginea reconstituită poartă pecetea inevitabilă a perspectivei prezentului.

La o asemenea analiză comparată ne obligă, de altfel, praxis-ul social, prin cerinţele obiective ale „momentului" în curs de desfăşurare şi care impune istoricului să nu se rezume la exercitarea rolului de simplu arhivar, ci, în prezentarea faptelor decupate din trecut, să introducă judecăţi de valoare trainice, să-şi constituie un sistem riguros de referinţă, în acord cu adeziunile etice, filozofice, ideologice şi politice ale epocii, cu gusturile şi preferinţele contemporanilor în materie de ştiinţe social-umane. Dînd expresie necesităţii realizării unei unităţi dialectice între viziunea contemporană asupra societăţii şi analiza devenirii ei istorice, istoria ca ştiinţă şi istoriografia ca „istorie a istoriei" fac dovada faptului că ele nu pot fi concepute ca activităţi în sine, ci ca discipline sociale integrate procesului de edificare a culturii socialiste, de făurire a omului nou, cu o conştiinţă eliberată de prejudecăţile trecutului şi înzestrată cu un orizont spiritual multilateral.

Orientări filozofice şi ideologice în istoriografia contemporană. Critica ideografismului şi a structuralismului abstract şi doctrinar

Gîndirea istorică contemporană şi, în consecinţă, istoriografia ca produse concrete ale creaţiei spirituale nu se pot sustrage orientărilor politice şi ideologice existente în societate. Se reflectă şi aici, în forme evident specifice, confruntările de idei caracteristice epocii noastre între curente mai mult sau mai puţin individualizate şi care poartă în bună măsură pecetea tradiţiilor istoriografice naţionale. O asemenea confruntare însă, existentă şi în deceniile anterioare, în prezent este mult mai înverşunată, mai amplă întrucît fundalul istoric pe care se desfăşoară şi pe care îl reflectă este acela al unei crize profunde a sistemului capitalist, a cărui sferă de acţiune, aşa cum menţionează Programul partidului nostru, se îngustează continuu, determinînd ascuţirea contradicţiilor

Scanned with OKEN Scanner

economice, politice şi sociale, o criză care cuprinde toate sferele vieţii societăţii şi afectează, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate continentele.

Într-un asemenea context, confruntările de idei s-au amplificat şi în planul gîndirii istorice, fapt corelat şi cu afirmarea tot mai accentuată a concepţiei materialist-dialectice asupra istoriei, care şi-a dovedit deja atît forţa de a investiga realitatea istorică, cît şi capacitatea de a releva ştiinţific, critic, tendinţele gîndirii burgheze de a contesta posibilitatea cunoaşterii adevărului istoric.

Aceste tendinţe au căpătat o amploare deosebită în condiţiile în care gîndirea social-politică burgheză a fost inundată de scepticism şi iraţionalism, istoria ca ştiinţă ajungînd să servească interese de clasă în contradicţie cu sensul însuşi al progresului istoric. Tocmai de aceea dezvăluirea adevăratei naturi a acestor concepţii se impune astăzi ca un imperativ major gîndirii istorice şi filozofice materialiste. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît, aşa cum arăta un filozof marxist din Franţa zilelor noastre, „toate atacurile contemporane împotriva marxismului în domeniul filozofiei se bazează pe concepţia subiectivistă a istoriei şi sociologiei".

Această situaţie, evidentă desigur, nu trebuie înţeleasă ca reprezentînd o caracteristică generală a gîndirii burgheze contemporane. O atare apreciere ar fi contrazisă de luările de poziţie şi activitatea însăşi a numeroşi istorici şi teoreticieni ai istoriei care, fără a fi marxişti, contribuie la mersul înainte al istoriei ca ştiinţă, fac din ea un mijloc de cunoaştere a realităţii trecute, ajută la înţelegerea vremurilor noastre şi nu rareori prezintă, pe baza experienţei oferite de istorie, soluţii realiste în rezolvarea unor probleme care confruntă astăzi omenirea. Opera unor istorici sau teoreticieni ai istoriei ca H. Berr, L. Fébvre, Georges Lefebvre, Pierre Chaunu (Franţa), Rafael Altamira (Spania), Dopsch (Austria) şi mulţi alţii afirmă o viziune optimistă asupra rolului şi funcţiei sociale a ştiinţei istorice. Chiar şi istorici ca austriacul Heinrich Ritter von Srbik care în lucrările anterioare anului 1944 justificase politica de opresiune a habsburgilor ori făcuse o întreagă apologie politicii metternichiene, într-o ultimă lucrare a sa consacrată istoriografiei austriece scria : „Respingem cu desăvîrşire ideea că istoria ca ştiinţă nu este decît un puternic fundament al po-

Scanned with OKEN Scanner

liticii", cerînd să se apere în scrierea istoriei cu orice mijloace „interesele adevărului și valorile culturale".

Între curentele istoriografice nemarxiste amintim *Școala subiectivist-idealistă*, prezentă mai ales în Franța și R.F.G., avînd ca adepți istorici sau filozofi ai istoriei pentru care cunoașterea se întemeiază pe trăirile subiective ale celui ce-și propune să realizeze actul gnoseologic. În edificarea construcțiilor lor teoretice, ei pornesc de la realizările și dificultățile ce apar continuu în procesul cunoașterii științifice a trecutului istoric. Acești teoreticieni complică în mod voit problema gnoseologică fundamentală a relației dintre subiect și obiect, în speță, dintre gîndire și realitatea istorică ca existență obiectivă, ca obiect al cunoașterii. Căile de complicare a relației subiect cunoscător-obiect supus cunoașterii sînt diverse și vom menționa cîteva dintre cele mai frecvente. Este vorba de reducerea, în manieră idealistă tradițională, a realității la conștiința subiectului, reducerea lucrurilor la datele senzoriale, aceasta putînd fi întîlnită la toți subiectiviștii idealiști contemporani : Henri Iréné Marou, Raymond Aron și mulți alții ; negarea, pe linie nominalistă și agnostică, a semnificației și conținutului obiectiv al noțiunilor istorice, întîlnită cu precădere la neopozitiviștii contemporani ; negarea capacității istoriei ca știință de a reflecta obiectiv procesul dezvoltării umanității, reducerea ei, în stil presenteist, la o cunoaștere numai parțială, în funcție de necesitățile social-politice contemporane istoricului.

Oricum, fie că este subiectivizat și relativizat, ori împins pe o linie convențională, fie că adesea este respins în mod deschis, în istorie mai mult ca în oricare altă știință, adevărul — ca însușire a datelor cunoașterii de a concorda cu realitatea obiectivă — este exclus, este considerat o pseudo-problemă.

Punctul de pornire al concepțiilor subiectivist-idealiste care, pe o cale sau alta, ajung să nege caracterul obiectiv al adevărului istoric îl constituie opoziția metafizică societate-natură, iar pe plan metodologic opoziția istorie-științele naturii, avînd ca părinte ideologic pe filozoful german Wilhelm Dilthey care a teoretizat opoziția dintre științele naturii și științele umaniste, subliniind caracterul irațional al cunoașterii istorice. „Aici, scria Dilthey, înțelegerea nu

Scanned with OKEN Scanner

poate fi niciodată tradusă în noţiuni raţionale. Zadarnică este dorinţa de a înţelege un erou sau geniu în termenii diferitelor împrejurări. Tratarea cea mai potrivită este cea mai subiectivă". Pe această linie, H. I. Marrou, unul dintre reprezentanţii intuiţionismului istoric, profesor la Sorbona, susţine că obiectul istoriei, trecutul, este imposibil de a fi separat de subiect. El nu neagă în mod expres caracterul de ştiinţă al istoriei. Marrou afirmă, dimpotrivă, că „istoria presupune existenţa unui obiect şi pretinde să cunoască «trecutul trăit real» de către omenire", dar despre trecut, ca obiect al istoriei, nu se poate postula altceva decît necesitatea existenţei sale. „Acest «trecut trăit real» de către omenire, scrie Marrou, această evoluţie a omenirii nu formează istoria ; ea nu este o simplă copie a evoluţiei omenirii, aşa cum ar fi putut crede gnoseologia prekantiană. Căpătînd viaţă în conştiinţa istoricului, trecutul omenirii devine altceva, se referă la o altă formă a existenţei". De unde reiese că, în concepţia lui Marrou, cunoaşterea obiectivă a trecutului nu este posibilă, orice interpretare istorică avînd un caracter subiectiv.

Referindu-se la problema noţiunilor istorice, tratate prin aceeaşi prismă a subiectivismului idealist, Marrou, ca şi neopozitiviştii în cunoscuta lor „teorie a simbolurilor", ajunge să le golească de conţinutul lor obiectiv. Pentru el toate noţiunile istorice ca *polis, capitalism, clasă, luptă de clasă* etc. nu sînt oglindirea unor structuri sociale existente în mod obiectiv, ci numai nişte „idei pure" care au „un caracter riguros nominalist", iar „exagerarea valorii ontologice a acestor instrumente de gîndire dă naştere unei istorii pur fanteziste". Alte „noţiuni istorice propriu-zise" ca *Atena, Renaşterea, Revoluţia franceză* etc., ca noţiuni specifice ce desemnează părţi concrete ale realităţii istorice, nici ele „nu pot fi definite exact", fiind simple simboluri cu ajutorul cărora istoricul evocă complexe istorice importante.

Acest mod de a teoretiza istoria, ilustrat de concepţia lui H. I. Marrou, sub influenţa subiectivismului şi iraţionalismului, şi-a găsit riposta necesară nu numai din partea istoricilor marxişti, dar şi a unui număr însemnat de istorici nemarxişti. George Lefebvre, un cunoscut istoric francez, nota, de pildă, la apariţia primei ediţii a cărţii lui Marrou *De la connaissance historique,* din care

Scanned with OKEN Scanner

au fost reținute exemplele de mai sus, că această filozofie este incompatibilă cu practica „istoricului de profesie", iar un altul, Henri Berr, într-unul din ultimele sale articole, intitulat *Histoire et philosophie,* aprecia cu referire specială la Marrou : „Cu toate serviciile aduse odinioară istoriei, în prezent filozofia sa este inutilă și chiar periculoasă pentru constituirea istoriei ca știință".

Pragmatismul, curent de gîndire specific istoriografiei americane, se înscrie pe aceeași linie a negării adevărului istoric obiectiv. Adepții pragmatismului afirmă și ei că noțiunile, legile etc. nu sînt oglindirea unor anumite trăsături și laturi ale realității, ci simple „instrumente" potrivite unor situații, nepotrivite altora. J. Dewey, liderul acestui curent, afirma, de pildă, că din moment ce istoricul pornește totdeauna de la nevoile dezvoltării moderne, ale situației politice prezente, nu poate fi vorba de o oglindire obiectivă a trecutului. „Întreaga istorie, scria el, este scrisă în mod inevitabil de pe pozițiile prezentului și, în sens absolut, este istoria prezentului, mai mult, a ceea ce este considerat important și actual în momentul respectiv". De aci „rescrierea" necontenită a istoriei și imposibilitatea de a se vorbi de „veridicitatea" vreunui studiu istoric. De aceea pragmatiștii americani au proclamat că istoria nu oglindește trecutul ci prezentul, ea trebuie pusă în slujba nemijlocită a prezentului*.

Printre curentele de gîndire din istoriografia contemporană care neagă, într-un fel sau altul, capacitatea științei istorice de a dezvălui adevărul istoric obiectiv se înscrie și *neopozitivismul,* curent de largă răspîndire atît în filozofie, cît și în istoriografie. Cu deosebire, neopozitivismul logic reduce istoria la narațiunea unor întîmplări etalate fără nici o legătură între ele, la o „imagine" privată de orice element al certitudinii, totul reprezentînd simple ipoteze. „Un enunț istoric, scria Hans Hahn, membru al cunoscutului „Cerc al filozofilor din Viena", nu este nici mai mult nici mai puțin decît o ipoteză", deși istoria conține nenumărate fapte indubitabile. Aceeași idee o enunța filozoful englez Ayer care scria că: „Propozițiile care se referă la trecut au același caracter ipotetic ca acelea care

* Pentru o analiză critică a orientărilor pragmatice și presenteiste din gîndirea istorică contemporană a se vedea Pamfil Nichițelea, M. Badea, *Filozofia istoriei și practica socială,* „Era socialistă" nr. 2/1977, p. 32—33.

Scanned with OKEN Scanner

se referă la prezent și la viitor". Pentru neopozitiviști, singurul criteriu al adevărului istoric este observația directă. Cum însă aceasta nu se poate realiza, subiectul cunoscător fiind în imposibilitate de a reînvia trecutul pentru a-l observa, și adevărul istoric obiectiv este imposibil de atins. „Totdeauna, scria Hans Hahn, confirmarea enunțurilor de acest gen cu ajutorul observației constituie unicul criteriu al adevărului unei propoziții istorice", adăugînd apoi că, „exact ca și pentru un enunț al științelor naturii, criteriul adevărului pentru o propoziție istorică nu poate fi în concordanță cu realitatea". Pentru acest filozof „nu se zărește nici o diferență esențială între adevărul istoric și adevărul științific, și nu există aici mai mult adevăr istoric absolut decît adevăr științific absolut".

Din toate aceste argumente, prin care exponenții concepțiilor subiectivist-idealiste, neopozitiviste sau pragmatice asupra istoriei pun sub semnul întrebării posibilitatea cunoașterii adevărului istoric obiectiv transpare unul din neajunsurile raționamentelor lor. Aceste concepții limitează demersul cunoașterii istorice doar la observațiile și cercetările individuale ale unui anumit istoric. Dar procesul cunoașterii umane, inclusiv procesul cunoașterii istorice, este un proces social-istoric, care nu se reduce la cunoașterea individuală, ci totalizează cunoștințele acumulate de întreaga societate în decursul practicii social-istorice, ca unic criteriu al adevărului istoric.

Un loc de seamă în cadrul orientărilor filozofice și istoriografice contemporane îl deține *structuralismul*. Pornind de la realizările importante pe care analiza structurală le-a înregistrat într-o serie de științe sociale, gîndirea structuralistă, așa cum se înfățișează ea la Claude Lévi-Strauss, Michel Foucault sau Louis Althusser, absolutizează această metodă, transformînd-o într-o filozofie a structurilor fără istorie și a istoriei fără structuri și subiect, susținînd cunoscutele teze ale „antiumanismului" și „antiistorismului" teoretic.

În planul gîndirii istorice, curentul structuralist se afirmă ca o triplă reacție împotriva empirismului, subiectivismului și a exagerărilor istoricismului, rezultînd un elogiu al „istoriei raționale". Ceea ce urmărește structuralismul, apreciază anumiți exegeți ai săi, este refuzul evidențelor elementare în istorie, depășirea modalității de a înțelege istoria drept o simplă succesiune exterioară a unor evenimente nelegate lăuntric și, în consecință, fun-

Scanned with OKEN Scanner

damentarea unei noi științe, a „istoriei *construite din concepte*, și nu pur și simplu citită în experiență", ca „un nou domeniu al raționalității" (J. Hyppolite).

Deși acest deziderat nu este înfăptuit pînă la capăt, rămîne un merit al structuralismului efortul de a introduce un ideal de inteligibilitate și de a dezvălui o anumită rațiune, organizare și ordine în desfășurarea faptelor istorice. Este un efort caracteristic gîndirii științifice în general, ca și pentru gîndirea marxistă, pe care unii dintre adepții structuralismului o revendică drept unul dintre izvoarele lor de inspirație. Sub înrîurirea marxismului, structuralismul acordă atenție forjării zonelor profunde ale vieții social-istorice, aprofundează cunoașterea anumitor structuri istorice, relevînd sistemele relațiilor subiacente diversității fenomenologice a evenimentelor istorice. „Marx a arătat — într-o formă care ni se pare hotărîtoare —, mărturisește C. Lévi-Strauss, că știința socială nu se construiește pe planul evenimentelor, după cum nici fizica nu pornește de la datele sensibilității: scopul e de a construi un model, de a-i studia proprietățile și diferitele reacții în laborator, pentru a aplica apoi observațiile respective în interpretarea faptelor empirice și care pot fi foarte departe de previziuni"[4].

În această privință este de relevat preocuparea lui Althusser, ca și a lui Foucault sau Lévi-Strauss, deopotrivă, de a dezvălui anumite „tipuri" de cultură, evidențiind dependența acestora de structura epocii și de nivelul cunoașterii umane dintr-o perioadă dată. Astfel, în voluminoasa sa lucrare *Cuvinte și lucruri*, Foucault distinge în evoluția spiritualității moderne asemenea epoci istorice ca Renașterea, clasicismul, secolul al XIX-lea, fiecare avînd o *epistemă* (un fel de cod, structură sau matrice) proprie. Foucault descrie structura fiecărei epoci, *epistemele* ca atare, și se străduiește să găsească anumite principii fundamentale care definesc „tipul" lor de cultură specific. Foucault nu explică însă un aspect esențial: cum se constituie fiecare epocă și structura sa și ce determină evoluția acestora. Structurile, ceea ce Foucault numește *episteme*, au înfățișarea unor „cadre istorice" apriorice, despre care el afirmă că sînt „exclusive, succesive și relativ inconștiente". Aceste *episteme* sînt entități de-sine-

[4] C. Lévi-Strauss, *Tropice triste*, București, Editura științifică, 1968, p. 62.

Scanned with OKEN Scanner

stătătoare şi nu preced unele altora prin nici o filiaţie, nici genetică, nici istorică. Ele apar şi dispar prin mutaţii fortuite. Dar, în acest caz, dispare însuşi sensul istoriei. Istoria apare doar ca o succesiune discontinuă de structuri independente, imuabile şi incomunicabile între ele. Cum just releva Andrei Roth, structuralismul se bazează pe ideea că „istoria omenirii nu e un proces unitar, nu are o logică unică"[5].

Însuşi modul de a concepe metafizic structura şi absolutizarea metodei structurale care privilegiază „structurile sincronice", dezvoltă în cadrul structuralismului o concepţie ce reînvie teoria „esenţelor eterne" şi face concesii idealismului absolut. Fundamentul filozofiei structuraliste despre istorie este un *raţionalism-idealist*. Preferinţa pentru structurile formale, ca expresii ale apriorismului gîndirii logice, orientează structuralismul spre o critică justificată a empirismului istoric, dar şi spre antiistorism, spre contingentism şi o viziune falsă, nedialectică asupra istoriei societăţii umane.

După C. Lévi-Strauss, „evenimentul nu este decît un mod al contingenţei" şi, ca urmare, nici „faptul istoric nu este mai mult *dat* decît altele; istoricul sau agentul devenirii istorice este acela care îl constituie prin abstracţie"[6]. Istoricul este acela care selectează şi clasifică faptele istorice pentru a le face semnificative. Istoricul decupează, taie şi alege date, regiuni, epoci, grupuri de oameni şi indivizi din aceste grupuri, introducînd ordine şi construind faptele istorice folosindu-se de un cod. Identificînd cele două planuri ale istoriei, cel ontologic, real, cu cel gnoseologic, al cunoaşterii istorice, Lévi-Strauss reduce istoria la o codificare cu ajutorul datelor, adică la o cronologie. „Caracterele distinctive ale cunoaşterii istorice — scrie el — nu ţin de absenţa unui cod, care este iluzorie, ci de natura lui specială: acest cod constă într-o cronologie"[7]. Aceasta-i permite mai întîi să argumenteze inaplicabilitatea unei viziuni istorice asupra devenirii societăţii umane şi apoi să conteste „echivalenţa dintre noţiunea de istorie şi aceea de umanitate". Astfel Lévi-Straus scria : „Istoria este un

[5] Andrei Roth, *Marxism şi structuralism*, în vol. *Ştiinţă, filozofie, ideologie*, Bucureşti, Editura politică, 1974, p. 305.

[6] C. Lévi-Strauss, *Gîndirea sălbatică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1970, p. 169, 427.

[7] *Ibidem*, p. 428—429.

Scanned with OKEN Scanner

ansamblu discontinuu, alcătuit din domenii de istorie, iar fiecare din ele e definit printr-o frecvenţă proprie şi printr-o codificare diferenţială a lui «înainte» şi a lui «după». Trecerea între datele care le compun, pe unele şi pe celelalte, nu e posibilă, aşa cum nu e posibilă trecerea între numere naturale şi iraţionale" ; chiar şi istoria care îşi spune universală, explică el, „nu este decît o juxtapunere de cîteva istorii locale, înăuntrul cărora (şi între care) golurile sînt mult mai numeroase decît plinurile" [8]. Lévi-Strauss ajunge la concluzia că istoria este doar o metodă fără un obiect distinct şi în măsura în care se vrea ştiinţifică trebuie „să elimine tot ceea ce datoreşte evenimentului şi reflecţiei umane" [9]. În polemică cu Sartre în jurul problemei raportului dintre istorie şi dialectică, imputîndu-i filozofului existenţialist istorismul şi iluzia libertăţii umane, Lévi-Strauss preciza că „de fapt, istoria nu este legată de om, nici de vreun obiect special. Ea constă în întregime în metoda sa, experienţa (cercetările etnologice — n. ns.) dovedind că ea e indispensabilă pentru inventarierea tuturor elementelor oricărei structuri, fie umană sau nonumană" [10]. În cele din urmă, istoria nu este decît un subsidiar al metodei structurale sau, cum se exprimă Lévi-Strauss, „istoria este subordonată sistemului".

Regăsim în consideraţiile lui Lévi-Strauss asupra istoriei dogmatismul idealist, simplificări şi analogii abuzive proprii structuralismului doctrinar antiistorist, abstract şi antidialectic, care denaturează substanţa însăşi a istoriei: apariţia evenimentului pe un fond de continuitate temporală, în densitatea vieţii sociale reale, structurate nu după coduri pur formale, ci de substratul profund al legilor sociale obiective.

Pornind tocmai de la o asemenea viziune ontologică antiistoristă, structuralismul întreprinde o critică viguroasă la adresa „ideologiei empiriste" şi a complicelui ei — *„istoricismul"*.

După Althusser, termenul de „empirism" semnifică atît concepţiile idealist-speculative, care consideră că „geneza speculativă a conceptului este identică cu geneza concre-

[8] *Ibidem*, p. 430, 427.
[9] C. Lévi-Strauss, *Antropologie structurale*, Paris, Plon, 1958, p. 30.
[10] C. Lévi-Strauss, *Gîndirea sălbatică*, p. 433.

Scanned with OKEN Scanner

tului real însuşi“ [11], cît şi orientările relativiste, subiective şi arbitrare, care reduc actul cunoaşterii la simpla „lecturare directă a experienţei“. În ambele sale accepţii, empirismul se înfăţişează ca o teorie a cunoaşterii articulată din noţiuni ideologice, care ar fi „utopizante şi deformatoare“. Nota specifică a „ideologiei empiriste“ constă în aceea că „identifică logicul cu istoricul“ (p. 178) şi „neglijează sau subapreciază rolul elementelor *propriu-zis teoretice* care intervin în *orice cunoaştere*“ (p. 299).

Pentru Foucault, empirismul are înţelesul sui-generis de teorie subiectivistă şi antropomorfică absolutizantă. „Domeniile empirice — scrie el — sînt legate de reflecţiile asupra subiectivităţii, fiinţa umană şi finitudinea ei căpătînd rangul de filozofie“ [12]. Ca urmare, Foucault repudiază empirismul dintr-un unghi de vedere antropologic filozofic.

Potrivit opiniei lui Althusser, forma ideologică pe care o îmbracă empirismul în istoriografie o constituie *istoricismul,* care implică ideea că istoria „poate fi recunoscută direct, imediat, fără a se produce conceptele teoretice“ (p. 299). Ca şi alţi structuralişti, el surprinde lipsa de perspectivă ştiinţifică pe care o introduce o asemenea manieră de abordare empirist istoricistă, fapt evidenţiat de înseşi „practicile empiriste ale istoricilor“, practici „axate pe critica documentelor şi pe stabilirea faptelor“. (p. 168), ceea ce, după Althusser, indică „o decădere teoretică“ a ştiinţei istorice.

În lucrările principalilor promotori ai structuralismului găsim pagini de critică pătrunzătoare a aşa-zisei „istorie-cronică“, preocupată excesiv de „toaleta documentelor“, a tendinţelor de a reduce ştiinţa istorică la o simplă colecţie de fapte, la o înşiruire de izvoare, de mărturii sau de evenimente singulare.

Istoricismul empirist merită, indubitabil, critica „acidă“ a structuralismului. Metodologia pozitivistă — cu aspiraţiile sale spre „imparţialitate“ şi „obiectivitate“, potrivit principiului lui Leopold von Ranke : „vreau doar să arăt cum s-au petrecut lucrurile în realitate“ — şi-a dovedit deja precaritatea, sfîrşind prin a crea, în cazuri fericite, „doar buni povestitori“, cum se exprima Benedetto Croce.

---

[11] Louis Althusser, *Citindu-l pe Marx*, Bucureşti, Editura politică, 1970, p. 190. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

[12] Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966, p. 261.

Scanned with OKEN Scanner

Acest gen de istoriografie nu-şi pune într-adevăr „problema naturii şi constituirii teoriei sale“ şi se întemeiază, cum observă Althusser, pe o confuzie, aceea că ia „metodologia sa, adică regulile care guvernează practicile ei efective“, drept teoria care îi lipseşte (p. 168). Este, de aceea, de reţinut sublinierea filozofului francez că istoria ca ştiinţă nu este un simplu decalc al istoriei reale, ea nu reflectă spontan datele istoriei empirice. Şi în acest domeniu, demersul cognitiv abordează realul înarmat cu premise şi supoziţii teoretice, faptul cognitiv încorporînd în sine şi aportul constructiv, creator al subiectului. Althusser opune istoricismului preferinţa sa pentru „antiimperialismul practicii ştiinţifice, rolul hotărîtor al abstractizării ştiinţifice, mai mult, rolul sistematicităţii conceptuale şi, într-o manieră mai generală, rolul teoriei ca atare“ (p. 347).

Textele structuraliste arată că este vizat *ideografismul* * plat şi factologic. Există însă şi practica istoriografiei marxiste ca şi o serie de orientări istoriografice apusene influenţate de marxism, cum ar fi, spre exemplu, acea „histoire vivante“ cultivată de şcoala franceză a „Analelor“ (L. Fébvre, M. Bloch, F. Braudel, G. Labrousse), dar structuraliştii le trec cu vederea. Generalizînd în mod unilateral practicile istoriografiei ideografice, ei trag concluzia că istoria nu are un statut şi o teorie ştiinţifică. Afirmaţia lui Althusser atît de categorică : „trebuie să luăm în serios faptul că teoria istoriei, în sensul riguros al cuvîntului, nu există“ vine în contradicţie cu aprecierea pe care tot el o dă descoperirii de către Marx a „unui nou continent“ al cunoaşterii, prin elaborarea materialismului istoric, noua teorie ştiinţifică a istoriei. Or, cum se ştie, istoriografia marxistă, numai însuşindu-şi exigenţele concepţiei materialist-dialectice asupra istoriei a depăşit de mult stadiul culegerii de fapte şi al interpretării lor parţiale, integrîndu-le într-o explicaţie de ansamblu, ştiinţifică.

În cadrul teoriei materialist-dialectice asupra istoriei, evenimenţialul şi structuralul, diacronicul şi sincronicul, elementele materiale şi spirituale ale vieţii sociale sînt, desigur, contradictorii, dar dialectic legate, îmbinate unitar.

---

* Concepţie potrivit căreia ştiinţele care studiază societatea prezentă şi istoria umană trecută se preocupă de singular, de irepetabil, şi, ca atare, nu cercetează generalul şi nu recurg la legităţi. Termenul este format de neokantianul Windelband pentru a distinge ştiinţele *ideografice* de ştiinţele *nemotehnice*, preocupate de dezvăluirea generalului, a legităţilor.

Scanned with OKEN Scanner

Cercetarea și explicarea marxistă a istoriei îmbină, de aceea, abordarea istoriei cu cea structurală a proceselor sociale.

O asemenea viziune dialectică și științifică își lărgește tot mai mult influența astăzi asupra investigațiilor istoriografice și teoriei istorice. Este de menționat în acest sens viziunea promovată de autorii lucrării în trei volume, intitulată *Facerea istoriei*, în care își face loc sublinierea necesității abordărilor antiempiriste, a cercetărilor istorice sintetice, profunde. Mai mult, unii dintre acești istorici ajung, plecînd de la datele istorice reale, la reluarea rolului determinant al factorilor materiali în explicarea istoriei. „Este cît se poate de evident, arată istoricul Georges Duby, că istoria societăților trebuie să se fundamenteze pe analiza structurilor materiale“ [13].

În acest context este de reținut meritul lui Althusser de a reliefa din nou caracterul riguros științific al concepției marxiste despre istorie, ca și cerința sa de a se pune accentul pe aspectele teoretice, antiempiriste în cercetarea istorică. Critica empirismului și evidențierea momentului constructiv al cunoașterii nu justifică însă tendința lui Althusser de a escamota funcția reflectorie a cunoașterii și de a împinge autonomia construcției teoretice pînă la detașarea ei totală de empiric în științele social-umane.

Teoretizate în planul cunoașterii istorice, opțiunile epistemologice ale lui Althusser conduc la o critică întemeiată a platitudinii empirismului istoric, dar și la antiistorism, la o atitudine negativistă față de știința istorică. Accentuînd excesiv virtuțile conceptului, discursul althusserian estompează obiectul real al istoriei, privilegiază structurile formale ale gîndirii în raport cu dialectica reală a procesului istoric, făcînd evidente concesii structuralismului formalist, apriorismului istoric. Obiectul istoriei, după Althusser, este însuși conceptul de istorie în determinarea lui specifică.

Dacă preocuparea lui Althusser, desigur, meritorie, de a respinge interpretările istorist-subiectiviste, care în mod greșit absolutizează metoda istorică, văzînd în marxism *„un istoricism absolut“*, ne furnizează unele elemente pentru a explica (dar nu și justifica) reducerea istorismului la un complice al „ideologiei empiriste“, negarea în genere a istorismului ca o trăsătură a concepției materialist-isto-

[13] G. Duby, *Istoria socială și ideologia societăților*, în *Faire de l'histoire*, vol. I, Paris, Gallimard, 1974, p. 174.

Scanned with OKEN Scanner

rice, considerarea marxismului drept un „antiistorism teoretic" rezultă din neînțelegerea de către filozoful francez a faptului că replica istoricismului facil, empirist și subiectivist o constituie pledarea nu numai a cauzei teoriei, a antiempirismului practicii teoretice, ci și a *dialecticii*. De aici și opoziția dintre structuralism și gîndirea dialectică, care afirmă posibilitatea genezei în cunoașterea științifică și pornește de la mișcarea reală a vieții sociale. Dialectica consideră cunoașterea un act de construcție teoretică în care realul este însușit și aprofundat, nu „produs". Țelul urmărit de gîndire este întotdeauna concretul, abstractul nefiind decît un mijloc. Indiferent dacă este vorba de o analiză structurală, logică sau de una concretă, dinamică, istorică, metoda dialectică nu pierde niciodată din vedere implicația reciprocă a inducției și deducției, a analizei și sintezei, corelația dintre concret și abstract, istoric și logic, întîmplare și necesitate, individual și general ș.a. Pentru metoda dialectică materialistă, elaborările teoretice, conceptele și analiza abstractă nu sînt rodul unor construcții speculative ; ele au un temei obiectiv, exprimă esența reală a raporturilor în care se află fenomenele și procesele dezvoltării sociale, reflectînd mai complet realitatea, apropiindu-se de ea.

Din perspectiva gîndirii materialist-dialectice rezultă o delimitare între termenii de „empiric" și „empirism". Datele istoriei empirice constituie premisele de la care pornește investigația științifică, premise care nu sînt arbitrare, nu sînt dogme ; ele sînt premise reale, de care se poate face abstracție numai în imaginație. Este vorba de indivizii reali, de activitatea și de condițiile lor materiale de viață, atît cele pe care le-au găsit gata existente, cît și cele care le-au creat prin propria lor activitate. Aceste premise — scriau Marx și Engels — pot fi constatate, prin urmare, pe cale pur empirică [14].

„Empirismul istoric" însă, cum observă și Althusser, este, în fond, o teorie, o concepție ontologică, epistemologică care proclamă natura atomară a istoriei, consideră procesul istoric o simplă înlănțuire în timp, cronologică, a evenimentelor istorice, neagă rodul generalizărilor teoretice, iar practica istoriografică este redusă la o colecție de date și informații brute, la o factologie măruntă, inaptă de a sugera

[14] K. Marx, F. Engels, *Opere, vol. 3*, București, Editura politică, 1962, p. 20.

Scanned with OKEN Scanner

semnificaţii mai ample. Ce-i drept, multă vreme, un atare model al empirismului a circulat în gîndirea istorică sub denumirea de „istorism“ (F. Meinecke, B. G. Niebuhr, L. Ranke). De aceea, unii filozofi marxişti denumesc teoriile empiriste asupra istoriei drept „istorism burghez“.

Dar istorismul marxist se delimitează critic de asemenea concepţii „istorist-empiriste“. Ele se întemeiază pe teoria materialist-dialectică şi constituie principiul metodologic fundamental care asigură „echilibrul“, unitatea dialectică dintre investigaţia istoric-cronologică a faptelor şi cea teoretică, logică.

Istorismul marxist formulează cerinţa abordării *concret-istorice* a faptelor ; el nu omite particularul şi individualul din raza cercetării, nu face abstracţie de încărcătura fenomenală a procesului istoric. Domeniul specific al istoriei îl reprezintă zona dinamică, evenimenţială a realităţii sociale, fenomenele întîmplătoare constituind, în istorie, forme de existenţă şi de manifestare a necesităţii lăuntrice, generice. Cezar, Napoleon, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul ş.a., răscoala lui Spartacus, revoluţia burgheză din Franţa, Comuna din Paris sau revoluţia de la 1848 din ţările române, războiul de independenţă din 1877, răscoala din 1907 etc. reprezintă secvenţe ce se impun prin individualitatea lor, sînt laturi ale însuşi procesului istoric, a căror existenţă este incontestabilă. Istoria, scria Marx, „ar fi... de natură foarte mistică dacă «întîmplarea» n-ar juca nici un rol“ [15]. Ca urmare, analiza datului istoric, a individualului, a faptelor şi evenimentelor istorice rămîne o preocupare esenţială a istoriei ca ştiinţă.

Depăşind empirismul plat, istorismul marxist nu se opreşte însă numai la consemnarea faptelor în individualitatea lor, la simpla inserare a înlănţuirilor lor superficiale, de suprafaţă, ci realizează trecerea de la mişcarea doar aparentă a fenomenelor istorice la mişcarea internă reală. Marx preciza că eroarea empirismului constă tocmai în aceea că se limitează la înregistrarea faptelor aşa cum se înfăţişează ele în experienţa imediată, stabilind între ele anumite relaţii, fără a mai dezvălui necesitatea lor generică, determinată. În mintea empiriştilor, scrie el, „nu se reflectă

[15] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. II, Bucureşti, Editura politică, 1967, p. 437.

Scanned with OKEN Scanner

într-una decît *forma de manifestare* nemijlocită a relaţiilor, şi nu *legătura lor internă*“ [16].

Marx şi Engels au delimitat ce este esenţial şi necesar de ceea ce este exterior, accidental în istorie, relevînd modul în care raportul unitar dintre legitate şi fenomenalitate se manifestă în istoricitate. Calea cercetării ştiinţifice a istoriei, fundamentată de principiul istorismului, urmăreşte să dezvăluie, sub stratul opac al aglomerărilor cronologice, conexiunile real-existente între faptele şi evenimentele revolute, legăturile fiecăruia dintre ele cu condiţiile de loc şi timp în care s-au produs, pentru a le însera ca momente în fluxul dezvoltării istorice. Departe, deci, de a putea fi redusă doar la o activitate pur conceptualizantă, cum consideră Althusser, istoria are ca obiect realitatea procesului istoric, văzut tocmai *în unitatea laturilor sale individuale şi generale, în concretitudinea situaţiilor şi împrejurărilor, în desfăşurarea sa în spaţiu şi timp.*

Concepţia materialist-dialectică a creat condiţiile depăşirii deopotrivă a concepţiilor speculativ-idealiste, apriorice şi a celor empiriste asupra istoriei pentru că „a aşezat pentru prima oară sociologia pe o bază ştiinţifică, stabilind noţiunea de formaţiune social-economică ca totalitate a relaţiilor respective de producţie şi arătînd că dezvoltarea acestor formaţiuni este un proces istoric-natural“ [17]. Lenin arată că tocmai categoria de formaţiune socială este singurul criteriu obiectiv pentru interpretarea ştiinţifică a istoriei şi, în acelaşi timp, pentru selectarea, interpretarea şi explicarea faptelor istorice. Reflectînd unitatea laturilor principale ale societăţii, integralitatea, modalitatea specifică de structurare a vieţii sociale pe fiecare treaptă a evoluţiei ei, această categorie a creat posibilitatea constatării elementului de repetare şi regularitate, a relevării generalului în dezvoltarea istorică. Ea permite desprinderea esenţialului din faptele observate şi înregistrate, a relaţiilor şi tendinţelor lor necesare, realizîndu-se astfel trecerea, cum scrie V. I. Lenin, „de la *descrierea* fenomenelor sociale şi de la aprecierea lor din punct de vedere ideal, la *analiza lor strict ştiinţifică*“ [18].

---

[16] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Bucureşti, Editura politică, 1960, p. 778.

[17] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. I, Bucureşti, Editura politică, 1963, p. 138.

[18] *Ibidem*, p. 136.

Scanned with OKEN Scanner

Prin categoria de formațiune socială capătă expresie particulară, cu aplicare la cercetarea istorică, cerința dialectică metodologică a studierii faptului istoric ca unitate a elementului individual și a celui general, a necesarului și întîmplătorului. În istorie, zona dinamică a vieții sociale, contingentul apare în prim plan, dar evenimențialitatea faptelor istorice, unice în felul lor, nu este fenomenalitate și istoricitate „pură", ci ascunde un fundament trainic, încorporează legitatea obiectivă. Fiecare eveniment istoric este unic și irepetabil nu atît prin natura sa, cît prin forma sa de manifestare, determinată de împrejurările diferite în care se desfășoară acțiunea legilor sociale.

Istoria se afirmă ca domeniu științific, reținînd numai faptele prin care se manifestă legitatea, necesitatea istorică, adică faptele expresive, caracteristice, cele cu o semnificație istorică profundă. De aceea, adevărata cercetare a istoriei trebuie să descopere în analiza particularului tendința de dezvoltare a generalului, să ratașeze acest particular la mișcarea generală a societății și la elementele constitutive ale evoluției umane. Numai în acest fel practica istoriografică poate depăși momentul empiric prin cel teoretic, poate realiza sinteza între înregistrarea și descrierea faptelor și interpretarea și explicarea lor științifică, generalizatoare.

Materialismul istoric — fundamentul teoretic și metodologic al științei istorice. Contribuția Programului P.C.R. la dezvoltarea gîndirii istorice marxiste contemporane

Cercetarea și predarea istoriei ca știință se realizează, în virtutea exigențelor formulate de conducerea partidului, pe temeiul solid al concepției clasei muncitoare despre lume — materialismul dialectic și istoric. „La baza tuturor cercetărilor și studiilor istorice — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — trebuie să stea în permanență concepția științifică a partidului nostru, materialismul dialectic și istoric, aprofundarea legilor obiective ale dezvoltării societății" [19]. Să menționăm că aceasta nu este o simplă cerință, o „directivă" trasată celor ce slujesc

[19] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, București, Editura politică, 1976, p. 517.

Scanned with OKEN Scanner

frontul istoriei ca ştiinţă, ci un postulat teoretic şi metodologic dictat de însăşi practica construirii noii culturi pe solul istoric al României, de imperativul organic al procesului luptei revoluţionare, după care ştiinţele sociale, între ele şi istoria, trebuie să-şi realizeze menirea lor atît pe linia investigării realităţii social-politice cît şi pe aceea a modelării conştiinţei oamenilor, a îmbogăţirii imaginii lor despre societatea la a cărei devenire contribuie. Văzute prin această prismă, a relaţiei nemijlocite cu fluxul viu al practicii sociale, problemele cu care se confruntă istoria ca ştiinţă nu sînt obiect al unor simple preocupări savante, ci, aşa cum consemnează secretarul general al partidului în Raportul susţinut la Congresul al XI-lea, acestea sînt probleme ale teoriei şi ideologiei comuniste şi de ele nu se pot ocupa decît aceia care îşi însuşesc şi aplică ideologia şi concepţia comunistă despre lume. Precizînd odată mai mult locul şi rolul istoriei ca ştiinţă în ansamblul factorilor educaţionali ai societăţii noastre, Rezoluţia Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste din 2—4 iunie 1976 aprecia că „în educarea socialistă a maselor cunoaşterea istoriei patriei constituie un factor important al dezvoltării conştiinţei de sine a poporului, o condiţie a asimilării a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluţionar în trecutul său. Studierea istoriei trebuie să fie călăuzită permanent de concepţia materialist-dialectică a marxism-leninismului, să pună în lumină adevărul obiectiv, rolul maselor, al popoarelor, lupta de eliberare naţională şi socială, să combată tot ceea ce a fost negativ în trecut, politica de dominaţie a altor popoare şi de învrăjbire naţională dusă de clasele asupritoare“ [20].

De fapt, prin ce s-a impus marxismul ca revoluţie în istoria gîndirii şi, implicit, în gîndirea istorică ? Întîi de toate prin aceea că încă de la apariţia lui, el s-a dovedit a fi o forţă reală a istoriei. Prin el s-a conferit nu numai o interpretare ştiinţifică a realităţii social-umane, dar s-a indicat şi sensul acţiunii de transformare a acesteia. Iar pe traiectul ulterior al devenirii umane, al cărui curs a avut darul să-l accelereze, marxismul, îmbrăţişat de proletariat, de clasa socială pentru care a fost creat, şi-a demonstrat pe deplin viabilitatea istorică.

Confirmarea a fost posibilă întrucît, pentru prima dată, în condiţii istorice determinate, marxismul, ca concepţie şi

[20] *Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste*, Bucureşti, Editura politică, 1976, p. 409.

Scanned with OKEN Scanner

ca metodă a oferit o explicaţie adecvată a lumii reale, vizînd transformarea ei. Sinteză strălucită a celor mai de seamă cuceriri ale cunoaşterii umane, marxismul a reţinut, printr-un efort victorios de analiză şi sinteză, legile dezvoltării societăţii, a dedus, cu rigoarea tipică logicii ştiinţifice, conţinutul şi sensul mişcării istorice reale, a oferit conştiinţei umane imaginea clară a viitorului.

Marx şi Engels au abordat problemele esenţiale ale epocii lor, le-au găsit soluţiile necesare după o analiză care a surprins nu numai conţinutul unui fenomen sau altul, structurile lui intime, dar şi corelaţiile care îl leagă de alte fenomene în spaţiu şi timp, totul fiind integrat sau raportat la viaţă, la istoria vie a oamenilor. Întreaga existenţă este văzută în raport cu istoria, vasta lor concepţie despre lume nu poate fi înţeleasă decît dacă se porneşte de la istorie şi de la filozofia istoriei. *Manuscrisele economico- filozofice din 1844, Ideologia germană, Manifestul Partidului Comunist, Contribuţii la critica economiei politice* constituie, în ansamblul lor, o veritabilă istorie a lumii. Astfel, marxismul n-a apărut ca o doctrină a unei secte, străină oamenilor şi preocupărilor lor, epoca întemeietorilor săi fiind foarte bogată în asemenea produse. El a reflectat viaţa şi dinamica ei, s-a integrat procesului de dezvoltare generală a ştiinţei şi gîndirii, el le-a revoluţionat, le-a prelungit cunoaşterea şi le-a completat.

Ceea ce reţine atenţia în structura de ansamblu a marxismului pentru filozofia istoriei este *locul omului în lume şi raporturile lui cu ea.* Istoria ca realitate obiectivă nu este altceva decît creaţia necontenită a omului, este omul în devenirea lui continuă. Sigur, nu omul abstract, nu individul ca fiinţă izolată, ci omul ca fiinţă socială.

În viziunea ştiinţifică despre lume şi societate, istoria este considerată „procesul de viaţă al unor indivizi bine determinaţi... aşa cum sînt în realitate, adică aşa cum acţionează, cum produc bunuri materiale, deci aşa cum se manifestă activ în cadrul anumitor limite, premise şi condiţii materiale, independente de bunul lor plac“[21].

Făurindu-şi istoria într-un cadru dat, moştenit de la generaţiile anterioare şi care-i limitează în acţiunea lor, oamenii se exprimă ca subiecţi activi care transformă natura, realitatea, transformîndu-se în acelaşi timp pe ei

[21] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1962, p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

însişi. Societatea în ansamblul ei suferă consecinţele activităţii creatoare a omului, care, în derularea ei continuă, fructifică condiţiile materiale existente, produse de generaţiile anterioare, modificîndu-le şi creînd altele noi pentru generaţiile viitoare. Şi astfel „se creează în istoria oamenilor o înlănţuire, se formează istoria omenirii", care „nu este altceva decît istoria dezvoltării lor individuale"[22].

Marx şi Engels, reflectînd asupra istoriei umane din perspectiva acţiunii transformatoare şi de pe poziţiile proletariatului ca o clasă consecvent revoluţionară, au putut să privească istoria printr-o prismă nouă, concordantă în conţinutul ei cu statutul de ştiinţă. Fondatorii marxismului au ajuns la această imensă cucerire considerînd istoria ca parte componentă a lumii reale, iar devenirea societăţii ca un proces istoric natural. Obiectul istoriei ca ştiinţă nu se mai reduce astfel, ca în gîndirea premarxistă, la fapte politice, militare sau diplomatice, la cele economice sau de cultură. El se constituie ca ansamblu al activităţii omului sub diferitele ei forme de realizare, de la activitatea economică la cea politică, ştiinţifică, culturală etc., activităţi aflate în strînsă corelaţie unele cu altele. Tot astfel, faptele istorice, deşi individuale în înfăţişarea lor fenomenală, trebuie privite atît sub aspectul concret istoric, dar mai ales al conexiunilor dintre ele, al relaţiilor prin care se intercondiţionează reciproc pentru a se putea obţine o imagine adecvată a istoriei umane.

În contrast, de pildă, cu pozitivismul şi alte concepţii idealiste despre istorie şi societate, marxismul consideră evoluţia istorică nu ca o simplă creştere, ci ca un proces determinat de lupta forţelor contrare. Ea se realizează nu rectiliniu, ci prin salturi, prin transformarea acumulărilor cantitative în schimbări calitative, ca un proces dialectic, contradictoriu. Atît pozitivismul clasic, cît şi alte curente care au ilustrat evoluţia în timp a gîndirii istorice, n-au putut oferi o concepţie coerentă despre mişcarea istorică, pe care au pus-o adesea pe seama providenţei, a ideii ori a raţiunii universale „pure, rupte de individ" (Marx), deşi n-a lipsit constatarea că în acelaşi curs al istoriei, dar în epoci diferite, s-au înfruntat grupuri sociale diferite.

Pentru Marx, dezvoltarea istoriei îşi are explicaţia în condiţiile materiale, obiective ale vieţii sociale, în modul

[22] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. II, Bucureşti, Editura politică, 1967, p. 414.

Scanned with OKEN Scanner

de producţie, în activitatea „individului comun, cu felul său obişnuit de a vorbi şi a gîndi". Analizînd fenomenele economice, Marx a descoperit suportul real, determinant al faptelor istorice. Prin aceste fenomene se explică, în ultimă instanţă, războaiele, revoluţiile, mişcările religioase, prefacerile intelectuale. Suprastructurii, cu întreaga-i gamă de fenomene, de la instituţiile politice, juridice şi religioase, la curentele filozofice, literare, artistice, el i-a conferit o explicaţie genetică reală, definindu-i totodată şi rolul specific, activ în sistemul mişcării istorice generale. „Aceiaşi oameni care stabilesc relaţiile sociale corespunzătoare dezvoltării producţiei lor materiale — scria Marx în *Mizeria filozofiei* — produc şi principiile, ideile, categoriile corespunzătoare relaţiilor lor sociale. Aceste idei, aceste categorii sînt, prin urmare, tot atît de puţin eterne ca şi relaţiile pe care le exprimă"[23].

Imaginea „produselor" istorice ale omului, a istoriei ca realitate, este multiformă şi extrem de complexă. Ea pune în evidenţă o multitudine de elemente compartimentate în sisteme parţiale şi subsisteme: economic, social, politic, ideologic, cultural ş.a.m.d. Este imaginea istoriei ca totalitate a fenomenelor particulare, individuale, aflată într-o continuă mişcare, al cărei izvor fundamental îl constituie interacţiunea dintre diverşi factori componenţi ai procesului social-istoric de ansamblu. Între aceşti factori cel economic (relaţiile de producţie) se impune în cele din urmă ca un factor hotărîtor.

Influenţa determinantă (în ultimă instanţă) a factorului economic asupra celorlalte compartimente ale istoriei ca realitate se exercită, după cum se ştie, în cadrul raporturilor dintre „bază" şi „suprastructură". În contextul acestor raporturi factorul economic intră în relaţie de cauzalitate directă, nemijlocită (raporturi de producţie — raporturi de clasă), alteori însă numai în relaţie de cauzalitate mediată. Aşa, de pildă, pentru cunoaşterea caracterului unui regim politic istoricul va trebui să pună în evidenţă nu numai natura raporturilor de producţie pe care s-a ridicat acesta, dar mai ales conţinutul şi dinamica intereselor clasei beneficiare şi conducătoare în regimul politic respectiv.

Punînd în evidenţă principiul fundamental al interacţiunii şi multiplicităţii factorilor care concură la producerea evenimentelor istorice, Marx şi Engels au putut

[23] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, Bucureşti, Editura politică, 1958, p. 130.

Scanned with OKEN Scanner

surprinde într-o manieră cu adevărat ştiinţifică mecanismul schimbării în istorie şi sensul însuşi al dezvoltării istorice. Ei subliniau încă în paginile *Manifestului Partidului Comunist* că atunci „cînd se schimbă condiţiile de viaţă ale oamenilor, relaţiile lor sociale, existenţa lor socială, se schimbă şi reprezentările, concepţiile şi noţiunile lor". Dar această schimbare nu trebuie înţeleasă ca produsul unei acţiuni unice din partea structurilor economice ale societăţii pentru că, la rîndul lor, acestea suferă influenţa elementelor de suprastructură, a conştiinţei sociale. Deşi obiective în formarea şi funcţionalitatea lor, relaţiile economice care exprimă poziţia oamenilor, a grupurilor sociale în producţie, în relaţiile dintre ele, poartă în mod inerent amprenta subiectivă a intereselor de grup sau individuale. În însăşi existenţa lor, relaţiile de producţie nu pot fi concepute fără latura lor subiectivă, tot aşa cum aparatul suprastructural al societăţii, conştiinţa socială nu pot exista fără suportul determinant al relaţiilor de producţie. La rîndul lor, părţile componente ale suprastructurii, formele conştiinţei sociale exercită o influenţă certă asupra desfăşurării proceselor istorice. Şi aceasta nu numai pentru că prin ele se receptează conştient o stare de fapt a existenţei sociale, cu modificările necontenite ce intervin în poziţia grupurilor sociale care acţionează, dar şi pentru că diferitele forme de suprastructură, de conştiinţă socială au o anumită autonomie şi o independenţă relativă în raport cu baza, permiţîndu-le realizarea unor dezvoltări interne specifice. Această proprietate face ca elaborările ideologice şi politice care se realizează în condiţii istorice determinate, purtînd amprenta epocii respective, să aibă întotdeauna ca premisă un anumit material ideologic transmis de premergători de la care se şi porneşte.

Dar, aşa cum relaţiile de producţie nu determină întotdeauna nemijlocit formele suprastructurii, ci mediat, tot astfel conştiinţa socială îşi exercită influenţa-i relativă asupra cursului dezvoltării economice prin intermediul relaţiilor sociale, al activităţii grupurilor care se comportă ca forţe motrice ale societăţii.

*

* *

Asimilîndu-şi organic ideile socialismului ştiinţific, mişcarea muncitorească din România, detaşamentul ei de

Scanned with OKEN Scanner

avangardă care a fost partidul socialist iar apoi, din mai 1921, Partidul Comunist Român, şi-au făcut din abordarea creatoare a marxismului un adevărat crez. Aceeaşi atitudine faţă de spiritul viu al gîndirii marxiste a fost pusă în evidenţă şi atunci cînd obiectul reflecţiei teoretice a fost trecutul istoric al poporului român, considerat, pe bună dreptate, de marxiştii români a fi un adevărat tezaur de învăţăminte, un îndreptar preţios pentru cursul practicii revoluţionare.

Avansînd pe calea revoluţiei şi construcţiei socialiste, partidul nostru a cîştigat o imensă experienţă politică şi revoluţionară, care se prezintă fără îndoială ca o expresie a aplicării adevărurilor generale ale marxism-leninismului la realităţile concret-istorice ale ţării noastre şi o dezvoltare autentică a teoriei, o contribuţie certă la tezaurul gîndirii social-politice contemporane. Sinteza strălucită a acestei experienţe a constituit-o însăşi elaborarea *Programului Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism* care „a fost posibilă, aşa cum explică, în numele Comisiei de redactare, secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, datorită măreţelor victorii obţinute de poporul nostru în edificarea socialismului, profundelor transformări produse în structura societăţii româneşti, precum şi dezvoltării tot mai puternice a partidului, maturizării sale teoretice şi politice, ridicării nivelului său ideologic, creşterii rolului său istoric în conducerea generală a societăţii“[24].

Cu tezele sale de mare preţ, rezultate dintr-o analiză profundă, ştiinţifică a întregii dezvoltări istorice a poporului român şi îndeosebi a structurilor societăţii socialiste româneşti, văzute pe fundalul mai general al marilor procese şi transformări care au loc în lumea contemporană, Programul a fertilizat ansamblul activităţii Partidului şi poporului nostru, efectele sale rodnice resimţindu-se şi în domeniul istoriografiei, al gîndirii istorice actuale. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît, prin chiar conţinutul său, „Programul face o retrospectivă sintetică a existenţei de două milenii a poporului nostru, reliefînd — în spiritul socialismului ştiinţific — rolul maselor largi populare în lupta îndelungată şi grea pentru progres social, împotriva

[24] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 8.

Scanned with OKEN Scanner

exploatării și asupririi sociale și naționale, a dominației străine, pentru apărarea ființei sale, a libertății și neatîrnării, pentru o viață mai bună, mai demnă" [25].

Dincolo, însă, de imaginea în sine pe care o oferă sinteza cuprinzătoare a istoriei patriei inclusă în primele două capitole ale Programului, pot și trebuie puse în evidență cîteva concluzii fundamentale care, prin conținutul lor, conferă documentului la care ne referim o semnificație aparte și o importanță deosebită pentru dezvoltarea, în perspectivă, a gîndirii noastre istorice.

Citirea și recitirea Programului partidului nostru, în care este încorporat, ca o contribuție originală de mare preț, aportul hotărîtor al secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pun în evidență întîi de toate *consecvența ancorării analizei trecutului istoric al poporului român și al naționalităților conlocuitoare pe temeiul solid al gîndirii marxiste*. Imaginea astfel obținută este o densă și foarte sugestivă prezentare a drumului istoric pe care l-a parcurs poporul român, a angajării sale necontenite în lupta pentru progres și civilizație în care este imprimată organic ideea fundamentală tipică unei analize istorice marxiste și anume: „Întreaga istorie a poporului român se înfățișează ca istoria unor necontenite lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație" [26].

Împletirea strînsă între lupta maselor populare pentru libertatea socială și eforturile aproape necontenite în care a trebuit să se angajeze poporul român pentru apărarea neatîrnării, iar apoi, în epoca modernă și contemporană, a independenței și suveranității naționale, este prezentată nu numai ca o trăsătură specifică a istoriei națiunii noastre, ci ca un proces legic, pus dealtfel în evidență de Marx și Engels încă în paginile *Manifestului Partidului Comunist*.

Programul subliniază cu toată tăria, realizînd o adevărată demonstrație științifică, teze cu privire la rolul nefast al dominației străine pentru dezvoltarea istorică a popoarelor dominate, recte a poporului român, împiedicarea sistematică a materializării potențialului creator de care dispune, o teză cu ample rezonanțe în conștiința politică

---

[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

a multor popoare și națiuni contemporane. Programul partidului nostru consemnează că istoria României confirmă concluzia științifică marxist-leninistă după care dominația străină, știrbirea sau pierderea suveranității și independenței afectează grav dezvoltarea economico-socială a popoarelor, evoluția generală a societății pe trepte superioare. Totodată, istoria luptelor poporului român demonstrează cu putere adevărul fundamental că jugul asupririi străine poate frîna sau întîrzia pentru un timp evoluția unui popor, dar nu poate împiedica realizarea aspirațiilor sale legitime — cucerirea libertății și unității, asigurarea progresului social.

Postulînd teza că istoria poporului român, prin trăsăturile ei fundamentale, confirmă conținutul și sensul general al dezvoltării umanității, corespunzător legilor obiective care au guvernat societatea în devenirea ei continuă, Programul pune în discuție și anumite forme specifice, originale care au imprimat proceselor istorice, în anumite perioade ca cea a civilizației traco-daco-getice, ori a evului mediu, unele trăsături proprii. Iar dintre acestea, mai semnificativă prin implicațiile posibile asupra conținutului interpretativ conferit pînă acum unor întregi epoci istorice este, desigur, cea cu privire la „existența unor categorii de țărani liberi — răzeși și moșneni — stăpîni pe pămînt, care se bucurau de anumite drepturi economice și sociale", teză prin care se explică rolul hotărîtor al țărănimii în luptele pentru apărarea țării în fața tendințelor cotropitoare ale marilor imperii, sau contribuția ei la progresul general al țării, multă vreme „de-a lungul milenarei existențe a poporului român", țărănimea reprezentînd „cea mai importantă forță socială a progresului".

Prin conținutul său de idei, Programul a adus o viziune nouă asupra *conceptului de tradiție revoluționară* a cărui sferă de cuprindere a fost sensibil lărgită, ea nemaiputîndu-se referi doar la ceea ce pune în evidență istoria clasei muncitoare, sau pe aliații care i s-au alăturat ori și i-a atras pe anumite trepte de evoluție a confruntării sale cu burghezia. Acest concept cuprinde toate faptele istorice prin care masele populare au făcut ca progresul istoric să se realizeze mai rapid, ca interesele lor de făuritoare autentice ale istoriei să-și găsească împlinirea.

Scanned with OKEN Scanner

Analiza și prezentarea epocilor modernă și contemporană ale istoriei poporului român au prilejuit selectarea argumentelor forte ale istoriei pentru afirmarea și pe această bază a unor teze fundamentale care dau conținut activității teoretice și practice a partidului. Geneza națiunii și rolul ei în societatea contemporană, locul și rolul clasei muncitoare, al partidului ei politic în dezvoltarea istorică a poporului român, conținutul și dinamica politicii de alianțe desfășurată de comuniști în diferitele etape ale luptei revoluționare, originalitatea istorică a rezolvării problemei unității de acțiune a clasei muncitoare, desfășurarea cu succes a insurecției naționale, armate, antifasciste și antiimperialiste iar apoi a revoluției și construcției socialiste, trecerea la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, conținutul și semnificația contradicțiilor în socialism, conceptul de nouă ordine economică și politică internațională sînt doar cîteva din contribuțiile teoretice majore ale partidului nostru, contribuții care-și găsesc oglindirea în tabloul istoric zugrăvit de Program și care, prin forța lor de sugestie, au îmbogățit conținutul gîndirii istorice marxiste.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels
Opere, vol. 3, București Editura politică, 1962, p. 17—51.

K. Marx, F. Engels
Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 673—682.

Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 27—51.

Nicolae Ceaușescu
Partidul Comunist Român, conducător al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România, în vol. *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste,* vol. 1, București, Editura politică, 1968, p. 335—352.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România,

Scanned with OKEN Scanner

30 martie 1973, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Editura politică, 1973, p. 253—294.

Nicolae Ceaușescu
Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, București, Editura politică, 1974, p. 92—109.

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 33—59 ; 71—73.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic, 6 octombrie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 471—506.

Nicolae Ceaușescu
Expunere prezentată la sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României, 9 mai 1977, București, Editura politică, 1977, p. 5—35.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, 9 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

*

Incursiuni în istoriografia vieții sociale, de A. Rădulțiu, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 5—25.

Filozofia istoriei. Studii, București, Editura politică, 1969, p. 9—43 ; 125—179 ; 239—274.

„Structură" și „metodă structurală" în istorie, „Era socialistă" nr. 9, 14/1976.

Asupra istorismului marxist, „Revista de istorie" nr. 11/1974.

Programul Partidului Comunist Român și istoriografia română, „Revista de istorie" nr. 9/1974.

Scanned with OKEN Scanner

CREȘTEREA ROLULUI ȘTIINȚELOR SOCIALE ÎN PROCESUL DE EDUCARE ȘI FORMARE A OMULUI NOU, CONSTRUCTOR CONȘTIENT ȘI DEVOTAT AL SOCIALISMULUI ȘI COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA

ȘTEFAN COSTEA

Educarea și formarea omului nou — parte integrantă a operei de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare spre comunism

Pornind de la faptul că în edificarea noii orînduiri sociale rolul hotărîtor îl au masele de oameni ai muncii — făuritorii tuturor valorilor materiale și spirituale ale societății, ale propriei lor istorii — Partidul Comunist Român situează în centrul atenției sale făurirea omului nou, constructor conștient și devotat al socialismului și comunismului în patria noastră, ca obiectiv politic fundamental și ca cerință legică a stadiului actual de dezvoltare a societății noastre socialiste.

În analiza locului și rolului factorului uman în ansamblul vieții economice, social-politice și cultural-spirituale a societății, partidul nostru acționează potrivit concepției materialiste asupra istoriei, conform căreia societatea — comunitatea

Scanned with OKEN Scanner

umană, alcătuită din oameni aflați în activitate, în relații reciproce — este de fapt o totalitate organizată și structurată în funcție de modul specific de producție și de epoca istorică în care această comunitate există. În această perspectivă, ca realitate „vie", societățile există sub forma unor organisme sociale de producție, care *își creează ele însile mijloacele de existență*, își asigură, *prin forțe interne*, inerente lor, propria desfășurare și dezvoltare.

Potrivit acestei concepții asupra esenței, structurii și dezvoltării societății, baza tuturor schimbărilor și transformărilor din viața socială, izvorul intern al autodinamicii societății îl constituie, în ultimă instanță, dezvoltarea forțelor sociale productive înțelese ca unitate dialectică a mijloacelor de muncă și a forței de muncă. În fiecare etapă istorică a dezvoltării sociale, forțele productive sînt, efectiv, un rezultat istoric al procesului de muncă al oamenilor, prin intermediul căruia factorii naturali se transformă în factori sociali necesari și utili oamenilor. Forțele sociale productive sînt, în același timp, latura cea mai mobilă, cea mai dinamică a modului de producție.

Referindu-se la faptul că modul de producție constituie fundamentul procesului dezvoltării societății, K. Marx afirma : „oricare ar fi formele sociale ale producției, muncitorii și mijloacele de producție rămîn totdeauna factorii ei". Dar, în stare de separație reciprocă, atît muncitorii, cît și mijloacele de producție sînt numai în mod potențial factorii producției. Pentru ca să aibă loc producția, acești factori trebuie uniți. Modul special în care are loc această unire distinge diferitele epoci ale societății.

Așadar, forțele sociale de producție includ ca pe o parte integrantă, inseparabilă, *munca*, forța de muncă. După cum arăta K. Marx, forța de muncă sau capacitatea de muncă este constituită din totalitatea aptitudinilor fizice și intelectuale care există în organismul, în personalitatea vie a omului și pe care el le pune în funcțiune atunci cînd produce valori de întrebuințare de orice fel. Ca atare, forța de muncă nu există decît ca un *ansamblu de aptitudini* inerente individului și ea nu se poate realiza efectiv decît în condițiile în care intră în acțiune. Ceea ce este esențial în procesul muncii este faptul că în acest proces, concomitent cu procesul de

Scanned with OKEN Scanner

consumare a forței de muncă, are loc și un proces de producere de noi valori, rezultat al însuși consumului forței de muncă.

Tezele de mai sus conduc la concluzia potrivit căreia categoria „forțe sociale de producție" cuprinde nu numai factorii materiali ai producției ci și forța de muncă, sursă de noi valori, principala forță de producție a societății.

Pe măsura dezvoltării societății, a trecerii de la un mod de producție inferior la moduri de producție superioare, proces însoțit în mod inevitabil de profunde și radicale transformări economice, sociale și politice, problemele privind locul și ponderea factorului uman în ansamblul dezvoltării s-au pus din ce în ce mai pregnant. *Factorul uman* se manifestă în procesul dezvoltării sociale ca *agent* al tuturor celorlalte categorii de activitate socială (economică, politică, juridică, artistică, filozofică etc.), este singurul în măsură *să producă* schimbări, *să determine* transformări, să *producă efectiv* dezvoltarea pe toate planurile vieții sociale.

Lenin considera drept o *lege* a vieții sociale faptul că pe măsură ce societatea evoluează iar procesele economice sociale cresc în complexitate, amploare și profunzime, ponderea și importanța factorului conștient, a creației istorice a oamenilor în procesul dezvoltării sociale crește, de asemenea. Pe această bază este firesc să se întemeieze toate programele practice de stimulare și cultivare a actelor de inițiativă socială în procesul istoric, a inițiativei umane, prin care oamenii își produc propria lor istorie și se afirmă ca subiect istoric. Evident, în condiții determinate, dar permanent modificate, în conformitate cu legile sociale obiective.

Datele noi ale dezvoltării sociale și, în mod deosebit, experiența construirii societății socialiste, confirmă pe deplin aceste teze. Problematica omului, a personalității multilateral dezvoltate ca factor, dar mai ales ca țel suprem al societății socialiste și comuniste, dobîndește noi valențe în trecerea de la modelul teoretic la acțiunea practică. Locul ce i se acordă factorului uman în strategia socialistă a dezvoltării derivă din caracterul profund umanist al noii societăți în care umanismul este ridicat la rangul de principiu fundamental. Referindu-ne la țara noastră, semnificative în această privință sînt, pe de o

Scanned with OKEN Scanner

parte, experienţa concretă a construcţiei socialiste, iar pe de altă parte, generalizarea teoretică a acesteia, aşa cum s-a realizat în documentele partidului nostru, în cuvîntările şi expunerile secretarului general al partidului.

Iată de ce, în toate discuţiile despre uriaşul proces de edificare a noii noastre societăţi, despre transformările radicale înregistrate în economia ţării, în structura societăţii, a relaţiilor sociale, problemele privind poziţia factorului uman, rolul şi dimensiunile acţiunii acestuia se situează pe primul plan.

Nici unul din marile noastre obiective de dezvoltare, nici una din aspiraţiile sociale fundamentale şi nici unul din succesele dobîndite nu pot fi separate de aportul factorului uman la formularea şi realizarea lor efectivă.

Nu e de mirare deci că, în contextul noilor realităţi ale României socialiste, al marilor schimbări politice şi sociale ce au intervenit şi au loc în prezent în lume, în condiţiile revoluţiei ştiinţifice şi tehnice contemporane, partidul şi statul nostru fac considerabile eforturi pentru a statua cu obiectivitate, rigurozitate şi responsabilitate omul, întregul univers uman, în ansamblul sistemului nostru social. Fapt evident nu numai atunci cînd vorbim despre trecut, cînd abordăm complexa problematică a stadiului actual de dezvoltare a societăţii şi patriei noastre ci şi, mai ales, atunci cînd ne propunem să descifrăm şi să direcţionăm dezvoltarea viitoare.

Referindu-se la aceste complexe probleme, tovarăşul Nicolae Ceauşescu spunea : „Noi ne propunem să făurim o societate în care clasa muncitoare, ţărănimea, intelectualitatea, întregul popor participă în mod conştient la făurirea propriei sale istorii, a propriului viitor. Or, a crea condiţii pentru o participare reală — şi nu fictivă — la conducerea societăţii presupune a făuri oameni cu o înaltă conştiinţă politică, în stare să înţeleagă toate problemele care apar în dezvoltarea economico-socială, naţională şi internaţională, să contribuie la găsirea căilor pentru a asigura mersul ascendent al societăţii noastre la elaborarea unei politici corespunzătoare, a unei linii generale care să ţină seama de condiţiile în continuă schimbare“ [1].

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Bucureşti, Editura politică, 1972, p. 560.

Scanned with OKEN Scanner

În această perspectivă, făcînd o pătrunzătoare analiză a problematicii actuale a muncii de formare și valorificare a potențialului uman în societatea noastră socialistă, secretarul general al partidului atrăgea atenția asupra unor deosebit de importante probleme teoretice și practice. „Vorbind deci, de activitatea de ridicare a conștiinței generale a societății noastre, trebuie totuși să începem cu științele de bază care dau adevărata *conștiință a omului despre capacitatea lui, despre faptul că în el stă acea forță în stare să modifice, să transforme natura, dar și să se transforme pe el însuși*... În al doilea rînd este necesar totuși să se înțeleagă — deși, într-adevăr s-ar părea că demult s-a înțeles în întreaga lume acest adevăr — că *factorul principal în societate îl constituie munca și că, pînă la urmă*, așa cum spunea Engels, *chiar și omul este rezultatul muncii. Prezentul omului este rezultatul muncii, viitorul omului va fi rezultatul muncii* — desigur, munca amplificată cu toate cunoștințele și descoperirile tehnicii“ [2] (subl. ns.).

Problematica omului, a locului și rolului factorului uman în procesul dezvoltării sociale s-a constituit, în întreaga activitate teoretică și practică a partidului nostru, într-o constantă fundamentală, care ghidează politica partidului, toate programele de dezvoltare și atunci cînd se dezbat și se adoptă obiectivele dezvoltării societății socialiste românești și cînd se dimensionează mijloacele afectate pentru realizarea lor și, mai ales, atunci cînd se stabilesc finalitățile ansamblului eforturilor pe care le face poporul nostru pentru înscrierea sa pe coordonatele progresului economic și social, al noii civilizații socialiste.

De aceea, în toate documentele partidului se regăsesc teze, idei, direcții de acțiune menite să conducă la soluționarea tuturor problemelor referitoare la realizarea deplină a personalității umane la nivelul celor mai înalți indicatori. Semnificativ în această privință este paragraful „Promovarea umanismului socialist“ înscris în Programul partidului în care se stabilește că : „Întreaga activitate ideologică, politică, educativă trebuie să aibă drept țel făurirea omului nou, cu conștiință înaintată, făuritor al societății socialiste multilateral dezvoltate, al comunismului. Activitatea ideologico-educativă trebuie să

[2] *Ibidem.*, p. 571—572.

Scanned with OKEN Scanner

fie pătrunsă de spiritul umanist al concepției noastre revoluționare, să pună în centrul ei omul" [3].

Strategia construcției noii personalități este un proces de lungă durată, ce se desfășoară pe parcursul unei întregi epoci istorice. El nu este un proces lin, lipsit de contradicții și disfuncționalități. Fundalul pe care se desfășoară este cel al construcției noilor relații sociale socialiste și comuniste. Dacă adăugăm la aceasta faptul că el reprezintă, în fond, o creație istorică inedită, întrucît nu există prototipuri și experiențe anterioare în această privință, putem înțelege de ce problematica omului este situată în centrul preocupărilor în toate etapele operei de construcție socialistă și în toate planurile și programele noastre de dezvoltare.

În acest sens, la Conferința Națională a partidului din anul 1972, secretarul general al partidului sublinia : „Nu trebuie să uităm nici un moment că mai presus de orice se află omul ; dezvoltarea lui multilaterală trebuie să stea în centrul tuturor preocupărilor partidului nostru, trebuie să fie țelul suprem al societății noastre socialiste. În cadrul Conferinței Naționale ne preocupăm intens de creșterea bogăției naționale, dar nu trebuie să uităm că cea mai mare bogăție o reprezintă omul ; el este făuritorul tuturor bunurilor materiale și spirituale, de el depinde înaintarea cu succes a patriei noastre pe calea societății comuniste" [4].

Consecvent acestei viziuni, partidul nostru a acționat concret în această direcție, cea mai elocventă dovadă în această privință fiind dată de organizarea, pentru prima dată în activitatea partidului și a țării noastre, a unui Congres al educației politice și al culturii, conceput și realizat ca o amplă dezbatere cu profund caracter democratic, consacrată omului, dezvoltării și înfloririi personalității umane. O asemenea dezbatere, organizată într-o etapă superioară a construcției socialiste a putut situa în centrul său problematica de ansamblu a formării și dezvoltării omului, tocmai pe baza realizărilor obținute pînă în prezent în toate sferele și domeniile dezvoltării econo-

[3] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 165.

[4] Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R., 19—21 iulie 1972*, București, Editura politică, 1972, p. 81—82.

Scanned with OKEN Scanner

mice și sociale, inclusiv în domeniul activității ideologice, al educației și culturii în general.

În acest context, subliniind amploarea și gradul înalt de complexitate al procesului de formare a omului nou, constructor conștient al unei societăți noi, ca și necesitatea desfășurării sistematice, organizate și clar orientate a activității educative, la încheierea lucrărilor Congresului tovarășul Nicolae Ceaușescu sintetiza sensul profund al eforturilor pe care le facem în această direcție : „În esență, noi, comuniștii, ne propunem, de fapt, să venim — dacă se poate spune astfel — în sprijinul naturii, care a sintetizat în om forma superioară de organizare a materiei, acționînd prin toate mijloacele pentru stimularea însușirilor celor mai nobile ale acesteia, pentru dezvoltarea sensibilității sale, a dorinței și voinței de autodepășire, pentru amplificarea continuă a cunoașterii sale, pentru împlinirea visurilor sale celor mai cutezătoare de progres, dreptate și fericire. Aș putea spune că, în fond, și în acest domeniu acționăm în spiritul materialismului dialectic. Înțelegînd și stăpînind legile naturii, acționăm totodată pentru a le pune în serviciul omului — adică a tot ce a creat mai bun natura. Noi ne propunem acum să perfecționăm produsul cel mai înalt al naturii — omul, creatorul a tot ce există în societate“ [5].

Din acest punct de vedere socialismul înfăptuiește un salt calitativ, fiind societatea care își propune afirmarea multilaterală a demnității și personalității omului, constructor al socialismului, făuritor conștient al propriei sale istorii. Partidul nostru pornește de la convingerea că modelul personalității umane, ca și cel al societății socialiste și comuniste trebuie să fie construite și dezvoltate pe baze care depășesc tot ceea ce s-a creat înainte în acest domeniu, temelii în care relația dintre individ și societate capătă noi valențe. În efortul de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate el acordă o mare însemnătate creării condițiilor pentru creșterea continuă a rolului factorului uman în dezvoltarea societății, atît din

[5] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, București, Editura politică, 1976, p. 110—111.

Scanned with OKEN Scanner

punct de vedere al creaţiei de valori materiale, cît şi din cel al creaţiei de valori spirituale.

În această perspectivă în activitatea sa teoretică şi practică partidul nostru accentuează asupra importanţei şi necesităţii stimulării spiritului creator şi al îndrăznelii în gîndire şi acţiune a tuturor membrilor societăţii noastre, militează pentru promovarea prin toate mijloacele a iniţiativei, rapidităţii în orientare şi a forţei de decizie, considerînd toate acestea drept condiţii fundamentale de sporire a aportului factorului uman la dezvoltarea economică şi socială, la progresul social global.

În vederea realizării acestui obiectiv sînt utilizate toate mijloacele de care dispune societatea pentru ridicarea necontenită a nivelului general de cultură — profesional, politic, ştiinţific — al maselor largi populare, pentru înarmarea temeinică a constructorilor socialismului cu cunoaşterea legilor obiective ale dezvoltării sociale, cu cele mai avansate cuceriri ale cunoaşterii ştiinţifice. Aceasta, deoarece numai cunoscînd legile naturii şi societăţii, adevărurile universal valabile, oamenii muncii pot acţiona conştient pentru transformarea naturii şi a societăţii, vor putea fi cu adevărat stăpîni pe soarta lor şi se vor putea bucura pe deplin de roadele propriei lor activităţi.

Rolul ştiinţelor sociale în educaţia politică şi patriotică a oamenilor muncii

Pe măsură avansării procesului de edificare a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare spre comunism creşte rolul factorului conştient, subiectiv, iar odată cu aceasta, însemnătatea activităţii teoretice, de cercetare aprofundată, de interpretare obiectivă, militantă a dezvoltării societăţii noastre, a lumii în general.

În acest context, lărgirea orizontului cunoaşterii, înţelegerea materialist-dialectică a legităţilor vieţii sociale, ridicarea continuă a nivelului conştiinţei sociale şi politice al oamenilor muncii reprezintă unul din factorii hotărîtori ai progresului istoric, în sensul că de nivelul de cunoaştere al oamenilor şi de participarea conştientă a lor

Scanned with OKEN Scanner

la viaţa economică, social-politică şi culturală depinde în mare măsură mersul ascendent al noii orînduiri.

La realizarea acestei sarcini îşi aduc contribuţia, în cadrul unei activităţi educative sistematice, permanente, condusă şi îndrumată unitar de partid, predarea ştiinţelor sociale în învăţămîntul de toate gradele, învăţămîntul de partid şi U.T.C., mijloacele de comunicare de masă şi alţi factori sociali educativi, care îndeplinesc un rol important în promovarea culturii politice şi ideologice, în formarea, dezvoltarea şi afirmarea conştiinţei socialiste, militante, revoluţionare.

Un rol de frunte în educarea politică şi patriotică a maselor îl au ştiinţele sociale, care, adresîndu-se diferenţiat oamenilor muncii, potrivit specificului, cerinţelor şi pregătirii lor, exercită o funcţie formativă esenţială, stimulînd gîndirea politică a oamenilor, ajutîndu-i să înţeleagă şi să-şi explice desfăşurarea proceselor şi evenimentelor economice, sociale şi politice, să adopte o poziţie justă faţă de ele, să participe activ la realizarea programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism.

Ştiinţele sociale, predarea potrivit criteriilor ştiinţifice a cunoştinţelor politice şi ideologice trebuie să conducă la însuşirea raţională a acestor cunoştinţe, la formarea convingerilor politice şi patriotice înaintate ale maselor.

Întrucît societatea pe care o edificăm este societatea celor ce muncesc, societatea care se întemeiază nemijlocit pe munca şi activitatea creatoare a tuturor membrilor săi, ştiinţele sociale au un rol important în sistemul muncii politico-educative, care, în procesul de formare a omului nou, situează pe prim plan educarea oamenilor, îndeosebi a tineretului, prin muncă şi pentru muncă, cunoscut fiind faptul că factorul determinant în formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste, în educarea morală şi politică a maselor, îl reprezintă munca, activitatea socială utilă. Eliberată de exploatare, munca liberă constituie unica sursă a sporirii avuţiei naţionale, a prosperităţii patriei şi poporului, a bunăstării personale. De aceea, munca trebuie înţeleasă şi realizată de către toţi membrii societăţii ca o necesitate, ca o îndatorire de onoare şi, totodată, ca principalul mijloc de afirmare a personalităţii umane, a forţei creatoare a fiecărui cetăţean.

În acest sens, una din funcţiile esenţiale ale ştiinţelor

Scanned with OKEN Scanner

sociale este aceea de a face ca *munca, înțeleasă ca fenomen specific uman,* să-și îndeplinească, în condițiile societății socialiste, rolul de factor principal de dezvoltare a personalității, de stimulare și cultivare a disponibilităților fiecăruia din membrii societății, de izvor al bunăstării materiale și spirituale, personale și colective. Ele trebuie să contribuie la înțelegerea de către masele largi de oameni ai muncii a faptului că munca a fost dintotdeauna și continuă să fie o premisă fundamentală a progresului și prosperității societății, condiția de bază a întregii vieți a omului.

De asemenea, ele sînt chemate ca, prin mijloace și cu modalități proprii de acțiune, să demonstreze că în socialism, munca, eliberată de exploatare, de constrîngerile economice specifice orînduirilor bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, reprezintă nu numai condiția existenței omului, ci că ea devine condiția primordială a afirmării omului ca agent activ al dezvoltării sociale, a formării și realizării depline a personalității umane. De pe aceste baze se impune, ca în frontul ideologic, științele sociale să demonstreze convingător faptul că socialismul este societatea care creează premisele necesare pentru afirmarea demnității umane, pe baza muncii desfășurate zi de zi, în procesul de manifestare a unei noi atitudini, socialiste, față de muncă. Munca cinstită, realizată cu folos, responsabilitate și eficiență, care produce valori materiale și spirituale cerute de mersul înainte al societății este aceea care conferă cadrul esențial de valorificare superioară a aptitudinilor și capacităților individuale și de realizare personală. Ele trebuie să contribuie la înțelegerea faptului că, datorită caracteristicilor sale superioare, orînduirea socialistă aduce cu sine o schimbare revoluționară a statutului muncii în sistemul de valori. Din situația de factor și element social înjosit în sistemele sociale și economice împărțite în clase antagoniste, în care este fetișizat produsul muncii, munca, activitatea de producere a bunurilor și valorilor, devine un factor principal care determină mutații valorice în toate sferele vieții sociale, în toate domeniile acțiunii umane. În această perspectivă munca devine factorul determinant al procesului de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste și de aceea ea este înscrisă în cadrul normelor și principiilor eticii și echității socialiste, ale

Scanned with OKEN Scanner

vieţii şi muncii comuniştilor, ca o îndatorire de onoare a fiecărui membru al societăţii noastre.

De aici derivă logic preocuparea susţinută şi consecventă a partidului nostru pentru sporirea continuă a eficienţei acţiunii de formare şi educare a oamenilor muncii, îndeosebi a tineretului, în spiritul respectului şi al cultului faţă de muncă, pentru stimularea şi promovarea hărniciei, a ordinii şi disciplinei, a conştiinciozităţii, responsabilităţii şi spiritului de iniţiativă în muncă.

Sprijinirea procesului educării tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, *în spiritul dragostei de ţară şi al patriotismului revoluţionar socialist,* constituie o sarcină centrală, permanentă a ştiinţelor sociale. Ele trebuie să contribuie la dezvoltarea recunoştinţei faţă de strămoşi, la preţuirea sacrificiilor şi jertfelor pe care le-au făcut pentru apărarea fiinţei naţionale a poporului, la cultivarea sentimentului şi a conştiinţei răspunderii faţă de moştenirea înaintaşilor, a hotărîrii de a asigura, în noile condiţii istorice, progresul continuu al patriei socialiste.

Patriotismul, dragostea şi devotamentul faţă de ţară — expresii ale conştiinţei revoluţionare, comuniste — trebuie îmbinate cu lupta împotriva oricăror discriminări naţionale, a şovinismului, a manifestărilor rasiste, pentru deplina egalitate în drepturi a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, pentru prietenie şi respectarea sentimentelor naţionale ale altor popoare, pentru libertatea şi independenţa lor.

Constituie un obiectiv central al vieţii noastre politice şi ideologice educarea comuniştilor, a tuturor oamenilor muncii în spiritul internaţionalismului, al solidarităţii frăţeşti cu popoarele tuturor ţărilor socialiste, cu toate partidele comuniste şi muncitoreşti, cu oamenii muncii de pretutindeni, cu mişcările de eliberare naţională, cu toate forţele antiimperialiste. Revine reprezentanţilor ştiinţelor sociale sarcina de a reliefa fundamentele ştiinţifice ale efortului neabătut al partidului nostru de îmbinare strînsă a patriotismului socialist cu internaţionalismul militant, ca una din constantele politicii partidului nostru care, îmbinînd în mod armonios îndeplinirea sarcinilor naţionale cu preocuparea pentru instaurarea unei noi ordini economice şi politice internaţionale, îşi aduce o contribuţie remarcabilă la lupta împotriva im-

Scanned with OKEN Scanner

perialismului, colonialismului și neocolonialismului, la lupta pentru pace și prietenie între popoare.

Un rol de frunte în educarea politică și patriotică a maselor, îndeosebi a tinerei generații, revine studierii temeinice și cunoașterii aprofundate a istoriei noastre naționale, a trecutului de luptă al clasei noastre muncitoare, al partidului său revoluționar. O condiție esențială a îndeplinirii acestui rol o constituie respectarea adevărului istoric obiectiv, interpretarea principială a faptelor și evenimentelor istorice, pentru că numai în acest fel istoria își va aduce contribuția sa specifică la dezvoltarea conștiinței de sine a poporului, la cunoașterea tradițiilor înaintate, la evaluarea justă a cuceririlor socialismului și la aprecierea viitorului comunist al patriei.

Patriotismul revoluționar, socialist, se exprimă în atitudinea oamenilor muncii față de țară, se concretizează în devotament față de poporul muncitor, față de patrie, în respect față de tradițiile de luptă, față de patrimoniul valorilor științifice și culturale ale poporului nostru, în spirit de sacrificiu pentru apărarea libertății, independenței și suveranității patriei. El se manifestă cu vigoare în efortul conștient, constructiv și creator pentru înfăptuirea operei de construcție socialistă din patria noastră, pentru progresul și prosperitatea țării. Este de datoria științelor sociale și a reprezentanților acestora de a contribui la afirmarea concretă a sentimentului patriotic, la înțelegerea și promovarea de către toți cetățenii țării a intereselor majore ale patriei, la afirmarea devotamentului față de politica partidului, apărarea și dezvoltarea cuceririlor revoluționare de către toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, de a face ca patriotismul să acționeze ca una din veritabilele forțe motrice ale progresului societății noastre socialiste, în sensul în care tovarășul Nicolae Ceaușescu preciza: „Patriotismul, dragostea și devotamentul față de țară sînt o expresie a conștiinței revoluționare, comuniste, expresia îndatoririi de onoare a fiecărui comunist, a fiecărui om al muncii față de glia strămoșească, față de noua societate“ [6].

[6] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, București, Editura politică, 1976, p. 43—44.

Scanned with OKEN Scanner

Sarcinile stabilite de Congresul al XI-lea al P.C.R. și de Congresul educației politice și al culturii socialiste privind dezvoltarea științelor sociale, creșterea rolului lor în formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor

Caracterul conștient al procesului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, amploarea și complexitatea crescîndă a sarcinilor economice, politice, științifico-tehnice și cultural-educative ale acestui proces pun în fața cercetării științifice obiective de mare răspundere și solicită din partea acestora contribuții din ce în ce mai eficiente la soluționarea sarcinilor majore ale progresului economico-social al patriei.

Aceasta explică de ce partidul nostru acordă o importanță deosebită activității teoretice și ideologice, promovării susținute a științelor sociale și politice în strînsă legătură cu cerințele actuale și de perspectivă ale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării țării spre comunism.

O expresie a acestei orientări o constituie faptul că întreaga activitate de cercetare în domeniul științelor sociale este nemijlocit condusă de Comitetul Central al P.C.R. prin Academia de Științe Sociale și Politice, organ de partid și de stat, ca for științific și instituție cu caracter ideologic.

În organizarea, conducerea și promovarea științelor sociale și politice, partidul nostru pornește de la afirmarea constantă a faptului că știința constituie factorul primordial al progresului, că societatea socialistă multilateral dezvoltată și comunismul nu pot fi edificate decît pe baza celor mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii.

De aceea, în domeniul activității teoretice, al științelor sociale Congresul al XI-lea al partidului, Congresul educației politice și al culturii socialiste au stabilit sarcinile privind dezvoltarea științelor sociale și creșterea rolului lor în formarea conștiinței socialiste a maselor.

La Congresul educației politice și al culturii socialiste tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia : „în fața celor ce lucrează în domeniul propagandei, al muncii ideologice și al științelor sociale stau probleme teoretice de mare actualitate, care cer o abordare științifică, temeinic docu-

Scanned with OKEN Scanner

mentată, în lumina concepției noastre revoluționare, în scopul desprinderii unor concluzii de eficiență practică pentru accelerarea progresului multilateral al societății noastre" [7].

În această perspectivă, în etapa actuală de dezvoltare a societății noastre socialiste, activitatea de cercetare din științele sociale și politice este orientată cu tot mai multă fermitate în direcția studierii, cunoașterii și înțelegerii legităților generale ale dezvoltării societății, pentru aplicarea acestora la condițiile concrete ale țării noastre. Această idee a fost din nou subliniată recent de secretarul general al partidului nostru, care arăta că „științele politice și economice constituie factorul fundamental pentru conducerea, în general, a societății și, îndeosebi, pentru conducerea științifică a edificării socialismului și comunismului" [8].

O trăsătură definitorie a activității din domeniul științelor sociale o reprezintă partinitatea, militantismul și combativitatea, mijloace esențiale de realizare a sarcinilor revoluționare, în concordanță cu interesele vitale ale întregii națiuni socialiste. Partinitatea științelor sociale se exprimă în afirmarea și promovarea tezelor teoretice și în susținerea și fundamentarea soluțiilor practice elaborate de către partidul nostru, care aplică în mod creator adevărurile generale ale marxism-leninismului, ale socialismului științific la condițiile și particularitățile țării noastre. Din această perspectivă, documentele partidului, Programul său, îmbină forța gîndirii științifice dialectice cu formularea clară a soluțiilor concrete generate de fiecare etapă de dezvoltare a societății. În acest fel, o viziune coerentă, unitară, bazată pe concepția socialismului științific și inspirată de înțelegerea mersului vieții contemporane, prezidează abordarea teoretică a actualei etape a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea spre comunism și, în strînsă legătură cu aceasta, adoptarea celor mai adecvate măsuri pentru soluționarea unei largi game de probleme practice.

În acest context, în concordanță cu programul ideologic al partidului, potențialul nostru științific din domeniul științelor sociale și politice desfășoară o susținută activi-

---

[7] *Congresul educației politice și al culturii socialiste*, București, Editura politică, 1976, p. 61.

[8] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare cu prilejul conferirii titlului de doctor în științe politice și titlului de doctor în economie*, 24 ianuarie 1978, București, Editura politică, 1978, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

tate îndreptată pe cîteva direcţii şi orientări de bază cum sînt :

— studierea aprofundată a marilor schimbări ce au loc în prezent în dezvoltarea societăţii noastre socialiste şi pe plan mondial ;

— generalizarea experienţei construcţiei socialiste ;

— abordarea problematicii noi pe care o ridică dezvoltarea societăţii omeneşti în epoca contemporană, a problemelor teoretice actuale şi de perspectivă ale vieţii economico-sociale şi politice, atît din ţara noastră, cît şi pe plan mondial ;

— valorificarea trecutului istoric al poporului român şi al patrimoniului ştiinţific, artistic şi cultural al patriei, a contribuţiei poporului nostru la istoria, ştiinţa, cultura şi arta universală ;

— întărirea spiritului militant, a combativităţii faţă de concepţiile idealiste şi mentalităţile înapoiate, faţă de poziţiile obiectiviste, neştiinţifice în tratarea problemelor gîndirii sociale şi politice contemporane.

Aceste sarcini, izvorîte din documentele partidului nostru, se reflectă în programele de cercetare anuale şi pe cinci ani din domeniul ştiinţelor sociale şi politice, în care sînt cuprinse atît cercetări cu caracter aplicativ asupra unor probleme ridicate de practica social-economică, politico-ideologică şi cultural-educativă a etapei actuale pe care o străbate ţara noastră, cît şi cercetări cu caracter fundamental. Între problemele şi temele prioritare de cercetare se află, printre altele, teme legate de politica de dezvoltare în ritm accelerat a forţelor de producţie, perfecţionarea relaţiilor de producţie şi a relaţiilor sociale, afirmarea ştiinţei, învăţămîntului şi culturii ca forţe motrice esenţiale ale progresului material şi spiritual al societăţii socialiste, optimizarea activităţii productive şi de conducere a tuturor sferelor vieţii sociale, în condiţiile participării tot mai intense a maselor la elaborarea şi aplicarea deciziilor politice, crearea cadrului organizatoric şi a climatului ideologic favorabil lărgirii şi adîncirii democratismului socialist ; întărirea continuă a rolului conducător al partidului în toate domeniile de activitate, valorificarea superioară a resurselor materiale şi umane, a disponibilităţilor naţiunii socialiste şi afirmarea plenară a atributelor sale inalienabile — independenţa, suveranitatea, dreptul de a dispune şi a hotărî asupra propriilor destine în cadrul unei noi ordini politice şi economice in-

Scanned with OKEN Scanner

ternaţionale, aplicarea consecventă a principiilor eticii şi echităţii socialiste, înfăptuirea principiilor relaţiilor de tip nou între state, promovarea solidarităţii internaţionale.

O sarcină prioritară şi actuală a frontului cercetării o constituie abordarea mai aprofundată a schimbărilor ce se produc în structura socială a ţării, în relaţiile de producţie şi sociale, a rolului claselor sociale în societatea socialistă, a raporturilor dintre ele, a procesului apropierii treptate a claselor şi a dispariţiei deosebirilor esenţiale dintre acestea, a tendinţei omogenizării sociale şi a formării în perspectivă a societăţii unice a oamenilor muncii.

O atenţie deosebită trebuie să se acorde studierii contradicţiilor existente în socialism, precum şi acţiunii conştiente a partidului şi statului pentru soluţionarea acestora.

Problemele conducerii ştiinţifice a societăţii, categoriile economice, procesul de dezvoltare a democraţiei socialiste, formele de participare a oamenilor muncii la conducerea tuturor sectoarelor de activitate constituie, de asemenea, obiective şi domenii prioritare de cercetare în ştiinţele sociale.

În spiritul indicaţiilor cuprinse în expunerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, în cursul actualului cincinal vor fi realizate un număr de lucrări teoretice fundamentale, de mare importanţă pentru viaţa noastră politică şi ideologică: istoria Partidului Comunist Român, tratatul de istorie a României, istoria mişcării revoluţionare şi muncitoreşti internaţionale, istoria mişcărilor de eliberare naţională, antiimperialiste. De asemenea, se vor elabora un tratat românesc de istorie universală, istoria literaturii şi limbii române, istoria învăţământului în România, istoria evoluţiei creaţiei ştiinţifice în patria noastră.

Trecerea la elaborarea *Tratatului de istorie a României* (în 10 volume), în conformitate cu tezele cuprinse în Programul partidului nostru, în lumina celor mai noi descoperiri arheologice, a izvoarelor şi mărturiilor naţionale şi străine, interpretate în spiritul principiilor ştiinţifice ale materialismului dialectic şi istoric, al adevărului obiectiv, reprezintă una din sarcinile cardinale ce revin reprezentanţilor ştiinţelor sociale în etapa actuală.

Pentru necesităţile activităţii ideologice-educative, în vederea sprijinirii învăţământului social-politic de partid şi de stat s-a trecut la elaborarea unor lucrări teoretice de sinteză din domeniile filozofiei (tratate de etică, de

Scanned with OKEN Scanner

estetică, o lucrare de sinteză de filozofie marxistă ș.a.), sociologiei, psihologiei, dreptului, pedagogiei, teoriei și istoriei literaturii etc.

Cercetătorii din domeniul științelor sociale și politice sînt angajați, potrivit sarcinilor prioritare trasate, într-o muncă susținută de depistare a noi documente, mărturii, date privind istoria și cultura poporului nostru, de alcătuire a corpusului național de izvoare, a corpusului de documente culturale ale istoriei naționale, precum și la elaborarea unor lucrări de sistematizare a izvoarelor primare, repertorii ale monumentelor și inscripțiilor medievale, repertorii arheologice, marile atlase și dicționare lingvistice și etnografice etc.

O direcție prioritară de cercetare o constituie și valorificarea moștenirii istorice, științifice și culturale a poporului nostru, atît prin elaborarea unor lucrări monografice sau de sinteză, cît și prin reeditarea operelor unor reprezentanți de seamă ai culturii noastre, ale unor personalități care au ilustrat științele sociale și politice din România.

O sarcină prioritară o constituie integrarea activității de cercetare cu învățămîntul și practica social-politică, legătura strînsă cu viața, sporirea contribuției științelor sociale la dezvoltarea spiritului militant al comuniștilor, al tuturor oamenilor, la lupta pentru asigurarea mersului ferm înainte a patriei noastre socialiste pe calea progresului și civilizației.

În ceea ce privește modalitățile de abordare și căile de soluționare a unor asemenea complexe probleme teoretice și practice, acestea sînt inspirate de un ansamblu de principii proprii activității ideologice a partidului nostru, între care:

— ancorarea investigațiilor științifice în miezul realităților caracteristice pentru dezvoltarea neîncetată a societății noastre socialiste;

— abordarea cu îndrăzneală, pe baza dialecticii materialiste, a diferitelor fenomene și schimbări ce se produc permanent, atît în societatea noastră, cît și în dezvoltarea lumii contemporane;

— evitarea ancorării investigației științifice în teze imuabile, pornind de la faptul de mult demonstrat că nu se poate ca repetarea unor formule dogmatice de citate stereotipe să ne dea cheia pentru înțelegerea proceselor

Scanned with OKEN Scanner

politice reale, sociale, umane ce se desfăşoară în epoca noastră;

— promovarea consecventă şi stimularea confruntării libere a părerilor de pe poziţiile noastre, marxist-leniniste ;

— organizarea contactului larg al cercetării ştiinţifice sociale din ţara noastră cu gîndirea filozofică şi social-politică din celelalte ţări socialiste, cu curentele de gîndire progresistă din toate ţările lumii, participarea specialiştilor români la dialogul şi confruntările de idei pe plan internaţional.

Întreagă această activitate este ghidată de faptul că teoria noastră revoluţionară joacă un rol fecund în spiritualitatea contemporană, acest fapt implicînd el însuşi necesitatea unor contacte complexe, a unui dialog permanent critic cu curentele gîndirii actuale.

Este evident că dialogul fertil al teoriei marxist-leniniste cu alte curente ideologice nu poate să însemne concesii faţă de ideologia burgheză, atitudine de toleranţă faţă de anticomunism. Viaţa confirmă aprecierea partidului nostru potrivit căreia principala caracteristică a luptei ideologice contemporane o constituie faptul că în ofensivă pentru cucerirea conştiinţei maselor, pentru influenţarea dezvoltării sociale a popoarelor sînt ideile progresiste, democratice, umaniste, în primul rînd ideile socialismului şi comunismului.

În vederea realizării la nivelul exigenţelor politico-ideologice şi ştiinţifice actuale a acestor obiective şi sarcini, în frontul investigaţiei ştiinţifice din ţara noastră constituie preocupări actuale şi sînt în curs de realizare multiple acţiuni concrete menite să sporească aportul ştiinţelor sociale la accelerarea progresului multilateral al societăţii noastre.

Astfel, în ceea ce priveşte procesul de investigaţie propriu-zis, în frontul cercetării se militează, potrivit sarcinilor şi indicaţiilor partidului nostru, pentru intensificarea eforturilor de aprofundare competentă şi cu îndrăzneală a celor mai actuale probleme teoretice ale vieţii economico-sociale şi politice, în general, pentru ridicarea nivelului teoretic al cercetării. Se depun eforturi pentru continua înnoire metodologică şi perfecţionarea metodelor, tehnicilor şi instrumentarului de investigaţie, îndeosebi pentru promovarea unor cercetări complexe, interdisciplinare, înţelegînd interdisciplinaritatea ca fuziune teoretică şi metodologică a unor ramuri ale cunoaşterii, pînă acum

Scanned with OKEN Scanner

dezvoltate separat, ca transfer de concepte, metode și tehnici între diferitele domenii ale științelor sociale. Constituie o orientare esențială îmbinarea organică a cercetării cu învățământul și practica social-politică, singura în măsură să asigure valorificarea superioară a resurselor materiale și umane angajate în acest domeniu și să sporească eficiența economică și socială a investigației științifice în domeniul științelor sociale și politice.

Se urmărește o eficientă îmbinare a cercetării fundamentale cu cea aplicativă, fiind sprijinite, concomitent, cercetările consacrate problemelor concrete ridicate de practica social-economică și politică, ca și cele vizînd aspecte teoretice ale dezvoltării sociale, generalizarea experienței partidului nostru în construirea societății socialiste, analiza transformărilor revoluționare contemporane, analiza unor probleme teoretice aflate în centrul disputelor ideologice actuale, problemele de perspectivă ale dezvoltării societății.

Potrivit indicațiilor partidului nostru, reprezentanții științelor sociale depun eforturi pentru asigurarea unui climat favorabil desfășurării schimbului de opinii în mod creator, dezbaterii largi a celor mai actuale probleme din diferite domenii și ramuri ale științelor sociale. În această privință dezbaterile și sesiunile științifice publice cu caracter de lucru, menite să contribuie la clarificarea unor poziții, teze sau idei constituie un mijloc generalizat în frontul științific, care se integrează organic în desfășurarea procesului de investigație științifică.

În ultimii ani s-a înregistrat o continuă extindere și diversificare a relațiilor științifice externe în domeniul științelor sociale și politice, cercetătorii români fiind prezenți la aproape toate marile manifestări științifice internaționale organizate peste hotare. În același timp, țara noastră a găzduit și va găzdui și în viitor un număr important de reuniuni științifice internaționale (congrese, conferințe, simpozioane, seminarii, reuniuni de experți, colocvii etc.), toate acestea înscriindu-se ca acțiuni pozitive pe linia dialogului științific, al schimbului de idei, care contribuie la mai buna cunoaștere și înțelegere dintre specialiștii din științele sociale, la afirmarea pe plan internațional a pozițiilor noastre, a concepției materialist-dialectice și istorice.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels

Manifestul Partidului Comunist, în *Opere*, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 478—488 ; 499—500.

V. I. Lenin

Conținutul economic al narodnicismului, în *Opere complete*, vol. 1, București, Editura politică, 1960, p. 406—426.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, în vol. *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, București, Editura politică, 1975, p. 707—710.

Rezoluția Congresului educației politice și al culturii socialiste, București, Editura politică, 1976.

Hotărîrea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la realizarea Programului de măsuri pentru aplicarea hotărîrilor Congresului al XI-lea al partidului și ale Congresului educației politice și al culturii socialiste în domeniul muncii ideologice, politice și cultural-educative, „Scînteia", 6 noiembrie, 1976.

Nicolae Ceaușescu

Semicentenarul glorios al P.C.R.. Expunere la adunarea solemnă din Capitală, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, București, Editura politică, 1971, p. 934—936.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Plenara Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, 27 aprilie 1974, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, București, Editura politică, 1974, p. 148—154.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Conferința Națională a cercetării științifice și proiectării, 25 octombrie 1974, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, București, Editura politică, 1974, p. 917—948.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Plenara C.C. al P.C.R., 14 aprilie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, București, Editura politică, 1976, p. 550—557.

Nicolae Ceaușescu

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în

Scanned with OKEN Scanner

România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1976, p. 71 ; 82—90.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la încheierea lucrărilor Congresului educației politice și al culturii socialiste, 4 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1976, p. 131—148.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1976, p. 471—506.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la adunarea populară din Municipiul Brașov, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la consfătuirea cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu

Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, București, Editura politică, 1977, p. 60—62.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare cu prilejul conferirii titlului de doctor în științe politice și titlului de doctor în economie, 24 ianuarie 1978, București, Editura politică, 1978.

★

Filozofie. Materialism dialectic și istoric, București, Editura didactică și pedagogică, 1975, p. 394—398.

Mutații în știință și tehnică și implicațiile lor, București, Editura politică, 1973, p. 113—128.

Imperativele dezvoltării și cercetarea științifică, de I. Ursu, „Era socialistă", nr. 22/1974.

Programul educației revoluționare socialiste a oamenilor muncii din patria noastră, „Era socialistă", nr. 12/1976.

Exigențe ale predării științelor sociale, ale învățămîntului de partid și U.T.C., „Era socialistă", nr. 19/1976.

Scanned with OKEN Scanner

România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1976, p. 71 ; 82—90.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la încheierea lucrărilor Congresului educației politice și al culturii socialiste, 4 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1976, p. 131—148.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1976, p. 471—506.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la adunarea populară din Municipiul Brașov, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la consfătuirea cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu

Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, București, Editura politică, 1977, p. 60—62.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare cu prilejul conferirii titlului de doctor în științe politice și titlului de doctor în economie, 24 ianuarie 1978, București, Editura politică, 1978.

★

Filozofie. Materialism dialectic și istoric, București, Editura didactică și pedagogică, 1975, p. 394—398.

Mutații în știință și tehnică și implicațiile lor, București, Editura politică, 1973, p. 113—128.

Imperativele dezvoltării și cercetarea științifică, de I. Ursu, „Era socialistă", nr. 22/1974.

Programul educației revoluționare socialiste a oamenilor muncii din patria noastră, „Era socialistă", nr. 12/1976.

Exigențe ale predării științelor sociale, ale învățămîntului de partid și U.T.C., „Era socialistă", nr. 19/1976.

Scanned with OKEN Scanner

ÎNDRUMAREA DE CĂTRE PARTID A LITERATURII ȘI ARTEI. P.C.R. DESPRE OBIECTIVELE CREAȚIEI LITERAR-ARTISTICE ȘI ALE EDUCAȚIEI ESTETICE ÎN SOCIETATEA SOCIALISTĂ MULTILATERAL DEZVOLTATĂ

CONSTANTIN COȘMAN

Abordată din perspectiva materialismului dialectic și istoric, arta își dezvăluie multitudinea implicațiilor sociale și umane prin corelarea necesară dintre geneza, esența și funcția ce-i sînt proprii.

Rolul pe care partidul îl acordă literaturii și artelor în procesul complex și de durată al formării conștiinței socialiste pornește tocmai de la luarea în considerație a tuturor acestor instanțe fundamentale ce caracterizează fenomenul artistic în general și, implicit, fiecare operă în parte. Ca modalitate specifică de reflectare a realității — naturale, social-politice, spirituale — arta și literatura au o neîndoielnică origine și esență socială, chiar dacă în formele lor particulare de obiectivare poartă — ca pe un inseparabil moment mediator — amprenta inconfundabilă a creatorului; este ceea ce conferă fiecărei valori artistice în parte, pe lîngă trăsăturile determinate de contextul social-istoric și cultural al apariției, nota indispensabilă de originalitate.

Scanned with OKEN Scanner

Locul însemnat pe care partidul nostru îl atribuie artei în societatea socialistă se întemeiază pe unitatea dintre caracterul de reflectare al creaţiei artistice, literare, şi funcţia educativă, formativă, modelatoare a acestora. Aceasta presupune că arta este privită atît în relativa ei autonomie — ca formă specifică, distinctă a conştiinţei sociale — cît şi în raporturile mai mult sau mai puţin vizibile, dar necesare, pe care le întreţine cu alte forme ale cunoaşterii şi evaluării realităţii: ştiinţa, filozofia, morala, sistemul regulilor juridice, al valorilor şi idealurilor politice şi sociale etc. Este ştiut că, încă în antichitate, Aristotel exprima ideea după care arta poate influenţa conduita oamenilor, conştiinţa lor, întrucît exprimă ideile, sentimentele ce le sînt proprii. Cu atît mai mult devine adevărată şi operativă această idee în cadrul viziunii ştiinţifice, materialist-dialectice asupra fenomenului artistic. Punînd în evidenţă caracterul de reflectare, determinat al creaţiei artistice, Programul partidului precizează că „arta se dezvoltă în strînsă legătură cu evoluţia socială şi naţională a societăţii, corespunzător condiţiilor specifice ale fiecărei epoci şi naţiuni", literatura şi arta „exprimă transformările care au loc neîncetat în societate, cuceririle forţelor revoluţionare, progresiste, gîndirea înaintată a fiecărei epoci". Cît priveşte funcţia lor socială, acelaşi document teoretic fundamental al partidului nostru precizează că: „În activitatea de formare a omului nou, a conştiinţei socialiste, un rol important au literatura şi arta, chemate să contribuie la afirmarea, în forme specifice, a concepţiei înaintate despre lume şi viaţă"[1].

Angajarea socială a operei de artă. Critica concepţiilor „apolitiste", puriste, estetizante în artă

Deşi indisolubil şi prin multiple legături unite, noţiunile „angajare socială a operei de artă" şi „angajare socială a artistului" nu se suprapun în întregime. Ceea ce le distinge fundamental se referă la faptul că prima de-

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 160—161.

Scanned with OKEN Scanner

semnează în mod preponderent o stare de fapt, pe cînd a doua are în vedere în primul rînd un act de conștiință. Prima dintre aceste noțiuni vizează statutul ontologic al oricărei creații literar-artistice, în sensul că, o dată acestea puse în circulație socială, angajează *în mod implicit* o anumită concepție estetică, anumite valori și atitudini morale, filozofice ș.a.m.d. La rîndul lor, respectivele valori artistice pot determina nașterea sau modificarea ideilor estetice, morale, a anumitor atitudini și mentalități etc. Acest lucru se întîmplă indiferent de intenția creatorilor, datorită procesului obiectiv de interacțiune și interdeterminare a valorilor în cadrul sistemului socio-cultural. Fenomenul interacțiunii dialectice a diferitelor categorii de valori în funcționarea și evoluția societății a fost foarte clar și succint exprimat de către Engels în cunoscuta scrisoare din 1894 către Heinz Starkenburg, în care arăta, printre altele: „Dezvoltarea politică, juridică, filozofică, religioasă, literară, artistică etc. se întemeiază pe dezvoltarea economică. Dar toate acestea acționează totodată și una asupra celeilalte, precum și asupra bazei economice“[2].

Așadar, angajarea socială a operei de artă, indiferent de voința și intențiile artistului, este un fenomen obiectiv și ține de ceea ce se numește *eteronomia* valorilor, inclusiv artistice. Prin eteronomie se înțelege că valorile sociale de orice natură nu-și au „legea *(nomos)* doar în ele însile, ci și în afară, în alte *(heteros)* realități de natură obiectivă și subiectivă în mijlocul cărora și împreună cu care coexistă și interacționează. Într-o formă oarecum simplificată, dar în autentică viziune dialectică, această stare de fapt era consemnată și de către C. Dobrogeanu-Gherea, în cunoscutul său articol *Tendenționismul și tezismul în artă*. După ce preciza că arta, „efect al mijlocului (adică al mediului — *n. ns.)* social, la rîndul ei lucrează asupra acestui mijloc“, Gherea scria ceva mai departe: „Societatea, sugerînd anumite idei și sentimente artistului, creațiunea artistului, caracterizată prin idei și sentimente sugerate de societate, va sugera societății, la rîndul ei, idei și sentimente în armonie cu cele primite“[3].

Rezultă din acest pasaj, cu destulă claritate, că operele literar-artistice poartă în ele și transmit, „angajează“ deci

---

[2] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. II, București, Editura politică, 1967, p. 476.

[3] C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. 1, ediția a 3-a, București, 1923, p. 294.

Scanned with OKEN Scanner

în mod necesar anumite idei și sentimente, indiferent de opțiunea scriitorului sau artistului. Aceasta este valabil pentru toate operele, indiferent în ce perioadă istorică și în ce zonă a lumii ar fi fost create. Faptul este adevărat pentru *circulația* valorilor literare și artistice. Dar dacă luăm în considerație actul fundamental, acela al *creației*, mai poate fi oare această situație adevărată? Constituie artistul, creatorul în general doar o instanță pasivă, un releu prin care ideile și sentimentele sînt receptate și retransmise într-o totală indiferență? Nicidecum. Același Dobrogeanu-Gherea făcea imediat amendamentul indispensabil. „Arta — scria el în articolul menționat — e un *product*, e o manifestare, ca oricare alta, a spiritului omenesc, și ca atare, poate să fie ori folositoare, ori vătămătoare. O dată ce este exprimătoarea ideilor și sentimentelor omenești însușirea ei atîrnă de ideile și sentimentele ce va exprima. Ea poate să exprime idei și sentimente sănătoase, și în acest caz e folositoare; poate să fie exprimătoare de idei și sentimente rele, și în acest caz e vătămătoare".

Aici intervine a doua noțiune menționată la început, aceea de *angajare socială a artistului*. În primul rînd, angajarea, în această ipostază, primordială, este un proces de conștiință, mai exact, *conștientizarea* de către omul de litere și de artă a implicațiilor sociale multiple — estetice, morale, filozofice, politice, ideologice — ale creațiilor literar-artistice. În al doilea rînd, angajarea socială a artistului înseamnă *cunoașterea, asimilarea* și trăirea intensă a idealurilor, valorilor, năzuințelor specifice poporului și societății în care trăiește. Apoi, angajarea implică în mod necesar *conștiința finalității umaniste* a artei, orientarea creatorilor către acele aspecte ale vieții sociale, ale perioadei istorice, care au cea mai pregnantă semnificație pentru înnobilarea morală și spirituală a oamenilor. Un rol hotărîtor îl are aici bogăția și intensitatea experienței de viață a artistului — fără de care nu sînt de conceput opere autentice, viabile —, ca și procesul riguros de selecție din acest tezaur de experiență a ceea ce poate constitui sursă ori impuls pentru îmbogățirea vieții morale și spirituale a semenilor. Referindu-se la caracterul angajat, militant al literaturii și artei, tovarășul Nicolae Ceaușescu menționa: „Pentru a sluji aspirațiile și idealurile maselor,

Scanned with OKEN Scanner

pentru a satisface cerinţele spirituale ale omului muncii eliberat de exploatare, scriitorul trebuie să trăiască cu maximum de intensitate comandamentele supreme ale societăţii noastre de azi, să înţeleagă tendinţele ei de dezvoltare, să se confunde cu dorinţele şi voinţa poporului în mijlocul căruia s-a născut şi trăieşte. Pentru a-şi dedica opera oamenilor, scriitorul trebuie să ştie ce doresc, la ce visează ei, care sînt interesele şi idealurile lor, el trebuie să pătrundă adînc în conştiinţa maselor, să cunoască marile deplasări pe care le-a determinat în gîndirea şi sensibilitatea lor socialismul. Astfel, poeziile, romanele, piesele de teatru vor putea exercita o puternică influenţă asupra minţii şi inimii omului de azi, vor putea deveni purtătoarele de mesaj ale celei mai înalte etici — umanismul socialist“[4].

Alte aspecte, la fel de semnificative, ale angajării artistului — şi implicit ale artei — constau în respectul pentru valorile cultural-artistice create de către înaintaşi, cunoaşterea şi cultivarea lor; continuarea celor mai valoroase tradiţii ale artei şi literaturii naţionale, străduinţa de a contribui la îmbogăţirea lor prin propria creaţie; efortul de a conferi operelor un cît mai ridicat nivel de accesibilitate prin alegerea optimă a mijloacelor de expresie; situarea activă şi responsabilă în miezul problematic al epocii, de partea forţelor progresiste, democratice, iubitoare şi militante pentru pace şi colaborare echitabilă între naţiuni independente, suverane şi egale în drepturi.

La polul opus principiului generos al angajării sociale a artei şi artistului — principiu promovat cu deplină consecvenţă de către partidul nostru —, se află teoriile mai vechi sau mai noi, mai curînd reînviate ale „apolitismului“, ale „artei pentru artă“, estetismului ş.a. Toate aceste teorii constituie, sub o formă sau alta, absolutizări ale principiului autonomiei artei. Se ştie că materialismul istoric, punînd în relaţie de determinare conştiinţa socială faţă de existenţa socială, concepe în acelaşi timp formele conştiinţei sociale ca avînd un grad mai mare sau mai mic de autonomie relativă, atît faţă de baza economică a societăţii — relaţiile de producţie — cît şi unele faţă de altele. Această autonomie relativă a diverselor forme ale

[4] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea generală a scriitorilor*, 16 noiembrie 1968, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Bucureşti, Editura politică, 1969, p. 668—669.

Scanned with OKEN Scanner

conştiinţei sociale creşte în măsura în care reflectarea existenţei sociale se realizează în ele într-o manieră tot mai mediată. Nici una din formele conştiinţei sociale, începînd cu conştiinţa politică, juridică, morală şi terminînd cu formele cele mai mediate, deci cu gradul cel mai mare de autonomie relativă — religia şi filozofia — nu pot căpăta o autonomie absolută. Acest tip de autonomie ar fi dealtfel un nonsens, căci o formă a conştiinţei sociale care nu ar mai avea nici o relaţie cu alte forme ale conştiinţei şi cu diferite domenii ale existenţei sociale s-ar exclude în mod automat din sfera socialului şi umanului, s-ar autoneantiza; orice legături cu valorile şi realităţile sociale fiind suprimate prin ipotetica autonomie absolută, respectiva formă a conştiinţei ar deveni nefuncţională, prin urmare inutilă şi deci sortită dispariţiei.

Este adevărat că, mai ales de la Renaştere încoace, arta a cunoscut, ca şi celelalte domenii ale activităţii creatoare a spiritului uman, o evidentă şi ascendentă autonomizare. Prin aceasta se înţelege că valorile artistice au devenit tot mai *distincte* în raport cu alte tipuri de valori: filozofice, morale, religioase etc. dar nu că s-ar fi detaşat tot mai mult de acestea. Arta a continuat să fie impregnată, în diferite grade, de alte valori, la fel cum acestea poartă mai mult sau mai puţin şi o încărcătură estetică. Odată cu autonomizarea *artei,* în sensul arătat, s-a produs şi autonomizarea *creaţiei artistice,* artistul s-a desprins de meseriaş, căpătînd un statut social, la rîndul lui distinct. Nu trebuie confundată autonomizarea artei — domeniu specific al creaţiei, formă specifică a conştiinţei sociale — cu autonomizarea profesiei artistice, a creaţiei. În realitate, deşi ambele tipuri de autonomie sînt doar relative, cea a artistului, a muncii de creaţie poate fi cu mult mai mare decît a artei propriu-zise. O parte din iluzia autonomiei absolute a artei a provenit şi provine tocmai din neconsiderarea acestei distincţii. Dezlipirea artei de meserii, apariţia deci a artiştilor profesionişti, ca urmare a adîncirii diviziunii sociale a muncii, a putut crea impresia — cultivată de unii teoreticieni şi oameni de artă — detaşării artei, a artisticului ca atare de realităţile extra-estetice. La această impresie falsă a putut contribui, de obicei involuntar, progresul însuşi al disciplinelor teoretico-filozofice care au ca obiect de studiu fenomenul artistic: estetica, istoria artei şi literaturii, sociologia şi psihologia

Scanned with OKEN Scanner

artei etc. Necesităţile investigării au impus, ca şi în cadrul altor discipline ştiinţifice, o „decupare", *in abstracto,* a obiectului de studiu — în cazul de faţă fenomenul artistic — din contextul mai larg, social-cultural şi istoric în care este integrat. Această „decupare" strict metodologică şi provizorie a putut hrăni iluzia autonomiei absolute a artei. Nu este mai puţin adevărat că teza autonomiei artei şi esteticului a fost promovată şi în mod programatic, în cazul romantismului de exemplu, ca reacţie faţă de canoanele clasiciste şi academizante, ca şi faţă de o serie de valori şi mentalităţi burgheze de a căror prezenţă arta ar fi trebuit, după unii romantici, purificată. De aici s-a ajuns însă pînă la postularea „purificării" artei de *orice* elemente extraestetice, crearea „artei pentru artă". Pentru a dovedi lipsa de consistenţă a acestei pretenţii ca şi imposibilitatea unui corespondent în realitate este suficientă deducerea premiselor sale: existenţa atît a unor creatori, cît şi a unor destinatari a căror spiritualitate ar fi de natură pur artistică, spiritualitate care, evident, nu s-ar putea forma şi nu şi-ar putea păstra „puritatea" decît într-o societate întemeiată exclusiv pe valori artistice etc.

Dacă acestea sînt consecinţele logice ale tezelor autonomiei absolute a artei, nu mai puţin pernicioase sînt consecinţele lor practice. Astfel, după ce arăta că procesul de autonomizare a artei — dar nu pretinsa ei autonomie absolută — a avut şi efecte pozitive, prin descătuşarea forţelor artistice creatoare, Tudor Vianu comenta consecinţele nefaste ale unei autonomizări exagerate. „O artă purificată de eteronomie — scria el —, redusă la simpla ei expresie estetică, izolată în unicul plan autonom, se leagă cu mai puţine rădăcini de sufletul mulţimii". Apoi, în continuare, ironic şi sarcastic: „Arta esoterică a rafinaţilor, construită pe afirmarea autonomiei neîntinate a valorilor estetice, este un fenomen nobil, dar crepuscular, actul final al unei decadenţe care se consumă cu demnitate şi distincţie"[5].

O formă nocivă a exacerbării autonomiei artei o exprimă teoriile ce propovăduiesc apolitismul, reînviate în unele cercuri din Occident. Conform acestor teorii, arta ar trebui să se detaşeze net de problemele sociale, de aspectele economice, ideologice şi politice, să fie neutră şi impasibilă faţă de mişcările sociale, de gravele probleme

[5] Tudor Vianu, *Estetica,* Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968, p. 197.

Scanned with OKEN Scanner

cu care se confruntă umanitatea. Îndemnurile mai mult sau mai puțin disimulate la claustrarea artistului în romanticul și desuetul „turn de fildeș", într-o epocă a cărei caracteristică principală o constituie tocmai radicalizarea politică *a maselor*, guvernată de rapide și ample transformări sociale, inclusiv pe cale revoluționară — nu constituie în realitate decît invitația la angajarea artei de partea unei politici orientată spre trecut. În acest sens, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta în Expunerea la Congresul educației politice și al culturii socialiste: „În fapt, nu mai este un secret pentru nimeni că așa-zisul «apolitism» exprimă în mod camuflat o atitudine politică reacționară netă în sfera creației cultural-artistice, ostilă oricăror schimbări și înnoiri sociale". De aceea, sublinia în continuare secretarul general al partidului, „ne manifestăm deschis ca partizani ai unei arte militante, angajată activ în lupta forțelor avansate ale lumii contemporane, ai unei arte care să se ridice împotriva reacțiunii, a neofascismului, a rasismului, a politicii de dominație și dictat, care să slujească cu abnegație aspirațiile de libertate ale tuturor popoarelor, cauza progresului, păcii și prieteniei între națiuni"[6].

Socialismul și dezvoltarea culturii artistice

În domeniul cultural-artistic, politica partidului nostru pleacă de la principiul conform căruia, după cum se exprima tovarășul Nicolae Ceaușescu, „menirea istorică a socialismului este nu numai de a elibera omul de asuprire și exploatare, de a asigura bunăstarea lui materială, ci de a făuri o civilizație spirituală superioară, care nu se poate realiza decît prin formarea unui om nou, cu o înaltă conștiință și pregătire culturală și profesională, cu un profil

[6] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, București, Editura politică, 1976, p. 60—61.

Scanned with OKEN Scanner

moral-politic înaintat“ [7]. Stadiu superior în evoluția societății, socialismul nici nu poate fi conceput fără preluarea și asimilarea nu numai a forțelor de producție celor mai perfecționate dezvoltate în cadrul orînduirii anterioare, ci și a tuturor valorilor autentice create de umanitate în domeniile științei, filozofiei, artei și literaturii. Această preluare a tot ce e avansat și progresist în creația materială și spirituală a epocilor istorice anterioare constituie un moment extrem de important al procesului dialectic prin care se realizează progresul social. Anume, este vorba despre momentul în care continuitatea interferează cu discontinuitatea — aspect care are o semnificație aparte pentru domeniul culturii în general, al artei și literaturii în special. Fără ca laturile discontinuității să fie mai puțin necesare și pregnante, continuitatea este, în acest domeniu, vitală. Așa cum s-a spus de multe ori, în domeniul culturii nimic nu se poate construi pe loc gol. O dovadă peremptorie și de tristă amintire o constituie în acest sens experiența și eșecul proletcultismului. Dealtfel, aspectele importante ale continuității și ale sintezei calitative ce marchează discontinuitatea în cadrul fenomenului cultural au fost în mod expres subliniate de către clasicii marxism-leninismului. Merită amintite, în acest context, cuvintele lui Lenin, a căror semnificație este inalterabilă : „Marxismul și-a cucerit însemnătatea sa istorică mondială de ideologie a proletariatului revoluționar datorită faptului că nu a respins cîtuși de puțin cuceririle valoroase ale epocii burgheze ci, dimpotrivă, și-a însușit și a prelucrat tot ce a fost mai de preț în dezvoltarea de mai bine de două mii de ani a gîndirii și culturii umane. Numai munca necontenită pe această bază și în aceeași direcție, însuflețită de experiența practică a dictaturii proletariatului ca ultimă luptă a lui împotriva oricărei exploatări, poate fi recunoscută ca dezvoltare a unei culturi cu adevărat proletare“ [8].

Deși într-o anumită perioadă acest principiu leninist de maximă importanță a fost parțial neglijat în procesul

[7] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, București, Editura politică, *1972*, p. 628—629.

[8] V. I. Lenin, *Despre cultură și artă*, București, E.S.P.L.P. 1957, p. 352.

Scanned with OKEN Scanner

revoluției culturale din țara noastră, ca și din alte țări socialiste, se poate afirma și susține cu temeinicie că, delimitîndu-se critic, cu fermitate de unele aspecte negative ale perioadei de început a construcției socialiste, partidul nostru a avut o orientare consecventă, mai ales de la Congresul al IX-lea încoace, în domeniul politicii culturale. Aplicarea creatoare a principiilor generale ale marxism-leninismului la condițiile particulare — istorice, naționale, sociale, culturale — ale țării noastre și-a găsit o elocventă expresie și în domeniul cultural-artistic, înțeles ca parte componentă fundamentală și mijloc eficace al procesului mai cuprinzător de educație socialistă a maselor. În această privință, tezele cuprinse în Programul partidului nostru sînt cît se poate de edificatoare : „Activitatea politico-educativă trebuie să pornească de la cunoașterea trecutului de luptă revoluționară a poporului nostru, să se bazeze pe tradițiile gîndirii și culturii lui progresiste, revoluționare, ale culturii progresiste și revoluționare mondiale. Nu trebuie uitat că felul de a trăi și gîndi al poporului a constituit și va constitui întotdeauna temelia dezvoltării gîndirii și culturii înaintate. Generalizînd experiența prezentului, trebuie să ne însușim, de asemenea, tot ce este mai valoros și progresist în gîndirea și experiența omenirii pe plan internațional“ [9].

Avînd la bază acest principiu călăuzitor, partidul nostru a desfășurat o activitate tenace, pe multiple planuri, pentru înflorirea literaturii și artelor, a culturii socialiste în general. La începuturile revoluției socialiste partidul a dus o muncă perseverentă de atragere de partea noii ideologii și filozofii, pe care se întemeiază cultura socialistă, a celor mai valoroși creatori din domeniul literaturii și artei, din alte domenii ale culturii. Este un fapt de cinste pentru intelectualitatea românească acela că, în prelungirea unei prestigioase tradiții, reprezentanții ei cei mai marcanți au înțeles imperativele momentului istoric, punîndu-și talentul și cunoștințele în slujba edificării noii culturi socialiste. Alături de creatorii mai tineri, mulți oameni de litere și artă, istorici, critici și esteticieni, care s-au impus ca mari

[9] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 156.

Scanned with OKEN Scanner

personalităţi ale culturii noastre în perioada interbelică, şi-au continuat creaţia în anii socialismului.

Un obiectiv dintre cele mai importante ale dezvoltării cultural-artistice în anii socialismului l-a constituit opera de valorificare critică a bogatului patrimoniu literar şi artistic naţional. Desigur, acesta este un proces cît se poate de complex, ce ţine de însăşi natura domeniului, în care criteriile de selecţie, oricît de numeroase, de nuanţate şi ferme totodată, nu sînt prin ele însele operative în absenţa unui larg orizont cultural, unei înalte responsabilităţi politice şi civice din partea celor implicaţi în opera de valorificare. Este de remarcat că sistemul criteriilor însuşi a fost mereu îmbogăţit şi perfecţionat, ceea ce a permis punerea în circuitul de valori al societăţii noastre socialiste — nu fără unele oscilaţii, erori şi denaturări — a celor mai valoroase creaţii culturale ale trecutului, cu deosebire a celor literare şi artistice. Opera de valorificare nu este însă încheiată — şi de fapt nu poate fi încheiată vreodată, mereu existînd un trecut la care societatea umană se raportează — dar rezultatele dobîndite pînă acum asigură certitudinea că tot ce e valoros în creaţia predecesorilor va fi încorporat în tezaurul de valori al culturii socialiste. Acelaşi lucru este valabil şi pentru creaţia literară şi artistică universală, clasică şi contemporană. Legat de acest aspect, merită o specificare aparte stăruinţa cu care partidul şi statul nostru au urmărit şi urmăresc integrarea valorilor reprezentative ale culturii naţionale în circuitul internaţional pentru mai buna cunoaştere a particularităţilor geniului creator al poporului român. Rezultatele obţinute în acest domeniu în anii socialismului sînt incomparabil superioare faţă de tot ce s-a realizat în trecut.

Întrucît în societatea noastră actuală menirea culturii, a artei şi literaturii este de a sluji îmbogăţirii spirituale a întregului popor, partidul a urmărit încă de la începuturile construcţiei socialiste crearea premiselor obiective şi subiective ale accesului la valorile artei şi culturii a întregului popor. Crearea acestor premise constituie nucleul democratizării reale a culturii în societatea noastră. Sînt de menţionat, succint, în această direcţie : generalizarea şi prelungirea învăţămîntului obligatoriu ; sporirea substan-

Scanned with OKEN Scanner

țială a rețelei așezămintelor și instituțiilor culturale — muzee, expoziții, case de cultură, cluburi, teatre, cinematografe, filarmonici etc. Odată cu stimularea creației artistice profesioniste, partidul a acordat o atenție deosebită mișcării artistice de amatori, descoperirii, conservării și valorificării creației populare inestimabile a poporului nostru, afirmării în continuare a talentelor ridicate din rîndurile maselor muncitoare.

Instituirea și desfășurarea, la inițiativa secretarului general al partidului, a festivalului național „Cîntarea României" are o deosebită importanță în această privință. Acest festival al manifestării forței creatoare libere a poporului constituie cadrul cel mai cuprinzător în care artiștii profesioniști, populari și amatori, într-o rodnică colaborare, își pot exprima talentul și personalitatea, contribuind substanțial la înflorirea culturii noi, socialiste în patria noastră.

Pentru a ilustra dezvoltarea culturii artistice în anii socialismului este elocventă referirea la domeniul literaturii. Astfel, în cuvîntarea ținută la ultima Conferință națională a scriitorilor (26 mai 1977), tovarășul Nicolae Ceaușescu remarca : „Este o mare satisfacție pentru noi să putem constata că, în anii socialismului, scriitorii din România s-au angajat cu putere, prin operele lor, prin întreaga lor activitate, în slujba țelurilor nobile ale partidului nostru comunist, ale poporului român, atît în lupta pentru transformarea revoluționară a societății noastre, cît și în eforturile pentru promovarea politicii de prietenie și conlucrare cu alte popoare, pentru o lume a colaborării, păcii și progresului" [10]. Cu același prilej, secretarul general al partidului arăta că, față de anul 1949, numărul titlurilor de carte reprezentînd producția literară originală a crescut de trei ori în anul 1976, iar tirajul acestora, de cinci ori. Ceea ce constituie o dovadă pregnantă a condițiilor morale și materiale pe care societatea noastră socialistă le-a creat afirmării nestingherite a talentelor, îmbogățirii continue a tezaurului de valori literare și artistice al poporului nostru.

[10] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor*, 26 mai 1977, București, Editura politică, 1977, p. 16.

Scanned with OKEN Scanner

Rolul activ al artei în procesul de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste. Caracterul militant, valoarea educativă a artei socialiste contemporane

Arta și literatura sînt chemate să îndeplinească în societatea noastră o misiune pe cît de nobilă pe atît de complexă : formarea și modelarea conștiinței umane în concordanță cu valorile filozofice, politice, morale, estetice promovate de către partid și avînd drept fundament ideologic concepția marxist-leninistă despre lume. Caracterul angajat și militant al creației literar-artistice se împletește astfel strîns și firesc cu funcția ei activ-formativă.

Esența modelatoare a artei constă în faptul că orice operă veritabilă concentrează și transmite o anumită experiență umană, exemplară prin semnificația ei și purtînd, prin aceasta, o puternică forță de înrîurire asupra conștiinței. Tocmai această tezaurizare de experiență de viață — sub cele mai diferite aspecte ale acesteia — conferă valorilor artei și literaturii viabilitate și durabilitate și justifică interesul din partea societății. Numai sorbind din nesecatele seve de omenie, înțelepciune și vrednicie ale poporului și adresîndu-i-se acestuia, creația literară și artistică este îndreptățită să aspire la frumusețe și perenitate.

Întrucît se apleacă nu numai asupra prezentului, ci și a trecutului, se adresează atît generațiilor actuale cît și celor viitoare, arta și literatura au menirea unei continue sinteze de aspirații și împliniri. Căci din orice perspectivă am privi lucrurile, ajungem mereu la aceeași concluzie : ca orice altă formă de activitate umană legitimată social, creația artistică, cu specificul ei ireductibil, nu poate exista decît în măsura în care există o necesitate umană — generalizată social și determinată istoric în formele ei — care s-o solicite și s-o justifice. Gradul în care creatorul știe să intuiască și să facă arta, potențînd-o și sublimînd-o, conferă operelor literar-artistice nu numai o legitimitate socială și funcționalitate, ci și o încărcătură axiologică. Fuziunea dialectică a acestor două aspecte, funcțional și axiologic, constă în aceea că, în esență — ca să reamintim o idee de mare profunzime exprimată de secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu,

Scanned with OKEN Scanner

cu prilejul unei întîlniri cu oamenii de artă și cultură — „Arta este cu adevărat valoroasă cînd omul, ascultînd-o, citind-o, privind-o simte că ea îi devine necesară, indispensabilă, îl transformă, îl educă, îi lărgește orizontul spiritual“ [11]. Este greu de presupus că artiștii și scriitorii și-ar putea propune un țel mai nobil și mai generos decît acesta.

Caracterul militant, activ, transformator al artei și literaturii presupune în mod necesar cunoașterea profundă de către artiști și scriitori a vieții, a realităților societății noastre aflată într-un amplu proces revoluționar de dezvoltare multilaterală. Implicat profund în acest proces de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, artistul și scriitorul trebuie, de aceea, nu numai să cunoască munca și viața oamenilor ci să contribuie prin opera lor și prin activitatea obștească la înfrumusețarea vieții, la optimizarea edificării noii civilizații. De aceea, „situarea pe poziții revoluționare în artă presupune orientarea conștientă de către autor a operei sale în direcția unei contribuții active la transformarea înnoitoare, progresistă a societății, a omului“ [12].

Aici, la nivelul conștiinței modelatorului de conștiințe care este scriitorul și artistul, se află situat locul geometric al înțelegerii necesității social-istorice, ca și al înțelegerii exigențelor publicului și al asumării propriilor exigențe. Este cazul să amintim că, întrebîndu-se, cu gravitate, în ale sale *Prelegeri de estetică*, „de ce are nevoie omul să producă opere de artă“, Hegel răspundea : „Nevoia generală și absolută din care izvorăște arta... își are sursa în faptul că omul este conștiință gînditoare...“. Crearea operelor de artă se subsumează, după aceeași opinie, acelui tip mai larg de activități pe care omul le desfășoară pentru a înlătura, ca subiect liber, „înfățișarea stranie a lumii exterioare“ și pentru „a nu gusta în figura lucrurilor

[11] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, București, Editura politică, 1971, p. 462.

[12] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, București, Editura politică, 1976, p. 59—60.

Scanned with OKEN Scanner

decît o realitate exterioară care este a lui proprie" şi, prin urmare, „trebuinţa generală de artă este ceva raţional, prin faptul că omul trebuie să facă din lumea sa interioară şi exterioară obiect al conştiinţei sale spirituale, obiect în care omul îşi recunoaşte propriul său eu" [13].

Funcţia activ-formativă a creaţiei artistice îşi realizează menirea atunci cînd satisface dorinţa oamenilor de a-şi recunoaşte, în plăsmuirile unice ale artei şi literaturii, propriul lor chip moral şi intelectual, propriile întrebări, căutări şi nedumeriri, urmele intervenţiei lor transformatoare. Asemenea deziderate pornesc de la adevărul pe care Programul partidului nostru îl încorporează, că „de-a lungul existenţei sale, poporul român a creat o artă care exprimă pregnant modul său de viaţă şi muncă, gîndirea şi sensibilitatea sa, setea sa de libertate, voinţa de a-şi făuri un trai mai bun, optimismul, încrederea în forţele proprii, în viitor" [14]. Literatura, arta în general, îşi pot afla sau îşi pot construi căi de acces către conştiinţe, către sufletele oamenilor numai în măsura în care sînt unite prin sursa comună a izvorului viu al realităţilor noastre naţionale, singurul semn trainic de recunoaştere şi identificare. Literatura nu a fost şi nici nu poate fi, se înţelege, doar reflectare ; ea exprimă, în esenţă, în mod voit sau nu, o aspiraţie. În societatea pe care o înălţăm, arta nu poate decît să se alăture aspiraţiilor supreme ale poporului, să le lumineze şi să le fortifice prin puterile sale asupra minţii, sufletului şi voinţei oamenilor.

În rezumat, se poate spune că sondarea cosmosului sufletesc al celor ce făuresc toate valorile culturii materiale şi spirituale se împleteşte şi se intercondiţionează, în viziunea partidului nostru, cu necesitatea ca arta şi literatura să împlinească o permanentă funcţie activă, de modelare a conştiinţelor, de înnobilare a lor cu normele şi principiile moralei noastre comuniste, ale umanismului revoluţionar, cu viziunea ştiinţifică, atotcuprinzătoare şi înnoitoare asupra lumii şi vieţii — învăţătura marxist-leninistă.

---

[13] G. W. F. Hegel, *Prelegeri de estetică*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 36—37.

[14] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 161.

Scanned with OKEN Scanner

Rolul conducător al P.C.R. în dezvoltarea creației literar-artistice

Îndrumarea de către partid a creației literar-artistice face parte integrantă din ansamblul politicii culturale, este expresia conducerii de către partid a tuturor domeniilor activității materiale și spirituale din societatea noastră. Orientarea literaturii și artei de către partid semnifică, în mod nemijlocit, recunoașterea funcției lor sociale active și vizează atît stimularea continuă a creației și răspîndirii în mase a valorilor literare și artistice, cît și ridicarea, la niveluri tot mai înalte a calității estetice, a conținutului de idei al operelor. Sintetizînd esența și spiritul acestei orientări, tovarășul Nicolae Ceaușescu preciza : „Conducerea și îndrumarea de către partidul nostru a artei este o necesitate imperioasă, ea este menită să asigure ca arta și literatura din țara noastră să servească cauzei socialismului și progresului. Înțelegem realizarea acestui rol îndrumător în dezvoltarea artei nu prin impunerea unui anumit stil sau unei anumite maniere de creație, ci prin desfășurarea unei largi activități politico-ideologice, prin grija pentru îndeplinirea misiunii sociale a artiștilor, a scriitorilor, pentru fuziunea deplină a literaturii, a tuturor artelor, cu marile preocupări ale poporului român, cu grandioasa operă socială pe care o întreprind oamenii muncii din țara noastră“ [15].

Așadar, îndrumarea și orientarea de către partid a creației literar-artistice este dovada grijii pentru destinele culturii românești și, totodată, a considerației de care se bucură statutul creatorilor de artă și cultură în societatea noastră. Cerînd romancierilor, dramaturgilor, poeților, pictorilor și compozitorilor, cineaștilor să-și pună talentul și munca în serviciul cauzei socialismului — opțiune decisivă a întregului popor —, să încorporeze idealurile și valorile umanismului celui mai avansat, umanismul revoluționar, partidul pleacă întotdeauna de la luarea în considerație a specificului creației și comunicării, a modului de persuasiune și sensibilizare specifice artei. Punînd în corelație angajarea în numele idealurilor și valorilor fundamentale ale societății noastre, cu libertatea de a exprima aceste

[15] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, București, Editura politică, 1969, p. 679.

Scanned with OKEN Scanner

idealuri și valori în formele artistice pe care le consideră cele mai potrivite cu măiestria și personalitatea lor, partidul oferă oamenilor de litere și de artă un privilegiu pe cît de mare pe atît de responsabil : a făuri pentru prezent și pentru posteritate imagini durabile și concludente ale acestui timp de maximă densitate și semnificație al istoriei noastre.

Desigur, nu se poate trece cu vederea peste adevărul că arta este o reflectare mai mult sau mai puțin mediată a existenței individuale și sociale. Exigențele de ordin ideologic vizează faptul că arta, în toate formele sale, se adresează conștiinței. Dar la fel de adevărat este și faptul că filozofia materialist-dialectică înțelege conștiința umană ca pe un fenomen foarte complex, care cuprinde aspecte cognitive, intelectuale, dar și sentimentele, afectivitatea, stările de spirit cele mai diverse și mai subtile. Este fascinantă constatarea că, pe de o parte, nu există latură a conștiinței, înțeleasă astfel, căreia să nu i se adreseze, în vreun fel, un gen de artă, și, pe de altă parte, arta însăși s-a diversificat, s-a specializat, tocmai pentru a acoperi toate zonele spiritului. De aceea, pe lîngă aspectul menționat, mai general, exigența ideologică capătă în mod firesc aspecte particulare în cazul fiecărui gen artistic. Este de prisos a insista asupra ideii că atît responsabilitatea politică, cît și mesajul ideologic rămîn simple intenții, oricît de generoase, dacă nu sînt convertite, prin creuzetul talentului, în valori artistice.

Înscriindu-se în sfera mai cuprinzătoare a conducerii de către partid a tuturor domeniilor de activitate din societatea noastră, îndrumarea literaturii și artei este un act politic și nicidecum administrativ. Această îndrumare urmărește înarmarea creatorilor cu principiile fundamentale ale materialismului dialectic și istoric, ale socialismului științific, aplicate în mod creator de către partid în procesul construirii socialismului în România. Totodată, se urmărește ca operele literare și artistice să vină în întîmpinarea necesităților educative ale societății noastre, să-și aducă contribuția la afirmarea în relațiile dintre oameni a principiilor și normelor eticii și echității socialiste și comuniste, ale umanismului revoluționar.

Orientarea de către partid a creației literar-artistice are menirea de a-i feri pe oamenii de litere și artă de

Scanned with OKEN Scanner

căutări sterile, de experimente artistice efemere, fără legătură cu tradiţiile progresiste ale culturii noastre, lipsite de finalitate educativă. Trebuie menţionat, de asemenea, că îndrumarea de către partid a literaturii şi artei se referă atît la creaţia actuală cît şi la valorificarea moştenirii cultural-artistice a trecutului. De asemenea, partidul urmăreşte ca, în cadrul circulaţiei mondiale a valorilor, să se pună la dispoziţia poporului nostru operele clasice şi contemporane ale scriitorilor şi artiştilor din alte ţări, care încorporează un evident mesaj umanist, care exprimă idei morale, filozofice, politice şi estetice progresiste.

Formele şi mijloacele concrete ale îndrumării literaturii şi artei sînt multiple. Desigur, şi în acest domeniu se pleacă de la principiul că îndrumarea de către partid se realizează dinăuntru şi nu dinafară. De aceea, primii care au un rol important în această privinţă sînt comuniştii membri ai uniunilor de creaţie, organizaţiile de partid din cadrul acestora, din alte instituţii şi aşezăminte de cultură şi artă. În acest sens, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta, în cuvîntarea sa la consfătuirea de lucru cu activiştii şi cadrele din domeniul educaţiei politice, al propagandei şi ideologiei, din 9 septembrie 1977, că se impune luarea unor măsuri „care să ducă la creşterea rolului acestor uniuni în întreaga activitate de formare şi de dezvoltare a creaţiei noastre literare, muzicale şi în artele plastice, pentru a promova o creaţie cu adevărat revoluţionară, în concordanţă cu concepţiile partidului nostru despre lume şi viaţă".

În acelaşi scop, cenaclurile şi cercurile literare trebuie să desfăşoare o activitate mai susţinută şi exigentă în scopul promovării unei literaturi valoroase.

Un rol de mare importanţă în îndrumarea literaturii şi artei revine presei de partid, publicaţiilor culturale şi artistice, radioului şi televiziunii. Aceste mijloace ale comunicării de masă au misiunea atît de a încuraja şi promova creaţiile valoroase, cît şi de a lua o atitudine critică promptă, clară şi exigentă, principială faţă de creaţiile minore, cu mesaj confuz şi un scăzut nivel artistic. O mare responsabilitate revine în acest sens criticii literare şi artistice, care trebuie să opereze o evaluare obiectivă a lucrărilor de orice gen, contribuind în mod substan-

Scanned with OKEN Scanner

țial la promovarea operelor cu adevărat valoroase, reprezentative, la formarea gustului public. La Congresul al XI-lea al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu formula astfel sarcinile criticii : „Dorim ca și critica de artă să joace un rol mai activ, militant, în promovarea unei arte cu adevărat revoluționare, care să oglindească specificul istoric și tradițiile poporului nostru, uriașa operă socială pe care o înfăptuiește în prezent, ținînd totodată seama de ceea ce este nou în cunoașterea umană pe plan universal, de năzuințele generale de viitor ale omenirii“[16].

Editurile, casele de filme, teatrele, juriile diferitelor expoziții de artă joacă un rol de primă importanță în înfăptuirea politicii partidului în domeniul culturii, al literaturii și artei. El trebuie să vegheze cu înaltă competență și responsabilitate, cu exigență și clarviziune la punerea în circulație a creațiilor literare, de artă, dramatice, cinematografice de înaltă ținută artistică și cu un conținut bogat, diversificat, în stare să satisfacă exigențele mereu sporite ale publicului nostru.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin
Despre literatură și artă, București, Editura Minerva, 1974, p. 125—143 ; 299—314.

* * *

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 160—166.

Nicolae Ceaușescu
Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, București, Editura politică, 1974, p. 92—97.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Conferința Națională a scriitorilor, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate,* vol. 7, București, Editura politică, 1973, p. 351—362.

[16] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român,* București, Editura politică, 1974, p. 95—96.

Scanned with OKEN Scanner

Nicolae Ceaușescu
Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, București, Editura politică, 1976, p. 50—62.

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor, 26 mai 1977, București, Editura politică, 1977.

*

Militantismul vieții sociale și al culturii noastre socialiste, de Gh. Stroia, „Era socialistă", nr. 3/1976.

Perspectiva politico-ideologică în creația artistică, de D. Matei, „Era socialistă" nr. 19/1976.

Scanned with OKEN Scanner

LOCUL ȘI ROLUL LITERATURII ȘI ARTEI ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A SOCIETĂȚII. RELAȚIILE ARTEI CU CELELALTE DOMENII ALE VIEȚII SPIRITUALE (POLITIC, ȘTIINȚIFIC, ETIC, FILOZOFIC)

ILEANA IOANID

Construirea unei societăți moderne, socialiste, aduce cu sine un nou mod de a fi al societății, începînd cu modul de a produce și terminînd cu modul de a gîndi, de a simți această lume, cu modul de a ne comporta în ea. Acest scop și sens al socialismului se realizează prin noi structuri materiale și spirituale cu caracter socialist, printre care un rol important îl joacă arta și literatura.

Arta s-a născut și s-a dezvoltat ca expresie a unor necesități și posibilități umane, iar dezvoltarea contradictorie și inegală a artei ca și funcționalitatea ei limitată și uneori paradoxală nu exprimă altceva decît starea generală a societăților de pînă acum, caracterul antagonic și limitat al organizării, al umanizării lor.

De-abia în condițiile socialismului arta și literatura devin o necesitate spirituală generală, *universală,* ca expresie a modului nou, socialist de organizare a relațiilor umane. Această *necesitate obiectivă* de ordin artistic, satisfacerea ei, nu se reali-

zează în mod spontan, nici la nivel social, nici la nivel individual.

Arta socialistă, ca și conștiința artistică a membrilor societății socialiste, nu poate fi decît *rezultatul istoric* (realizat în timp istoric) al unei politici culturale revoluționare, plecînd „de la principiul că literatura și arta ca părți componente ale conștiinței sociale, constituie o expresie a procesului dezvoltării generale a societății“ [1].

Este vorba de un uriaș proces creator, instructiv și educativ, care antrenează treptat *toți* membrii societății la nivel *instituțional*, proces care, prin anumite verigi, trebuie să sădească în mod sistematic *nevoia intimă* de a *însuși*, de a *crea* arta și literatura. Este vorba de formarea unei asemenea capacități de asimilare, de prelucrare a elementelor artistice, literare încît acestea să devină o componentă reală a unei conștiințe noi, socialiste, să modifice sensibilitatea și comportamentul membrilor societății în masă, în sensul umanizării acestora.

Desigur condiția elementară a formării conștiinței artistice și literare a maselor este însăși *existența* artei și literaturii cu caracter socialist, realizarea unei autentice revoluții în modul de a răspunde rațional-sensibil la marile întrebări ale epocii noastre.

Însușirea artei socialiste, alături de valorile artistice universale și naționale moștenite, implică, concomitent, capacitatea de *selectare*, de *prelucrare*, de *integrare* a operelor de artă într-un tot unitar, într-o concepție coerentă, cu caracter profund democratic, socialist. Această capacitate nu rezultă numai dintr-un contact continuu cu arta ci și din *conștientizarea* locului și rolului artei, a funcțiilor sale, a raporturilor ei cu celelalte elemente ale vieții spirituale.

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, București, Editura politică, 1974, p. 93.

Scanned with OKEN Scanner

Ca orice obiectivare umană, arta este un fenomen social. Aceasta înseamnă că — oricît de mobile și chiar secrete ar fi medierile dintre societate și cultură — societatea, nivelul dezvoltării ei, reprezintă nu numai cadrul exterior, ambianța în care se creează arta unei epoci, ci însăși substanța, *structura* acesteia va fi dată de contradicțiile, de problematica *reală* a acesteia.

Totuși, în istoria gîndirii filozofice, în ciuda varietății punctelor de vedere * — dintre care unele conțin o serie de adevăruri parțiale — cultura spirituală în general și în special arta, este tratată în afara relației ei cu societatea. În cel mai bun caz arta este explicată doar prin autor, prin personalități înzestrate cu har, cu geniu, iar domeniul artei este prezentat ca o simplă alăturare de opere mai mult sau mai puțin întîmplătoare.

De fapt, nici o concepție idealistă nu poate dezlega secretul determinărilor sociale, adevărat complexe ale artei, pentru că ea, în toate variantele ei, opune iremediabil spiritul materiei, societatea naturii, individul societății, tratîndu-le ca entități care nu comunică sau între care trecerile din una în alta, interdeterminările acționează într-o singură direcție. Societatea este redusă la o ipostază spirituală, iar indivizii sînt prezenți ca ființe predeterminate din a căror simplă alăturare se compune societatea, calitatea acesteia fiind dată de calitatea indivizilor care o alcătuiesc. În aceste condiții determinările vin doar dinspre cultura spirituală, dinspre artă spre societate ca întreg și niciodată invers. În acest fel, în indivizi de excepție va sta secretul artei, al oricărui progres spiritual și social.

Refuzul unei asemenea mistificări a spiritului și a creatorului a venit prima dată din partea *materialismului mecanicist*. Plecînd de la obiectivitatea materială a lumii,

* După Platon arta ar fi de origine divină, după Hegel o manifestare sensibilă a conceptului intelectual, după Kant și Fichte arta este manifestarea plăcerii dezinteresate, după Schelling ar fi singura realitate a „eului" ; arta a fost considerată ca simplu joc sau evadare de către Fourier sau Spencer. Darwin considera arta o prelungire a instinctului înnăscut al frumosului, iar Freud reducea arta, în ultimă analiză, la manifestarea instinctului sexual.

Scanned with OKEN Scanner

inclusiv a societății, refuzînd teleologia idealistă, cosmogonică, acesta respinge, odată cu ea, și *teleologia socială*, unica reală, cu adevărat activă. În locul ei mecanicismul pune *cauzalitatea lineară*, eludînd astfel principiul activ, cel al creației umane. Spiritul și creațiile sale nu sînt decît simple *efecte-reflexe*, astfel că întreaga problematică a artei rămîne în afara cunoașterii reale.

În gîndirea *materialist-dialectică* apare posibilitatea metodologică a elucidării raportului dintre societate și artă, a însuși obiectului artei. În această concepție societatea este gîndită într-o unitate dialectică cu natura — pe de o parte continuarea naturii, pe de altă parte o realitate originală, de altă calitate, în care acționează legi proprii, o realitate care se *autocreează*.

Societatea este o realitate originală pentru că în același timp este propriul *obiect*, adică are o realitate de-sine-stătătoare și *subiect*, adică se creează pe sine în mod conștient. Astfel, spiritul și creațiile spiritului nu sînt o forță mistificată ci sînt produsul activității istorice, umane. Gîndirea, conștiința, spiritul (ca și limba) nu sînt concepute ca ceva exterior practicii sociale ci ca parte integrantă, ca o componentă, ca *lege* a practicii sociale, la orice nivel al dezvoltării sale. Astfel, spiritul este intrinsec societății, apare și se dezvoltă odată cu aceasta.

În acest context *individul* este conceput ca o ființă înainte de toate biologic înzestrată (o parte a naturii), dar locul și rolul său în societate depind de relațiile *macro* și *microsociale* la care participă. În același timp, individul este luat în seamă ca o ființă *activă*, înzestrată cu conștiință socială și individuală, în stare de variate *decizii* și *opțiuni*, de diferite forme de obiectivare, individual marcate.

În condițiile marilor diviziuni sociale ale muncii, în primul rînd dintre munca fizică și cea intelectuală, se desprind treptat și se formează istoric cele mai subtile forme ale culturii spirituale, printre care arta și literatura.

Demistificarea teritoriului atît de vast, complex și umanizator al artei și literaturii poate fi ușurată prin cercetarea culturii, prin urmare și a artei în totalitatea ei, ca o parte necesară a vieții sociale, a unei orînduiri determinate, a artei, ca totalitate, care, în pofida elementelor constitutive marcate individual, prezintă o anumită

Scanned with OKEN Scanner

unitate tipologică ce decurge din tipul de orînduire socială care o generează. Tocmai în acest sens putem vorbi despre artă primitivă, artă proprie sclavagismului, artă feudală, capitalistă sau artă cu caracter socialist.

Determinismul social al culturii, prin urmare și al artei, este manifestarea raportului de necesitate ce se stabilește între diferitele tipuri și domenii ale practicii sociale și artă ca parte integrantă a culturii spirituale.

În ciuda treptelor de dezvoltare și a deosebirilor pe care le sapă timpul istoric între formele ei de manifestare, de la arta primitivă pînă la arta modernă, arta, din toate timpurile, are anumite trăsături comune prin care se *distinge* de celelalte domenii ale culturii spirituale, ca filozofia, știința etc. În ciuda marilor variații ale fenomenului artistic, „fenomenele de bază care îi conferă unei opere de artă valoarea ei estetică sînt aceleași" (H. Read).

Nu este vorba aici de a nega modalitățile artistice de exprimare specifice ale fiecărei epoci, ci a arăta în ce constă această modalitate specifică în general, care sînt trăsăturile cele mai generale ale vieții sociale, valabile pentru orice epocă. *Istoricitatea artei* nu implică discontinuitate absolută, cum pare la prima vedere.

Orice cultură spirituală constituită este un sistem determinat de valori filozofice, științifice, artistice, politice, morale, religioase, mai mult sau mai puțin diferențiat, prin care societatea se cunoaște, se auto-proiectează și tinde să se conserve sau să se transforme pe sine, ca obiect al propriei existențe și istorii. A desprinde din ansamblul vieții spirituale specificul artei, măcar cu valoare orientativă, este o nevoie pe cît de temerară, pe atît de necesară.

Locul artei în ansamblul valorilor spirituale ; obiectul și funcțiile artei

Orice manifestare a culturii spirituale este o formă ideală de obiectivare.

Știința și filozofia — deși în moduri și cu caracteris-

Scanned with OKEN Scanner

tici deosebite — reprezintă acele forme ale culturii spirituale istoric cristalizate, prin care conştiinţa *tinde* (la infinit) să surprindă structura realităţii (naturale şi sociale) în *obiectivitatea ei dinamică. Corespondenţa* — mereu corectată — dintre obiectivitatea reală şi cea ideală realizată de orice cunoaştere autentică este o caracteristică fundamentală a ştiinţei şi filozofiei.

În artă, „măsura" lumii reale este *subiectivitatea* (proprie unei societăţi, caracteristică unui grup, unui individ). Subiectivitatea — ca expresie psihică a nevoilor şi posibilităţilor determinate a unei societăţi, sublimate în dorinţe, închipuiri, aspiraţii, vise, credinţe — este în contact cu lumea obiectivă. Din acest *raport* original, mereu altfel, *istoric* determinat, se naşte arta. Acest raport este de fapt obiectul artei, începînd cu literatura, artele plastice, teatrul, arta dansului şi muzica, terminînd cu cinematograful, în ciuda limbajelor particularizate (cuvinte, sunete, culori etc.)

Lumea — fiind o *totalitate* compusă, infinită şi deschisă în care societatea este o parte (obiectivă) dar şi subiect cu subiectivitate proprie — poate şi trebuie să fie abordată multilateral: în obiectivitatea ei (ştiinţă, filozofie), deci într-o opoziţie conştientă cu orice tentativă subiectivizantă; în *parţialitatea* ei obiectivă (ştiinţa care abordează „fîşii" de realitate); în integralitatea ei (filozofia, arta) ; din punctul de vedere al subiectivităţii (arta).

Arta este acea dimensiune reală a societăţii prin care lumea este reconstruită *în totalitatea ei intensivă,* din punctul de vedere al subiectivităţii subiectului creator, al sensibilităţii umane istoric formate. Ca urmare, arta nu poate fi înlocuită de ştiinţă, de filozofie sau de etică.

În acelaşi timp, cultura este un sistem delimitat de valori, prin unitatea contradictorie a acestor domenii, prin *complementaritatea* lor. Numai în acest mod diferenţiat se poate apropia cultura spirituală de natura contradictorie a oricărei realităţi.

Dovadă că arta este un imperiu de-sine-stătător, cu caracteristici distincte este însuşi faptul că *a face* şi a *recepta* arta, presupune *simţuri,* sensibilitate socialmente şi individual formate. Este vorba de acea diferenţiere socială a *simţurilor* (pe temeiul diferenţierilor săvîrşite de natură) care se raportează diferenţiat la mediul înconjurător. Cea mai frumoasă muzică nu are sens pentru urechea nemu-

Scanned with OKEN Scanner

zicală sau needucată din punct de vedere muzical. Este vorba de un raport social, în care „nu numai cele cinci simțuri, ci și așa-zisele simțuri spirituale, simțurile practice (voința, dragostea etc.), într-un cuvînt simțul *uman*, umanitatea simțurilor ia naștere prin existența obiectului său, prin natura umanizată" (K. Marx).

Munca, *întregul* proces al istoriei universale de pînă acum, au format simțurile, sensibilitatea noastră în stare să creeze și să recepteze operele de artă. În acest sens, sînt revelatoare epocile primitive, cînd transferul de la muncă la artă este direct. Ritmurile muncii, transpuse în dans, în muzică, deși păstrează o identitate tulburătoare, bazîndu-se pe pură imitație, apar de-acum ca realitate de-sine-stătătoare, ca „joc secund" nediferențiat, subordonat magiei, religiilor, înglobat într-o cultură amorfă.

În acest context putem înțelege poate cel mai limpede ideea lui Marx că omul producînd modelează materia nu numai în scopuri utilitare ci și „potrivit legilor frumosului". Dincolo de eficiența maximă, obiectele au fost perfecționate „spre conceperea formei în ea însăși" [2].

Oricît de *mediate* devin mai tîrziu relațiile dintre practica socială, societate și artă, aceasta din urmă rămîne un produs social istoric. Însă arta, ca produs istoric este o formă fundamentală de afirmare a omului în lume. Prin artă omul umanizează lumea și se umanizează pe sine. „Omul se afirmă în lumea obiectivă — spune Marx — nu numai prin gîndire ci și prin toate simțurile sale". Desigur, arta, nu este o simplă manifestare a simțurilor umane, dar acestea reprezintă premisa artei, iar *simțul artistic* este efectul, consecința practicării, într-un fel sau altul, a artei.

În orice creație artistică, întocmai ca și în alte domenii ale culturii, *punctul de plecare* este realitatea, care acționează cu forța obiectivității. Dar în artă această realitate este prelucrată într-un alt mod decît în știință, filozofie sau religie. *Sistemul de referință* în artă este *subiectivitatea*, la ea este raportată întreaga realitate care intră în incidența creatorului. Ca urmare, arta, în orice formă de manifestare a ei, se întreabă — cum spune G. Lukács — „cum este lumea pentru om, pentru întregul registru al

[2] Vezi Herbert Read, *Originile formei în artă*, București, Editura Univers, 1974, p. 82.

Scanned with OKEN Scanner

subiectivității sale". Arta, în forme *literare, muzicale, dramatice sau coregrafice conștientizează în forme sensibile contradicțiile unei societăți date din punctul de vedere al semnificațiilor lor subiective.* Deci în artă, contradicțiile obiective ale lumii sînt prezente prin semnificațiile lor pentru conștiința, sensibilitatea, dezideratele, destinele unor epoci, generații, clase, indivizi. *Arta autentică* — cum spune Lukács — este întotdeauna acea profundă obiectivitate în cea mai mare măsură raportată la subiectivitatea subiectului.

Secretul identificării subiective a individului, a recunoașterii destinului său în opera de artă stă în unitatea sensibilă dintre *genul uman* și *individ.* Cînd Goethe spunea că arta este o mare *mijlocitoare,* se referea la această unitate realizată de ea dintre genul uman și individ, dintre starea obiectivă a lucrurilor și starea noastră subiectivă. În această accepțiune, pe acest tărîm atît de divers al artei, întotdeauna omul trebuie să se regăsească în operele de artă.

Conform obiectului său specific, arta recurge la *metode specifice de investigație, de creație.* Spre deosebire de știință, arta, ca și gîndirea comună este un uriaș acumulator de *fapte,* de *observații,* care se păstrează în opere în particularitatea lor selectivă, în relații originale, neașteptate. Dar, spre deosebire de gîndirea comună, arta implică elemente de profundă generalizare, de un tip deosebit. Arta păstrează generalul în substanța particularului. Arta tinde spre veridicitate, spre adevăr, tocmai prin confluența originală dintre general și particular. Arta își realizează propriul adevăr sub forma ficțiunii.

Arta exprimă prin *simbol* unitatea dintre „datele" lumii reale și ceea ce reprezintă ele pentru destinele umane, dintre general și particular. Simbolul ne vorbește întotdeauna despre un fapt, despre o situație, despre o stare, accesibile simțurilor noastre, deci are caracter intuitiv. În același timp simbolul autentic are un sens mai larg, mai profund decît faptul, situația, starea aparentă, obișnuită, cotidiană, pentru că în el se relevă, în formă sensibilă, particulară, *generalul.*

Spre deosebire de simbol, în care generalul este topit în particular, în *alegorie,* particularul este „pilda", este comentariul exterior, este parafrazarea generalului. În alegorie, particularul este sărăcit, lipsit de profunzimea

Scanned with OKEN Scanner

dată de general, iar generalul nu are valoare, semnificație artistică, fiind lipsit de seva particularului.

Secretul bogăției artistice stă tocmai în unitatea dintre general și particular, dintre universal și național. Numai în acest fel arta și literatura pot răspunde nevoii omenirii de a reda cît mai colorat și mai divers din punct de vedere artistic realitatea, în special realitatea contemporană, viața constructorilor socialismului, succesele și bucuriile lor, greutățile și lipsurile existente, mentalitățile înapoiate etc.

În acest sens, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Avem nevoie de o literatură și o artă care să redea cît mai colorat și cît mai divers din punct de vedere artistic realitatea contemporană, viața constructorilor socialismului, succesele și bucuriile lor, greutățile și lipsurile existente, mentalitățile înapoiate și viciile condamnabile ale unor oameni. Sîntem revoluționari și nu dorim opere care să înfrumusețeze realitatea, să prezinte viața în culori trandafirii; nu avem nevoie de dulcegării artistice. Dimpotrivă, considerăm că o astfel de prezentare idilică a vieții este dăunătoare pentru dezvoltarea spiritului și a combativității revoluționare a omului socialist. Dar nu ne trebuie nici o artă care să nege realitățile, să le deformeze, prezentîndu-le în negru, înfățișînd în culori cenușii viața și munca eroică a poporului nostru. O asemenea artă are, de asemenea, un caracter bolnăvicios și ca atare este profund dăunătoare. Oamenii muncii au nevoie de o artă cu adevărat revoluționară, care să redea în mod veridic și obiectiv realitatea, care să fie pătrunsă de un puternic suflu mobilizator, militînd cu pasiune pentru perfecționarea societății și a omului. Dorim o artă care să redea cele mai nobile sentimente ale constructorilor noii orînduiri sociale, dar care, totodată, să biciuiască mentalitățile înapoiate, să dezvăluie lipsurile și greșelile, dînd maselor o perspectivă însuflețitoare de muncă și luptă pentru progres și civilizație“ [3].

Cercetarea estetică, în special cea marxistă, a dezvăluit o serie de funcții proprii artei, răspunzînd la între-

[3] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, București, Editura politică, 1976, p. 58—59.

Scanned with OKEN Scanner

barea dacă arta este necesară şi dacă da, căror nevoi răspunde ea. Cînd ne întrebăm căror necesităţi (sociale şi individuale) răspunde arta, la prima vedere apare evident că ea nu satisface cerinţe imediate, de ordin strict utilitar, deşi poate fi în legătură cu ele.

Din caracteristica fundamentală a artei, aceea de a fi o receptare şi obiectivare subiectivă a realităţii obiective, rezultă şi *principalele sale funcţii :*

— prin artă se realizează *fuzionarea inteligentă şi sensibilă* în acelaşi timp dintre individ şi *genul uman ;*

— arta este *memoria vie* a omenirii, a naţiunilor, suita momentelor nodale, sensibil esenţializate ale istoriei acestora ;

— arta are potenţe *totalizatoare,* prin funcţia *intensiv integratoare* a simbolului artistic ;

— arta nu este numai o expresie *a sensibilităţii* umane ci şi principalul mijloc de formare a acesteia, este instrument esenţial de formare a cîmpului perceptiv al omenirii ;

— arta, pentru că nu restituie numai realul ci şi necesarul, tendenţialul, posibilul, este un mijloc original de *prospectare* a timpului viitor, a dimensiunii viitoare a societăţii ;

— deşi uneori subordonată sever altor domenii culturale ca de exemplu religia şi instituţiile religioase, arta are virtuţi *defetişizante, demistificatoare,* datorită omului *real* care este în centrul oricărei creaţii artistice ;

— arta este una din sursele complexe ale formării moralităţii sociale şi individuale ;

— arta este sau poate fi o faţă a *utilului,* criteriile estetice completîndu-le pe cele utilitare, cu repercusiuni posibile asupra existenţei cotidiene, asupra întregului mod de trai al colectivităţilor umane;

— arta este un mijloc original de *reînnoire,* de reîmprospătare *a limbii naţionale,* de aducere a ei la „zi“ ca răspuns la cele mai complexe situaţii, probleme, aspecte ale vieţii sociale.

Din funcţiile artei, ca modalităţi de neînlocuit de *producere* şi *reproducere* a conştiinţei sociale şi individuale, rezultă nu numai caracterul socialmente determinat al artei ci şi *rolul activ,* determinant al acesteia. Nu numai arta se explică prin societate ci şi societatea, funcţionalitatea ei, cel puţin în parte, se explică prin artă, aceasta modificînd modul de a fi al societăţii.

Scanned with OKEN Scanner

Caracterul activ al artei se dezvăluie în momentul transformării funcţiilor sale virtuale — ca expresie a unor calităţi intrinseci — în funcţii reale, ca relaţie vie, reală, concretă dintre operă şi consumator. O parte integrantă a acestui proces este şi realizarea funcţionalităţii artei ca *funcţionalitate reală* pentru *întreaga* societate, proces în a cărui realizare societatea socialistă reprezintă o primă etapă.

Arta şi politicul

Printre determinările sociale, *practica politică,* al cărei reflex cultural este ideologia, este prezentă în creaţia artistică din toate orînduirile (exceptînd comuna primitivă). În această accepţiune, arta are caracter *politic* (de clasă) deci caracter *partinic.*

Temeiul real, *viu* al oricărei activităţi sociale, inclusiv artistice, este *organizarea socială,* determinată de organizarea economică a societăţii, de suprastructura ei juridică şi ideologică. Astfel, atît indivizii creatori cît şi cei care receptează arta sînt prinşi într-o *reţea complexă de interese* — expresie sintetică a relaţiilor economice, politice, culturale — în afara cărora sînt de neînţeles mobilurile acţiunilor, atitudinilor, formelor de obiectivare proprii lor. Concepţiile politice, sociale, filozofice devin, la rîndul lor, direct sau indirect, parte componentă a *întregii* vieţi culturale, în primul rînd a literaturii, a artei.

Creatorul şi consumatorul de artă fac parte, sînt purtătorii unei întregi reţele de interese. Determinarea socială a poziţiei lor este obiectivă. Ei fac parte dintr-o clasă, dintr-un grup socio-profesional, dintr-un grup naţional, dintr-o familie etc. Interesele *concrete* ale grupurilor respective, modul în care se vor cristaliza în conştiinţa grupului, respectiv a individului, se va răsfrînge atît asupra creaţiei artistice şi literare cît şi asupra înţelegerii, prelucrării intime a acestora de către consumator.

Prezenţa politicului în artă este diversă în funcţie de epoca istorică şi de domeniul artei şi literaturii pe care îl avem în vedere.

In ceea ce priveşte epoca istorică, o etapă a acesteia,

Scanned with OKEN Scanner

mișcarea de opoziție a claselor, se va exprima într-o formă sau alta pe planul ideilor, în primul rînd, în funcție de adîncimea *contradicțiilor sociale*. În același timp, măsura adîncirii antagonismelor sociale va determina un antagonism corespunzător și pe planul ideilor politice, în evoluția artei și literaturii.

Dar nu numai conținutul *intereselor* se schimbă de la o orînduire la alta, de la o clasă la alta, ci se modifică de la un gen la altul, de la un autor la altul, însești modalitățile de sublimare artistică.

Nucleul politic al oricărei arte și literaturi proprii orînduirilor bazate pe proprietate privată este dogma proprietății.

Dacă orice operă artistică, literară presupune o concepție, o viziune despre lume, atunci ea are, implicit, caracter politic. Concepțiile sociale sînt modelate de nevoile mișcării sociale, luptele de clasă, revoluțiile social-politice și astfel *logica istoriei forțează logica artei.* Ceea ce nu înseamnă că putem reduce arta la formele gîndirii social-politice. Critica balzaciană a societății capitaliste este mai mult decît o critică economică a acestei epoci. Revoluția franceză este prezentă în muzica epocii (Beethoven, Schumann, Chopin etc.) dar sub *formă muzicală,* patetică, melancolică, de vis etc. Așadar și compozitorul este, ca oricare artist, un *zoon politicon,* dar în calitate de *compozitor.*

Arta și literatura nu sînt simple *oglinzi* ale politicului, dar politicul participă la structurarea artei, în măsura în care politicul este o determinantă esențială a formării și orientării *sensibilității* unei epoci, a unei clase sociale etc. Este vorba, de multe ori deci, de o prezență *multimediată,* metamorfozată.

Partinitatea artei și a literaturii rezultă din caracterul lor necesarmente de clasă, politic. Atunci cînd artistul își conștientizează (real sau fals) motivele opțiunilor sale, cînd se situează în mod deschis pe pozițiile unui grup social, ale unei clase sociale, opțiunea sa va avea caracter *partinic.* Și pentru că opțiunea conștientă a creatorului este rezultatul independenței sale relative, al caracterului său *activ* ca individ, activitatea și opera sa comportă *responsabilitate* pe măsura opțiunilor sale. Responsabilitatea este asumarea propriilor opțiuni politice și artistice, a consecințelor lor sociale. În acest sens, responsabilitatea ar-

Scanned with OKEN Scanner

tistului depășește limitele individuale, personale, căpătînd încărcătura *socială*.

În societățile moderne, începînd cu capitalismul arta și literatura capătă *caracter democratic*. Societatea capitalistă, datorită antagonismelor proprii, dă și proceselor de democratizare a culturii un caracter contradictoriu, mergînd pînă la denaturarea lor. În același timp — mai ales în condițiile de „mass media" — în locul proliferării sistematice, prin instituții culturale, a valorilor spirituale — își face loc o adevărată producție industrială a bunurilor culturale, subordonate pieții capitaliste, legii plusvalorii. În acest context cultura societății capitaliste devine o industrie, a cărei menire este de fapt legitimarea sistemului social oprimator, controlul conștiinței individuale. Întreaga energie intelectuală, prin intermediul tehnologiei, este pusă în slujba acestui scop. Această cultură reduce arta la *clișee* prefabricate, paralizînd astfel spiritul de observație, imaginația creatoare a maselor. În locul noului autentic, apare ca leit-motiv obsedant *surpriza,* neașteptatul, șocantul. *Violența,* ca formă supremă de aventură, barbaria modernă, excentricitatea, vînătoarea de curiozități și exotisme inundă arta și literatura, pe care le transformă în kitsch.

Industria culturală astfel concepută transformă arta și literatura din forme superioare ale culturii, în *amuzament,* în *divertisment,* pe bază de rețete prefabricate al căror efect este o *standardizare subculturală* a conștiinței. Forma supremă a acestei decadențe a culturii, alături de violența sistematic cultivată, este *pornografia,* una din cele mai mari afaceri ale societății capitaliste, alături de comerțul de droguri, cu valută și armament. Frumusețea fizică și morală a omului sînt astfel transformate în contrariul lor. Pînă și *rîsul* este convertit, în special prin film, televiziune, într-o formă de *falsă fericire.*

Deturnarea culturii în direcția amuzamentului facil, nesusținut de artă, spre divertisment, lipsit de orice substanță intelectuală și sensibilă, este un aspect fundamental negativ al „democratizării" culturii în capitalism. În aceste condiții proletariatul, imensa masă a oamenilor muncii, rămîne mai departe principalul *subiect economic* al societății, fără să se transforme într-un adevărat *subiect cultural.* Această sarcină istorică, esențială a progresului modern, îi revine societății socialiste și comuniste,

Scanned with OKEN Scanner

care realizează relaţia dintre mase şi cultură, prin *reala abolire* a „privilegiilor" culturale, pe baza abolirii celor sociale, prin vindecarea lumii contemporane de marea decadenţă culturală spre care sînt împinse masele.

Arta şi ştiinţa

Arta se deosebeşte de ştiinţă prin obiectul şi funcţiile ei. Am văzut că principala trăsătură a artei este aceea de a reprezenta raportul unitar dintre lumea obiectivă şi subiectivitatea subiectului (ambii termeni istoric determinaţi). Ştiinţa în schimb, în tendinţa ei reală, este reconstituirea teoretică a lumii naturale şi sociale, în *obiectivitatea lor*. Ştiinţa, în orice formă de manifestare a ei, este *reconstrucţia ideală a obiectivităţii* reale. Observăm deci că subiectivitatea, această componentă intrinsecă a oricărei arte este incompatibilă cu gîndirea ştiinţifică. Debarasarea de subiectivizarea obiectului ştiinţei şi a mijloacelor de cunoaştere este una din condiţiile elementare ale existenţei şi progresului ştiinţei.

Rezultă deci că ştiinţa este, în opoziţie cu arta, prin excelenţă dezantropomorfizantă. Este vorba de poziţii opuse dar *complementare*, pentru că, prin aceste mijloace spirituale, cultura dă răspunsuri unor probleme pe care le pune societatea din unghiuri de vedere variate. O dată din punctul de vedere al obiectivităţii, altă dată din cel al subiectivităţii. Ştiinţa ne spune cum este lumea reală în sine, arta ne vorbeşte despre semnificaţiile acestei lumi pentru subiectivitatea noastră.

Generalul ştiinţific este detaşat de sensibil, de particular, este arid şi rece. Generalul artistic este sensibil, se exprimă în mod obligatoriu prin particular, e viaţă intensiv exprimată.

Arta nu poate cuprinde structuri, dinamici reale în esenţialitatea lor. În schimb, generalul în artă, sub forma sensibilului, poate dezvălui asemenea stări şi fapte la care în acel moment gîndirea abstractă nici nu visează sau nu le poate exprima. Întrecerea dintre artă şi ştiinţă poate fi periculoasă pentru substanţa lor specifică, pentru ceea ce este sau trebuie să fie fiecare în parte. Arta este

Scanned with OKEN Scanner

altceva decît știința și trebuie să spună altceva. „Meditația" lui Rodin, este mai mult și — obligatoriu — mai puțin decît o definiție psihologică sau logică a categoriei de meditație. „Mîinile" aceluiași Rodin sînt categoric mai mult decît o lecție de anatomie sau antropologie, chiar dacă îi lipsesc în același timp acele elemente care fac din știință cunoașterea autentică. „Pasărea măiastră" a lui Brâncuși este o înaltă lecție despre țîșnire verticală care în istorie se realizează în timp și în știință se numește progres uman.

Însă, esențial pentru artă nu este faptul că uneori ea premerge științei în intuirea și reprezentarea anumitor probleme ale umanității, ci în capacitatea ei de a dezvălui relații originale dintre om și lume, sub forma lor *intensivă, generală* și în același timp *sensibilă,* așa cum științei acestea îi sînt categoric inaccesibile. Desigur, tot așa, artei îi sînt inaccesibile acele esențialități pure, structurale, acele relații de necesitate cu caracter obiectiv, prin care cunoașterea științifică se apropie de structura reală a lumii obiective, la infinit.

De aici și deosebiri esențiale în limbajul celor două domenii ale culturii. Spre deosebire de limbajul *simbolic* al artei, cel al științei operează cu *concepte* ca expresii lingvistice ale *esențialității.* Limbajul artei va fi mai apropiat de limbajul cotidian, de semnele existenței cotidiene (fără să fie identic cu acestea), iar cel al științei va fi un discurs logico-conceptual.

Funcția științei ca și a artei este profund umanizatoare dar pe cu totul alte căi, conform obiectului și metodelor specifice.

Dacă arta poate avea prelungiri în util, știința, prin esența ei, este *eficace.* Gradul de utilitate în știință poate fi maxim, începînd cu economia și dincolo de limitele ei, *utilitatea* fiind funcția principală a științei. De aici și tentative imitative ale artei moderne, în direcție pe linia „scientistă", „intelectualistă", cînd elementele cunoașterii științifice, în loc să fie prelucrate *artistic,* devin scop în sine, iar arta e în pericol să-și piardă identitatea.

Știința este un element esențial în formarea conștiinței de sine *pozitive* a omenirii fără a fi în sine suficient. Apropierea lumii trebuie să se realizeze atît dinspre latura ei obiectivă cît și dinspre subiectivitatea omenirii, adică dinspre artă.

Scanned with OKEN Scanner

Păstrarea identității autentice a artei și a științei, conștiința deosebirii dintre ele nu înseamnă opoziție rigidă, lipsă de comunicare între ele. *Complementaritatea* artei și a științei trebuie transformată într-o adevărată *axă a strategiei culturale*, a politicii culturale revoluționare.

Arta și filozofia

Filozofia este mai aproape de știință — în tendința ei multimilenară de dezvoltare obiectivă — decît de artă, deși prezintă asemănări tulburătoare și cu aceasta din urmă.

Am văzut că *știința* reconstruiește lumea în obiectivitatea ei. Dar în obiectivitatea ei premeditat *parțială*, pentru că știința are în vedere întotdeauna fîșii de realitate, parcelată, urmărind tipuri de structuri ale realității obiective.

Arta urmărește totalitatea, restituirea întregului sub forma *intensivă* a sensibilului.

Filozofia din toate timpurile, ca și arta, deschis sau voalat, caută locul omului în lume, dar, spre deosebire de artă, pentru filozofie, lumea este o totalitate în *universalitatea* și *obiectivitatea ei.*

Filozofia, spre deosebire de știință, este totalizatoare, urmărind *marile corelații* (Univers — natură — societate — om — materie — conștiință — spațiu — timp etc.).

Spre deosebire de artă, filozofia urmărește dezvăluirea acestor corelații prin *mijloace categoriale, conceptuale,* de cea mai profundă esențialitate posibilă. În acest fel, prin problematica ei — lumea raportată la om — filozofia se apropie de artă. Dar, prin metoda ei, filozofia ca discurs logic, realizat prin gîndire conceptuală, se apropie de știință.

De fapt filozofia, prin determinația ei fundamentală, care se realizează istoric și sinuos, este o *formă a cunoașterii,* deci are caracter *dezantropomorfizant,* în ciuda raportării întregului la om și la problemele existenței sale.

Tocmai în acest sens, al *autodefinirii* filozofiei ca meditație cu caracter obiectiv, cu valoare de cunoaștere au-

Scanned with OKEN Scanner

tentică, apariția filozofiei materialist-dialectice a reprezentat o adevărată revoluție în istoria gîndirii filozofice.

Filozofia nu este suma cunoașterii științifice, ci, pe această bază, *o nouă treaptă a cunoașterii*, deosebită prin problematica și gradul de esențialitate pe care o implică. Totodată, filozofia nu este o simplă meditație artistică, pentru că ceea ce caracterizează arta — prezența generalului în sensibil, în particular, în nemijlocit — se opune substanței filozofiei, însăși esenței ei.

În schimb, dacă arta joacă un rol deosebit de important în formarea sensibilității filozofice, în acea deschidere spre real, filozofia, fiind elementul de cultură cu cea mai largă capacitate de cuprindere, este o condiție a restituirii artistice a lumii ca totalitate. Ca atare, orice artă implică *o concepție* despre lume, chiar dacă ea este naivă, populară, datorată caracterului integrator al filozofiei. Dacă acceptăm că arta este acea integrare subiectivă despre om, în care el este confruntat mereu cu lumea reală, obiectivă, atunci, o *concepție* filozofică prin care artistul se poate apropia de lume este condiția elementară, chiar dacă aceasta nu este nici pe departe suficientă artei, mai ales a celei moderne. Creația artistică la baza căreia se află dialectica materialistă, filozofia noastră revoluționară despre lume, trebuie să-și tragă seva din realitatea social-istorică în mijlocul căreia se naște, ea fiind incompatibilă cu înstrăinarea de viață, cu lipsa de țel, cu gratuitatea, cu așa-zisul principiu al artei pentru artă.

A gîndi realitatea naturală și socială, a gîndi omul, a-l reprezenta artistic, la nivel contemporan, implică apropierea artistului de aceste realități nu numai pe temeiuri intuitive, spontane ci și printr-o *cunoaștere esențializată*, la nivel filozofic. Faptele vieții, nici pentru scriitor nu sînt fapte *nude*, chiar dacă ele păstrează o semnificație deosebită pentru operă. Interpretarea lor este o chestiune de concepție, de viziune despre lume. Universalitatea artei nu o poate da decît filozofia artistic integrată.

Însăși problematica artei ca și soluțiile pe care le oferă, depind de filozofia pe care aceasta o implică, de domeniile asupra cărora se fixează *meditația filozofică* a unei epoci, a unei clase, a unei națiuni. Filozofia vizează realitatea în totalitatea ei, *obiectivă*, dînd forță astfel artei tocmai dinspre latura ei mai slabă, cea obiectivă.

Întemeierea teoretică *a responsabilității* artei și a artistului, opțiunea artistică sînt socialmente determinate,

Scanned with OKEN Scanner

dar ele se realizează prin intermediul cunoașterii, științifice și mai ales filozofice. Însă filozofia nu poate și nu trebuie să fie prezentă în opera de artă autentică sub forma stării sale originare, ca discurs conceptual, prin excelență logic.

Arta și morala

Morala, ca *totalitate* de obiceiuri, de deprinderi, istoric determinată, dar nereglementată prin lege, este o componentă nu numai a existenței sociale. Cristalizată sub forma conștiinței etice, ea este prezentă și în artă, ca reconstituire imaginară a realului. În măsura în care poziția morală este conștientizată și dezvoltată în opera de artă, marii scriitori ai unor epoci devin și mari moraliști. Pentru că — spune Croce — poetul nu poate fi numai simț, lipsit de conștiință morală, fără idei și fără cultură, arierat și ignorant. El nu poate fi un copil care gîngurește.

Dar, morala, ca parte a conștiinței sociale, ca totalitate a unor precepte, reguli etice, ca teorie morală, în sine nu „înnobilează" arta, nu o face mai profundă. O „simplă introducere" a moralei unei națiuni, a unei clase etc. în artă fără asimilarea, fără prelucrarea ei artistică, nu poate duce decît la o deficiență a artei, a valorii estetice.

În forța generalizatoare a artei stă capacitatea ei de a surprinde *destinul* individului, al grupului social, inclusiv sub aspect moral.

Problema esteticii — sub aspect moral — este aceea de a reconstitui sub forma totalității intensive, sensibile, *contradicția* vie dintre cerințele morale ale unei epoci, colectivități și posibilitățile individului de prelucrare, de transformare a acestora din cerințe exterioare, obiective, în nevoi interioare, subiective.

În *tensiunea estetică*, căreia îi este proprie inclusiv relația dintre morală ca cerință socială și morala ca interioritate individuală, stă forța morală, educativă a artei, responsabilitatea ei.

În perioade istorice de trecere, critice sub aspect social, în raportul dintre artă și morală se manifestă de obicei două tendințe fundamentale extreme, în jurul că-

Scanned with OKEN Scanner

rora apar, mai mult sau mai puţin, grave deformări estetice, respectiv morale.

Prima tendinţă are caracter *evazionist* sub aspect moral. Această tendinţă *estetizează* orice acţiune umană, golind-o de substanţa morală (politică, socială şi individuală). Aceasta este calea artistică a unei perversiuni etice, pentru că nu deosebeşte binele de rău în nici o formă a acţiunii umane, proliferînd astfel o iresponsabilitate estetică totală.

A doua tendinţă, suprasolicitînd valorile morale, dîndu-le primordialitate în defavoarea substanţei estetice a operei, transformă arta într-un simplu megafon al preceptelor morale. Caracterul necorespunzător al unor asemenea opere, nu numai din punct de vedere estetic, dar şi moral, rezultă nu numai din exterioritatea valorilor morale în raport cu cele estetice ci şi din ceea ce rezultă de aici — prezenţa moralei sub forma ei neproblematică, necontradictorie.

Dacă prima tendinţă este *amorală* şi ca atare subminează esteticul, cea de-a doua este *antiestetică,* deci fără forţă de convingere morală, în ciuda intenţiilor moralizatoare.

Arta este morală în măsura în care morala îi este intrinsecă. Tipul uman reprezentat de Tizian sau Botticelli este o polemică deschisă cu teologia, cu morala religioasă pe care o implică, prin particularitatea atît de vie în carne şi oase a personajelor, prin refuzul ascetismului feudal.

Socialismul revoluţionează nu numai economia, organizarea socială generală ci şi modul de trai, obiceiurile, într-un cuvînt valorile morale ale societăţii. A surprinde în mod intensiv, la nivelul artei, toate aceste transformări morale, în natura lor contradictorie, este una din laturile revoluţiei în artă, în cultura socialistă.

În acest fel, arta socialistă nu numai că implică etica socialistă — adică un mod nou de a trata artistic relaţiile sociale, cele dintre naţiuni, problemele creativităţii umane, educaţia diferitelor generaţii, relaţiile dintre sexe, problemele familiei etc., relaţiile dintre generaţii etc. — ci ea presupune orientarea *conştientă* de către autor în direcţia unei contribuţii active la transformarea înnoitoare, progresistă a societăţii, a omului.

Prin intermediul metodelor proprii artei, sarcina artei

Scanned with OKEN Scanner

socialiste este aceea de a conştientiza la nivelul maselor marile probleme morale ale societăţii socialiste, de a forma conştiinţa morală cu caracter socialist.

Rolul artei în transformarea societăţii socialiste

Socialismul — spre deosebire de orînduirile sociale precedente — apare şi se dezvoltă ca rezultat al unui *proces istoric conştient*. Aceasta înseamnă că *direcţiile* sale principale, sensurile sale fundamentale nu pot fi decît rezultatul *prefigurării* culturale, al unei politici revoluţionare conştiente.

În acest context istoric, *cultura spirituală, revoluţionară* este temeiul practicii istorice cu caracter socialist, al umanizării revoluţionare a societăţii.

Şi pentru că societatea socialistă în virtutea esenţei sale tinde spre *multilateralitate* socială şi umană, spre o dezvoltare armonioasă, cultura socialistă în multilateralitatea ei, ca *totalitate* a domeniilor sale este nu numai rezultantă dar şi condiţie a realizării sociale. În acest sens, arta socialistă este o parte integrantă a construirii societăţii socialiste, a formării conştiinţei cu caracter socialist, a unei sensibilităţi de tip nou.

Arta socialistă — moştenitoarea valorilor naţionale şi universale — este chemată să dea *răspunsuri* unor întrebări puse de epoca noastră, de societatea noastră, cu mijloacele specifice ei. Procesul de elaborare a unor scopuri şi mijloace specifice artei moderne, artei socialiste presupune capacitatea, *spiritul critic* în raport cu trecutul artistic, naţional şi universal, capacitatea de a ne *distinge*, pe baza cunoaşterii şi asimilării şirului istoric de eforturi artistice, pe baza propriilor noastre creaţii.

Conştiinţa de sine artistică a societăţii socialiste se obiectivează printr-un nou şir de opere artistice al căror temei unificator este filozofia materialist-dialectică.

În procesul formării artei socialiste atît tendinţele „proletcultiste", de anihilare a trecutului artistic cît şi cele „arhaizante" într-o formă sau alta, de înglodare în trecut, în defavoarea prezentului, în ciuda deosebirilor dintre ele, ambele periclitează însăşi esenţa artei socialiste, atît sub aspectul bogăţiei cît şi al originalităţii sale.

Scanned with OKEN Scanner

Socialismul este o nouă realitate istorică, obiectivă, care se creează treptat. El aduce cu sine și un nou subiect, cu o nouă sensibilitate, noi disponibilități umane. Acest nou raport în devenire, dintre o nouă realitate și nevoile unui nou subiect, nu-l poate reconstitui, din punctul de vedere al subiectivității, decît arta socialistă.

Este vorba de o mai conștientă precizare a raporturilor artei cu celelalte domenii ale culturii spirituale, cu formele practicii sociale. În acest sens, ca parte necesară a culturii socialiste, arta este un domeniu *unitar* ce se manifestă sub forma unei mari *diversități,* ca urmare, pe de o parte, a *unei* noi concepții filozofice, materialist-dialectice despre natură, societate, om, pe de altă parte a diversității pînă la unicitate, a creatorilor, a temelor și mijloacelor de creație.

Arta are caracter consecvent *laic,* ca expresie a determinațiilor ei sociale și spirituale ; cu cît mai autentic sînt asimilate din punct de vedere artistic elementele filozofiei materialist-dialectice cu atît mai profundă, mai cuprinzătoare va fi *aderența* artei la *real,* ruptura ei cu orice concepție mistificatoare și mistică despre om, cu atît va fi mai „pămînteană", mai „omenească".

Arta are un caracter consecvent *umanist,* ca expresie artistică a unor procese sociale eliberatoare de exploatare, de orice formă a dominației și supunerii, a soluționării treptate și inegale a unor contradicții milenare dintre sat și oraș, dintre munca fizică și munca intelectuală, dintre diferitele colectivități etnice și naționale ; acum toate problemele existenței umane presupun *o nouă modalitate de interogare și căutări artistice.* De răspunsurile ei depinde în mare parte formarea conștiinței noi socialiste. Arta poate *conștientiza* idealul socialist sub formă sensibilă, în care sensul existenței umane nu se reduce la o simplă creștere cantitativă după modelul capitalist. E nevoie de un nou sistem de valori cu caracter socialist, în care *munca* să nu mai fie un scop în sine ci un mijloc de realizare a societății și a membrilor ei, *temei* al noilor valori spirituale, politice, morale.

Arta intră în noi raporturi cu societatea, cu formele practicii sociale ; pe măsura determinațiilor sale sociale consecvent democratice arta socialistă poate dovedi o *funcționalitate consecvent democratică,* pe măsura esenței ei proprii și a cerințelor sociale. Este vorba de o cît mai largă participare la creativitatea artistică și, în același

Scanned with OKEN Scanner

timp, de formarea gustului artistic al *întregii* societăţi. A educa gustul artistic, capacitatea de selecţie artistică a maselor este nu numai o problemă culturală ci şi una socială : existenţa claselor în socialism, a deosebirilor dintre ele, a diferitelor grupuri socio-profesionale aflate la diferite nivele de pregătire, în consecinţă la diferite nivele de cultură, pune problema însuşirii, asimilării inegale a artei, la diferite nivele de profunzime etc. Greutăţile culturale care rezultă de aici nu trebuie să pericliteze substanţa artei; nu este vorba atît de a face arta accesibilă maselor cît a face masele accesibile artei (W. Hofmann); nu e vorba de a impune noi imperative didactice artei ci proceselor educative, instituţiilor de cultură, chemate să asigure participarea sistematică şi treptată a maselor la marea artă.

Arta este unitatea dintre *naţional şi universal ;* arta — ca unitate originală dintre general şi particular — sintetizează în forme sensibile, sub semnul acelui „acum şi aici", personalitatea colectivităţilor naţionale ; în măsura în care arta naţională, valorile ei se înscriu în patrimoniul artistic universal, ea cuprinde cu siguranţă semnificaţii umane cu valoare generală, care privesc destinele omenirii ; în acest sens arta socialistă — care în mod necesar nu poate fi decît naţională — tinde conştient[4] spre *universalitate,* dînd profunzime astfel artei naţionale; izolarea naţională, orice formă a provincialismului, sînt în opoziţie cu cerinţele artei socialiste.

Ca şi în viaţa întregii societăţi, P.C.R. are rol conducător în formarea artei cu caracter socialist. Rolul conducător al partidului vizează *liniile directoare* ale evoluţiei culturii, ale artei socialiste. Aceasta înseamnă că prin *prefigurarea* direcţiilor principale ale dezvoltării sociale, prin crearea unor condiţii economice, social-politice, morale partidul comunist favorizează *istoric* apariţia şi dezvoltarea artei socialiste. Spiritul birocratic în conducerea culturii, a artei socialiste, se opune substanţei artistice, spiritului de îndrăzneală şi competenţă cu care trebuie abordate artistic problemele societăţii noastre.

În răspîndirea şi însuşirea artei socialiste un rol important îl are *critica de artă.* Ea are o deosebită valoare

[4] Vezi, *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 161—162.

Scanned with OKEN Scanner

în însăşi procesul de aşezare a operei în sistemul valorilor artistice, pentru evoluţia şi evaluarea creaţiei artistice. În acelaşi timp, critica orientează atenţia maselor, pregăteşte şi uşurează înţelegerea operelor de artă. Tocmai din acest motiv, avem nevoie de o critică militantă, care să se bazeze pe o concepţie revoluţionară, care să aibă în vedere procesele reale, contradictorii ale construirii societăţii noi. „Avem nevoie de o critică militantă, comunistă şi nu de una de «muşamalizare»... de prezentare în culori trandafirii a aspectelor negative din artă, a unor activităţi artistice ce nu servesc, ci, dimpotrivă, dăunează“ [5], arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

Instituţiile culturale — învăţământul de toate gradele, radioul, televiziunea, presa, editurile — sînt mijloace prin care se realizează procesul de formare a funcţiei artistice socialiste a societăţii. Tocmai din această cauză perfecţionarea activităţii acestor instituţii este o condiţie a dezvoltării artei socialiste, a realizării funcţionalităţilor sale specifice.

Partidul — ca forţa conducătoare a societăţii, se spune în Programul P.C.R. — „va stimula şi în viitor făurirea unei arte şi literaturi de o înaltă ţinută umanistă, bogate în idei şi sentimente nobile, inspirate din viaţa şi munca poporului, din idealurile socialismului şi comunismului. Creatorii din domeniul literaturii, muzicii, artelor plastice, teatrului, cinematografiei, manifestîndu-şi liber talentul, folosind stiluri şi maniere de creaţie variate, sînt chemaţi să făurească noi opere valoroase, care să îmbogăţească patrimoniul culturii noastre socialiste şi tezaurul culturii universale, să contribuie la continua înflorire a vieţii spirituale a poporului nostru“ [6].

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin
Despre literatură şi artă, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 5—18 ; 119—124 ; 240—260.

[5] Nicolae Ceauşescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Editura politică, 1974, p. 96.
[6] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 162.

Scanned with OKEN Scanner

* * *

Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Editura politică, 1975, p. 153—166.

Nicolae Ceaușescu

Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, București, Editura politică, 1974, p. 92—97.

Nicolae Ceaușescu

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Editura politică, 1977, p. 76—87.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor, 26 mai 1977, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 29 iunie 1977, București, Editura politică, 1977.

Nicolae Ceaușescu

Cuvîntare la consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, 9 septembrie 1977, București, Editura politică, 1977.

*

Misiunea scriitorului contemporan, București, Editura Eminescu, 1975.

Dialectica raporturilor interdisciplinare în gîndirea științifică și artistică, de Solomon Marcus, „Era socialistă", nr. 6/1976.

Arta și modelul uman al noii orînduiri, de I. Ianoși, „Era socialistă", nr. 14/1977.

Scanned with OKEN Scanner

PROBLEME GNOSEOLOGICE ALE ARTEI CONTEMPORANE

VICTOR ERNEST MAȘEK

Recunoașterea virtuților gnoseologice ale artei, respectiv a capacității ei de a contribui la îmbogățirea și tezaurizarea cunoștințelor dobîndite de om despre sine și lume constituie o teză fundamentală, specifică, a esteticii marxiste. Prin ea se afirmă una din menirile cele mai nobile și mai definitorii ale operei de artă : aceea de a-l ajuta pe om să se cunoască, să-și înțeleagă căderile și izbînzile, ezitările și speranțele.

Funcția cognitivă a artei. Tipuri de contribuție a artei la cunoaștere

Aportul artei la cunoaștere poate fi evidențiat pe mai multe planuri, atît din punctul de vedere al evoluției istorice cît și din cel al specificității sale. Distingem astfel :

1) Planul *cunoștințelor nespecifice* cristalizate în opera de artă. Ele repre-

zintă materialul faptic (respectiv datele istorice, biografice, sociale, economice, geografice ș.a.m.d.) folosite în textura narațiunii, în subiectul operei, material alcătuit din cunoștințe *anterior* cristalizate de știință sau de experiența cotidiană și preexistente operei de artă respective. Aceste cunoștințe documentare, incluse în stratul semantic al operei nu reprezintă o descoperire a artistului și nu îmbogățesc *societatea* cu noi date despre realitate (chiar dacă pentru un individ oarecare lectura romanelor lui Sadoveanu coincide cu prima sa informație asupra istoriei lui Ștefan cel Mare sau dacă tabloul lui David i-a furnizat primele amănunte asupra morții lui Marat). Caracterizarea acestor cunoștințe ca „nespecifice" nu se referă însă la realizarea artistică a operei și nici la integrarea lor în unitatea structurii ei estetice, ci numai la *tipul aportului lor gnoseologic*. Cu alte cuvinte, „nespecific" nu este folosit aici ca „impropriu", „corp străin" sau „neartistic", ci în sensul că respectivele cunoștințe nu aparțin unui domeniu specific, detectabil doar prin mijloacele artei. Datele, informațiile cuprinse în operă și apreciate astfel au suferit, desigur, prin actul creației, acea transfigurare fără de care întreaga operă ar fi fost compromisă și nu s-ar mai putea vorbi de artă. Structura cunoștințelor „nespecifice", în măsura în care au devenit fapt de artă, este, în operă, fundamental alta decît aceea din tratatele de istorie, geografie sau economie politică ; la fel și modul lor de receptare. Din punct de vedere *cognitiv* însă, ele *nu* comunică în esență *altceva,* ceva nou, ceva ce n-am fi putut cunoaște *decît* prin intermediul artei, respectiv al operei în cauză.

Aportul cognitiv al artei, pe acest plan nespecific, dar nu lipsit de importanță, s-a exercitat mai ales în perioada premergătoare constituirii științelor, cînd arta a contribuit la tatonarea și explicarea necunoscutului precum și la cristalizarea, păstrarea și răspîndirea acelor cunoștințe de care se ocupă astăzi, cu incomparabil mai mare eficiență, diferitele discipline științifice. Arta a îndeplinit în acest sens funcția de „fișier documentar" și „arhivă istorică", tezaurizînd date ce mai constituie încă pentru istorici sau etnologi principala sursă de informație asupra unor întinse epoci din preistoria și istoria timpurie a omenirii. Caracterizăm așadar acest tip de cunoștințe ca „nespecifice" deoarece *conținutul* lor nu exprimă esența artei și deoarece transmiterea lor ar fi

Scanned with OKEN Scanner

fost posibilă, în principiu, și prin alte mijloace (religie, filozofie, știință, experiență cotidiană), ceea ce s-a și întîmplat mai tîrziu.

Dar și în zilele noastre arta contribuie încă, prin intermediul vehiculării acestor cunoștințe, la procesul de educare a maselor, și nu doar la formarea gustului lor estetic, ci și la îmbogățirea individului cu noțiuni, date și informații ce alcătuiesc substanța culturii sale generale. Deși în planul global, al cunoașterii umane în genere, arta nu determină pe această cale lărgirea sferei *cunoscutului*, ea își păstrează importanța formativă și la acest nivel prin aceea că și atunci cînd se oprește asupra unui aspect al realității, investigat anterior de știință sau cunoscut prin intermediul practicii sociale, deci asupra unui obiect „nespecific", ea ne prilejuiește *trăirea* emoțională a respectivei realități, deci o cunoaștere mai profundă și mai personală a ei.

Chiar dacă fenomenul pe care artistul ni-l supune atenției nu este propria sa descoperire, chiar dacă el a fost multiplu investigat anterior de știință, cunoașterea lui prin intermediul emoției artistice catalizează brusc, în subiectul receptor, o *atitudine personală* față de obiect, atitudine care contribuie la aprofundarea și la îmbogățirea imaginii însăși. Este ca și cînd un peisaj surprins pînă în cele mai mici amănunte, dar în varianta alb-negru a imaginii fotografice, prinde deodată viață cromatică, surprinzîndu-ne prin nenumărate nuanțe și amănunte nebănuite, insesizabile înainte. Nimic din structura materială, din proporțiile și din relațiile logice ale obiectului nu s-a schimbat și totuși altcum ni se prezintă acum, alta este cunoștința ce ne rămîne despre el. Și, ceea ce este mai important, el nu mai are, în raport cu subiectul, acea poziție neutră, impersonală, pe care o avea pentru ochiul obiectiv al omului de știință. „O idee pentru care n-ai suferit nu-ți aparține — scria M. Ralea — e a epocii, a ambianței care ți-a sugerat-o". De aceea, în numeroase cazuri, de pildă în înțelegerea unei situații istorice, doar sesizarea ei pe cale teoretico-rațională, din presă, documente sau relatări, poate fi insuficientă pentru cristalizarea unei atitudini, pentru declanșarea unei *acțiuni adecvate*, scopul ultim al oricărei cunoașteri. Pentru ca o idee, un ideal „cunoscut" și acceptat rațional să devină mobilul acțiunilor noastre, al expresiei noastre

Scanned with OKEN Scanner

autentice, e necesar să fi trecut prin filtrul subiectivității noastre, să devină *experiență trăită individual.* Acesta este, de altfel, îndelungatul și atît de complexul proces de transformare a ideilor și a principiilor în *convingeri,* în crez de viață și unul din principalii catalizatori care favorizează și grăbește o asemenea transmutație este tocmai arta.

În perspectivă socială, tocmai posibilitatea artei de a ne ajuta să *trăim* o anumită realitate (la care n-am luat parte în mod direct, ca „actori principali") și să preschimbăm o idee într-o convingere, adică s-o *fixăm afectiv* printre mobilurile intrinseci ale activității noastre, este de cea mai mare importanță în timpul marilor epoci revoluționare, cînd vechi idealuri sînt înlăturate și se duce lupta pentru constituirea unui nou tip uman, a unei noi forme de conștiință socială. De aceea, personalitățile artistice majore ale unei asemenea epoci istorice au fost întotdeauna artiști-cetățeni, angajați prin creație pe traiectoria progresului social. Răspîndirea și *acceptarea* ideilor înaintate ale Renașterii, iluminismului sau socialismului în sfere cît mai largi ale opiniei publice din epocile respective ar fi fost mult mai înceată și mai sinuoasă fără aportul hotărîtor al artei. Forța înrîuritoare a artei poate atrage masele de partea noilor idei și principii de viață uneori mai eficient chiar decît pledoaria pur rațională sau propaganda directă. În acest sens se subliniază în Programul Partidului Comunist Român că : „literatura și arta trebuie să-i ajute pe oameni să privească mereu înainte, să le dea o imagine înflăcărată a perspectivei istorice, să prefigureze schimbările viitoare ale societății, să însufleţească masele populare, tineretul patriei noastre la fapte măreţe închinate realizării visului de aur al omenirii — comunismul". *Înțelegerea* aceasta *personală,* mai profundă și nuanțată a fenomenelor și evenimentelor reflectate în opera de artă, ca și dobîndirea unei *atitudini proprii* în raport cu ele, cristalizată sub formă de *convingere,* este deci ceea ce ne poate aduce în plus, peste cunoașterea rațională, *cunoașterea afectivă.* Această formă *intermediară* (între cea specifică și cea nespecifică) de intervenție a artei în procesul de cunoaștere, acționează, așadar, asupra unui *obiect nespecific* (respectiv fațete ale realității obiective sau subiective, care intră și în obiectivul investigației științifice) dar prin intermediul unei modalități specifice.

Scanned with OKEN Scanner

2) *Planul cunoştinţelor specifice* este reprezentat de aportul indispensabil şi de neînlocuit prin care arta îmbogăţeşte *omenirea* cu noi experienţe cognitive, de nedobîndit ca atare prin alte tipuri de cunoaştere. Specificitatea gnoseologică a artei în raport cu celelalte forme de activitate spirituală este determinată atît de *obiectul specific* al cunoaşterii artistice cît şi de *modalitatea proprie* prin care artistul dobîndeşte şi comunică informaţiile sale asupra obiectului cunoscut.

Specificul cunoaşterii artistice. Obiectul şi modalitatea cognitivă a artei

Deşi străbate întreaga arie a realităţii, conul de lumină al cunoaşterii artistice păstrează în permanenţă în focarul său *omul*. Arta ne dezvăluie „secretele omului" şi nu tainele naturii, chiar şi atunci cînd subiectul propriu-zis este un peisaj. Astfel, obiectul ei nu este, ca în cazul ştiinţei, un *dat obiectiv* independent de subiect (lumea fizică, realităţile socio-economice obiective sau omul, în corporalitatea sa studiată de medic, biolog sau antropolog, ci o *stare, o relaţie subiectivă; reacţia omului faţă de realitate,* reacţie emoţională individuală prin intermediul căruia ne sînt semnalizate trăsături umane esenţiale şi inedite. Un peisaj este, cum scria Blaga despre Van Gogh, „un colţ de natură văzut printr-un suflet". Linia desenelor lui Van Gogh nu mai este tributară obiectului prezentat ci ne „re-prezintă" traiectoria unui gînd, proiecţia unui suflet. În tabloul „Cîmpul cu lan şi chiparoşi", chinul profund al chiparoşilor săi, flăcări izbucnind din pămînt şi contorsionate parcă de un suflet blestemat, ne face să uităm caracterul lor botanic, materialitatea lor, să-i transformăm în simboluri spirituale. Observaţie valabilă în aceeaşi măsură pentru „Pădurile" lui Andreescu cît şi pentru „Anemonele" şi „Tufănelele" lui Luchian. Sau, referindu-ne de această dată la muzică, să ne amintim declaraţia lui George Enescu, după care „Sonata pentru vioară şi pian în la minor" (în stil popular românesc) îşi propune să prezinte nu onomatopeea zgomotelor Bărăga-

Scanned with OKEN Scanner

nului, ci starea de spirit în mijlocul cîmpiei românești, noaptea. După cum în „Ritual pentru setea pămîntului" de Miriam Marbee nu avem de-aface cu prezentarea sociologică a procesiunii pentru invocarea ploii, ci cu acea tulbure *stare de spirit* a țăranului amenințat de secetă și înspăimîntat de urgisirea naturii. Efortul cognitiv al artei converge astfel spre detectarea și semnalizarea acelor *zone profunde ale sensibilității umane,* existente (dar uneori ignorate) în fiecare din noi și de care devenim conștienți abia în clipa în care capacitatea noastră latentă de trăire și de reacție emoțională, fondul nostru aperceptiv, sînt puse în rezonanță prin contactul cu opera de artă. În felul acesta arta continuă să fie și în epoca noastră una din principalele forme de *autocunoaștere umană,* de investigare și dezvăluire a acelei „fețe nevăzute" a omului, în explorarea căreia progresele realizate sînt încă mult în urma celor consemnate de astronomie, de pildă, în studierea feței nevăzute a Lunii sau a progresului științelor exacte, în genere.

Aportul *inedit* al artei la continua lărgire a sferei cunoscutului constă tocmai în faptul că ne prilejuiește intuirea, trăirea unei realități spre care n-am avea altfel acces și ale cărei fațete scapă mijloacelor de investigație și de descriere rațional-conceptuală. „Există percepții — scrie istoricul de artă Herbert Read — care nu se formulează niciodată la nivelul conștiinței, dar despre care trebuie să admitem că sînt și ele o parte esențială a eului". Una dintre funcțiile principale ale artei constă în a aduce aceste „percepții neformulate" la nivelul conștiinței și în a găsi astfel „noi simboluri pentru noi provincii ale sensibilității".

Artistul este asemenea unui seismograf ce înregistrează curentele subterane care zbuciumă sensibilitatea și spiritualitatea umană. Prin artă, scrie René Huyghe, ceea ce este în suflet ia formă, devine realitate vizibilă, iar aceasta depășește realitatea fizică, luînd un sens uman, căpătînd suflet. Max Scheler vedea în aceasta un efort de a extinde sfera posibilei cunoștințe de noi înșine: „Artiștii extind realmente granițele imperiului minții și fac noi descoperiri în limitele acestui imperiu. Ei sînt cei care

Scanned with OKEN Scanner

deschid noi canale și noi brațe pentru fluxul cunoașterii. Misiunea oricărei arte autentice nu constă deci în reproducerea doar a ceea ce este deja dat sau în a crea ceva prin simplul joc al imaginației subiective, ci în încercarea de a pătrunde mereu mai adînc în miezul lumii exterioare și în suflet, în a vedea și comunica aceste realități existente în ele și pe care convențiile perceptive le-au ascuns pînă acum. Istoria artei poate fi considerată ca o serie de expediții împotriva lumii invizibile înăuntru și în afară, pentru a o supune înțelegerii noastre, și aceasta pentru un fel de înțelegere ce nu poate fi dată de nici o știință".

Această „altă" realitate, intuibilă și comunicabilă prin mijloacele artei, nu are nici un fel de substrat mistic sau supranatural. Orice teorie materialistă și mai ales *dialectică* a cunoașterii, consideră efortul cognitiv un proces infinit, iar realitatea, ca obiect al său, inepuizabilă în diversitatea și profunzimea manifestărilor sale. Consecvența logică a acestei teze ne indică faptul că, în fiecare moment istoric dat, avanposturile cunoașterii umane marchează în sfera infinită a realului o graniță între cunoscut și *încă* necunoscut, graniță mobilă, mereu deplasată, dar care nu va dispare niciodată. Ceea ce se află „dincolo" nu este decît tot aceeași realitate inepuizabilă, cu fațetele ei necunoscute, pentru detectarea căreia nu avem încă antene adecvate și pe care nu o putem „palpa" sau aduce „sub microscop", cum cereau materialiștii vulgari ironizați de Lenin, dar care nu este prin aceasta mai puțin „adevărată" decît restul realității. Este ceea ce afirmă, de altfel, ontologia marxistă prin teza inepuizabilității materiei și a formelor ei de manifestare, condiționînd în univers tot atîtea „lumi posibile". Ceea ce deosebește materialismul dialectic de concepțiile naive mecaniciste ale materialiștilor greci (Heraclit, Democrit și Epicur) este faptul că nu acceptă existența unor „cărămizi" ultime ale materiei (atomii), dincolo de care n-ar mai exista nimic și consideră materia (ca esență inepuizabilă a realității obiective) substratul *unic* și universal al existentului, indestructibil și infinit în timp și spațiu. Această esență ultimă și universală nu trebuie confundată cu reprezen-

Scanned with OKEN Scanner

tările concrete ale diverselor ştiinţe, reprezentări ce se schimbă odată cu procesul ascendent al cunoaşterii.

Apropierea asimptotică a cunoaşterii de adevărul absolut este astfel un proces veşnic, infinit, cum demonstrează Lenin în *Caiete filozofice*. Reflectînd realitatea obiectivă în condiţii de loc şi de timp determinate, adevărul ştiinţelor are totdeauna un caracter concret şi limitat, nereuşind să epuizeze complexitatea realităţii. Tocmai în aceste temporare puncte critice ale cunoaşterii intervine compensativ curiozitatea şi setea de absolut a artistului. Dornic să arunce o privire „dincolo", în teritoriile nestrăbătute încă ale realităţii, el intuieşte cu o intensitate datorată sensibilităţii sale acute acea esenţă ultimă a tot ce există şi care ne face „fraţi de sînge cu tot universul, de la atomul de siliciu şi cristalul de cuarţ din învelişul Terrei, la sorii solitari din îndepărtatele galaxii", cum spunea Goethe.

Un astfel de progres esenţial al cunoaşterii omului, la care arta poate contribui în mod hotărîtor, este preconizat astăzi şi de idealul şi practica socială umanistă a societăţii noastre ce-şi propune — cum sublinia secretarul general al partidului în cuvîntarea sa de încheiere a Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste — „să vină în sprijinul naturii, care a sintetizat în om forma superioară de organizare a materiei, acţionînd prin toate mijloacele pentru stimularea însuşirilor cele mai nobile ale acestuia, pentru dezvoltarea sensibilităţii sale, a dorinţei şi voinţei de autodepăşire, pentru amplificarea continuă a cunoaşterii sale...".

Modalitatea cunoaşterii artistice diferă de cea teoretico-ştiinţifică atît prin *componentele şi căile* ei (ponderea senzorialităţii în acest proces determinîndu-l pe Baumgarten să definească estetica drept „ştiinţa cunoaşterii sensibile" iar pe Marx să vadă în artă principalul beneficiar al dezvoltării „simţurilor umane subiective"), prin *instrumentele investigaţiei* (unde rolul intuiţiei rămîne preponderent) cît şi prin *limbajul specific* în care se cristalizează şi se *exprimă* cunoaşterea artistică. Arta reprezintă un sistem modelator de gradul II, cu alte cuvinte ea este omologul obiectului (cunoaşterii), tradus în lim-

Scanned with OKEN Scanner

bajul sistemului dat. Operele de artă sînt astfel constituite după principiul limbajelor iconografice, așa încît informația sintetizată în ele este *inseparabilă* de structura limbajului în care a fost exprimată, de structura sa ca semn-model. Acțiunea modelatoare, specifică limbajului artistic, se deosebește de orice alt tip de „transpunere a ideii" din limbajele uzuale prin aceea că presupune nu materializarea ilustrativă a ideilor și abstracțiilor, ci crearea unui sistem cu întretăieri polistratificate, care nu au rolul de a „ilustra" o idee neartistică, ci, pornind de la ea ca de la un sistem modelator de nivel inferior, *sintetizează o informație care nu poate fi transmisă de alte modele.*

Afirmarea valorii cognitive a artei este, cum vedem, intrinsec legată de afirmarea *specificității limbajului artistic* și astfel de înțelegerea artei ca *mijloc specific de comunicare interumană.* De aceea, plasarea obiectului de artă exclusiv în planul imanenței lui ontice, existente în și pentru sine, indiferentă la orice semnificație cognitivă, care nu are a ne comunica nimic altceva decît prezența sa fizică *hic et nunc* — tendință proprie unor curente reducționiste sau exacerbat formaliste — transformă opera de artă dintr-o mărturie umană, dintr-o experiență cognitivă, într-o caligrafiere de simple forme tautologice. Opera de artă este coborîtă astfel la stadiul de simplu *obiect opac,* lipsit de transparența ce lasă să se vadă semnificația umană profundă inclusă în actul creației artistice. Această transparență e datorată, după cum remarcă Marcel Breazu, „capacității limbajului artistic de a sugera semnificații, de a oferi cunoașterii, odată cu *constatarea* realității omului concret (în relațiile sale cu lumea), și *aprecierea* acestei realități, *valorizarea* ei în cadrul unui sistem de referință valoric constitutiv al cîmpurilor ideologice din diferite medii socio-culturale".

Formele create de om pentru a-și reprezenta obiectele nu le copiază pe acestea, ci le exprimă și, în măsura în care ele *exprimă altceva decît pe ele însele,* sînt „forme expresive" în sensul pe care l-a dat acestei noțiuni S. Langer. „Forma" este cu atît mai expresivă, mai bogată în conținut de cunoaștere, cu cît distanța dintre semnificantul material „perceput" senzorial și semnificația

Scanned with OKEN Scanner

„pricepută“ este mai mare. Mărimea acestei distanţe exprimă gradul „transparenţei cognitive“ a obiectului de artă.

Specificitatea modalităţii cognitive a artei mai este caracterizată şi de faptul că, în vreme ce cunoaşterea ştiinţifică, operînd cu concepte, judecăţi şi raţionamente, vizează realităţi esenţiale care au un caracter *general,* cunoaşterea artistică, operînd cu imagini, se opreşte asupra *individualului,* „generalizările“ ei fundîndu-se pe *tipicitatea* şi *semnificaţia* acestui individual. Este problema modalităţii prin care arta, oprindu-se la tipuri umane concrete, individuale, ne face să ascedem la înţelegerea a ceea ce s-a numit „etern umanul“.

Este vorba deci de a descifra prin ce anume personajele lui Homer sau Shakespeare, burghezii olandezi din pînzele lui Rembrandt, sau impostorii ridicoli ai lui Caragiale ne mai pot interesa astăzi, reprezentînd, la distanţă de milenii, secole sau decenii, surse inepuizabile de „autocunoaştere“ umană. În fiecare din exemplele citate avem de-a face cu omul caracteristic unei anumite epoci istorice, în condiţii naţionale şi sociale determinate. Cum vom putea vorbi atunci despre Om, despre o anumită *esenţă umană,* perenă, în legătură cu aceste atît de diferite tipuri de umanitate ? Folosind o extrem de sugestivă analogie, Marcel Breazu arăta că, tot aşa cum un sunet muzical de o anumită înălţime, are timbre foarte deosebite de la un instrument muzical la altul — fără să-şi piardă *esenţa* lui de *sunet fundamental* cu un anumit număr de vibraţii pe secundă, timbrul specific fiind datorat *sunetelor armonice* realizate de natura diferită a instrumentelor muzicale — la fel „armonicele“ condiţiilor istorice, naţionale şi sociale, distincte pentru fiecare epocă şi meridian — înconjură „sunetul fundamental“ al esenţei umane perene. În acest mod ne putem regăsi în umanitatea altor epoci şi locuri, în acest fel cunoaşterea artistică a esenţei umane poate fi relevantă şi pentru problematica umană a epocii noastre. Ulise va întruchipa totdeauna curiozitatea umană neistovită, setea de cunoaştere înfruntînd toate riscurile ; Hamlet va fi mereu îndoiala umană, eterna incertitudine, problematizarea continuă a existenţei. În idealismul luptei lui Don Quijote cu morile de vînt, în această fanatică neglijare şi desconsiderare a situaţiei reale, în numele unui ideal urmărit cu sfinţenie,

Scanned with OKEN Scanner

vom putea descifra mereu „nebunia" înțeleptului care știe că visarea nu este, în ceea ce dă preț vieții umane, mai prejos de realitate. Iar cutremurătorul „Autoportret" (fără gură) al lui Ion Țuculescu ne va implica veșnic în protestul său mut, în nobila răzvrătire a spiritului împotriva oricăror dogme și opreliști puse în calea exprimării adevărului. Toate aceste trăsături umane, deși îmbrăcate în „armonicele" epocilor în care au fost create operele respective, vor rămîne pururi mărturii ale capacității omului de a se autocunoaște, ale *cunoașterii prin artă a esenței omului de totdeauna.*

Problema adevărului artistic. Rolul artei în înțelegerea și transformarea revoluționară a realității

Din specificitatea tipului de cunoaștere artistică decurge și caracterul specific al *adevărului artistic.*

Spre deosebire de „adevărul factologic" relevat cu rigoare și obiectivitate de știință, „adevărul de esență" al vieții, specific imaginii artistice nu se mai verifică prin simpla și directa confruntare cu un obiect sau fenomen particular din realitate. El nu mai este confirmat de simpla adecvare a imaginii la obiect ci reprezintă un fenomen de *corespondență intersubiectivă,* exclusiv umană, ce permite regăsirea publicului în „omul imaginar" al operei, respectiv recunoașterea și verosimilitatea adevărului uman, a ideilor, sentimentelor, trăirilor și situațiilor existențiale comunicate de operă.

Cînd experiențele narate într-o operă literară corespund în mare măsură experiențelor noastre reale sau celor *potențiale* — adică trăirilor pe care (în virtutea unui proces mai mult sau mai puțin explicit de inducție, pe baza faptelor cunoscute) simțim că le-am fi putut parcurge — atunci sîntem îndemnați să afirmăm : „Povestea aceasta este adevărată !". Acest sentiment de verosimilitate nu exprimă însă întreaga complexitate a adevărului artistic. Cum demonstrează Aldous Huxley, simpla verosimilitate, simpla corespondență între experiența evocată de artist și cea pe care și-o poate aminti sau imagina re-

Scanned with OKEN Scanner

ceptorul operei sale nu este suficientă spre a-i conferi acesteia adevăr artistic. Arta autentică implică un soi de „supraadevăr" care face ca evenimentele și experiențele umane pe care le evocă să pară mai probabile, mai acceptabile decît însuși faptul real. Artistul e înzestrat cu o sensibilitate și cu o putere de a „transpune" lucrurile pe care faptele *în sine*, și majoritatea celor cărora li se întîmplă aceste fapte, nu le au. Artiștii extrag astfel din fapte mult mai mult sens decît ceilalți oameni și sînt capabili să transmită ceea ce au extras cu o deosebită forță de convingere. De aceea adevărul artei nu poate consta în reflectarea directă, mimetică, necreatoare a unor aspecte „reale", căutîndu-se corespondențe și analogii simplificatoare, mecanice, nemijlocite între artă și realitate. Un roman istoric, de pildă, poate fi, sub aspectul corespondenței sale cu „adevărul factologic", cu datele biografice exacte, consemnate scrupulos de istoric, mai mult sau mai puțin inexact, și, cu toate acestea, profund veridic, profund adevărat, *credibil și convingător* în ceea ce privește dimensiunea reală, *esența* profilului psihologic al eroului sau surprinderea sensului istoric profund al unui eveniment. Libertatea artistului de a se abate de la amănuntul nesemnificativ este astfel adesea tocmai condiția sesizării și redării esențialului.

Din punctul de vedere al oricărui tratat de anatomie, Odalisca lui Ingres (cu vertebra ei în plus), alungirea halucinantă a chipurilor plăsmuite de El Greco, sau a figurinelor lui Giacometti constituie tot atîtea aberații. Ele sînt însă mai fidele esenței umane decît oricare din „cadavrele de gips" plantate pe soclu în piețe sau parcuri și datorate mîinilor oarbe, privirii exacte dar neinspirate a cutărui „făcător de forme". Seamănă oare minunata întrupare a lui Eminescu datorată lui Gh. Anghel sau profilul însingurat în fecunde meditații căruia C. Popovici i-a dat numele de Bacovia, cu detalii antropometrice ale imaginii lor fotografice ? Cine se întreabă ? Ei sînt Eminescu și sînt Bacovia, pentru cei care-i purtăm în suflet, pentru toți cei care au întîrziat cu adevărat, măcar o clipă, în adîncurile semnificative ale operei lor. Un mare artist a intuit un alt mare artist și a găsit, în libertatea sa de a-i uita chipul accidental — înfățișarea reală dar efemeră — putința de a surprinde și de a ne reda imaginea sa eternă, singura adevărată în sens artistic.

Scanned with OKEN Scanner

Adevărul artistic al unui portret nu se reduce, așadar, la asemănarea cu obiectul real în sensul redării tuturor trăsăturilor sale fizice (ceea ce, de altfel, nici nu ar fi posibil). Ceea ce se urmărește este corespondența „spirituală", de esență, cu modelul. Spre a fi adevărată în sens artistic, imaginea va trebui să evidențieze nu atît starea fizică, de moment a respectivei persoane, cît trăsăturile trainice și esențiale ale caracterului ei. De aceea un portret va putea fi pînă la un punct *neasemănător* din punct de vedere exclusiv fizic și totuși adevărat prin aceea că surprinde o trăsătură psihică reală, caracteristică, a respectivei persoane, așa cum se întîmplă cu unele portrete expresioniste. Și invers: tabloul poate să reprezinte un obiect concret, foarte asemănător cu obiectul reprodus (cu modelul), și totuși ca „portret" să fie prost, neadevărat, fiindcă n-a fost reprodus în el ceea ce este specific, propriu, *ceea ce nu poate fi descris* dar constituie o trăsătură spirituală caracteristică și irepetabilă a respectivei persoane. Mai mult încă, se întîmplă ca anumite portrete, al căror model ne este necunoscut, să ni se pară totuși adevărate ; anumite particularități de realizare artistică, expresia „plină de viață" a feței și așa mai departe, ne sugerează ideea să respectivul portret „trebuie să fie asemănător", deși n-o putem verifica (cum este cazul cu unele portrete pictate de Franz Hals). Ni se pare că aproape *vedem* cum respectivul portret seamănă cu persoana portretizată. El „face impresia" că parcă ar semăna într-adevăr, și aceasta în virtutea și sub chipul unei asemănări *potențiale*.

Răspunzînd într-o scrisoare observației că figurile sale nu sînt corect desenate, Van Gogh scria : „Spune-i lui Serret că aș fi dezolat dacă figurile mele ar fi bune... Spune-i că găsesc admirabile figurile lui Michelangelo, deși picioarele sînt hotărît prea lungi, șoldurile, bazinul prea late. Spune-i că dorința mea cea mai mare este să învăț cum se fac astfel de abateri de la realitate, astfel de inexactități... ei da, astfel de minciuni dacă vrei, dar mai prețioase decît adevărurile propriu-zise".

Tocmai în asemenea „minciuni" semnificative s-a exprimat întotdeauna libertatea de creație a artistului, și însăși capacitatea fundamentală a artei de a se distanța de realul imediat, spre a-l cunoaște, înțelege și depăși creator. De fapt, nu numai imaginația artistică, ci însăși capacita-

Scanned with OKEN Scanner

tea reflectorie a intelectului uman nu ar fi fost posibilă fără acest drept al spiritului la „minciună" creatoare, fără libertatea non-identității totale, paralizante, a imaginii cu obiectul reflectat. Numai astfel omul a putut face saltul din natură în cultură, percepînd realitatea nu sub formă de semnale fizice ci de semne. Animalul nu *vede* ci numai *privește*. El este din punct de vedere senzorial sclavul mediului său semnificativ, condus și dominat, într-o determinare strictă, de impulsurile acestuia. Privirea sa nu selectează imagini ci receptează, pasiv, semnale. Conștiința umană s-a putut dezvolta tocmai datorită capacității de a se *distanța* imaginativ de natură, spre a o înțelege și domina. Ochiul vulturului percepe lumea *sa* infinit mai exact și mai corect decît o poate face privirea umană, dar tocmai acest „avantaj" îl condamnă la o condiție fără depășire.

„Ochiul artistului vede și cu pleoapa închisă" — spunea Goethe. Cei ce-și folosesc privirea doar ca instrument optic, ca lupă plimbată pe suprafața accidentală a obiectului, devin sclavii propriei lor abilități mimetice. Performerii naturalismului exacerbat sau ai hiperrealismului fotografic merită compasiunea ce o datorăm celor infirmi. Lipsiți de dimensiunea libertății spirituale ei sînt robii talentului lor de copiști, mai exact spus, ai măiestriei lor de meșteșugari excelenți ai penelului, daltei sau condeiului. Înfeudați materialului de artă, pe care îl slujesc cu credință, ei își transformă măiestria, abilitatea formală (ușurința de a desena sau de a rima și ritma cuvinte) în *scop* în sine. Pentru spiritul creator și liber al artistului toate aceste aspecte care țin de *tehnica* procesului de creație nu constituie decît *mijloace*, indispensabile desigur, dar mijloace de cunoaștere și depășire creatoare a realului. În aceasta și constă deosebirea de esență dintre artiști și puzderia simplilor „făcători de forme", și nu în talentul ori tehnica lor artistică. Lipsiți de libertatea spirituală ce le permite să se miște, neamăgiți de chemarea aparențelor spre straturile profunde ale esenței, ei ne oferă în cópiile lor minuțioase și corecte nu opere *adevărate* — izvor de cunoaștere mai nuanțată a realității — ci simple imagini tautologice, duplicate nesemnificative ale unei lumi privite dar nu și *înțelese*.

Fără capacitatea imaginii artistice de a ne oferi o sublimare a cotidianului n-ar fi posibilă nici exemplaritatea

Scanned with OKEN Scanner

tipurilor umane pe care ni le propune ca model şi prin care individualitatea se ridică la dimensiuni ideale. Tragedia clasică greacă ne-a propus mereu asemenea figuri idealizate, cărora Engels le conferea un înalt grad de reflectare a esenţei umane. Criteriul adevărului îşi are aici termenul de referinţă nu în existenţa cotidiană, ca atare, ci în *formele ei esenţiale,* ridicate la rang de idee. Acest *adevăr al esenţei* devine posibil prin aceea că artistul poate intui şi da expresie anumitor posibilităţi esenţiale ale specificului uman într-o puritate şi pregnanţă pe care, în viaţa reală, ele nu o ating niciodată.

Capacitatea artistului de a selecta sau respinge trăsături şi aspecte ale realului spre a-şi construi propria sa „versiune" nu este însă nelimitată, ci trebuie să respecte, pentru ca imaginea să posede *adevăr artistic,* o limitare şi o justificare internă. Pentru a se converti în „adevăr al esenţei", *depăşirea* trăsăturilor individuale prin idealizare trebuie să respecte un sens justificat dinlăuntrul unui întreg. Ea devine legitimă prin aceea că aparţine acestui întreg şi nu e introdusă arbitrar din afară.

Presupunînd surprinderea generalului şi universalului în şi prin concreteţea particularului, adevărul artistic este *receptiv* faţă de esenţe şi *critic* faţă de fenomen. Însemnînd deci fidealitate faţă de semnificaţia unui fenomen, adevărul artei presupune *surprinderea procesului de devenire* a realităţii, deci nu o analiză microscopică, neutră a prezentului, ci privire aţintită spre viitor — un viitor implicat, chiar dacă încă ascuns, în prezent. De aceea, *orice operă adevărată este o operă vizionară,* ea pune în evidenţă o realitate *posibilă,* dorită. Adevărul artistic pledează nu atît pentru *ceea ce este,* cît pentru *ceea ce trebuie şi este posibil să fie.*

O atare înţelegere dialectică a specificităţii adevărului artistic implică o pledoarie pentru eficienţa socială reală a artei ca modalitate specifică de cunoaştere şi *transformare* a realităţii. Patosul revoluţionar al unei arte ce-şi asumă liber responsabilitatea de a modela conştiinţele nu poate izvorî decît dintr-o asemenea atitudine *previzionară* faţă de realitate şi nu din consemnarea sterilă şi fără orizont a unor date, aspecte sau fenomene ale prezentului obiectualizat şi instituţionalizat. În acest sens, subliniind necesitatea ca arta să redea cît mai veridic, mai colorat şi mai

Scanned with OKEN Scanner

divers din punctul de vedere stilistic realitatea contemporană în continuă schimbare şi evoluţie, tovarăşul Nicolae Ceauşescu atrăgea atenţia, la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, asupra oportunităţii unei atitudini angajate, responsabile, lucid-critice în reflectarea artistică, *adevărată* a prezentului : „Sîntem revoluţionari şi nu dorim opere care să înfrumuseţeze realitatea, să prezinte viaţa în culori trandafirii; nu avem nevoie de dulcegării artistice. Dimpotrivă, considerăm că o astfel de prezentare idilică a vieţii este dăunătoare pentru dezvoltarea spiritului şi combativităţii revoluţionare a omului socialist". O asemenea atitudine critică, combativă nu are desigur nimic de-a face cu negativismul ori nihilismul artistic, nici cu tînguiala defetistă în faţa greutăţilor. Ea conferă, dimpotrivă, mesajului artistic adevărat un profund caracter realist, dinamizator şi mobilizator al tuturor resurselor umane ale societăţii noastre, spre transformarea ei revoluţionară şi perfecţionarea continuă a condiţiilor de împlinire şi dezvoltare multilaterală a omului.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin

Despre literatură şi artă, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 119—124 ; 240—247.

* * *

Programul P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 160—163.

Nicolae Ceauşescu

Expunere la Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971, Bucureşti, Editura politică, 1971, p. 25—27 ; 66—68.

Nicolae Ceauşescu

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România, prezentată la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Bucureşti, Editura politică, 1976, p. 46—59, 76—87.

Scanned with OKEN Scanner

Nicolae Ceaușescu
Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor, 26 mai 1977, București, Editura politică, 1977.

Estetica, vol. 2 de G. Lukács, București, Editura Meridiane, 1974, p. 144—152 ; 163—167.

Estetica, de N. Hartmann, București, Editura Univers, 1974, p. 326—336.

Dialoguri despre artă, de Marcel Breazu, București, Editura politică, 1970, p. 72—75.

Mărturia artei — eseu despre cunoașterea prin artă, de V. E. Mașek, București, Editura Academiei, R.S.R., 1972, p. 9—24 ; 41—59.

Scanned with OKEN Scanner

În aceeași serie

au apărut:

TEZE

PROGRAME ȘI BIBLIOGRAFII ORIENTATIVE

1.

CONSULTAȚII

2.

Filozofia, concepție generală despre lume. Materialismul dialectic și istoric, baza teoretică și metodologică a politicii P.C.R.

Esența revoluției săvîrșite de marxism în gîndirea filozofică. Obiectivitatea și partinitatea filozofiei marxiste

Materialitatea lumii. Societatea — parte integrantă a lumii materiale

Concepția materialist-dialectică despre determinism. Aplicarea de către P.C.R. a teoriei determinismului în studierea și conducerea vieții sociale

Determinismul social. Libertatea și responsabilitatea socială. Programul P.C.R. despre premisele obiective și subiective ale realizării libertății umane în societatea socialistă și comunistă

Dezvoltarea gîndirii sociale și filozofice în orînduirea feudală. Umanismul în țările române (sec. XVI—XVIII). Dimitrie Cantemir

CONSULTAȚII

3.

Dialectica materialistă — teorie și metodă de cunoaștere și de transformare a realității. Legile fundamentale ale dialecticii. Opoziția dintre dialectică și metafizică în explicarea dezvoltării

Patriotismul și colaborarea internaționalistă. Documentele Congresului al XI-lea al P.C.R. și ale Congresului educației politice și al culturii

Scanned with OKEN Scanner

socialiste despre necesitatea educării oamenilor muncii în spiritul patriotismului și al colaborării internaționaliste

Ateismul marxist-leninist, teorie filozofică și metodă în educația materialistă a maselor

Conceptul de societate socialistă multilateral dezvoltată. Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism

Rolul maselor și al personalității în istorie. Creșterea rolului maselor populare în epoca contemporană

Filozofia istoriei și practica socială. Principalele direcții teoretice și practice istoriografice cuprinse în documentele Congresului al XI-lea al P.C.R.

CONSULTAȚII 4.

Materialismul dialectic și istoric și lupta actuală de idei în gîndirea filozofică. Principalele direcții și orientări ale filozofiei burgheze contemporane. Concepția P.C.R. cu privire la principiile dialogului și confruntărilor de opinii în domeniul filozofiei și al gîndirii social-politice contemporane

Confruntări între marxism și filozofiile nemarxiste în gîndirea istorică contemporană. Importanța și actualitatea unei reconstrucții sistematice marxiste în filozofia istoriei

Fenomenologia și evoluția logicii moderne și a filozofiei moderne a științei. Noi deschideri ale fenomenologiei în înțelegerea problematicii științelor umane. Raporturile dintre marxism și fenomenologie

---

CONSULTAȚII 5.

Locul și rolul marxismului în confruntările de idei din lumea contemporană. Sensul discuțiilor despre pluralismul marxismului. Importanța precizărilor din documentele P.C.R. cu privire la unicitatea marxismului creator

Dialogul dintre marxism și spiritualism în interpretarea problematicii umanismului. Principalele curente spiritualiste și critica lor. Marxism și existențialism în înțelegerea problemelor ontologiei umanului

Scanned with OKEN Scanner

Neopozitivismul și problemele logicii și ale filozofiei contemporane a științei

Neoraționalismul și interpretarea problematicii cunoașterii științifice. Semnificația demersurilor dialectice și antipozitiviste ale neoraționaliștilor. Apropieri și delimitări între neoraționalism și marxism

---

CONSULTAȚII

6.

Formațiunea socială

Statul și democrația — instituții politice ale societății

Dialectica procesului de cunoaștere. Rolul practicii în cunoaștere. Particularitățile cunoașterii științifice contemporane

Aportul P.C.R. la dezvoltarea creatoare a marxism-leninismului. Contribuții teoretico-filozofice în documentele Congresului al XI-lea al P.C.R. și în lucrările tovarășului Nicolae Ceaușescu la dezvoltarea gîndirii social-politice contemporane

Scanned with OKEN Scanner

Redactor : ADELA BECLEANU-IANCU
Tehnoredactor : FLORIAN SĂPUNĂRESCU

Coli editură 18,52. Coli tipar 20,50
Bun de tipar 26 februarie 1978.
Apărut — martie 1978

Comanda nr. 9 120/70 666
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1,
București, Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

ÎN ACEASTĂ BROȘURĂ — CONSULTAȚIILE :

CONCEPȚIA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN CU PRIVIRE LA NATURA ȘI SPECIFICUL CONTRADICȚIILOR ÎN SOCIALISM. ROLUL PARTIDULUI ÎN DEZVĂLUIREA ȘI REZOLVAREA CONTRADICȚIILOR SOCIETĂȚII NOASTRE

●

REFLECTARE ȘI CONȘTIINȚĂ. CONȘTIINȚA INDIVIDUALĂ ȘI CONȘTIINȚA SOCIALĂ. DOCUMENTELE P.C.R. DESPRE ROLUL CONȘTIINȚEI SOCIALISTE ÎN ETAPA ACTUALĂ DE DEZVOLTARE A SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI

●

PROBLEMELE DE BAZĂ ALE AXIOLOGIEI ȘI FILOZOFIEI CULTURII

●

CULTURA ȘI CIVILIZAȚIA. SISTEMUL DE VALORI AL CULTURII SOCIALISTE

●

UMANISMUL ȘI PROBLEMATICA OMULUI CONTEMPORAN

●

ILUMINISMUL ȘI RAȚIONALISMUL — EXPRESII ALE LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ. SOCIALISMUL UTOPIC. GÎNDIREA DEMOCRAT-REVOLUȚIONARĂ A LUI NICOLAE BĂLCESCU

●

PĂTRUNDEREA ȘI RĂSPÎNDIREA FILOZOFIEI MARXISTE ÎN ROMÂNIA. IMPORTANȚA GÎNDIRII MARXISTE PENTRU DEZVOLTAREA CONȘTIINȚEI DE CLASĂ A PROLETARIATULUI ROMÂN. CONTRIBUȚIILE MILITANȚILOR SOCIALIȘTI ROMÂNI LA INTERPRETAREA VIEȚII SOCIALE ȘI POLITICE PRIN PRISMA MATERIALISMULUI DIALECTIC ȘI ISTORIC

●

MATERIALISMUL ISTORIC ȘI FILOZOFIA ISTORIEI. CONTRIBUȚIA P.C.R. LA DEZVOLTAREA CREATOARE A GÎNDIRII ISTORICE MARXISTE

●

CREȘTEREA ROLULUI ȘTIINȚELOR SOCIALE ÎN PROCESUL DE EDUCARE ȘI FORMARE A OMULUI NOU, CONSTRUCTOR CONȘTIENT ȘI DEVOTAT AL SOCIALISMULUI ȘI COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA

●

ÎNDRUMAREA DE CĂTRE PARTID A LITERATURII ȘI ARTEI. P.C.R. DESPRE OBIECTIVELE CREAȚIEI LITERAR-ARTISTICE ȘI ALE EDUCAȚIEI ESTETICE ÎN SOCIETATEA SOCIALISTĂ MULTILATERAL DEZVOLTATĂ

●

LOCUL ȘI ROLUL LITERATURII ȘI ARTEI ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A SOCIETĂȚII. RELAȚIILE ARTEI CU CELELALTE DOMENII ALE VIEȚII SPIRITUALE (POLITIC, ȘTIINȚIFIC, ETIC, FILOZOFIC)

●

PROBLEME GNOSEOLOGICE ALE ARTEI CONTEMPORANE

7 consultații
EDITURA POLITICĂ

Lei 9

Scanned with OKEN Scanner